Din Etrafında

Din Etrafında

Ali ÜNAL

DİN ETRAFINDA

Editör
Zühdü MERCAN

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
978-975-6079-59-1

Yayın Numarası
54

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası Sarnız Yolu Üzeri No: 7
Gaziemir/İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Mayıs 2007

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 00 Faks: (0212) 444 85 96

Yeni Akademi Yayınları
Emniyet Mahallesi Huzur Sokak No: 5
34676 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 522 09 99 Faks: (0216) 328 35 89
www.akademiyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

Üçüncü Bölüm
MODERN BATI DÜŞÜNCESİNDE VE GERÇEK MANÂDA DİN

Dördüncü Bölüm
KUR'ÂN ETRAFINDA

Beşinci Bölüm
KUR'ÂN VE SÜNNET

Altıncı Bölüm
İKİ SİYASÎ MEZHEP:
HARİCÎLİK ve ŞİÎLİK

Yedinci Bölüm
İSLÂM, TERÖR VE DİYALOG

Sekizinci Bölüm
MODERN "MİSTİK" AKIMLAR VE KIYAMET SAVAŞÇILARI

TAKDİM

Batı'da, dolayısıyla modern dünyada Din'e iki yaklaşım vardır. Bunlardan biri, birbirlerinden farklı olmakla birlikte modern psikolojik, antropolojik ve sosyolojik yaklaşım, diğeri Hıristiyanlık temelli yaklaşımdır. Günümüzde ne yazık ki İslâm dünyasının aydını da Din'e bu iki açıdan yaklaşmakta, hattâ Müslüman aydınlar da bu yaklaşımların etkisinde kalmaktadırlar. Ne var ki, bu iki yaklaşımın her ikisi de Allah'ın bizzat verdiği isimle el-İslâm'ı, tarih boyu bütün peygamberlerce, en son evrensel ve artık Kıyamet'e kadar her zaman, mekân ve kişi için geçerli olacak şekilde Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından tebliğ edilmiş olan İlâhî Din'i anlamaya yeterli olmamanın da ötesinde, bütünüyle yanlış anlamaya ve yanlış değerlendirmeye sebeptir. Ama bu yanlış anlama devam etmekte, İslâm bir yandan bu anlayışın kurbanı olurken, diğer yandan pek çok yönleriyle Kur'ân ve Hadis-Sünnet, bilme, inanma, bilgi-iman ve Din-(b)ilim münasebeti, her zaman diliminde ve özellikle günümüzde, modern dünyada İslâm, Din ve tarihsellik-tarihselcilik, terör, hoşgörü ve diyalog, İslâm ve tarih, İslâm ve insan gibi onunla ilgili olarak gündeme getirilen ve tartışılan pek çok mesele de açıklığa kavuşmamakta, açıklığa kavuşmadığı gibi bu konularda yanlış sonuçlar üretilmektedir.

Bunlardan ayrı olarak, İslâm içinde tarihte ortaya çıkmış ve onun bugün de yanlış anlaşılmasına sebep Haricîlik gibi bazı siyasî akımlar ve özellikle günümüzde Batı'da Din adına meydan alan bazı "mistik" kültler, tarikatlar da hem Din'in yanlış anlaşılmasına hem de Din adına büyük

yanlışlara sebep olmaktadırlar. Ayrıca, bilhassa Batı'da ortaya çıkan söz konusu kültler ve tarikatlar, akımlar, İslâm ile hiç alâkalı olmadıkları halde İslâm da onların kavramları ve yönelişleriyle etiketlenip takdim edilebilmektedir. Sözgelimi, fundamentalizm veya köktendicilik, bu akım ve kavramlardan sadece biridir.

Bunlar gibi konularda şu ana kadar değişik vesilelerle kaleme alınmış ve büyük çoğunluğu farklı yayın organlarında yayınlanmış bulunan çalışmalarımız, iki kitap halinde bir araya getirilmiş bulunuyor. Bunlardan ilki ve *Din Etrafında* adını taşıyan elinizdeki çalışma, bazıları itibariyle alt bölümleri de olan sekiz ana bölümden müteşekkil olup, Din'in başlıca yanlış anlaşılma noktalarını ve bunun sebeplerini, modern Batı düşüncesinde ve Kur'ân-ı Kerim'e göre Din kavramını, değişik açılardan ve manâ derinliğiyle Kur'ân-ı Kerim'i, Sünnet'in İslâm'daki ve özellikle teşrîdeki yerini, önemini, peygamberliği, peygamberlerin masumiyetini ve Peygamberimiz'in peygamberler arasındaki konumunu, ardından Şiîlik ve Haricîlik gibi İslâm tarihinde oluşmuş iki siyasî mezheple birlikte hoşgörü ve diyalog konusunu, daha sonra da İslâm, terör, özellikle Batı'da pıtrak gibi biten modern kültleri ve dünyayı Kıyamet savaşına sürükleyen akımları ele almaktadır. İnşallah bu çalışmayı takip edecek olan diğer kitapta, karşılaştırmalı olarak modern Batı anlayışında ve İslâm'da (b)ilim, insan ve tarih konuları ele alınacaktır..

Çalışma biz kullardan, Tevfik Allah'tandır.

Birinci Bölüm

YANLIŞ ANLAŞILAN DİN

YANLIŞ ANLAŞILAN DİN

DİNE MATERYALİST BİLİMSEL YAKLAŞIMLAR

Bugün dünya üzerinde en çok yanlış anlaşılan bir şey varsa, o da Din, daha hususî manâda İslâm'dır. Bu yanlış anlamanın sürüp gitmesi ise, en çok hayıflanılacak mevzulardan olsa gerektir.

İslâm'ın yanlış anlaşılmasının birinci sebebi, bizzat Din'in yanlış anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Bu yanlış anlayışa bilhassa aydınlar nezdinde yol açan birinci sebep, Din'in materyalist felsefî, sosyolojik ve antropolojik araştırmalara konu edinilmesi, ikinci sebep ise, Din deyince sadece Hıristiyanlığın anlaşılması, akla gelmesi veya öyle takdim edilmesidir. Yani genel manâda Din, hususî manâda İslâm, son asırlar materyalist Batı düşüncesinin kurbanı durumundadır.

Din'i kendi mezbahında kurban eden materyalist yaklaşım, iki yanlış temelden hareket etmektedir. Bunlardan biri, varlığı bütünüyle göründüğünden, maddeden, insanı bedeninden ve bedenin ürettiği düşünce ve duygulardan ibaret kabul edip, her konuya bu açıdan yaklaşılmasıdır. Maalesef bilimsellik zırhında takdim edilen bu anlayışa göre Din dahil insanı ve insan hayatını ilgilendiren her şey, bizzat insanın kendi ürünüdür. İkinci olarak, bilimsel olmayan, bilim tarafından ispat edilemeyen herhangi bir şeyin hakikatini kabul etmek gerekmez. Böyle şeylere belki inanılabilir ve dolayısıyla Din, bilimsel olmayan, bilimsel olmadığı için de gerçek olması düşünülemeyecek ve sadece inanca konu bir meseledir.

Bu yanlış anlayıştır ki, Batı'da bilme ile inanmayı birbirinden ayır-

mıştır. Bilgiyi sadece laboratuarda elde edilen ve deneyle ispatlanabilen bir olgu, bir netice olarak gören 'bilimsel' anlayış, kendi dışında herhangi bir gerçek kabul etmemekle, kendi sahası dışında kalan her şeyi baştan mahkûm etmekle, insanın öğrenme, inceleme, duyma, hissetme sahası kadar, bizatihî ilmin, bilginin, daha da önemlisi, varlığın sahasını alabildiğine daraltmış, bunun da ötesinde, hayatı ve insanı bütünüyle kendi dar çeperleri içine alarak, kendi çalışma sahasını da sınırlamış, fakat bu sahayı gerçeğin yegâne sahası olarak sunma kurnazlığına gitmiştir. Ona göre, artık eşya ve kâinat fizik, kimya ve astronominin, insan ise biyoloji ve psikolojinin konusudur. Bu bilimlerin ve kullandıkları aletlerin kabul ettiğinden ötesi yok, gerçek kabul ettiğinden ötesi hayal ve illüzyondur. İnsanın bütün düşünce, inanç, hayal, rüya ve duyguları, sadece biyolojik yapısının ürünü olarak, onun davranışlarını esas alan ve onun bu yanını davranışlarından ibaret gören materyalist psikolojinin sahasına girmektedir. Tabiî olarak Din de, biyolojik bir kütle olan insanın ürünü olduğundan, sadece psikolojinin ve sosyolojinin konusu olabilir.

Din'e birinci darbeyi vuran bu bilimsel anlayış olmuş ve bilim ile Din'in, bilimsel olma ile dînî olmanın, inanç ile bilginin arası bu şekilde kapanmayacak şekilde açılmıştır. İşte bugün bilhassa aydın çevrelerde Din'e olsa da olmasa da olur bir inançlar, dogmalar manzumesi olarak bakılmasının altında yatan sebep budur. Bu anlayış tashihten geçmedikçe, Din'in de, İslâm'ın da doğru anlaşılması mümkün değildir.

Bilimin sözünü ettiğimiz bu tavrı, bizzat bilimselliğe karşıdır. Çünkü bilimin temelinde şüphe yatar; dolayısıyla önce bilim, kendi kalkış noktalarının ve yöntemlerinin doğruluğundan şüphe etmelidir. İkinci olarak, iki asır önce her şeyi çözeceğini ve varlıkta meçhul bırakmayacağını iddia eden bilim önceki yüzyılda yedi bilinmezden bahsederken, bugün, hayat, şuur, irade gibi varlık ve insan için en asıl ve merkezî olan, bilim için de olması gereken unsurlar başta olmak üzere on bilinmezden bahsetmekte ve ne tuhaftır ki, agnostisizmi de (bilinmezcilik) âdeta bilimsel bir akımmış gibi takdimle işin içinden çıkmaya, yani cehaletini itirafla kendini kurtarmaya çalışmaktadır. Bir şeyin bilinemezliğini kabul etmek çare olmadığı gibi, onu bir akım haline getirmek de aczin ve cehaletin itirafıdır. Dola-

yısıyla bilime düşen, önce ya temel hatalarını kabul edip her şeye yeniden başlamak veya kendi sınırları dışında pek çok gerçeğin ve doğru bilginin, kendi yöntemleri dışında da hakikate ulaşmanın daha pek çok yöntemlerinin varlığını kabul etmek olmalıdır.

ÇAĞDAŞ TEORİLER MEZBAHINDA İSLÂM

Genel olarak Din'in, hususî planda İslâm'ın çağdaş ve yanlış anlayışlara kurban edilmesinin en önemli sebeplerinden birinin, bilimin temel kabul edilip, başka her gerçeğin, her vakıanın bilim merceğinden geçirilmesi olduğu yukarıda ifade edildi.

Evet, Rönesans sonrası oluşan ve dünyevî hakimiyet adına aristokrasiye ve onunla işbirliği halindeki Kilise'ye karşı savaş açan burjuvazi, arzu ettiği hakimiyeti sağlama, istediği gibi yaşama ve bunun için de her şeye hükmetme gayesiyle önce Kilise'yi dört duvarı arasına çekme, sonra da, temsil etme davasında bulunduğu Hıristiyanlığı asıl temellerinden mahrum bırakma mücadelesine girişti. Orta çağlar boyunca Hıristiyanlığın tabiatı, aklı ve ilmî araştırmayı âdeta mahkûm etmiş olmasının yanısıra, Kitab-ı Mukaddes'te üzerinden asırlar geçmiş ve bu süre zarfında farklı tercümelere uğramış, farklı anlayışlara konu olmuş bulunması sebebiyle, en azından zahirî manâsı açısından bilimin yeni buluşlarıyla çatışan ifadelerin varlığı, burjuvazinin işini kolaylaştıran önemli bir faktör oldu. İşte bu noktada bilim, Din'i kutsal bir kaynaktan geldiğine inanılan ve doğruluğu konusunda araştırma gerekmeyen dogmalar mecmuası olarak takdim edip, inanma ile bilmenin, bilgi ile imanın arasını kapanmayacak şekilde açtı ve neticede Din, sadece inanca konu, doğrularla yanlışların, gerçeklerle hurafelerin bir arada bulunduğu, olsa da olmasa da olur bir dogmalar bütünü olarak kabul edildi.

Bilim, Din'i bu şekilde asliyetinden çıkarıp asıl kaynağından kopardıktan sonra, kendine inceleme sahası olarak aldığı madde âleminin ötesinin var olabileceğini en azından teori planında kabul etmesi gerekirken, bunu da inkârla, yani bizzat kendi prensiplerine aykırı iflah olmaz bir dogmatizm ve peşin fikirlilikle, bütün varlığı ve manevî her şeyi maddeyle sınırlandırarak, Din'i inceleme sahasına aldı. Antropolog Frazer, Din'e kaynak

veya temel olarak büyüyü; Tylor, ruhlara tapınmayı (animizm); de Brosses, fetişizmi seçti. Freud'a göre Din'in temeli, "çocuklukta bastırılan behîmî duyguların sonraki yaşlarda ortaya çıkan bir yansıması" iken, William James, Din'i sıhhatli zihinle hasta ruhun ürünü olarak gördü. Carl Jung ise onu, "efsanelere, sembollere, kolektif alt-şuurun manevî hazineleri"ne havale etti. Din'e kaynak bulma çabasındaki bu 'bilim havarileri'ne sosyologlar da katıldı ve Durkheim, Din'in temellerini toplumda ve toplumun özlemlerinde ararken, Marx ve öncüleri ise, ona "kalbsiz bir dünyanın kalbi ve halkın afyonu" olarak baktı.

Biz, farklı zamanlarda farklı yerlerde gelmiş bulunan bütün peygamberler tarih boyu aynı temel, değişmez gerçekleri söylerken, Max Weber'in ifadesiyle, "yerden biti bitiveren bunca yalancı peygamber"den hangisine inanacağımızın şaşkınlığını yaşayaduralım, asırlarca hemen bütün toplumlarda Allah'a, ahirete, meleklere, kutsal kitaplara ve peygamberlere karşı duyulan imanı, bu imanın yol açtığı ibadet ve yerleştirdiği evrensel ahlâkî düsturları, Din'in kurduğu onca muhteşem medeniyeti, yetiştirdiği yıldız, hattâ güneş-misal insanları, meydana getirdiği kudsî toplulukları birden görmezlikten gelemeyeceğini gören bilim, onu bu defa da tarihe hapsetme hokkabazlığına girişti. Bu noktada elindeki en büyük silah, ilerleme, sürekli terakkî efsanesiydi. Bu efsanenin en büyük silahı da Darwinizm, yani, nerdeyse bir buçuk asra varan ömrüne ve bir buçuk asırlık çabalara rağmen doğruluğunu ispatlayıcı tek bir delil elde edilememiş bulunan evrim teorisi oldu. Ondokuzuncu asırda bütün bilimlerin, evet, felsefeden sosyolojiye, oradan tarihe ve psikolojiye sosyal bilimler de dahil olmak üzere bütün bilimlerin ilerleme ve evrim efsaneleri üzerine oturması ve tarihselciliğin tarihte genel-geçer bir teori olarak görülmesi ve bu efsanelerin, bilhassa evrimciliğin bugün halâ büyük bir titizlikle korunmaya çalışılmasının en önemli sebebi, bunlarla desteklenen dünya görüşü ve siyasî hakimiyet kavgasından başka bir şey değildir. Bunun gibi, tarihselciliğin, 'hermonitik okuma' adı altında, 'yabancı dil'den olma ambalajıyla İslâm'a ve Kur'ân'a tatbik edilmeğe çalışılmasının yegâne sebebi de, İslâm'ı sadece tarihî bir ürün olarak gösterme kaygısından başka bir şey değildir.

Bunca çağdaş ipten örülen örümcek ağına gerçeğin ışığını tutmak gerekiyor.

TARAFSIZLIK VEYA OBJEKTİFLİK TUZAĞI

Bir profesör, İslâm hattâ Allah karşısında agnostik olduğunu, kendisinin insanların eşitliğine ve buna dayalı bir demokrasiye taraf olup, İslâm'ın ise inanan-inanmayan ayırımı yaparak, insanları bu ayırım çerçevesinde tasnif ve tercihe tabî tuttuğunu söylüyor.

Avrupa rönesansından bu yana bütün insanlık olarak, insan merkezli bir inanç, anlayış ve dünya görüşünün kurbanlarıyız. Önce kendilerini, sonra bizi, yani herkesi bu mezbahada kurban eden hemcinslerimiz, bilimi ve onun göz kamaştırıcı ürünü teknolojiyi dokunulmazlık zırhı olarak giyinip silah olarak da ellerine alınca, âdeta karşı durulmaz, durulmaması gerekir bir konuma büründüler. Oysa kendisine adeta lâ-yüs'el (sorgulanamaz) bir tanrılık, her şeyin şaşmaz ölçüsü ve mihenk taşı olma makamı bahşettikleri bilim gibi bu anlayış da, insanî bir ürün olmakla, bu ürünün patent sahipleri, kendi öz nefislerini kendilerinin ve başkalarının üzerinde bir tanrı konumuna oturttuklarını, yani beşerin bir defa daha "putunu kendi yapıp ona kendi taptığını" fark etmediler veya putlarının zebunu olarak kalmayı tutkuları ve menfaatleri gereği tercih ettiler.

Dünyaya gelip gelmeyeceği, ölümü, anne-baba, doğum yeri ve tarihi, ırkı, rengi, dili, fizikî yapısı, istidatları, hattâ karakteri gibi, varlığının bütün aslî unsurları üzerinde hiçbir şekilde söz sahibi olmayan, vücudu bile kendi iradesi dışında çalışan, tabiî ve sosyal çevresi ile belli münasebetlere mecbur olan, kısaca varlığının % 99'u başkasına ait bulunan insan, her şeyden önce, kendine ve başkalarına yol çizme, bu yetmiyormuş gibi, Allah'ı inkâr etme veya O'nun varlığı karşısında agnostik olma hakkını nereden aldığının cevabını vermek zorundadır. İnkâr, hattâ agnostisizm bir hükümdür; Allah'ın insanlar için seçip razı olduğu Din olarak İslâm hakkında kanaat ortaya koymak da bir hükümdür. Hüküm, katî delil ister. Dolayısıyla, Allah karşısında inkârcı veya agnostik olan ve İslâm'ın şu veya bu yanını tenkide tabî tutan insan, Allah'a inanmanın –hâşâ– neden yanlış, O'na asırlardır inananların neden yanlışta ve kendi görüşünün neden doğru olduğunu ispatlamalı ve Allah'ı gösteren sayısız delili neye dayanarak tekzip edebildiğini ortaya koymalıdır. Bu noktada, güya objektif veya tarafsız olma, şeytanın müthiş bir hilesinden başka bir şey değildir. Çünkü ortada açık ve asırlardır

insanların çok büyük bir çoğunluğu tarafından kabul edilmiş, doğruluğu da insanların hayatında fiilen ispatlanmış bir gerçek vardır. Bu gerçek karşısında objektif olunamayacağı gibi, bir hüküm olan inkârda ispat, inkâr edene düşer. En küçük bir meselede bile insanlar sayısınca görüş ortaya çıkabiliyorken, kimsenin her meselede kendi aklını hakem kabul etme hakkı ve yetkisi de olamaz. Bu sebeple, aklı hakem kabul etme manâsında felsefî rasyonalizmin hiçbir geçerli dayanağı yoktur.

İkinci olarak, İslâm'ı insanlar arasında ayırım yapıyor diye tenkide tabî tutmak, ayırımcılığın ta kendisidir. Çünkü burada da bir tercih ortaya konmakta ve insanlar arasında ayırım yapmama iddiasıyla bazıları ayırım yapıyor diye reddedilmektedir. Teoride farklı tercihler üzerine oturan demokrasi, ayırımcılığı meşrulaştırmakta değil midir? O halde, insanlar hakkında, herkesi içine alan ve herkes tarafından kabul edilen temel evrensel, zaman ve mekân üstü değerlere dayalı bir değerlendirmenin mi, yoksa teorik, ama pratikte hiçbir geçerliliği olmayıp, daha korkunç ayırımlara sebep olan bir anlayışın mı tercihe şayan olduğu üzerinde durulmalıdır. Ayrıca, İslâm bazı yanlarıyla değerlendirilirken, onun insan ve dünyayı ele alışı, öngördüğü insan ve cemiyet profili, itikat, ibadet ve ahlâk esasları, oturduğu değerler bütünü gözardı edilemez. Çünkü bir bütünün ayrılmaz parçaları, ancak o bütün içinde gerçek manâsını bulur. Kaldı ki Din, aklın ve mantığın konusu bir ilim olmaktan öte tecrübe, tatma ve yaşamaya dayalı bir hayattır.

SOSYOLOJİK VE SİYASÎ BİLİMSELLİK VE OBJEKTİFLİK

Aydınlanma hareketi, biraz da Din olarak karşısında Hıristiyanlığı bulduğu ve onun ilim ve iman anlayışını 'Din'de ilim ve iman olarak ve dolayısıyla imanla ilmi çelişir gördüğü için, imanın yerine aklı ve "bilimsel" düşünceyi ön plana çıkardı. Bunun da temelinde şüphesiz Dekart şüpheciliği yatıyordu. Şartlanmışlığa bir çare olarak şüpheciliğin gerçeğe ulaşma adına müsbet bir yanı bulunsa da, gerçeğe varmada zihnin, kendine ait ön kabulleri ve doğruları olmadan bir neticeye varmasının hem teoride hem pratikte mümkün olup olmayacağı, insanın herhangi bir bir ön kabulden uzak bulu-

nup bulunamayacağı ve bu açıdan ne kadar objektif davranabileceği tartışmaya son dereceye açıktır. Bırakın bu spekülatif konuyu, doğruyu bulmada deneye öncelik veren bilimin görünür âlem hakkında bile deneyle mutlak doğruya ulaşmasının mümkün bulunmadığı, en azından kâinatın yapısının ve işleyişinin buna imkân tanımadığı, belki ancak izafî ve geçici doğrulara ulaşabileceği, bilim felsefesinde üzerinde çok durulmuş bir husustur.

İşte, modern düşüncenin en büyük vartalarından biri, dinî ön kabullerden kurtulmaya çalışırken bilimsellik, objektiflik gibi kalıplarla daha katı ön kabuller içine düşmek olmuştur. Meselâ, toplumu ve toplumdaki hadiseleri inceleyen bir sosyologu çevreleyen kesin dogmalar vardır; yani belli sosyologlara göre farklılık arz etse de, diğer bilimler gibi sosyolojinin de kendine has kuralları söz konusudur ve her sosyolog, bu kurallar çerçevesinde düşünür. Sosyolojinin nazarında fert bile bir toplum gibi ele alınır ve kendi başına ayrı bir âlem olan her ferdin davranışları sosyolojik temelde değerlendirilir. Siyasi bilimciler ise, ferdin her düşünce ve davranışında mutlaka siyasî gayeler, motifler ararlar. Psikoloji, meseleye tamamen kendi özel çerçevesinde yaklaşır. Neticede ortaya, kendi teorileri de çelişkilerle dolu Weber'in güzel bir değerlendirmesiyle, "hangisine inanacağımızı şaşırdığımız ve birbirini nakzeden bir sürü (bilim) peygamberi" (!) çıkar.

Meseleyi müşahhaslaştıracak olursak, Din'in ferdi oluşturmada çok önemli, hattâ birinci derecede tesiri vardır. Din fitne, fesat olarak gördüğü anarşi, terör ve kargaşanın karşısındadır ve bunları en büyük günahlar içinde değerlendirir. Bu bakımdan bir Müslüman, tamamen dinî hislerle ve gayelerle insanları fitne, fesat, anarşi ve terör günahına girmemeye çağırır, ama sosyologlar bunu devletçilik ve Din'i devlet lehine kullanma olarak değerlendirir.

Toplum, kişinin dinini korumasında ve yaşamasında çok önemli bir zemin olma fonksiyonu görür. Günahlardan uzak bir toplum zemininde Din ferdî planda da çok daha iyi yaşanır. Bunun gibi, Din ile fert ve toplum arasındaki bu münasebet, Din ile fert ve devlet arasında da vardır. Bir Müslüman bu konunun üzerinde dinî bir hassasiyetle durur, ama sosyolog ve siyaset bilimcisi bundan onun toplumu ve devleti Din'e göre organize etme gayesi taşıdığı neticesine gider.

Cemaatin Din'de, Din'i yaşamada, korumada, fertleri Din içinde tutmada çok önemli bir fonksiyonu vardır ve özellikle namaz gibi ibadetlerin cemaatle yerine getirilmesi, bazı âlimlere göre farz derecesinde önemlidir. Bir Müslüman, bu bakımdan ve gençleri sokağın aşındırıcılığından korumak için, meselâ bazı öğrenciler 5-6 kişi bir arada bir evde kalsın tavsiyesinde bulunur. Sosyolog ve siyasal bilimci, bunu bir hedef adına hücre evleri ve çekirdek kadrolar oluşturma olarak yorumlar.

İrşadda müşahhas örnekler ortaya koymak çok önemlidir. İnsanlar hangi fazilet ve güzel ahlâka çağrılıyorsa, o sahada en önde olan şahıslar müşahhas örnekler olarak nazara verilir. Fakat sosyolog ve siyasal bilimci, bu kişilere de sosyolojik ve siyasî açıdan baktığından, bu konudaki en masum tavsiyeyi de yine aynı açıdan değerlendirir. Hele bir de bu kişiler tarihten seçilmişse ve bu tarih Din'in en iyi yaşandığı bir örnek bir zaman dilimi olarak sunuluyorsa, bu defa böyle bir tavsiye tarihe dönme çağrısında bulunma olarak değerlendirilir.

Misaller çoğaltılabilir. Her sosyolog ve siyasal bilimci böyle davranmaz dense de, sosyolojinin ve siyasal bilimciliğin tabiatı ve sosyologun da, siyasal bilimcinin de bu çevrelerce kabul edilme adına duyduğu ihtiyaç, onu en azından belli ölçülerde böyle davranmaya mecbur eder. Bu bakımdan, 'tabiî' veya 'pozitif' bilimler dahil bütün modern bilimler, en az Batı orta çağlarındaki dinî dogmatizm ölçüsünde dogmatiktir ve kendi subjektif kalıpları içinde mahpustur.

DİN, SUBJEKTİF BİR MESELE DEĞİLDİR

Din, iman ve hangi dinin gerçek olduğu, subjektif bir mesele ve tercih değildir. Tersi iddia, her şeyden önce kendi şahsî görüş, anlayış, düşünce ve aklî hükümlerini gerçek yerine koyma gibi bir subjektiflik ve dolayısıyla büyük bir tenakuz olmaktan başka bir manâ ifade etmez. Böyle bir iddia, ayrıca, beş duyunun algılarının dışında objektif bir gerçek görmeme gibi bir yanlışa da dayanmaktadır. Pozitivist ve sensualist bir anlayışa da oturan bu subjektif iddiayı bir felsefe halinde takdim edenler, esasen Din'e ve imana açılamayanlardır da. Eğer bu açılmayı objektif bir yol olarak Din'in

kendi kaynaklarına dayanarak gerçekleştirebilselerdi, Din'in beş duyunun algılarıyla, hattâ pozitivist ve empirik yollarla varılan neticelerden daha doğru ve objektif olduğunu görecek ve tecrübe edeceklerdi.

Din'in ve imanın kendine has duyuları vardır. Beş duyunun da bu konuda bir yeri elbette olmasına karşılık Din ve iman, bunları çok aşan dahilî duyularla da beslenir. Kur'ân, bu iki tür duyuların alanlarını "âfâk" ve "enfüs" kelimeleriyle ifade eder. Yani Din, iman ve dinî tecrübe, sadece beş duyuların cevelan sahası olan görünür âleme değil, aynı zamanda dahilî duyuların cevelan sahası olan insanın iç dünyasına da dayanır. Bunların hangisiyle varılan sonuçların daha objektif olduğunun tesbiti, iki sahaya da açılmakla mümkün olabilir. Meselâ, panteizm ve monizmle bilerek veya bilmeyerek karşılaştırılan İslâmî Vahdet-i Vücud telâkkisini bir gerçek olarak tecrübe eden Muhyiddin ibn Arabî gibi velîler, âfâk denilen dış dünyayı aşarak enfüs yoluyla başka âlemlere girmişler ve buradaki müşahedelerini ifade etmişlerdir. Bu ifadelerin ne manâya geldiğini ve dinî tecrübede subjektifliğe açık görülebilecek bu müşahedelerin keyfiyetini, ancak onu gerçekleştirenler bilebilir. Onların bu müşahedeleri ve yazıp söyledikleriyle fizik dünyanın gerçekleri arasındaki objektiflik-subjektiflik münasebeti, ikisi de fizik dünyayı inceleyen Newton fiziğiyle Kuantum fiziği arasındaki objektiflik-subjektiflik münasebetinden daha açık ve daha berraktır.

Mutlak dinî gerçekler, fizikî gerçeklerden daha kesin ve daha nettir. Onlarda, bugün fizik biliminin fizikî dünya ile ilgili olarak neredeyse tek gerçek kabul ettiği izafîlik de yoktur. Kısmî izafîlik, ancak onların idrak derecesinde yatar. Bu da, aynı güneşin ışığının farklı aynalarda farklı yansıması gibidir. Bu farklı tecrübelere rağmen, tecrübe sahiplerinin hepsi aynı ışığın ve güneşin varlığını ifade eder. Tarih boyu 124.000 peygamberin aynı gerçekleri aynı kesinlikle ifade ve tebliğ etmesi, bunları takip eden milyonlarca âlim, asfiyâ ve evliyânın aynı gerçekleri müşahede ve tecrübeyle kabul etmesi ve bu gerçekler adına onların ve onları takip eden milyarlarca insanın, dünya hayatlarını feda ederek mücadele etmesi, herhalde bir subjektifliği değil, en kesin bir objektifliği ortaya koymaktadır. Kaldı ki, tarihte Din'in meydana getirdiği büyük kültür ve medeniyetlerin, ürettiği muazzam ilim dallarının subjektif düşüncelerin ürünü olduğunu

iddia etmekten daha subjektif bir düşünce olamaz. Ortada olabildiğince objektif bir tarih, medeniyet ve hadiseler varken, kalkıp dinî tecrübenin, peygamberliğin ve Kitabın subjektifliğini ileri sürmek, akla ziyan bir iddiadan başka bir şey değildir. Acaba, tarihte Din'den ve dinî gerçeklerden başka hangi objektif gerçek, çok farklı mizaç, ırk, zaman ve mekâna ait insanları bir araya getirebilmiştir? Bu insanların hepsi subjektif bir kabulün, bir yanılmanın peşinden mi gitmiştir ve gitmektedir? Buna karşılık, onlara karşı çıkanların hep farklı şeyler söylemesi ve felsefenin âdeta başkalarını yanlışlama mesleği olması da, tersinden Din'in objektifliğini gösterir. Subjektiflik, inkârdadır. Buna rağmen insan, kendi subjektif düşüncesi ve eksik bilgisiyle vardığı sonuçları mutlak doğruymuş gibi ölçü kabul eder ve yargılar. Objektif doğruya varmanın yolu, önce o şahsî doğruların subjektif olduğunu kabul etmekten geçer.

Dinlerin hangisinin gerçek olduğu da subjektif bir tercih meselesi değildir. Her peygamber, meydan okumuş ve onlara karşı çıkanlar hep nefsanî mazeretler ve temelsiz suçlamalar dışında hiçbir gerekçe ortaya koyamamışlardır. Peygamberlerin hayatı, sıfatları, mucizeleri, vahyin ve tebliğ ettikleri esasların kesin doğrular olduğu konusunda herkesi ikna etmiştir. Ama ikna ve iman farklı şeydir. Dinî tecrübesi ve bu sahada ciddî çalışması olmayan, Din hakkında konuşmamalıdır. İnsanların farklı dinlere gerçek din diyerek tâbi olmaları, Din hakikatının subjektifliğini göstermez. Hz. İsa'ya karşı çıkan Yahudiler, gittikleri yolun yanlış olduğu konusunda O'nun şiddetli tenkitlerine ancak nefsanî sebeplerle karşı çıktılar ve kurtuluşu O'nu Roma valisine şikâyette buldular. Aynı şekilde Peygamber Efendimiz'e karşı çıkan Yahudi ve Hıristiyanlar da, O'nun ortaya koyduğu kesin deliller karşısında ancak sustular ve karşı koymayı kılıçta buldular. Bütün bunlar, ortada objektif bir gerçeğin olduğunu göstermez de neyi gösterir?

İSLÂM VE DOGMATİZM

Bir Müslüman olarak insanı en çok hususlardan biri de, ne yazık ki bazı Müslüman kalemlerin bile İslâm'ı, onun inanç esaslarını dogmatizm olarak görmesidir. Dinimizi gerektiği gibi bilmediğimiz gibi, ona halâ

başka pencerelerden bakıyor ve maalesef bu pencereleri de yeterince tanımıyoruz.

Dogma, bir kişi veya kurum tarafından konulan ve o kişi veya kurumun sahip bulunduğu mevki, makam ve statü sebebiyle mutlak doğruluğuna inanılan kaide demektir. Dogma sorgulanmaz, aklın, ilmin ve mantığın terazisinde tartılmaz. Doğruluğu ve doğruluğunu kabul, tamamen subjektiftir. Bu açıdan, meselâ Papalık kurumundan kaide niteliğinde sâdır olan her söz dogmadır. Mevcut İnciller dahil Kitab-ı Mukaddes'te teslis başta olmak üzere Hıristiyanlığın ana inanç esaslarını doğrulayacak, destekleyecek açık bir ifade bulunmadığı için zamanla Kitap yerine Kilise'nin ne dediği önemli hale gelmiş, öyle ki, "Kitab-ı Mukaddes'i anlatmak, yaymak şüpheye yol açar. Kitab-ı Mukaddes'e yakın duran, Katolik inancını ve Katolik Kilisesi'ni yıkar." anlayışı gelişmiştir. Bu sebeple, diğer Papaların, hattâ bizzat kendisinin daha önceden vazettiği esaslarla çelişse bile, herhangi bir Papa'nın herhangi bir zamanda söylediği bir söz mutlak doğru kabul edilir. Meselâ, önceki Papa, 2000 yıllık Hıristiyan inancının tersine olarak, Hz. İsa'yı (aleyhisselâm) Yahudilerin öldürmediğini söylemiştir ve artık bu, bir başka Papa başka beyanda bulununcaya kadar doğrudur, yani bir dogmadır.

İslâm'da ise ne bir dogma vardır ne de İslâm'ın dogmatik bir yanı. Evet, Cenab-ı Allah ve Peygamber Efendimiz'den sâdır olan her şey doğrudur. Ama bir insan değil, bizzat Cenab-ı Allah bile, O'nun her buyruğunun doğruluğunu kabul etmek insanların üzerine borç olduğu halde, insanı Kendisi buyurdu diye o doğruyu kabule zorlamaz. İkinci olarak, Allah, her buyruğunu her türden delilleriyle insan aklına takdim eder; bu deliller karşısında akıl, O'nun her buyruğunun doğruluğunu tasdik etmekten kendini alamaz; zaten akıl, Allah'ın buyruklarını kabulden başka yol bulamadığı için insan, iman veya inkârından sorumludur. Tebliğin nihaî gayesi, aklı iknadır. Söz konusu delillerin en sonuncusu olarak peygamberlerin gösterdikleri mucizelerin fonksiyonu budur. Kur'ân, en büyük mucize olarak, bütün insanlığa sekiz mertebede meydan okumaktadır ve bu meydan okumaya cevap verilememiştir. İslâm'ın doğruluğunu kabul, bu bakımdan objektiftir, aklîdir, mantıkîdir, iradîdir ve Kur'ân, vahiy ile ilmi çok zaman eş anlamlı olarak kullanır.

İSLÂM ADINA SPEKÜLASYON ÜRETMEK

İslâm dünyasının özellikle 'aydın'ları, en az bir asırdır İslâm'ı tartışıyor. Ne var ki, bütün bu tartışmalarda öne sürülen düşünceler, hiçbir zaman birer spekülasyon olmaktan öteye gitmiyor. Gitmiyor, çünkü:

İslâm, bir felsefe, salt bir içtimaî-iktisadî-siyasî sistem değil, bir dindir. Din'de akıl kadar, hattâ ondan da öte ruh ve dolayısıyla ruhun merkezi olarak kalb, ayrıca vicdan ve hislerle birlikte pratik hayat da önemlidir. Din, kalbin inanıp bağlandığı, dimağın manâlandırdığı, vicdanın duyduğu, hislerin zevkettiği, diğer vücut organlarının da pratiğe taşıdığı bir olgudur. Felsefede ise sadece dimağ faaliyette olup, kalb, ruh, vicdan, his ve pratik hayatın onda önemli sayılabilecek bir fonksiyonu yoktur. İçtimaî-iktisadî-siyasî sistemler ise, daha çok temel inanç ve fikir değerlerinin dışta yansıyan şeklidir. Bu gerçeğe rağmen, son asırda -reformisti, rasyonalisti, hattâ İslâmcısı da dahil olmak üzere-Din'i tartışan 'aydınlar'ın büyük çoğunluğu, Din'i sadece bir zihin faaliyeti veya zihnî faaliyetin bir objesi, bir felsefe veya âdeta dünyevî bir sistem gibi algılamış ve öyle ele almıştır.

İkinci olarak, Din statik kurallar bütünü de değildir. O, hem fert hem toplum hayatında sürekli tekâmül geçiren ve kendisiyle birlikte ferdi de, toplumu da tekâmül basamaklarında yükselten bir vakıadır. Bir bilgiye dayalı olsun olmasın, vicdanda meknî bir imanla başlayan Din, sağlam bilgi, tefekkür, ibadetler ve günlük hayattaki muamelelerle açılır, gelişir, kavranır ve yaşanır. Yani o, hem bizatihî bir aksiyon, hem de sürekli aksiyona yön veren bir niyet, nazar, iman, tefekkür, bilgi ve amel dantelasıdır.

Evet Din, bir "oku" emir veya aksiyonuyla başlar. Bu emirle, sadece Allah'ın rızasını kazanmaya dayalı olarak atılan ilk adım, kendisini takip edecek diğer adımlar adına yeni kurallara zemin hazırlar ve düşünceye de yön verir ve bu şekilde oluşan salih (doğurgan) bir aksiyon-kural-düşünce çizgisinde Din tekâmül eder. Ancak bu çizgidedir ki Din, bütün yönleri, bütün kaideleriyle gerçek anlamını bulur. Bu anlam, aklı da, kalbi de, vicdanı da tatmin eder.

Son bir asırdır Din'i tartışan aydınlar, onu boşlukta tartışmaktadırlar. Bu sebeple de, meselâ şu anda ne İslâm'ın problemi olmayan banka

gibi, sigorta gibi, enflasyon-faiz münasebetleri gibi konularda, ne İslâm ceza hukukunun birtakım kaideleri üzerinde, ne demokrasi, lâiklik, hoşgörü, diyalog gibi hususlarda ve aktüel meselelerde zihinleri, kalbleri ve vicdanları tatmin edecek bir sonuca ulaşabiliyorlar. Ulaşamamaları bir yana, sürekli fikir değiştiriyor, tavizler veriyor, "dökülüyor", değişiyor ve "değişim"i "yenilenme" ve "tekâmül"le karıştırıp alkışlıyor ve neticede inandırıcılıklarını yitirdikleri gibi, İslâm'ı kendi düşüncelerinin arkasından koşturdukları için de İslâm adına zihinlerde, kalblerde ve günlük yaşayışta sarsıntılar, çökmeler meydana getiriyorlar.

Kur'ân-ı Kerim'de dinî hayat, bir ağacın çekirdekten meyveye uzanan hayatına benzetilir. Bu hayatın bütün gelecek safhalarını ve bütün bu safhalara açılımların ana dinamiklerini, ana kanunlarını kendinde barındıran tohum veya çekirdek, şaşmaz bir denge içinde kendine ulaşan besinlerle organik ve tamamen âhenktar bir büyüme içine girer. Bu büyüme sürecinde ona her yanlış muamele, gerekli suyu, havayı ve daha başka gıdaları gerektiğince ayarlayamama ortaya önemli problemler çıkaracağı gibi, neticede sağlam bir doğum adına bir anomaliye de yol açabilir. Aynen bunun gibi, İslâm'ın "Lâ ilâhe illallah"tan oluşan çekirdeği müsait kalblere ekildikten sonra sağlam bilgi, tefekkür, ihlâs temelinde ibadet ve büyüme sürecinin her döneminde yerine getirilmesi gerekli amellerle (aksiyon) hayat toprağında beslenir. Bu çekirdek, fert ve toplum hayatının her alanında meyvesini veren kutlu bir ağaç haline gelinceye kadar, bu süreçte yer almayanın, çekirdeğin büyümesi ve süreçte rol alanların yaptıklarıyla ilgili değerlendirmeleri çok defa birer spekülasyon olmaktan öte gitmez.

Evet, Müslüman aydınlar da, kendilerince bir "şia" oluşturup "ellerindekiyle sevinip gidenler" de, İslâm adına konuşan birtakım 'filozof' ve 'sosyolog'lar da bir asırdır sürekli spekülasyon üretiyorlar.

İSLÂM VE MUAMELELERİMİZ

Ad olarak Müslüman olmak, gerçekten Müslüman olmak manâsına gelmediği gibi, kalben iman edip ibadetleri yerine getirmek de, bilhassa hayatın Müslümanlaşmasında, bir başka ifade ile, hayatımız itibariyle

Müslüman olmamız adına her zaman için sağlam ve güvenilir bir alâmet teşkil edemiyor.

Son asırda, bütün dünyada Müslümanlar, İslâm adına gerçekten büyük fedakârlıklarda bulundular; önemli mücadeleler verdiler, Âhire-t'e milyonlarca şehid gönderdiler. Fakat tabiî öncelikle kendi nefsimizi yargılamak bakımından ifade edecek olursak, eğer Müslümanlar içinde bulundukları şartlardan halâ memnun değillerse, bu demektir ki, İslâm'ın gerçek şehidleri, yani yaşayan şâhitleri olamadık, onu günlük hayatımızla ortaya koyamadık.

Bir zaman, hayatın da Müslümanlaşması adına mücadele veren, hattâ bulunduğum şehirde bu konuda önde giden iki "okumuş" Müslüman bir araba alım-satımında nizalaştılar. Onlara, "Aranızdaki anlaşmazlığın İslâ-m'a göre çözülüp, sulh olmayı ister misiniz?" diye sorduğumda, ikisi de "evet" diyememişti. Oysa Kur'ân-ı Kerim, "*Hayır, hayır! Rabbine andolsun ki, aralarında baş gösteren anlaşmazlıklarda seni hakem veya hakim kabul edip, sonra da senin verdiğin hükme içlerinde hiçbir sıkıntı ve itiraz duymadan tam bir teslimiyetle bağlanmadıkça iman etmiş olmazlar*." (Nisâ Sûresi/4: 65) buyurur. Bir süre önce de, sahiplerinin İslâmî şuur taşıdıkları hüsn-ü zannını taşıdığım bir ticaret yerini, sırf bu sebeple tercih edip toptan bir malzeme almak istedim. Ellerinde hazır olmadığını, getirtebileceklerini söylediler. Parayı peşin verdim ve malzemeyi eve bırakmalarını rica ettim. Kabul ettiler. Ertesi gün malzemenin geldiğini öğrendim. Ama malzeme eve bırakılmadığı gibi, telefonla aramama ve bırakacaklarını söylemelerine rağmen yine getirmediler. Tekrar telefon ettiğimde ise, yanlışlıkla malzemenin perakende hale getirilip, bir kısmının satıldığını söylediler. Ertesi gün, bir tarafa gideceğim ve muhtemelen evde kimse bulunmayacağı için parayı getirmelerini istedim; olur dediler, onu da getirmediler. Nihayet sabah gidip, parayı geri kendim aldım.

Bunlar, çok önemli tecrübeler. Gerçekten, muamelelerimizde ne kadar müslümanız? Ne kadar, "Aldatan bizden değildir." tehdidinden çekiniyoruz? Ne kadar Allah'ın bizi gördüğünün, söz ve davranışlarımızın kayda geçtiğinin ve onlardan sorguya çekileceğimizin, yani Allah'ın varlığının ve Âhiret'in şuurundayız? Bunlara iman, hayatımızı ne ölçüde yönlendi-

riyor? Davranışlarımıza, peşin gördüğümüz dünya menfaatleri mi daha çok yön veriyor, yoksa veresiye telâkki ettiğimiz Âhiret mi yön veriyor? Sözümüze ne kadar bağlı, yalandan ne ölçüde uzak, emanetlere ne derece riayetkârız? "Münafığın alâmeti üçtür: Konuştuğunda yalan söyler; söz verdiğinde durmaz; emanete ihanet eder." hadis-i şerifi, ne ölçüde hayatımızda, davranışlarımızda ve muamelelerimizde etkili? Mesaimizi ne ölçüde değerlendiriyor, aldığımızı ne kadar helâl ettirebiliyor, müessesemizde adalete, hakkaniyete ne derece riayet edebiliyor, işçimize hakkını ne kadar verebiliyoruz? Sattığımız malın ayıbını söyleyebiliyor, onu gerçekten ne kadarsa sadece o kadar tavsif edebiliyor muyuz? Bir hadis-i şerifte, "Din, muamelâttır." buyrulur. Acaba, bir taraftan "Şeriat" davası verenler, günlük hayatlarında, muamelelerinde, insanlarla aralarında çıkan anlaşmazlıklarda ne ölçüde İslâmî duyarlık taşıyorlar? Ferdî haklara, kamu haklarına, kamu müesseselerindeki veya özel müesseselerdeki vazifelerimize ne ölçüde riayetkârız? Yoksa "Nasıl olsa hakkımız yeniyor; çalıştığımızın karşılığı verilmiyor? Adalet yok!" gibi bahanelerin arkasına saklanıp, "Zarara zararla mukabele edilmez. Başkasının yanlış yapması, yanlış yapmaya mazeret olamaz!" gibi düsturları gözardı mı ediyoruz?

İslâm, dengi olmayan bir nimettir ve bu nimete hak kazanmak, en zor bir iştir. Dolayısıyla topyekün Müslümanlığa talip olmak, her şeyden önce onun topyekün yaşanacağı şartlar oluşuncaya kadar onu yaşanması mümkün olan ve yaşanması gereken yanlarıyla yaşamayı gerektirir. Yoksa Allah (celle celâlühû), İslâm'a göre düzenlenmesi her zaman, he yerde ve pekalâ mümkün olan şahsî hayat, davranış ve muamelelerini ona göre düzenlemeyen bir topluma İslâm'ı hayat olarak nasip buyurmaz. O, çok pahalı bir nimettir; bütün tercihlerin Allah'a ve Âhiret'e göre yapılmasını gerektirir.

İSLÂM'A İHANETİMİZ

Gazeteler, "Şeriat'ın kanlı yüzü" gibi başlıklar altında Afganistan'daki bir idam hadisesini yine İslâm aleyhine istismar ediyorlar. Herhangi bir hadiseyi kendi yerinde, kendi konumunda ve kendi şartları içinde değerlendirme gereği duymadan, hemen her fırsatta İslâm'a kin kusmayı birinci

derecede görev edinmiş bazı medya organlarının bilinen tavrı bir yana, Kur'ân-ı Kerim'in *"Eğer gerçekten mü'minler iseniz, her zaman için üstün olan sizsiniz."* (Âl-i İmran Sûresi/3: 139); *"Allah, kâfirlere mü'minler aleyhinde asla yol vermez."* (Nisâ Sûresi/4: 141) buyurması, son bir-buçuk asırda İslâm dünyasının mezelletler, esaretler dünyası haline gelmesinin ve bilhassa içtimaî ve siyasî sahada İslâm'ın âdeta zihinlerde de saf dışı edilmiş olmasının en önemli bir sebebinin Müslümanlık iddiasında bulunanlarda olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

İslâm, Cenab-ı Hakk'ın bütün Güzel İsimleri'nin mükemmel bir halitası, her bir parçası diğerleriyle tam bir uyum ve orantı içinde yerli yerinde en muhteşem bir eserdir. Dolayısıyla onun yetiştirmek istediği insan tipi, hedefleri, üzerine oturduğu temel değerler ve bu çerçevede iman, ibadet ve ahlâk esasları ve sonra topyekün hayat adına getirdiği düsturlar bütünü dikkate alınmadan yapılacak her türlü yorum bir aldatmaca, onu bu bütünlük içinde ele almadan bir yanıyla temsil ve tebliğ iddiasında bulunmak da bir cinayettir.

İslâm, son bir-buçuk asırda Batı'nın askerî, ekonomik ve siyasî gücünü yedeğine alan birtakım felsefe ve düşünce akımlarının tesiri altında kalblerin ve zihinlerin çok büyük ölçüde inkâra teslim olduğu bir çağın kurbanıdır da. O, sadece içtimaî ve sadece iktisadî bir sistem, hele hele siyasî bir cereyan hiç değildir. Ayrıca bir tecrübe, bir tatma, bir yaşama, yani hayat olması, dolayısıyla zihnî polemiklerin ve nefsanî–gayr-ı nefsanî tartışmaların konusu olmaması hasebiyle, bir ideoloji değil, bir dindir. Ne yazık ki, Batı karşısındaki mağlûbiyetin zihinlerde ve kalblerde meydana getirdiği kompleksin neticesinde İslâm, son bir-buçuk asırda nefsanîlikten başka hiçbir temeli olmayan birtakım siyasî cereyanların hamaset yüklü ve yer yer sert bir ideolojisi, esen rüzgârların tesirinde bazen kapitalizmle, bazen sosyalizm hattâ komünizmle âdeta özdeşleştirilen iktisadî ve içtimaî bir sistem olarak algılanıp öyle takdim edilmiştir. İslâm adına güya öngörülen bütün bu sistemlerin temelinde onun iman, ibadet ve ahlâk esasları üzerinde yetişmiş örnek bir temsil, onu kendine yakışır şekilde temsil eden örnek bir toplum olmadığı ve dünyanın her tarafında şartlar, onun içtimaî ve iktisadî, hele hele siyasî sahada temsil ve uygulanmasını imkânsız kıla-

cak özellikte olduğu için İslâm, bilhassa Müslümanlar tarafından sürekli hançerlenmiştir. Zihinlerin izmlerle dağlandığı, kalblerin en fazla nostaljik duygularla İslâm'a bağlı olduğu veya hiç olmadığı, içtimaî ve iktisadî sistemlerin bütünüyle belli taklitler üzerine oturup İslâm'la hiç alâkasının bulunmadığı şartlarda onun güya birkaç ceza yasası kuralını görünüşte uygulamaya koyarak "Şeriat ilan etme, Şeriat getirme" iddiasında bulunanlar, eğer onun şuurlu düşmanları adına çalışan birer hain değilseler, mutlaka nefislerine hizmet eden emsalsiz gafillerdir. Ve bu komedi, İslâm adına son zamanların bu büyük trajedisi, ne yazık ki onun düşmanlarının sinsi gülüşleri altında sürekli sahnelenmekte ve her defasında İslâm bir yara daha almaktadır. Her yönüyle bambaşka şartların hakim olduğu ve bambaşka temeller üzerine oturup bambaşka hedeflerin gözetildiği toplumlarda İslâm'ın içtimaî ve bilhassa siyasî sahada dava edinilmesi, her adımda ona rağmen, ona ters davranmayı ve ondan tavizler vererek yürümeği –buna yürüme denirse– gerektireceğinden altından kalkılmaz bir vebal ve hesabı verilemez bir sorumluluk olsa gerektir.

Artık dünyada "siyasal İslâm'ın –böyle bir İslâm olurmuş gibi– mağlûbiyeti" üzerine kitaplar yazılır olması, Şeriat'ın İslâm'dan farklı bir şeymiş gibi takdim edilip zihinlerde tamamen mahkûm hale getirilmesi ve çizilen bunca zikzak da halâ bir şey anlatmıyorsa, dehşetli bir mahşer yakın demektir.

İkinci bölüm

GÜNÜMÜZDE DÎNÎ MESELELERDEKİ KAFA KARIŞIKLIĞININ ANA SEBEPLERİ

GÜNÜMÜZDE DÎNÎ MESELELERDEKİ KAFA KARIŞIKLIĞININ ANA SEBEPLERİ

Önce açık bir vakıayı ifade edelim: İslâm, 14 asırlık tarihinde Doğu ve Batı kaynaklı bütün dinleri, felsefeleri, ideolojileri, fikir akımlarını ve içtimaî-iktisadî-siyasî sistemleri aşarak, hem de herhangi bir yıpranma ve değişikliğe uğramadan bugünlere geldi. Bugün de halkımızın itikat ve fikir planında İslâm'la bir problemi söz konusu değildir. Tam tersine, İslâm'a karşı girişilen onca suikaste ve açık-kapalı bitmek bilmez saldırılara rağmen, halkımızın safiyane itikadıdır ki, onun nazarında İslâm'ı ve İslâm'ın beslediği bilhassa aile gibi temel değerlerimizi yıkamamıştır. Halkın dinî yaşayışı adına tenkit konusu yapılan birtakım hurafeler ise, büyük ölçüde, İslâm'a gönülden bağlı insanımızın çoğunluğunu değil, baştan beri hem itikat hem yaşayış planında Din'le çok alâkalı olmamış belli halk kesimleriyle, yine Din'le alâkasız ve modern geçinen bazılarına ait uygulamalar olarak süregelmiştir.

TARTIŞMALARIN TEMELİNDEKİ YANLIŞLAR

Günümüzde İslâm adına ortaya atılan tartışmaların temelinde, onu bu tür tartışmalarla yaralamak ve yaşanmaz hale getirmek isteyen kasıtlı çevrelerin dışında, bazısı iyi niyetli, bazısı ise Din'i dünyaya malzeme yapan birtakım sözde "Din uzmanları"nın ve "aydın"ların hataları yatmaktadır.

İlim-Malûmat, Âlim-Araştırmacı

Söz konusu "uzman"larda ve "aydın"larda görülen en göze çarpıcı özellik, ilimle malûmatı birbirine karıştırarak, malûmat sahibi olmayı ve araştırmacılığı âlim olmak zannetmeleridir. Oysa malûmat, işlenmemiş bilgidir, bir malzemedir; Bediüzzaman hazretlerinin benzetmesiyle, yenmeye hazır veya ağza alınmış yiyecek gibidir. İlim ise, hazmedilmiş safî süttür. Ayrıca araştırmacı, bir meseleyi kaynaklarından araştırır ve ortaya bir eser çıkarabilir. Fakat bir süre sonra kendi yazdıklarını bile unutur. Halbuki ilim, sadece kitaplardan tesbitle yığılıp kullanmaya hazır malzeme değildir. O, söz konusu ama yeterli kemiyet ve keyfiyette malzemenin tahayyül (hayalde canlandırma), tasavvur (şekil verme, suret giydirme), akletme-tefekkür (üzerinde etraflı düşünme, muhakeme etme, inceleme), tasdik, iz'an (ortaya ham bir netice koyma), iltizam (tutma, taraftar olma) ve itikat (nihayet doğruluğuna inanma) mertebelerinden geçtikten, takva değirmeninde öğütülüp süzüldükten, vücutta bizzat tecrübe edildikten ve ilhamla desteklendikten sonra vücuda âdeta kan olmuş, benliğe sinip onunla bütünleşmiş gıdadır. O, "*Hakkında ilim sahibi olmadığın bir şeye hüküm bina etme; ona dayanarak bir harekete girişme. Çünkü kulak, göz ve kalbdeki idrak merkezi olan lâtife-i Rabbaniye, hepsi, ilim adına vardığın ve hareketlerine dayanak yaptığın neticeden sorumludur ve sorguya çekilecektir.*" (İsrâ Sûresi/17: 36) tezgâhında işlenir. Nasıl göz, hem akı hem karasıyla görmeye vasıta olur, bunun gibi ilim de, fikir nuru ve kalb ışığı ile elde edilir. Âlim de, böyle elde edilmiş ilme sahip olan insandır. O, Peygamber vârisidir. Ve devasâ, emsalsiz İslâmî ilimler ve İslâmî gelenek, çok büyük ölçüde bu âlimler eliyle yoğrulmuştur. Buna karşılık, söz konusu "uzman"lar ve "aydın"lar içinde böyle bir âlimin bulunup bulunmadığı hayli tartışma götürür bir husustur.

İslâm'ı Bütünlüğü ile Kavrayamama

Kendilerine ait ve kendilerinin ürettiği basit bir malzemeden bahseder gibi İslâm'dan ve onun meselelerinden bahseden bahis mevzuu "uzmanlar" ve "aydın"lar, İslâm'ı anlama ve İslâmî meselelere yaklaşmada da üç temel eksiklikle birden malûldürler.

1. Din, tüm parçalarıyla bir bütündür ve söz konusu parçalarının

hem kendileriyle hem de bütünle aralarında kopmaz münasebetler vardır. Dolayısıyla Din aslî bütünlüğü içinde kavranmadan, parçalar hakkında nihaî hükme varmak kolay değildir. Oysa uzmanlığın çok alt dallara kadar indiği günümüzde İslâm'ı bütünlüğü içinde kavrayabilmiş insan sayısı yok denecek kadar azdır. Özellikle fıkıh ilmi bütün İslâmî ilimleri kuşatan bir ilim olması hasebiyle, bir meselede fetva verebilmek için aynı anda tefsir, hadis, fıkıh usûlü, kelâm ve benzeri ulûm-i âliyeyi (yüksek ilimler), bunun yanı sıra dil, belâğat, mantık gibi âlet ilimleri tam manâsıyla özümsemiş, bunların üstünde hikmet, takva ve iyi niyetle mücehhez, ilhamla müeyyet, bilhassa günümüz şartlarında kaç insan gösterilebilir?

2. Sözünü ettiğimiz "uzman"lar ve "aydın"lar, büyük ölçüde usûl ilminden mahrumdurlar. En azından bazılarının fıkıh usûlü konusunda bilgi sahibi oldukları farzedilse bile, bu bilgi de ilim olmaktan uzak bulunup, büyük ölçüde parçalı malûmat manzarası arz etmektedir. Kaldı ki, birtakım cüz'î meselelerde belki sadece o meseleyi ilgilendiren sahayı iyi bilerek konuşmak mümkünse de, günümüzde bu meseleler bile Din'in bütününü ilgilendirir bir konum almıştır ve dolayısıyla sadece bir ilim sahasında usûl bilmek yeterli değildir.

Aksiyon ve Düşünce

3. Üçüncü olarak, İslâm'ı günümüzde bütünüyle kavrayamama ve dolayısıyla onunla ilgili meselelerde yapılan hataların en önemli bir diğer sebebi, Din'e sadece bir bilgi ve akademik uzmanlık sahası olarak bakılmasıdır. Oysa Din, her şeyden önce hayattır, hattâ hayatın da hayatıdır. Dolayısıyla o, iç ve dış bütün duyuları, duyguları, lâtifeleri ve bütün bir hayatıyla ferdi, bütün üniteleriyle toplumu ve bütün kareleriyle coğrafyayı ilgilendirir ve tarihi şekillendirir. Bu bakımdan, onun hakkındaki düşünceler hayatın içinde yoğrulması gerektiği gibi, onunla ilgili meseleler de hayattan kopuk ele alınamaz. O, bütünlüğünden çıkarılıp, onun hakkında kendisinin şekillendirmediği hayat ve toplum şartlarında, o şartları nazara alarak bir sonuç üretilemez. Bu sebeple, Din'de önce aksiyon gelir ve her dinî mesele İslâmî aksiyon içinde gerçek manâsını bulur.

Peygamber Efendimiz'e gelen ilk vahiy bir aksiyonu emrediyordu:

Oku! Üzerinde ne kadar durulsa değer bir husustur ki, bu "oku!" emrinin nesnesi yoktu. Ve yine üzerinde ne kadar durulsa değer bir husustur ki, kendisine "oku!" emri verilen o zât-ı muallâ, okuma bilmiyordu ve bu emre karşı cevabı da "Neyi okuyayım?" sorusu değil, "Ben okuma bilmiyorum." şeklinde olmuştu. Emrin devamında ise, "*Yaratan Rabbinin adına ve O'nun adıyla (oku!)*" (Alâk Sûresi/96: 1) deniyordu.

Din adına bu ilk emrin, ilk âyetin bize öğrettikleri, Din'in ne olduğunu ve ona nasıl yaklaşmamız gerektiğini de öğretmektedir. Şöyle ki:

Din, arz edildiği gibi sadece bir bilgi meselesi değildir. O, öncelikle bir aksiyondur ve bir aksiyonla başlar.

Din'in ilk adımı olan aksiyonda birinci derecede önemli olan, o aksiyonun nesnesi değil, aksiyondaki niyettir. Yani, Din adına atılacak her adımda, yapılacak her işte gaye, Allah'ın rızasını kazanmak, yani her yaptığımızı Allah adına yapmak olmalıdır. Dolayısıyla burada, her işin, her davranışın ruhu olarak niyet ve ihlâs ortaya çıkmaktadır. İkinci olarak, her işe Allah adıyla başlamak demek, her yaptığımızın Allah'ın iradesi istikametinde, yani doğru olmasını gerektirir. Bu da "salih amel" düsturuna işaret eder. Salih amel, sağlam, arızasız, yerinde yapılan ve tahribe değil, tamire, yıkmaya değil yapmaya yönelik amel demektir. İşte, Allah adına yapılan her salih amel salih bir düşünceyi doğurur, bu salih düşünce de yeni bir salih amele kapı açar ve böylece ortaya salih bir daire çıkar. İşte bütün dinî meseleler, ancak bu salih daire içinde gerçek manâsını bulur ve kavranabilir.

Günümüzde dinî meselelere yaklaşıma bu açıdan baktığımızda karşımıza çıkan tablo şudur:

Çağımız, her şeyden önce enaniyetler çağıdır. Ferdî enaniyetler alabildiğine okşanmakta, insana "kendi olması!" felsefesi açısından yaklaşılmakta, bu felsefe ise, onu kendi üzerindeki beşer-üstü bir otoriteden bağımsızlaştırma temeline dayanmaktadır. Bu maksatla da bilgi yüceltilmektedir. Kimse inkâr edemez ki, ilim yüce bir değerdir; âlim, Peygamber'den sonra en yüksek mertebenin insanıdır ve Peygamber vârisidir. Kur'ân, ilmin insanı Allah karşısında haşyete, mutlak tevazua götürdüğünü, daha da öte Allah karşısında gerçek manâda haşyet duyanların, yani O ve eserleri karşısında saygı ve ürpertiyle kendilerinden geçenlerin ancak

âlimler olabildiğini beyan buyurur. Ne var ki, günümüzde yüceltilen bilgi, ilim mertebesine yükselmemiş bir bilgi olduğu ve insan enaniyetine hizmet gayesi güttüğü için, Firavun ve Karun örneğinde olduğu gibi insanı Allah'tan uzaklaştırmakta, bu bilgi dinî bilgi ve ona sahip olanlar dinî sahanın uzmanları da olsalar, sahibine Allah karşısında "Sen Sen'sin, ben benim!" dedirtebilmektedir. Bundandır ki, hakkında konuşurken insanın en çok dikkatli olması gereken saha Din ve dinî meseleler olduğu, çünkü bu sahada konuşmak "Allah'ın bu meseledeki hükmü budur!" manâsına geldiği halde, günümüzde birtakım "uzman"lar ve "aydın"lar Din ve dinî meselelerde endişesiz konuşabilmektedirler.

İkinci olarak, yukarıda arz edildiği gibi, İslâm bir teori değildir; o, yaşanan bir süreçtir, hayatın ta kendisidir. Dolayısıyla o, tamamen kendisiyle başlayıp, kendisiyle devam eden bir aksiyon içinde gerçek manâsını bulur ve anlaşılır. O, bir insanın anne karnına veya bir tohumun toprağa düştüğü andan itibaren geçirdiği sürece benzer bir süreç takip eder; kâinatın yaratılış süreci gibi, kendi zaman ve mekân boyutlarını da bizzat kendisi oluşturur. Dolayısıyla o, başka zaman, mekân ve şartlara adapte edilemeyeceği gibi, bu zaman, mekân ve şartlarda gerektiği gibi anlaşılamaz ve bu zaman, mekân ve şartların problemleri temelinde ele alınıp yargılanamaz. Bu problemlere, sanki onun pratiği tarafından üretilmiş gibi cevaba da zorlanamaz. Allah adına ve O'nun rızası, iradesi istikametinde atılan bir adımla başlayan ve kendine ait aksiyon-düşünce salih dairesini oluşturan İslâm, bu salih daire içinde kendisini gerçekleştirir. Dolayısıyla İslâm'ın itikat, ibadet ve ahlâk dışında kalan, özellikle muamelâtın muhkemât dışında kalan zamana ve şartlara bağlı meseleleri, İslâm'ın bizzat oluşturmadığı, yön vermediği içtimâî zeminlerde sağlıklı olarak konuşulamaz. Ama ne yazık ki İslâm ve İslâmî meseleler en az bir asırdır birtakım "uzman"lar ve "aydın"lar elinde bu yanlışa kurban edilmekte, en az iki asırdır tekrarlanan bu hatayı, günümüzdeki bu birtakım "uzman"lar ve "aydın"lar da işlemeye devam etmektedirler.

Asıl Mesele ve İçtihad Konusu

Günümüzde İslâmî meseleler üzerinde konuşurken yapılan en büyük hatalardan birisi de, Müslümanların problemlerinin temelinde siyasî-içti-

maî meselelerin yattığı, buna karşılık açık olması gereken İçtihad kapısının açık tutulamadığı düşüncesidir. Oysa ne Müslüman dünya olarak son birkaç asırdır yaşadığımız ve İslâmî diye ele aldığımız meselelerin temelinde, ne asırlar içinde yoğrulmuş İslâmî gelenekte, ne de yukarıda özelliklerinden söz ettiğimiz seviyedeki gerçek âlimler tarafından hem de münazara ve müzakerenin en yoğun olarak cereyan ettiği, bunlar için gerekli fikir hürriyetinin en geniş manâda yaşandığı asırlarda tedvin edilmiş emsalsiz İslâmî ilimlerde eksiklik ve bundan dolayı İçtihad ihtiyacı yatmaktadır. Meselenin temelinde, "*Bir millet kendi içinde ve iç dünyasında değişikliğe uğramadıkça, Allah da o millete bahşetmiş olduğu nimeti asla değiştirmez.*" (Enfal Sûresi/8: 53) düsturunun ifade ettiği gerçek yatmaktadır. İçtimaî çöküşlerde ana faktör, bir toplumda, halka da sirayet etmekle birlikte, bilhassa ona yön verenlerde görülen gerçek iman ve amel noktasında zaafa düşülmesidir. İslâm adına dünya hayatının medd ü cezirleri, hayata yön veren imanın niteliğine, bu imanın tezahürü olarak amele bağlıdır. Dolayısıyla, hayatın tamamı manâsında içtimaî sahada başarı ve üstünlüğün sağlanması, problemlerin çözümü için, özellikle önde gelenleri başta olmak üzere mü'minlerin imanda derinleşmesi, imanla küfrü birbirinden ayıran kesin sınırların akla, zihne ve kalbe nakş olup, sonra da olduğu gibi amel halinde pratiğe dökülmelerini sağlamak gerekir. Modernist cereyanların ortaya çıktığı dönemlerden bugüne üzerinde durulması gereken ana mesele bu idi ve halâ budur. Çünkü:

Modern çağlarda Batı'da tabiî bilimlerin alabildiğine gelişmesiyle, Kitab-ı Mukaddes'teki bazı ifadelerin bilimsel gelişmelerle çatışır görünüp görülmesi ve ortaya çıkan bilim-din kavgası neticesinde Batı'da din, beşer aklının karşısında çok noktada âdeta teslim-i silâh etti. Ortaya çıkan ve tarihte benzeri görülmemiş inkâr fırtınası İslâm dünyasına da sirayet edip, kalblerde, zihinlerde, ferdî ve içtimaî hayatta (İslâm'ı değil) Müslümanlık binasını da sarstı. Yapılması gereken, Müslümanlık binasının önce bu fırtınadan korunması, kapı ve pencerelerinin sağlamlaştırılıp sıkı sıkıya kapanması ve kalblerin ve zihinlerin yabancı akım ve istilâlardan korunarak, İslâm'ın mesajıyla güçlendirilmesiydi. Böyle bir zamanda, hikmet-i vücudu ve aslî kimliğini bir bakıma yitirmiş olan siyasî ve içtimaî sahalar-

da 'ıslah' maksadıyla 'İçtihad' kapısını zorlamak, 'inkâr' fırtınası karşısında pencerelerinin camları kırılmış Müslümanlık binasının kapısını da ardına kadar açmak demekti. Ama ne yazık ki, bu kapı zorlandıkça zorlandı. Oysa aslında her zaman açık bulunan bu kapıdan girmeye, Bediüzzaman hazretlerinin işaret buyurdukları şu altı engel vardı:

Birincisi: Nasıl ki kışta, fırtınaların şiddetli olduğu bir zamanda dar delikler bile kapatılır ve yeni kapılar açmak hiç bir şekilde akıl kârı değildir; aynen bunun gibi, münkerler zamanında ve ecnebî âdetlerin istilâsı anında ve bid'atların çoğalması, dalâletin artması hengâmında meseleleri içtimaî sahaya hasredip İçtihad hevesiyle ortaya çıkmak, İslâm sarayında yeni kapılar ve duvarlarında düşman savaşçıların gireceği delikler açmak manâsına gelir.

İkincisi: Din'de önce iman esasları, sonra İslâm'ın şartları, sonra diğer ibadetler, temel muamelat düsturları veya haramlar-helâller, ahlâk kaideleri ve ukûbâtın da temelini oluşturan hadler gelir. Bütün bu hususlar Zarurat-ı Dîniye olup, bunlar İslâm'ın asgarî yüzde doksanbeşini teşkil eder ve bunların hiç birinde ciddî ihtilâf olmadığı gibi, "Mevrid-i nassta İçtihad'a mesağ yoktur." kaidesince, bu sahalarda İçtihad da söz konusu değildir. Ayrıca, bu esaslar besin ve gıda hükmündedir. Şu zamanda terke uğruyor ve aşağılanıyorlar. Öyleyse, bütün himmet ve gayreti onların ikamesi ve ihyasına harcamak gerekirken, İslâm'ın yüzde beşini bile teşkil etmedikleri halde, sanki tamamını teşkil ediyormuş ve İslâm zamana, şartlara göre değişmesi gereken bu ihtilâflı hususlardan ibaretmiş gibi, bütün dikkati onun bu nazariye ve fürûat kısmına çekip, bu kısımda onun temellerine, zaruriyâtına âdeta dinamit yerleştirme manâsında İçtihad hevesiyle hareket etmek, ancak ihanete varan bid'at bir hareket olabilir.

Üçüncüsü: Nasıl ki çarşıda mevsimlere göre satılan ve teşhir olunan mallar değişiyorsa, tıpkı bunun gibi tarihte, medeniyet-i beşeriye ve insan toplumlarında da her çağda ayrı bir meta revaç bulmaktadır. Selef-i salihîn asrında en revaçta olan meta, Allah rızası için O'nun muradını Kelâmı'ndan çıkarmak ve Nübüvvet ruhu ve Kur'ân sayesinde kapıları sonuna kadar açılan Âhiret Âlemi'ndeki ebedî saadeti kazanma ve kazandırma vasıtalarını elde etmekti. Dolayısıyla, o zamanda kalbler, ruhlar, zihinler

bütün güçleriyle bu sahada çalıştıklarından sohbetler, yazışmalar, hadiseler, kısaca olup biten her şey bir muallim hükmüne geçiyor ve kabiliyetler çabuk geliştiğinden kısa bir zamanda içtihad etme mertebesine ulaşılabiliyordu. Fakat bu zamanda modern medeniyetin tahakkümü, tabiî ve materyalist felsefenin tasallutu ve hayat şartlarının ağırlaşmasıyla fikirler, kalbler, himmet ve ilgiler dağılmış ve dolayısıyla safiyane içtihad etmek oldukça zorlaşmış bulunmaktadır.

Dördüncüsü: Bir şeyin gelişmesi kendi içinden olursa bu bir tamamlanmadır, kemale ulaşmadır; fakat dıştan olursa tahriptir, cildi yırtmaktır. İşte, İslâm'ın dairesine Selef-i salihîn gibi kâmil takva kapısıyla ve dinin esaslarına yapışarak girenlerde İçtihad iradesi bulunursa, bu bir tamamlanma olur. Fakat Din'in esaslarını terk eden, bunlara lâkayt kalan, dünya hayatını Âhiret'e tercih eden ve maddî felsefeyle haşır-neşir olanların İçtihad istekleri İslâm'ın vücudunu tahribe ve boynundaki Şeriat zincirini kırmaya sebep olur.

Beşincisi: İslâm ve onun bütün meseleleri semavîdir; onun her meselesinde ana maksat, Allah'ın rızasını tahsil olmalıdır. Dolayısıyla, onun İçtihad'a açık meselelerinde de yapılacak İçtihad'ın semavî olması gerekir. Oysa günümüzde idrakine varılamayan şu üç husus, şu zamanın içtihadını büyük ölçüde semavî olmaktan çıkarıp, dünyevî yapmaktadır:

1. Bir hükmün illeti ayrıdır, hikmeti ayrıdır; illet vücuda, hikmet ise tercihe sebeptir. Meselâ seferde namaz kasredilir; bu Şer'î ruhsatın illeti seferdir, hikmeti ise meşakkattir. Dolayısıyla, seferde olunduğu sürece meşakkat olmasa da namazlar kasredilir; ama seferde bulunulmadığı sürece bin bir türlü meşakkat de olsa kasredilmez. İşte, bu hakikatin tersine olarak bu zamanda hikmet illetin yerine geçiyor; öyleyse böyle bir içtihad semavî olmaktan çıkar ve dünyevî olur.

2. Bu zamanın gözü öncelikle dünya saadetindedir; oysa Din'in gözü öncelikle ve bizzat Âhiret saadetine, ancak ikinci derecede, o da Âhiret'e vesile olması dolayısıyla dünya saadetine bakar. Demek ki, bu zamanın gözü Din'in ruhuna yabancıdır. Din adına meseleler, sanki onlar sadece dünya hayatını, onun İslâmî ölçülere göre de değil, modern hayatın dikte ettiği ölçülere göre saadetini esas alıyormuşçasına ele alınmakta ve değer-

lendirmeler ona göre yapılmaktadır. Bu sebeple, onun pek çok kaidesi tam tersi istikamette istismar edilebilmektedir. Meselâ, eğer bir insan Din kendisine galip gelecek şekilde kendini ibadete veriyorsa, böyle bir insana ruhsatlardan, gecesini sürekli ibadetle, gündüzünü oruçla geçiren Hz. Ebu'd-Derda'ya Hz. Selman-ı Farisî'nin dediği gibi, nefsin de insan üzerinde hakkı olduğundan söz edilebilir. Ama bir insan, Din'de onu yaşama konusunda lâubali ise, böyle bir insan ruhsatlarla, Din'de kolaylık prensibiyle okşanamaz. Aksine böyle biri azimetlerle kamçılanır. Ama günümüzde yapılan tam tersine olmaktadır.

3. Zaruretlerin haramları helâl derecesine getirmesi küllî bir kaide olmayıp, belli şartlarla sınırlıdır. Bu şartlardan sadece biri olarak, zaruret, haram yolla olmamışsa ve ancak kendi miktarınca, ayrıca zaruret hali geçinceye kadar haramı helâlleştirmeğe sebep teşkil edebilir; yoksa iradenin kötü yolda kullanılması ve daha başka gayr-ı meşru sebeplerin yol açtığı zaruretler haramı helâl kılamaz. İşte, bu zamanda zaruret derecesine geçen ve insanları kendine çeken umumî bir belâ suretine girmiş öyle işler var ki, iradenin kötüye kullanılması, gayr-ı meşru istekler ve haram ilişkilerden kaynaklandıklarından ruhsatla haramı helâl etmeğe yol açamazlar. Halbuki şu zamanın müçtehidleri (!) bu zaruretleri Şer'î ahkâma medar yapmaktadırlar; dolayısıyla içtihadları semavî değil, dünyevîdir, hevesîdir, felsefîdir, keyfîdir.

Altıncısı: Selef-i Salihîn'in büyük müçtehidleri nur ve hakikat asrına yakın olduklarından safî bir nurla içtihad edebilirler; buna karşılık, şu zamanın müçtehidleri o kadar perdeler arkasında ve uzak bir mesafede hakikat kitabına bakarlar ki, en açık bir harfini bile zor görebilirler.

Dünkü müçtehidler, Nübüvvet Güneşi'nin ışığıyla nurlanmış ve doğrulukla yalanın arasının Alâ-yı ıliyyin'deki Rasûl-i Ekrem aleyhissalâtü vesselâm ile esfel-i sâfilîndeki Müseylimetü'l-Kezzab'ın arası kadar açıldığı bir zamanda yaşayan ve küfrün arkadaşı yalandan alabildiğine çekinen Sahabîlerin rivayetlerini kaynak alıyorlardı; yaşadıkları asır da, doğrudan doğruya o nur asının ışığıyla aydınlanmıştı. Buna karşılık günümüzde ise, araları kısalan yalanla doğru âdeta omuz omuza vermiş bulunmakta, doğrudan yalana pek kolay geçilebilmekte, hattâ siyasî etki ve propa-

gandalarla yalan doğruya tercih edilebilmektedir. Böyle bir zamanda, en çirkin şeylerin en güzel şeylerle aynı fiyata satıldığı bir dükkândan pek yüce olan ve hakikat cevherine giden doğruluk ve hak pırlantasının dükkâncının sözüne güvenle körü körüne alınamayacağı inkâr edilemez bir gerçek olduğundan, yapılan içtihadlarda doğrunun yerine yalan tabiî ki ana faktörü oluşturacaktır ve oluşturmaktadır. (Büyük ölçüde *Sözler*, 27. Söz-İçtihad Risalesi)

Kur'ân ve Hadis'in Dilini Bilmeme

Dinî konuları ele alışta yapılan yanlışların ve ortaya çıkan kafa karışıklığının en önemli sebeplerinden biri de, söz konusu "uzman" ve "aydın"ların dil ve belâğat bilgisinden, dolayısıyla Kur'ân'ın ve Hadis'in dilini anlamaktan mahrum oluşlarıdır. Kur'ân olsun, Hadis olsun, ondört asır öncesinden Kıyamet'e kadar her şartta her seviyedeki insana hitap etmektedir. İnsanların büyük çoğunluğu avam olduğundan, her ikisi de zahirde basit bir anlatıma sahip görünmekle birlikte, her ilim dalından her seviyedeki insanı tatmin edecek bir üslûp ve manâ derinliğine de sahiptirler. Bu bakımdan, bir hadis-i şerifte ifade buyrulduğu gibi, her ikisinin zahiri, bâtını, matlaı, muttalaı ve bütün bunların ğusûn, şücûn tabir edilen dalları vardır; yine muhkemi, müteşabihi vardır. Her ikisinin anlatımında mecazlar, istiareler, teşbihler söz konusudur. Günümüz "uzman" ve "aydın"ları, üzerlerinde tarih boyu büyük çalışmalar yapılmış olan bu sahanın da büyük ölçüde yabancısıdırlar. Bu da, pek çok Kur'ân âyetini ve hadis-i şerifi yanlış anlamaya sebep olduğu gibi, bilhassa pek çok hem de sahih hadis-i şerifi, Hadis ilminin kriterlerine rağmen kabul etmeme gibi büyük hataların yapılmasına yol açmaktadır.

İspat-ı Nefs Kaygısı ve Orijinalite Yapma Hastalığı

Şüphesiz insanların kalplerini bilemeyiz. Ne var ki, insanın pek çok kalbî marazlarla malûl olduğu da bir gerçektir. Eğer özellikle bir ilim adamı tezkiye-i nefs edememişse ve ilmi de henüz malûmat seviyesinde ise, bu tür insanların Müslümanlığa ne ölçüde zarar verdikleri tarihî bir hakikattir.

Sözünü ettiğimiz kalbî marazların en büyüklerinden biri, belki bütün marazların üzerinde yoğunlaştığı hastalık ispat-ı nefs kaygısıdır. Yani insan, her durumda kendini ortaya koymak, varlığını hissettirmek ister. Günümüzde bilhassa medya, özellikle de "beyaz cam", bu hastalığı âdeta onulmaz hale getirmektedir. Bu hastalık, en fazla orijinalite yapma şeklinde kendini göstermektedir. Oysa, günümüzde İslâm adına ortaya atılan ve tartışma konusu yapılan meselelerin hemen hepsi geçmişte zaman zaman gündeme getirilmiş ve her defasında cevabını bulmuştur. Böyle iken, sanki bunlar yeni keşfedilmiş meselelermiş gibi yeniden tartışma konusu yapılmaları, eğer cehaletten değilse, olsa olsa ancak ispat-ı nefs hastalığı ve onun tezahürü olan veya ona eşlik eden orijinalite yapma derdinden kaynaklanmaktadır.

NETİCE

Günümüzde genelde Din'in, özelde İslâm'ın yanlış anlaşılmasının ve İslâmî meselelerde kafa karışıklığının sebeplerini, biraz da ona yabancı, fakat sözünü ettiğimiz "uzman" ve "aydın"ları da etkileyen bakışlarda aramak gerekmektedir. Bu yabancı bakışlara yön veren ana faktör, Din deyince öncelikle Hıristiyanlığın anlaşılması, akla gelmesi ve Batı'da Rönesans'la birlikte ortaya çıkmaya başlayan Din-bilim çatışması neticesinde Din'in materyalist felsefî, sosyolojik ve antropolojik araştırmalara konu edinilmesi, İslâm'a da aynı açıdan yaklaşılmasıdır. Fakat bu ayrı bir konu olduğundan, üzerinde kısmen daha önceki makalelerde durulmuş olmakla birlikte, yine de onu ayrı bir inceleme konusu yapmak gerekmektedir.

Bugün dünya üzerinde en çok yanlış anlaşılan bir şey varsa, o da Din, daha hususî manâda İslâm'dır. Bu yanlış anlamanın sürüp gitmesi ise, en çok hayıflanılacak bir mevzu olsa gerektir. İslâm dünyasının özellikle "aydın"ları ve birtakım "Din uzmanları" en az bir asırdır Din'i ve İslâm'ı tartışmakta ise de, bütün bu tartışmalarda öne sürülen düşünceler, genellikle birer spekülasyon olmaktan öte gidememektedir. Gidememektedir, çünkü İslâm, bir felsefe, salt bir içtimaî-iktisadî-siyasî sistem değil, bir dindir. Din'de akıl kadar, hattâ ondan da öte ruh ve dolayısıyla ruhun merkezi

olarak kalb, ayrıca vicdan ve hislerle birlikte, pratik hayat da önemlidir. Din, kalbin inanıp bağlandığı, dimağın manâlandırdığı, vicdanın duyduğu, hislerin zevkettiği, diğer vücut organlarının da pratiğe taşıdığı İlâhî nizamdır. Felsefede ise sadece dimağ faaliyette olup, kalb, ruh, vicdan, his ve pratik hayatın onda önemli sayılabilecek bir fonksiyonu yoktur. İçtimaî-iktisadî-siyasî sistemlere gelince, onlar, daha çok temel inanç ve fikir değerlerinin dışta yansıyan şeklidir. Bu gerçeğe rağmen, son asırda Din'i tartışan -reformisti, rasyonalisti, hattâ "İslâmcısı" da dahil olmak üzere- bazı "aydınlar, uzmanlar", Din'i sadece bir zihin faaliyeti veya zihnî faaliyetin bir objesi, bir felsefe veya adeta dünyevî bir sistem gibi algılamakta ve öyle ele almaktadırlar.

İkinci olarak, Din'de sabit esas ve kaideler temeli oluşturur. Bunların hayattaki değişme ve başkalaşmalarla bir münasebeti yoktur. Bununla birlikte o, hayatın tamamını kuşatan bütün bir nizam olması hasebiyle, bu hayatın değişen yönleriyle ilgili kaidelere de sahiptir. Bu kaideleri itibariyle o, hem ferdî hem içtimaî hayatın pratiğe bakan ve değişken yanlarıyla ferdi de, toplumu da tekâmül basamaklarında yükselten bir vakıadır. Bir bilgiye dayalı olsun olmasın, vicdanda meknî bir imanla başlayan Din, sağlam bilgi, tefekkür, ibadetler ve günlük hayattaki muamelelerle açılır, gelişir, kavranır ve yaşanır. Yani o, hem bizatihî bir aksiyon, hem de sürekli aksiyona yön veren bir niyet, nazar, iman, tefekkür, bilgi ve amel dantelasıdır.

Son bir asırdır Din'i tartışan "aydınlar" ve "uzmanlar", onu büyük ölçüde boşlukta tartışmaktadırlar. Bu sebeple de, meselâ şu anda ne pratik hayatı ilgilendiren ve İslâm'ın problemi olmayan pek çok meselede, ne İslâm ceza hukukunun birtakım kaideleri üzerinde, ne demokrasi, lâiklik, hoşgörü, diyalog gibi hususlarda, ne de pek çok aktüel problemleri izahta zihinleri, kalbleri ve vicdanları tatmin edecek bir sonuca ulaşabilmektedirler. Ulaşamamaları bir yana, Din kendilerine ait ve kendi ürünleri veya tasarruflarına bırakılmış beşer ürünü felsefî ve içtimaî-iktisadî-siyasî bir sistemmiş gibi sürekli fikir değiştirmekte, tavizler vermekte, değişmekte, "değişim"i "yenilenme" ve "tekâmül"le karıştırıp alkışlamakta ve neticede inandırıcılıklarını yitirdikleri gibi, İslâm'ı kendi

düşüncelerinin arkasından koşturdukları için de İslâm adına zihinlerde, kalblerde ve günlük yaşayışta şüpheler, sarsıntılar, çökmeler meydana getirmektedirler.

Kur'ân-ı Kerim'de dînî hayat, bir ağacın çekirdekten meyveye uzanan hayatına benzetilir. Bu hayatın bütün gelecek safhalarını ve bütün bu safhalara açılımların ana dinamiklerini, ana kanunlarını kendinde barındıran tohum veya çekirdek, şaşmaz bir denge içinde kendine ulaşan besinlerle organik ve tamamen âhenktar bir büyüme içine girer. Bu büyüme sürecinde ona her yanlış muamele, gerekli suyu, havayı ve daha başka gıdaları gerektiğince ayarlayamama ortaya önemli problemler çıkaracağı gibi, neticede sağlam bir doğum adına bir anomaliye de yol açabilir. Aynen bunun gibi, İslâm'ın "Lâ ilâhe illallah, Muhammedün Rasûlüllah"tan oluşan çekirdeği müsait kalblere ekildikten sonra, sağlam bilgi, tefekkür, ihlâs temelinde ibadet ve büyüme sürecinin her döneminde yerine getirilmesi gerekli amellerle hayat toprağında beslenir. Bu çekirdek, fert ve toplum hayatının her alanında meyvesini veren kutlu bir ağaç haline gelinceye kadar, bu süreçte yer almayanın, çekirdeğin büyümesi ve süreçte rol alanların yaptıklarıyla ilgili değerlendirmeleri çok defa birer spekülasyon olmaktan öte gitmez.

Evet, Din sahasında pek çok "uzman", kendilerince bir "şia" oluşturup, "ellerindekiyle sevinip gider"ken, İslâm adına konuşan birtakım "aydın, filozof" ve "sosyolog"lar da bir asırdır büyük ölçüde spekülasyon üretiyorlar.

Üçüncü Bölüm

MODERN BATI DÜŞÜNCESİNDE VE GERÇEK MANÂDA DİN

MODERN BATI DÜŞÜNCESİNDE VE GERÇEK MANÂDA DİN

Din, menşe' itibariyle Arapça olup, kelime olarak "baş eğmek, itaat etmek, hakkını almak, ödünç almak, borç etmek, âdet edinmek, baş eğdirmek, zorlamak, hesaba çekmek, idare etmek, ceza veya mükâfat vermek, hizmet etmek ve borç vermek" gibi anlamlara gelir. Teknik ve terim anlamıyla Din, "irade sahibi varlıkların mânevî, idarî, içtimaî, iktisadî, cezaî ve hissî yönleriyle hayatlarının bütününü tanzim için bilerek ve isteyerek uydukları kaideler bütünüdür."

Din dahil, bütün kavramların insandan bağımsız ve insana bağlı olarak iki yönü olsa gerektir. İnsandan bağımsız yönüyle Din'e, bizzat aslî muhtevası veya onu insan için vaz' eden Otorite açısından yaklaşmak gerekir. Bu yaklaşımı daha sonraya bırakarak, önce Din'e önceliği insana vererek bakmak, (insan yapısı dini tarif etmek) daha faydalı olacaktır.

İnsanı her şeyin üstünde gördüğümüzde, Din'i insanın ürettiği faraziyesi ortaya çıkar. Bu faraziyenin kökleri, son birkaç yüzyılın etkin paradigmalarını üreten Batı düşüncesinde yatmaktadır. Batı düşüncesinde Din denince akla Hıristiyanlık gelir. Kur'ân'da ve İncillerde yer aldığı şekliyle ve tarihî bir realite olarak, birtakım haramları helâlleştirmenin dışında Tevrat'ın yasalarını uygulamak ve bizzat kendi ifadesiyle, "Şeriat'ı yıkmak değil, tamam etmek için" (*Matta*, 5: 17) gelen Hz. İsa'dan sonra St. Paul (Pavlos) eliyle insanın maddî-dünyevî hayatını tanzim eden kaidelerinden mahrum bırakılan Hıristiyanlık, asliyetinden sap(tırıl)mış, bizzat iman

esaslarına asliyetiyle, İlâhî Din'le te'lifi mümkün olmayan unsurlar karışıp onları değiştirmiş, başkalaştırmış, putperest Roma hukukuyla izdivaca girince de daha çok bir "öte dünya" dini olarak gelişmiştir. Buna rağmen, zamanla dünyayı tanzime girişmiş ve ortaya teokratik bir hakimiyet çıkmış, Kilise âdeta her şey haline gelmiştir. "Orta çağlar"ın sonlarına doğru ve yeni çağların başlarında dünyaya uyanmakla oluşmaya başlayan yeni sınıfın (burjuvazi) Kilise hakimiyetine başkaldırmasının ve Din'in vaz' ettiği "öte dünya" endişesinden ve sevap-günah değerlendirmesinden "kurtulmak" isteğinin zeminini oluşturan veya bu süreçte gelişen modern Batı düşüncesi, insan-üstünü reddedip, bilhassa Din'e yönelik reform hareketleriyle önceliği ferde ve ferdî olana verince, Din de, her ferdin, her bir içtimaî, siyasî, iktisadî, felsefî akımın, oluşmaya başlayan her bir bilim dalının dar kalıpları arasına sıkışıp kalmıştır. Bu yüzden, Batı'da tek bir din tarifine rastlamak mümkün değildir.

MODERN BATI DÜŞÜNCESİNDE DİN

Modern Batı düşüncesinde Din'e bakış, daha çok 19'uncu asırda Din'e bakış olarak ele alınabilir. "İlerlemecilik" ve "evrim" prensiplerine dayalı modern veya modernist Batı düşüncesine göre insanlık, her geçen gün daha iyiye varan geri çevrilemez bir akışın içindedir. Bu akış içinde iptidaî dönemde tabiat ve tabiî hâdiseler karşısında çaresizliğini hisseden insan, bitmek tükenmek bilmez umut ve korkular içinde birtakım görünmez güçlerin var olduğu sonucuna varmış ve bunlara ibadete başlamıştır. Dinler tarihçisi Max Müller'e göre, ruhlar olarak idrak ettiği bu güçleri iptidaî insanın maddîleştirmesi sonucu tanrılar, (belki daha doğru bir deyişle "putlar") ortaya çıkmıştır. Müller teorisinin takipçilerinden Edward Taylor, insanlığın ilk dinine bu yüzden Animizm (Ruhlara Tapınma) adını verir. Durkheim'e göre Din, toplumsal bir süreçtir. Avustralya yerlilerinin totem hayvanlarına gruplarının birliğini temsil ettikleri için taptıklarını söyleyen bu sosyolog, toteme gösterilen bu saygının toplumun genel yapısına gösterilen saygı ve dolayısıyla dinî tapınmanın asıl nesnesinin toplumun kendisi olduğu neticesine varmıştır.

Freud'e göre, şahsiyetin teşekkülü merhalesinde Din'in oyalayıcı bir fonksiyonu vardır. Kişinin şahsiyet tekâmülünde ilk safha, çocuğun anlamadığı bir âlemde kendisini tamamen güçsüz hissetmesidir. Bu güçsüzlüğün karşısında çocuğun isteklerini yerine getiren bir nevi "kadir-i mutlak" olan anne ve sonra baba gelir. Bilahare, inançları daha bir şekil kazandığı zaman ise kişi, çocukluğundaki durumu hatırlatan durumlara kendisini kolayca uydurur. Eskiden beri hasretini çektiği "kadir-i mutlak"ı başka bir şekil altında yeniden keşfetmeğe hazır ve isteklidir. Din, bu özlemi yerine getiren bir sistemdir. Kısaca, Freud ve onun 20'nci asırdaki takipçisi Erich Fromm'a göre Din, kişinin kendisini gerçekleştirmesi süresince hissettiği güçsüzlüğünün güvene yönelen bir ürünüdür.

Karl Marx'ı en çok etkileyenlerden biri olan Feuerbach'a göre ise Din, insanın kendi düşüncesinin insanüstü bir zemine aktarılışıdır. İnsanların ruhun ölmezliğine inanmaları ve İlâhî bir adaletin tecellisine bağlanmaları, bizzat insanların adalete susamışlıklarının mücerret bir düzleme aktarılmasından başka bir şey değildir. "Öte dünya", insanî bir isteğin şekil değiştirmesinden ibarettir. Feuerbach, "Hıristiyanlık, artık yangın ve hayat sigortalarımızla, demiryollarımız ve buhar gemilerimizle, askerî ve sınaî okullarımızla, tiyatrolarımız ve bilimsel müzelerimizle tam bir zıtlık halinde olan sabit bir fikirden başka bir şey değildir." der.

Feuerbach'ın çok fazla etkisinde kalan Marx'ın Din hakkındaki ifadeleri farklı değildir: "Din, baskı altındaki yaratıkların iç çekişmesi, kalbsiz bir dünyanın kalbi, ruhsuz olayların ruhudur. Din, halkın afyonudur."

Bütün bu, birbirinden farklı fakat Din'i insan ürünü olarak görme noktasında birbirine yakın bakış açıları içinde Batılı filozoflar ve sosyologların Din tarifleri de benzer nitelikler arzetmektedir. Sözgelimi, Din'i akıl noktasından inceleyen Hegel, şöyle bir tarifte bulunur: "Her din, temelde kâinatın belirli bir tarzda görülüşünden başka bir şey değildir." Hegel'in takipçilerinden İtalyan filozof Benedetto Croce ise Din'i, "eksik bir felsefe" olarak tarif eder. Ona göre Din, ruhî hayatın sürekli ve mecburî bir şekli değil, belki geçici bir belirtisidir. Din'i irade açısından tarif etmeğe çalışanlardan Kant, "Din, bütün görevlerimize İlâhî buyruklar gibi bakmaktır." der. Din'e duygu açısından yaklaşan roman-

tik teorisyenlerden Schleiermacher'e göre Din, "Sonsuza karşı duyulan bir duygu ve heyecandan başka bir şey değildir." Bir ilâhiyatçı olan Schleiermacher, "Din'in bir cismi, bir de ruhu vardır. Din'in cisminde kurumlar, nasslar ve Din binasının içtimaî çatısı bulunur. Devleti Din'le yönetme yanlıları, Din'in cismine ilişkin kurumları sürekli dünya işlerini düzenleme ve halkı boyun eğmeğe yöneltmek için kullandıklarından, en büyük önemi bu kısma vermişlerdir. Din'in ruhu ise, tabiat ötesi şeylerin, en yüksek değerlerin sezgi ile bilinmesidir." der. 20'nci asır ilâhiyatçılarından Ralph Otto ise Din'i ,"huşû ile karışık, insanı hem titreten, hem de kendisine çeken esrarlı bir korku" olarak tarif eder. Batılı Din tarifleri içinde en kusursuzu sayılan ve birtakım felsefe sözlüklerine Din kavramının tarifi olarak geçen bir diğer tarif ise Emile Boutroux'a aittir: "Din, bilimsel görüş yanında iman ve his görüşünün hakkını istemesinden ibarettir."

Verdiğimiz ve vermediğimiz tüm Batılı Din tariflerindeki ortak noktalar şöyle sıralanabilir:

a) Din, insanüstü bir Kudretin vaz'ettiği bir sistem, bir müessese değil, bizzat insan zihninin mahsulüdür.

b) İnsan, şahsiyetinin teşekkülü hengâmında ve yeryüzündeki içtimaî hayat sürecinin zayıf, aciz, korkak olduğu ve kendi üstünde bir güce dayanmak mecburiyeti hissettiği iptidaî döneminde bir "tanrı"ya inanma ihtiyacı duyar. Bu ihtiyaç, bilâhare Din olarak şekillenmiştir.

c) Tabiî bilimlerin ve teknolojinin insana tabiat üzerinde hakimiyet kazandırması ve tabiî hadiselere bilimsel açıklamaların getirilebilir olmasıyla fonksiyonunu kaybetmeğe başlayan Din, insan hayatının belli bir safhasında artık ihtiyaç olmaktan çıkacaktır.

d) Her şeye rağmen, bazı insanlar, gerek davranışlarına "ahlâkî" bir yön vermek, gerekse birtakım beşerî hislerini tatmin etmek için, hangi şekilde olursa olsun herhangi bir dine inanmaya devam edebilirler.

e) Din, his ve ahlâk alanından çıkıp, içtimaî hayatı her yönüyle düzenlemeğe kalktığında, halkı insanüstü güç(ler) adına kullanıp istismar etme heveslisi din adamlarının sömürü aracı olur ve buna izin verilmemelidir. Dolayısıyla lâiklik, hem Din'in bu menfî tesirini önleyecek, hem de Din'i

koruyacaktır. Ondokuzuncu asır Fransız düşünürü Ferdinand Buisson'un ifadesiyle, "Lâik okul, Din'i mahvetmeyecektir."

BATILI DİN ANLAYIŞININ TENKİDİ

Bilim ve teknolojinin katı dogmalarının "Din'in nassları" yerine kendisine yön verdiği modern Batı düşüncesinin saplandığı bu pozitivist Din anlayışının geçersizliği ortadadır. 19'uncu asrın sonlarıyla 20'nci asrın başlarında Avrupa'nın içinde bulunduğu içtimaî, iktisadî, askerî, siyasî ve ilmî ortamı insanlığın ulaşacağı nihaî seviye olarak gören bu pozitivist düşünce, "çağdaş uygarlık düzeyi" hedefine yönelmiş birtakım ülkeler dışında artık fazla itibar görmemektedir. 20'nci asrın ortalarında ortaya çıkan Ekzistansiyalist (Varoluşçu) endişe ve gerilimden de önce, Din'i insanlık tarihinin belli bir merhalesine ait fonksiyonunu yitirmiş bir vakıa olarak gören Auguste Comte'un bile hayatının sonlarında kendi pozitivizmiyle çelişen bir insanlık dini peşinde koşması, pozitivist din anlayışının geçersizliğini ortaya koyan bir hadisedir. Aynı şekilde, dün olduğu gibi bugün de insanların büyük çoğunluğunun en azından hayatlarının belli bir döneminden sonra Din'e yönelmeleri, devasa bir teknolojinin hakim olduğu Batılı ülkelerde her geçen gün şeytana tapma, pek çok kültler üretme, mistik tatmin yolları peşinde koşma gibi yeni yeni iptidaî dinlerin ortaya çıkması, insanların akın akın telepati, ruh çağırma, büyü, falcılık ve kehanet gibi hurafelerde doyum araması ve bütün bunların yanısıra, insanlığın sigorta, sendika, güçlü yönetim, holding, ortak savunma ve iktisadî işbirliği paktlarında güven ve gelecek garantisi peşinde koşması: a) Din'in iptidaî insanın zayıflığının bir mahsulü olduğu; b) İptidaî ve çok-tanrıcı dinlerin tarihin ilk dönemlerinde yaşamış "iptidaî" insanlara ait olup, Din'in de temelde insanla birlikte tekâmül geçirdiği; c) Din'in, yangın ve hayat sigortalarımızla, demiryollarımız ve buhar gemilerimizle, resim ve heykel galerilerimizle zıtlık içinde olup, artık Din'e ihtiyaç kalmadığı iddialarını çürütmekte ve Batı'daki dinler tarihi çalışmalarının dayanak noktalarını da geçersiz kılmaktadır.

Asrın başında yaşamış ve "Batı'nın Çöküşü" adlı eseriyle Avrupa'yı sarsmış olan Oswald Spengler gibi sosyologlar, "bir gün bütün demiryol-

ları, gemileri, dev kentleri ve gök tırmalayanlarıyla" dinsiz Batı medeniyetinin "etnografik" bir müze haline gelmesinin eşiğinde bulunduğunu söylemekte, Guenon, Alexis Carrel, Max Plank, Pasternak ve Schwartz gibi emsali gittikçe artan filozoflar ve ilim adamları, değişik şekillerde de olsa, Din'in en muhteşem biçimde insanlığı gerçek saadete bir kez daha ulaştıracağını ifade etmektedirler. Yine, Din'i afyon telâkki eden ülkelerdeki değişimin yanısıra, bu ülkelerde ve Batı'da her gün binlerce insanın Tevhid Dini'ne koşması ve İslâm dünyasında insanın ferdî ve içtimaî tüm hayatını her yönüyle Din'e dayama ve dolayısıyla Din'in, hayatın bütününü kuşatıcı özelliğini kabul yönünde verilen mücadele ve yapılan çalışmalara Batı'dan gelen şimdilik ferdî katkılar, pozitivist din anlayışının iflasının şahitleri olsa gerektir.

Din'in yukarıda ifade edildiği şekilde Batı'lı filozof veya düşünürlerce yapılan tariflerindeki en önemli etkilerden biri, Din denilince akla, doğuşundan hemen sonra mahiyet olarak lâik ama zamanla teokratik bir kimlik kazanmış olan Hıristiyanlığın gelmesidir. Batı dillerinde "Din" karşılığı kullanılan kelimeler de, bu açıdan manidar görünmektedir. Sözgelimi, Yunanca'da "Din" karşılığı kullanılan kelimenin anlamı "korku ile karışık saygı"dır. Latince'de Din, "religio" kelimesiyle ifade edilirdi ki, bugün birçok Batı dillerindeki "religion" kelimesi bu kökten gelmedir. Kelimenin "bağlamak" manâsındaki "religira" kökünden mi, yoksa "saygıyla kendini toplamak" anlamındaki "religere" kökünden mi geldiği ihtilâflıysa da her halükârda kelime, "Allah'a karşı saygıyla karışık bir bağlılık duygusu" ifade etmektedir. Batı'da, Din'in en nihayet bir duygu, bir ahlâk ve sadece bir vicdan meselesine dönüştürülmesiyle bizzat kavrama verilen manânın da önemli bir münasebeti olsa gerektir.

KUR'ÂN-I KERİM'DE DİN

Kur'ân-ı Kerîm'in seçip, yer yer hem masdar, hem fiil, hem "ism-i mef'ul" türevleriyle kullandığı "Din" kelimesi, bizzat Kur'ân'daki kullanılış şekilleriyle çok çeşitli manâlara gelmektedir. Ceza, ödeşme, yargılama, tecziye (ceza veya mükâfat verme) (1: 4, 51: 6, 82: 18-19, 37: 53, 56: 86),

yol, kanun, anayasa (12: 76), ceza hukuku (24: 2), ahlâkî-ma'nevî-dünyevî kanunlar bütünü, sistem, gidişat (33: 5, 40: 26), kulluk, itaat (16: 52), sulh, düzen (8: 39), bu manâların başlıcalarıdır. Başta verdiğimiz terim (ıstılah) manâsıyla Kur'ân, iki tür dinden bahseder: 1. Hak Din, 2. Bizzat insanın icat ettiği (bâtıl) din.

Kur'ân, çok net olarak kâinattaki irade sahibi varlıklardan (insanlar ve cinler) başka tüm varlıkların Allah'a teslim olup itaat ettiklerini belirtir ve bu yüzden, insan elinin ulaşmadığı her yerde tam bir denge ve sulh hakimdir. İrade sahibi varlıkların, onların iradeleri dışında çalışan vücutları da Allah'a tam bir teslimiyet ve itaat içindedir. Bundan da öte, bu varlıklar yine Allah'ın tayin buyurduğu bir çevre içinde dünyaya gelirler; dünyaya gelip gelmemeleri, ırk, renk, fizik, aile, doğum yeri ve tarihleri, aynı şekilde ölüm yer, sebep ve tarihleri, sahip oldukları potansiyeller gibi hayatlarının önemli yönleri de yine Cenab-ı Allah'ın mutlak iradesine ve tayinine bağlıdır. İrade sahibi varlıkları da kuşatan bu cebrî şartların sınırlarını çizdiği çerçeve içinde insan, cinlerden sonra yeryüzünün halifesi olarak yaratıldığından, kendisine ilim ve irade verilmiş olup, görevi, kendi iradesiyle yeryüzünü sulh içinde kâinatın kalan yöreleriyle birleştirmek, yeryüzünde fesat çıkarmamaktır. İrade sahibi olduğundan, zahirde birbirine zıtmış gibi görünen fakat temelde birbirini tamamlayan iki cephesi vardır onun: Ene (ben-ego) cephesi ve Hüve (O) cephesi. Müstesna bir yaratılışa sahip olan insan, bu iki cephesi sebebiyle çeşit çeşit meyiller, arzular ve duygular içindedir. "Ben"in isteklerini yerine getirmede çok sanatlara ihtiyaç duyar. Tek başına bu sanatların hepsine birden sahip olamadığından hemcinsleriyle bir arada yaşamak zorundadır ki, her bir fert kendi hususî kabiliyet, çalışma ve emeğin mahsulünü başkalarınınkiyle değiştirsin ve böylece ferdî ve içtimaî planda dünya hayatını yaşasın.

İnsana yeryüzündeki fonksiyonunu yerine getirmesi ve hayatını sürdürebilmesi için, Müslüman hakîmlerin ifadesiyle, 1. Kuvve-i şeheviyye (yeme, içme, üreme gibi ihtiyaçlar fakültesi) 2. Kuvve-i gadabiyye (savunma ve korunma için gerekli öfke, mücadelecilik ve saldırganlık gibi duygu ve fakülteler) 3. Kuvve-i akliyye (düşünme, muhakeme.. melekeleri) şeklinde üç temel kuvve veya fakülte verilmiştir. Bu kuvveler, insanın kendi

iradesiyle maddî-manevî tekâmülünü sağlaması için Yaratıcı tarafından sınırlandırılmamıştır. Ama insan, sahip kılındığı bu kuvveleri ferdî ve içtimaî hayatının "sulh" içinde düzenli olarak geçmesi için iradesiyle gerektiği şekilde sınırlamazsa, bu kuvveler "iffetsizlik, hak-hukuk tanımama, hakka tecavüz, önü alınmaz bir öfke ve yanlışı doğru, doğruyu yanlış gösterme, ya da korkaklık, humudet ve ahmaklık" gibi uç noktalara kayar ve bunun neticesinde ferdî ve içtimaî hayatta zulüm, fesat ve tecavüzler vukua gelir. Gerek bu zulüm, fesat ve tecavüzleri önlemek, gerekse insandaki kuvveleri kendisine ve cemiyete faydalı orta yola çekmek için kapsamlı bir "adalet"e ihtiyaç vardır. Tek tek fertlerin aklı, bu kapsamlı-küllî adaleti kavramaktan acizdir. O halde, küllî bir akla ihtiyaç vardır ki, bütün fertler bu küllî akıldan istifade etsinler. Kişiyi kendi hayatında tam bir dengeye, sahip olduğu kuvveleri ve duyguları hayatını tam bir saadet, düzen ve ahenk içinde geçirebileceği noktaya getiren, toplum hayatını adalet temellerine oturtan ve sonunda ölümle birlikte ebedî bir cennet hayatının kapılarını açan bu küllî (tümel) akıl, Allah tarafından gönderilmiş olan ed-Din, yani Hak Din'dir.

Sonra, Din'in tesirini, icrasını ve tatbikini temin edecek bir merci, bir sahip lazımdır. Bu mercî' ve sahip de, ancak Peygamber'dir. Peygamber olan zâtın da, her yönden halka olan hakimiyetini devam ettirmek için maddî ve manevî bir yüceliğe ve bir seçkinliğe ihtiyacı olduğu gibi, Yaratıcı ile olan münasebet ve alâkasının derecesini göstermesi için de bir delile ihtiyacı vardır. Böyle bir delil de, onun şahsiyeti, hayatı ve mucizeleridir.

Din'i gönderenin, yani Allah'ın emirlerine ve yasaklarına, bir başka deyişle Din'e itaat ve bağlılığı sağlamak için, Allah'ın kudret ve azametini zihinlerde tesbit edip, gönüllerde yerleştirmeğe ihtiyaç vardır. Bu da ancak imanî hakikatlerin tecellisi ve inkişafıyla mümkün olur. İmanî hüküm ve hakikatlerin tecelli, takviye ve inkişafı da, ancak tekrar ile yenilenen ve güçlenen ibadetle mümkündür.

Birtakım Müslüman âlimler Din'i bir tekerleğe benzetmişlerdir. Tekerleğin çerçevesini, Din'in daha çok idarî-içtimaî hükümleri teşkil eder: Allah'ın koyduğu vergileri toplayıp yerine harcamak, Din'in serbestçe yaşanacağı ortamı hazırlamak ve bu gayeyle Din'i tebliğ etmek, Din'in,

Din'in ülkesinin ve insanların can, mal, ırz ve akıllarının korunması ve bunlara karşı girişilen tecavüzlerin önlenip, Din'in tebliğinin önüne konan engellerin kaldırılması için gerekeni yapmak, ticarî, malî, sermaye-emek ve her türlü karşılıklı münasebetleri düzenleyici kaideler, mülk edinme, evlenme-boşanma, miras vb. konusundaki kaide ve emirler, suç işleyenleri cezalandırmak (hadler) ve zulme meydan vermemek, bu hükümlerin bazılarıdır.

Tekerlekte çerçeveden sonra çubuklar gelir. Çubuklar, merkezi çerçeveye, çerçeveyi de merkeze bağlar. Şu kadar ki, çubuklar, çerçeveden çok merkezden çıkar. Namaz, oruç, içki-kumar yasağı, hile yapmama, aldatmama.. Hac, infak, zikir, dua, tefekkür, murakabe, nafile ibadetler, tefakkuh, zühd, tevekkül, sabır, şükür vb. çubukları teşkil eder. Merkezle çerçeveyi birbirine bağlayan bu çubuklar sayesinde merkezi oluşturan *hakikat*, bütünüyle çerçevede yansır. Merkez, en net ve özlü ifadesiyle "Lâ ilâhe illallah, Muhammedün Rasûlüllah" kelimesinde manâsını bulan *hakikat*tır. Tekerleği kendinde tamamlamış olan insan, hakikate ulaşmış insandır ve bu tekerleğin üzerinde bulunan toplum da, hakikat üzere olan toplumdur. Bu hakikatle insanın öz varlığını teşkil eden hakikat ve kâinatta hakim olan hakikat arasında hiçbir fark yoktur. Demek oluyor ki, Din'in sonunda vardığı hedef ve taşıdığı öz, insana gerçek insanlığını, kâmil insan olma halini kazandırmaktan ibarettir. Bu, tüm insanlığın hayatında gerçekleştiğinde, yeryüzünde ve artık kâinatta Tevhid bütünüyle hakim olmuş ve göklerle yer "sulh" içinde birleşmiş demektir.

İnsan, gerek ferdî, gerekse içtimaî hayatında birtakım prensipler ve kaidelere uymak zorundadır. Bu kanun ve kaideler, eğer Allah'ın seçip gönderdiği Din'e ait değilse, bu defa bizzat insanların veya insanlar adına bir kişi veya grubun koyduğu kaideler olacaktır. Bu durumda, ortaya insan yapısı, özde bir, ama kemmî olarak birden fazla olabilen din(ler) çıkar. Bu din(ler)in tanrı(lar)ı, on(lar)ı ortaya koyan(lar)ın nefs(ler)idir (ego), arzularıdır, heva ve hevesleridir. İçtimaî hayattaki rab(ler)i ise, o insanların kendileridir veya birtakım güçlerdir. Bu din(ler)in de inanılıp kabul edilmesi gereken hukukî ve ahlâkî kaideleri (ibadet, muamelât, ukûbât, ahlâk) vardır. Allah'ın asla razı olmadığı bu din(ler)de özde bir, şekilce ayrı pek

çok putlar bulunur. İnsanlık tarihinin şahit olduğu üzere, bu (din)lerin içtimaî hayattaki dayanak noktası kuvvettir, hedefi menfaattir, hayattaki düsturu kavgadır, boğuşmadır, cemiyetler arasındaki bağı ırkçılıktır, kabileciliktir, meyvesi nefsanî hevesleri tatmin ve insanlığın ihtiyaçlarını arttırmaktır.

Hak Din'in esası Allah'a kulluktur; ama, en büyük yaratılmışa da ibadete tenezzül etmeyen, Allah'a kul olmakla başka hiç bir varlığın önünde boyun eğmeği kabul etmeyen ve dolayısıyla bütün insanları eşitleyen bir kulluktur bu. Böyle bir kul halim, selim ve mütevazidir; fakat, Yaratıcı'dan başkasına O'nun izni dışında alçalmaya tenezzül etmez ve kulların üzerinde mutlak hakimiyet kurmaya çalışanlara icabında hadlerini bildirir. Aczini, fakrını ve za'fını bilir; fakat kerim olan Allah'ın kendinde yığdığı servetle müstağnî ve O'nun nihayetsiz kudretiyle kuvvetlidir.

Hak Din'in içtimaî hayattaki dayanak noktası haktır; gayesi faziletler ve Allah'ın rızasıdır; hayatta düsturu yardımlaşmadır; cemiyetler arasındaki bağı dinîdir, vatanîdir; meyvesi, nefsanî heveslerin tecavüzüne set çekip, ruhu kemalâta teşvik, ulvî hisleri tatmin ve insanî kemalâta sevketmektir.

Batılı dinler tarihçilerinin teorilerinin aksine, insanlığın ilk dini Animizm veya Totemizm gibi "iptidaî" dinler değil, Kur'ân'ın tabiriyle el-İslâm'dır. İnsan olmak bakımından hisleri, arzuları, hedef ve ihtiyaçlarıyla hep aynı insan olduğundan, Allah'ın onun için seçip gönderdiği Din de, temelde hep bir ve aynı olmuştur. Hz. Nuh, Hûd, Salih, İbrahim, Musa, İsa ve Hz. Muhammed (aleyhisselâm) gibi tüm rasûllerin tebliğ ettiği, nebîlerin uyup tatbik ettiği Din, her zaman için el-İslâm olmuştur. Ama, her defasında birtakım nefsanî sebeplerle bu Din'den uzaklaşan insanlar, temelde aynı, fakat şekilce farklı olabilen din(ler) üretmişler ve böylece "iptidaî-bâtıl-şirk temelli" dinler ortaya çıkmıştır. Nitekim, Hind'in kutsal kitaplarından Vedalar'ı inceledikten sonra Alman filozofu Schelling'in vardığı sonuç cidden câlib-i dikkat olup, bu gerçeği kabul ve teyit eder mahiyettedir. Şöyle diyor Schelling: "Bütün insanlık, önceleri tek varlıktı ve tek Tanrı'ya inanıyordu. En eski din, yıldız yıldız parçalanmış."

Batıdaki dinler tarihi teorilerinin etkisinde kalan birtakım son dönem Müslüman araştırmacılar, İslâm'ın birtakım unsurlarını -Tasavvuf gibi,

Mehdîlik gibi- eski Hind ve Ön Asya dinleriyle, Hıristiyanlık ve Yahudilik'te de görünce, bunların İslâm'a o dinlerden girdiği gibi yanlış bir sonuca varmışlardır. Oysa, İslâm'dan sapma sonucu ortaya çıkan bu dinler, şüphesiz İslâm'dan birtakım doğruları da şu veya bu şekilde kendilerinde barındırmaktadırlar. Yine, Din'i tarifte, onu salt bir his ve heyecan görmekle birtakım Batılı düşünürlerin düştüğü hataya karşılık, birtakım Müslüman düşünürler de, onu salt bir "sistem", bir ideoloji gibi değerlendirmekle tersinden bir hataya düşmektedirler. Din, belki bir sistemdir, insanın ferdî ve içtimaî hayatını her bakımdan tanzim eden bir sistemdir; fakat bu sistemde hedef sadece ve öncelikle dünya saadeti değil, Allah'ın rızası; mükâfat, yalnızca dünya hayatında birtakım ödüller, mutlaka maddî-askerî sahada galibiyet ve yeryüzünde hakimiyet değil, belki bunlar da verilmekle birlikte, yine Allah'ın hoşnutluğu ve Âhiret saadetidir. Bu sistemde dünya hayatı, Âhiret'in ekim alanıdır; Cennet'e veya Cehennem'e uzanan sırattır. Bu sistemin temelinde bir yönüyle ilim, bir yönüyle muhabbet ve feraset-basiret yatar; nefsin hayatının yanısıra, onun da uymak zorunda olduğu kalbî hayat yatar. Bu bakımdan his, heyecan, ulvî duygular, vecd ve muhabbet, Din'in aslî unsurları arasındadır.

Din, Âhiret'i, hattâ dünyayı da kazanmak adına ulema örfünde Şeriat-ı garra olarak isimlendirilen ve dar manâsıyla Din'i oluşturan kaideler bütününe sahip olduğu gibi, Şeriat-ı Tekvîniyye veya Fıtriyye denilen kaideler bütününe itaati de emreder. Şeriat-ı garranın temeli ve dayanağı olan Kur'ân'ın ve Sünnet-i Nebeviyye'nin kaynağı Cenab-ı Allah'ın Kelâm sıfatı, Şeriat-ı Tekvîniyye veya Fıtriyye'nin kaynağı ise, yine Cenab-ı Allah'ın İrade veya Meşîet ve Kudret sıfatlarıdır. Şeriat-ı Tekvîniyye veya Fıtriyye, Cenab-ı Allah'ın İrade veya Meşîet ve Kudret sıfatlarının kâinatın idaresi adına ve meleklerce temsil edilen tecellileridir. Bu tecelliler kesintisiz olduğu için biz onları kanunlar şeklinde isimlendirmekte ama ne yazık ki, modern Batı düşüncesi ve bilim anlayışı onları tabiata havale ile "tabiat kanunları" olarak adlandırmaktadır. Bunların yanısıra, Cenab-ı Allah'ın hayatımızı idame adına tayin buyurduğu bazı kaideler de vardır ki, bunlar da yine Şeriat-ı Tekvîniyye veya Fıtriyye'nin kapsamına dahildir. Meselâ, çalışmanın sonu genellikle servet, tembelliğin ve miskinliğin sonu ise

genellikle fakirliktir. Sabır, çoğunlukla zaferi getirirken, sabırsızlık, ekseriya yenilgiyi getirir. Kuvvetin de hayatımızda çok önemli bir yeri vardır. İşte, nasıl Şeriat-ı garraya, yani dar manâsıyla Din'e itaat veya itaatsizliğin sonucu varsa ve bu sonuç öncelikle Âhiret'e, ilgili olduğu kadar da dünyaya bakıyorsa, aynı şekilde Şeriat-ı Tekvîniyye veya Fıtriyye'ye itaat veya itaatsizliğin de bir sonucu vardır ve bu sonuç, öncelikle dünyada, ilgili olduğu ölçüde de Âhiret'te ortaya çıkar. Müslümanların dünya ve Âhiret saadetini tekeffül eden İslâm'a rağmen son asırlardaki zillet ve mezelletleri işte, hem Şeriat-ı garra denilen dar manâsıyla Din'e hem de ve özellikle Şeriat-ı Tekvîniyye veya Fıtriyye'ye itaatsizliklerinde aranmalı, muvaffakiyet hedeflerine de yine bu açıdan yaklaşılmalıdır.

Batılıların Din adına temelde reddedip, "insanî bir romantizm" olarak kabule meyyal göründükleri, Din'in his ve heyecana bakan yönüdür; fakat, bu yönüyle de insanlığın dinsiz olamayacağı, modern Batı düşüncesindeki Din anlayışını eleştirirken verdiğimiz misallerde görüldüğü üzere apaçık bir vakıadır. Çünkü Din, insanın fıtratına, vicdanına yerleştirilmiştir ve oradan çıkarılıp atılması mümkün değildir. Bu yönüyle Din'i ret ve inkâr edenler, gerçekte kendilerini "dinsiz" zanneden, Din'i iradî olarak reddedenlerdir, yoksa mutlak inkâr mümkün değildir. Çünkü nefis ne kadar reddetse, iradeyi ret ve inkâr yönüne sevketse de, vicdan ret ve inkâr edemez. Ne var ki, insanın mükâfat ve cezası iradî tercihe bağlıdır. Din'i beşer hayatını kuşatan şu veya bu şekilde bir sistem olarak ele aldığımızda da, yine görürüz ki, her insan, hak veya bâtıl mutlaka bir dine tâbidir. Şu kadar ki, Allah'a izafe edildiğinde, yani Allah'ın Din'i veya Hak Din kastedildiğinde, Din adına karşımıza yalnızca (el-)İslâm çıkar; bu, marife (belirli ve tek) olarak ed-Din'dir. Bunun karşısındakilere bu anlamda "Din" denilemez.

NETİCE

Son alarak, Din, yukarıda verilen kelime manâları dahilinde ıstılah manâsıyla ele alındığında, bir başka deyişle, ıstılahî manâsı kelime manâlarına uygulandığında ortaya şöyle bir tablo çıkar:

Allah'ın insanı mükemmel şekilde yaratıp yeryüzünde halife yapması, ona gitmesi gereken yolu göstermesi, bu yolda gittiği sürece kendisine sürekli yardımda bulunması, kitaplar ve peygamberler göndermesi, kâinattaki çoğu varlıkları emrine vermesi, hep O'nun insan üzerindeki birer nimeti, emaneti, aynı zamanda insana verdiği bir borçtur; yani insan, Allah karşısında bütünüyle borçludur. Eğer insan, yeryüzünde Allah'ın nimetleri karşısında şükürde bulunursa, bu borcun gereğini vüs'at, takat ve kabiliyetince yerine getirmiş (gibi) olur. Bu da, Allah'a itaatle mümkündür. Allah'a itaat, O'nun gönderdiği hükümleri dünya hayatında uygulamakla mümkün olur. Ve Allah, insanı borcunu ödeyip ödemediğine, yani koyduğu hükümleri uygulayıp uygulamadığına, Kendi'ne itaat edip etmediğine, yeryüzünde sulhü mü yoksa fesadı mı hakim kıldığına göre dünya hayatında da mükâfatlandırdığı veya cezalandırdığı gibi, onu özellikle Âhiret'te kâmil adalet terazisinde yargılayacak ve sonunda ya mükâfatlandıracak ya da cezalandıracaktır.

Kaynaklar

A. Adnan Adıvar, *İlim ve Din*, İst., 1983.

Bediüzzaman Said Nursi, *İşârâtü'l-İ'câz*, Tenvir Yayınları, İstanbul.

David Hume, *Din Üstüne*, ç. Mete Tunçay, İst., 1983.

Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdi, *Kur'ân'a Göre Dört Terim*, İst., 1979.

Firuzâbâdi, *el-Okyânûsü'l-Basit fi Tercemet-i Kâmûsı'l-Muhît*, ç. A. el-Ayntabi, İst., 1305.

Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, İst., 1983

Dördüncü Bölüm

KUR'ÂN ETRAFINDA

KUR'ÂN ETRAFINDA

İslâm topraklarının çeşitli yörelerinde son asırdaki "Kur'ân'a dönüş" hareketi, kendine has özellikleri, iniş ve çıkışları, eğri ve doğru yanlarıyla sürmektedir. Bundan yaklaşık 14 asır önce Hatemü'l-Enbiyâ'nın kalbine bir çekirdek halinde ekilen ve 'tenzil'le onun hayatının son 23 yıllık döneminde bütün yaşayışıyla "filizini çıkarıp gövdesi üzerinde yükselen" ve dallanıp yapraklanarak çiçek açan, en sonunda da meyvesini veren Allah Kelâmı, yüzyıllarca yeryüzünün üçte birini gölgelendirmesinin ardından "dostlarının vefasızlığı ve düşmanlarının tecavüzleri" sebebiyle insanlığın nefsinde âdeta 'nisyan' karanlığına terkedilmiştir. Bereket versin ki, birkaç asırlık mezelletlerinin arkasından Müslümanlar, yeniden Allah'ın Kelâmı'na yönelme gereği duymuşlar ve bu Kelâm'ın nasıl ilk günkü tazeliğiyle yerinde durduğunu, "zamanın ihtiyarlamasına karşılık onun nasıl da gittikçe gençleştiğini" görmüşlerdir.

İnkâr ve ilhad ahtapotunun zehriyle varlığı en derininden yaralanan ve bu yaranın kansere dönüşmesiyle birlikte 'ayakta kalabilen sağları'yla acil bir şifa arayan insanlığın çaresiz müracaat edeceği ve büyük bir susuzlukla aradığı ilâç, kuşkusuz Allah'ın Kelâmı'ndadır. Ne var ki bu ilâç, kendisini her yönüyle sunacak 'doktor'lar beklemektedir. İnsanlığın geleceği bu doktorların çalışmalarına ve Allah Kelâmı'nın ilâcından 'hastaları'nı faydalandırabilmelerine bağlıdır. Eğer Kur'ân gerçekten anlaşılabilmiş, anlatılabilmiş ve dolayısıyla yaşanmış olsaydı, modern çağların zehirleri altın kupalarda sunulmuş bile olsa, en azından Müslümanlar arasında alıcı bulamazdı. Ama ne yazık ki, bu zehirlerin Müslüman bedenlere kolayca

şırınga edilebilmiş olması bir yana, onları Kur'ân'la karşılamaları gereken sözüm ona bazı Müslüman 'doktor'lar da, bu zehirleri insanlığın zehirlenmesi karşısında adeta birer 'panzehir' gibi görüp, Kur'ân'ın bütünüyle şifa verici ilâcını onlarla özdeşleştirme yoluna gitmişler, hattâ Kur'ân'ın ilâcını o zehirlerin elde edildiği laboratuarlardaki tüplerde 'denemek' gibi sakîm yollara başvurmuşlardır.

KUR'ÂN NEDİR, NASIL TARİF EDİLEBİLİR?

Kur'ân, kelime olarak, daha çok kabul edilen görüşe göre, 'okumak' manâsına gelen *Ka-Ra-E* fiil kökünden, 'rüçhan' ve 'küfran' gibi bir masdar olup, "harfleri ve kelimeleri birbirine eklenerek okunan şey" demektir.

Ka-Ra-E fiili, *el-kar'ü* masdarıyla 'toplamak' manâsına da gelir. Bu manâda Kur'ân'ın, 'toplayan' demek olduğu söylenmiştir. İbn-i Abbas'ın, *Onu (senin kalbinde) toplayıp sana okutmak Bize aittir* (Kıyamet Sûresi/75: 17) âyetini, 'toplanması ve kalbinde sabitleştirilmesi' şeklinde tefsir ettiği rivayet olunmaktadır. Bu bakımdan, bazıları Kur'ân'a, "önceki kitapların meyvelerini ve ilimlerin hepsini kendinde topladığı" manâsında *Kur'ân* dendiğini belirtmişlerdir.

Ebû Musa el-Eş'arî ve onun görüşünde olan bazı âlimlere göre Kur'ân, 'bir şeyi bir şeye yaklaştırıp bitiştirmek' manâsında *Ka-Ra-Ne* fiilinden türemiştir. Kur'ân'ın, sûre ve âyetlerin yanyana dizilmesinden oluştuğu için bu fiilden türediği de ifade edilmiştir.

Bazı âlimlere göre ise Kur'ân ismi hiçbir kelimeden türetilmemiştir. Bu kelime, Allah'ın (celle celâlühû), Peygamber'ine gönderdiği kitap için bir özel isim olmuştur. İmam-ı Şafiî bu görüştedir. O, Kur'ân'ın hiçbir kelimeden türemediğini, *Ka-Ra-E*' den türemiş olsaydı, her okunan şeye, sözgelimi Tevrat ve İncil'e de Kur'ân denmesi gerekeceğini ileri sürer.[1]

Kur'ân, Allah'ın kelâmıdır; bu açıdan ezelîdir, yaratılmış değildir. Fakat vahyedilmiş, Hz. Cebrail (aleyhisselâm) tarafından Allah'tan (celle celâlühû) alınıp, Hz. Muhammed alehissalâtü vessselâm'a getirilmiş haliyle

[1] Ebu'l-Bekâ, *Külliyat*, 287; Ragıp el-İsfahanî, *el-Müfredat fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1993, 402; Suphi es-Salih, *Kur'ân İlimleri*, ç. M. S. Şimşek, Hibaş yay. Konya, 15-18.

harflerden ve seslerden oluşan, sûre ve âyetlerden bir araya gelen, dillerimizle okunan, korunan, mushaflarda yazılıp ellerimizle dokunulan, kulaklarımızla işitilen ve gözlerimizle görülen 'Kitap'tır. Cünüp ve abdestsiz olanların, Kur'ân'ın yazılı olduğu kâğıtlar toplamı demek olan Mushaf'a dokunmaması gerekir.[2]

Bazıları, şöyle bir Kur'ân tarifine varmışlardır:

Kur'ân, Peygamberimiz Hz. Muhammed aleyhissalâtü vesselâm'a vahiy yoluyla indirilmiş, mushaflarda yazılı, tevatür yoluyla nakledilmiş olan ve okunmakla ibadet edilen i'caz sahibi Allah Kelâmı'dır.[3]

Kur'ân-ı Kerim'de kendi hususiyetlerinden söz eden bazı âyetlerde şöyle buyrulur:

Ramazan ayı ki, insanlar için dupduru bir hidayet kaynağı, ayrıca, apaçık hidayet delilleri ve hakkı bâtıldan ayıran ölçüler olarak Kur'ân o ayda indirildi. (Bakara Sûresi/2: 185)

Bu Kur'ân'ın biri tarafından uydurulup, sonra da bu uydurmanın Allah'a isnat edilmesi mümkün değildir. O, kendinden önceki İlâhî Kitapları (aslî halleriyle ve onların Allah'ın vahyi olduğunu) tasdik etmekte ve bütün bu kitapların dayandığı ana esasları açıklamaktadır. Onda şüphe edilecek hiçbir taraf yoktur. O, Âlemlerin Rabbi tarafından vahyedilmektedir. (Yunus Sûresi/10: 37)

Biz o Kitabı Arapça bir Kur'ân olarak indiriyoruz ki, üzerinde düşünüp akledesiniz. (Yusuf Sûresi/12: 2)

Gerçekten bu Kur'ân, (her meselede) en doğru yola, en sağlam ve isabetli tutuma yöneltir. (İsrâ Sûresi/17: 9)

Gerçek şu ki, (insanın dilinde indirmekle) Kur'ân'ı (Allah'ı anma, onu indirmekteki gayesini anlama ve ondan gereken dersi alma adına) kolaylaştırdık. Yok mudur düşünüp ders alacak? (Kamer Sûresi/54: 17)

Gerçekte o, pek değerli, şerefli bir Kur'ân'dır; çok iyi korunan bir Kitap'ta, (Levh-ı Mahfuz'da)dır. (Vakıa Sûresi/56: 77-8)

Kur'ân'ın daha başka isimlerinin olduğu da söylenmiştir. Kitap, Fur-

---

2 Ebu'l-Bekâ, a.y., Abdürrahman Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi*, Dergâh yay. İst., 1982, s., 30-32.

3 Hayrettin Karaman, *Fıkıh Usûlü*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1975, s., 63.

kan, Zikr, Nur, Ruh, Hüdâ, Şifâ, Mecîd, Mesânî, Ümmü'l-Kitap, Hakk, Sıdk, Tezkira, Büşrâ, Tenzil, İlim, Mübîn vs. bunlar arasında anılmıştır.[4]

Verdiğimiz bütün bu bilgilerden anlaşıldığı kadarıyla, Allah'ın, Son Nebî'si Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) vahiy yoluyla indirdiği âyetlerden oluşan Kelâmı'nın adı Kur'ân'dır. *Ka-Ra-E* veya bir başka fiilden gelmiş olsun veya olmasın, Kur'ân bütünüyle özel bir isimdir. İlk inen âyetin *Ka-Ra-E* fiilinin emir şekli *ikra'* (oku) olarak gelmesi sanırız, Kur'ân'ın adı yönünden ayrı bir manâ taşımaktadır. Şu kadar ki, bu fiilden gelmiş de olsa, Kur'ân isminin manâsını bugün bilinen şekliyle herhangi bir metni, hattâ bizzat Kur'ân metnini okumak anlamıyla sınırlandıramayız. Çünkü Kur'ân'ı okumak, kendine has kuralları olan bir fiildir, bir ibadettir. Kur'ân'ın bazılarını yukarıda sıraladığımız diğer isimleri ise, birer ayrı isim olmaktan çok, Kur'ân'ın sıfatları olsa gerektir.

Kur'ân, İslâm'ın Peygamber'i aleyhissalâtü vesselâm'ın, kendi sözleri olarak değil, Allah'ın kendisine vahyedilmiş Kitabı olarak ağızlarından dökülen ve Peygamberliğine şehadet eden en büyük mucizesi ve yalnızca zamanındaki Arapların değil, Kıyamet'e kadar bütün insanların ve cinlerin eşini ortaya koyamayacağı ve bu konuda her varlığa her zaman meydan okuyan, ritmik, okunur âyetler ve sûreler bütünüdür. Tarihî veya herhangi bir değeri olan veya olmayan dinî kaynaklar ve kitaplar arasında gerçeklik ve eşsizlik açısından Kur'ân'la karşılaştırılabilecek hiçbir örnek yoktur.

Kur'ân'da hiçbir katma, ekleme veya çıkarma söz konusu değildir, olmayacaktır da. Allah, onu korumayı taahhüt altına almıştır. Kur'ân'ın ilk nüshalarıyla, İslâm tarihi boyunca ve bugün dünyanın her tarafında okunan Kur'ân nüshaları arasında herhangi bir farklılık bulmak mümkün değildir.

BİRKAÇ ÖNEMLİ KUR'ÂN TARİFİ

Bediüzzaman hazretlerinin tesbitleriyle, bütün insanların hakka irşadını esas alan Kur'ân'ın ana maksatları dörttür: Tevhid, Nübüvvet, Âhiret, İbadet ve Adalet. Kur'ân'daki bütün âyetler, temelde bu dört esas üzerinde

[4] Çetin, *a.g.e.*, 32-36.

döner. "Yaş-kuru" içinde her şeyi açık-kapalı, icmalî-tafsilî, remzen, işareten, imaen, zımnen vb. barındıran Kur'ân'ın, meselâ, gerek peygamberlerin mucizeleri ve tarihî hadiseler yoluyla, gerekse işaretler yoluyla olsun, ilimlerden ve ilimlerin ulaşacağı son merhalelerden bahsetmesi tamamen istidradî, yani "yeri geldiği için"dir ve sözünü ettiğimiz ana maksatlarına yöneliktir. Bu dört ana maksat çerçevesinde Kur'ân'da Allah marifeti bahisleri, akidevî gerçekler, iman esasları, insanın yeryüzündeki ferdî ve içtimaî hayatını düzenlemesi için kaideler, insanı her yönüyle tanıtan ifadeler, kâinat ve yaratılış gerçekleri, Âhiret, Âhiret hayatı, Cennet ve Cehennem, ayrıca cennetlik ve cehennemliklerle ilgili açıklamalar, önemli tarihî hadiselerin çeşitli açılardan izahı, kısaca, her insanın hayatını, düşüncelerini kuşatabilecek manâ katmanları vardır. Kur'ân, bir şifadır; okunarak şifa verir ve hepsinin ötesinde, hayatta, gerek fert fert, gerekse içtimaî hayatta bütünüyle uygulanarak şifa verir. Kur'ân, bir kâinat ilmidir, bir insan ilmidir, bir tarihtir, bir hukuktur. Kendisiyle insanlara hükmedilsin diye gönderilmiştir. Belli bir topluluk ve belli bir zaman için değil, dün de bugün de her insan için gerekli kaideleri, prensipleri ve uygulanması gereken hükümleri ihtiva eder.

Burada Kur'ân'la ilgili bazı hadisleri de anmadan geçemeyeceğiz:

Kur'ân, Allah'a göklerden ve yerden ve onlarda bulunanlardan daha sevimlidir.

Kur'ân'ın diğer sözlere olan üstünlüğü, Aziz ve Celîl olan Allah'ın yarattıklarına olan üstünlüğü gibidir.[5]

Sizden öncekilerin tarihi, sizden sonrakilerin haberi ve aranızdaki meselelerin hükmü ondadır. Kur'ân, hak ile batılı birbirinden ayıran kesin bir hükümdür. O, bir eğlence değildir. Her kim zorbalığından dolayı onu bırakırsa, Allah onu boynundan kırar. Her kim hidayeti ondan başkasında ararsa, Allah onu dalâlete düşürür. O, Allah'ın sağlam ipidir. O, zikr-i hakîmdir. O, sırat-ı müstakîmdir. O, arzuların gerçekten saptıramadığı, dillerin karıştıramadığı, âlimlerin doyamadığı, fazla tekrarlamaktan eskimeyen, hayranlık veren yanları bitmeyen bir kitaptır. O, öyle bir kitaptır ki, cinden bir grup onu dinlediği zaman, "*Biz, doğruluğu gösteren ve hakka*

---

5 Tirmizî, *Sünen*, "Fedailü'l-Kur'ân", 25.

götüren hayranlık verici bir Kur'ân dinledik ve iman ettik." demekten kendilerini alamamışlardır. Ona dayanarak konuşan doğru söz söylemiş, onunla amel eden sevap kazanmış, onunla hükmeden adalet yapmış ve ona çağıran doğru yola çağırmıştır.[6]

Kur'ân'ın tarifi konusunda son olarak, hayatını Kur'ân'a ve onun hakikatlerini asrın ve gelecek asırların idrakine takdime adamış bulunan Bediüzzaman hazretlerinin Kur'ân'ı tarifini de verelim (sadeleştirerek):

Kur'ân, şu büyük kâinat kitabının ezelî bir tercümesi.. ve tekvinî âyetleri okuyan çeşitli dillerin ebedî tercümanı.. ve şu gayb âlemi ve şehadet kitabının müfessiri.. ve yerde ve gökte gizli İlâhî isimlerin manevî hazinelerinin keşşafı.. ve hadiselerin satırlarının altındaki gizli hakikatlerin anahtarı.. ve şehadet âleminde gayb âleminin dili.. ve şu şehadet âlemi perdesi arkasında olan ve gayb âlemi yönünden gelen ebedî Rahmanî iltifatların ve ezelî Sübhanî hitapların hazinesi.. ve şu İslâmiyet manevî âleminin güneşi, temeli, hendesesi.. ve uhrevî âlemlerin mukaddes haritası.. ve Zat, Sıfatlar, İsimler ve İlâhî Şuûn'un açıklayıcı sözü, açık tefsiri, kesin delili ve tercümanı.. ve şu insaniyet âleminin terbiyecisi.. ve büyük insaniyet olan İslâmiyet'in ay ve ışığı.. ve beşer cinsinin hakikî hikmeti ve insaniyeti saadete sevkeden hakikî mürşidi ve hidayet edicisi.. ve insanlara hem bir şeriat kitabı, hem bir dua kitabı, hem bir hikmet kitabı, hem bir kulluk kitabı, hem bir emir ve davet kitabı, hem bir zikir kitabı, hem bir fikir kitabı, hem insanın bütün manevî hacetlerine mercî olacak çok kitapları muhtevî tek ve toplu kutsal bir kitap, hem bütün evliyâ ve sıddîkların, ârifler ve muhakkiklerin farklı meşreplerine ve ayrı ayrı mesleklerine, her bir meşrebin zevkine lâyık ve meşrebi nurlandıracak ve her bir mesleğin gidişine uygun ve onu açıklayacak birer risale ortaya koyan kutsal bir kütüphane hükmünde semavî bir kitaptır.

Kur'ân, Arş-ı A'zam'dan, İsm-i A'zam'dan, her İsmin a'zam mertebesinden geldiği için bütün âlemlerin Rabbi itibariyle Allah'ın Kelâmı'dır. Hem, bütün varlıkların İlâhı unvanıyla Allah'ın fermanıdır. Hem, bütün göklerin ve yerin Yaratıcısı adına bir hitaptır. Hem umum Sübhanî saltanat hesabına ezelî bir hutbedir. Hem geniş rahmet noktasında Rahmanî

---

6 Tirmizî, "*Sevabü'l-Kur'ân*", 14.

iltifatlar defteridir. Hem Ulûhiyet'in azamet ve haşmeti haysiyetiyle, başlarında bazen şifre bulunan bir haberleşme mecmuasıdır. Hem İsm-i A'zam'ın çevresinden inmekle Arş-ı A'zam'ın bütün çevresine bakan ve teftiş eden hikmet saçıcı kutsal bir kitaptır.[7]

KUR'ÂN'IN KAYDA GEÇİRİLMESİ VE KORUNMASI

Cenab-ı Allah (celle celâlühû), son Peygamber Hz. Muhammed aleyhissalâtü vesselâm'a kadar insanlık tarihi boyunca, bir rivayete göre 124.000 peygamber göndermiştir. Allah'tan önemli bir 'haber'le, başta Allah'ın varlığı ve birliği olmak üzere, gayb âlemine ve dolayısıyla meleklere, ayrıca peygamberliğe ve peygamberlere, vahye ve İlâhî kitaplara, Âhiret Günü'ne ve Kader'e inanmaya dayalı iman, ibadet, ahlâk ve davranış kaideleri üzerinde bir hayat teklifi ve bu teklifi kabul edip etmemenin hem dünyada hem de Âhiret'te getireceği neticelerin, yani Din haberiyle gelen insanlara genel manâda 'nebî' denir. Bu nebîlerin içinden bazıları, o ana kadar unutulmuş, mecrasından saptırılmış Din'i, zaman ve şartlara göre 'fürûât' denilen ikinci derecedeki ve pratik hayatı ilgilendiren bazı kurallardaki değişikliklerle birlikte yenilemek, diriltmek üzere seçilir ve kendilerine ya Kitap ya da Sahifeler verilir. Bu peygamberlerin misyonuna 'Risalet', kendilerine ise 'rasûl' denir. Rasûller içinde, Kur'ân-ı Kerim'de Şûrâ sûresi'nde (42: 13) anılan Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve son olarak Hz. Muhammed (Allah'ın salât ve selâmı hepsinin üzerine olsun) ayrı bir Şeriat'la gelmişlerdir ve bunlar, yine Kur'ân'ın nitelemesiyle *ülü'l-azm* peygamberlerdir ve Hz. Muhammad (sallallahu aleyhi ve sellem) onların da en büyüğü olarak, bütün peygamberlerin içinde en büyükleri kabul edilirler.

Nebîler, daha çok rasûllerin tebliğ ettiği Din'in yaşatılması ve bu konuda insanlara gerekli hatırlatmanın yapılması sorumluluğunu taşırken, rasûllerin gönderilmesinin sebeplerinden biri, yukarıda arz edildiği gibi, zamana, şartlara ve ilmî-fikrî gelişmelere göre Din'in pratik hayatla, hattâ bazı ibadetlerin icrasıyla ilgili kurallarında yapılması gereken değişikliklerdir. Rasûllerin gönderilmesinde özellikle bazı rasûller için bundan daha

---

[7] Bediüzzaman Said Nursî, *İşârâtü'l-İ'câz*, Tenvir Yayınları, İst., 9-10.

önemli bir sebep ise, her bir rasûlden sonra tahrif edilip tanınmaz hale getirilen, buna yol açan en önemli âmil olarak, dayandığı Kitap belli ölçülerde değiştirilen, ekleme ve çıkarmalara tâbi tutulan Din'in yeniden aslına irca edilmesi gereğidir.

Cenab-ı Allah'ın (celle celâlühû) tarih boyunca bütün rasûllerle gönderdiği Din'in adı sadece İslâm'dır. Nasıl kâinatın düzeni, onun işleyişinde geçerli olan kanunlar hiç değişmeden devam ediyorsa, aynı şekilde, ilk insanla bugünkü insanlar arasında temel hususiyetler, temel ihtiyaçlar ve insanı bekleyen nihaî gelecek açısından hiçbir farklılık yoksa, o halde, tarih boyunca aynı temel iman, ibadet, helâl-haram hükümleri ve ahlâk kaidelerine dayanan İlâhî Din'in de tek bir din olması tabiîdir. İşte bu Din, kendisini tebliğ eden rasûllerden sonra tanınmaz hale getirilmiş, tahrif edilmiş, zaman zaman bir ırk ideolojisine dönüştürülürken, çok zaman putperestlikle bulandırılmıştır. Dolayısıyla Allah (celle celâlühû), son olarak bu Din'i, Kıyamet'e kadar gelecek bütün insanların problemlerine çözüm olacak ve hayatlarını tanzim edecek kaidelerle mükemmelleştirmiş ve bir daha tahrife uğramaması için ana kitabı Kur'ân'la birlikte, diğer aslî temeli Sünnet'i, yani Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) onu uygulama usûlleriyle, yine vahye dayalı olarak koyduğu prensipleri bizzat koruma altına almıştır. *O Zikr'i indiren elbette Biziz ve Biziz onun koruyucuları.* (Hıcr Sûresi/15: 9)

Burada, Cenab-ı Allah'ın neden yine Kendi indirdiği önceki Kitapları değil de Kur'ân'ı koruma altına aldığı sorusu sorulabilir. Önceki peygamberlerin misyonları, insanlığın içinde bulunduğu şartlar gereği zaman, mekân ve şahıslar açısından sınırlı idi. Oysa Allah Rasûlü Hz. Muhammed aleyhissalâtü vesselâm evrensel bir misyonla ve misyonu Kıyamet'e kadar geçerli olmak üzere gönderilmiştir. O'nunla Allah'ın Dini İslâm, bir daha yeni baştan tebliğe, kendinde herhangi bir değişikliğe ihtiyaç duyulmayacak mükemmellikte nihaî şekliyle gönderilmiştir. O'ndan sonra başka bir peygamber gelmeyeceği, başka Kitap da indirilmeyeceği için Kur'ân'ın korunması gerekmektedir. İkinci olarak, sebep ve netice için tek bir kader vardır. Yani Allah (celle celâlühû) Kur'ân'ı bizzat koruyacağı sözü verirken, elbette onun korunmasında insanlara düşen vazifeyi ve onları kimlerin eliyle koruyacağını biliyordu. Yani, Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sel-

lem) ümmetinin Kitabına sahip çıkıp onu korumada önceki ümmetlerden daha büyük bir dikkat ve titizlik göstereceği O'na malûm idi.

İşte, dünyada hikmeti gereği genellikle sebepler gerisinden icraatta bulunan Cenab-ı Allah (celle celâlühû ve azze şe'nühû), Zikr'i korumada ona sahip çıkacakları Kendisine malûm bulunan başta Ashab-ı Kiram olmak üzere, Hz. Muhammed aleyhissalâtü vesselâm'ın ümmetini birinci derecede sebep olarak istihdam buyurmuştur. Onun korunmasındaki birinci adımı, Kur'ân-ı Kerim'in daha Hz. Peygamber aleyhissalâtü vesselâm döneminde bizzat Hz. Peygamber'in talimatı ve gözetimi altında kayda geçirilmesi, yani yazılması teşkil etmiştir. Bundandır ki, ilk Kur'ân nüshalarıyla 14 asırdır her tarafta okunan Kur'ân nüshaları ve bugünkü Kur'ân nüshaları arasında hiçbir fark yoktur.

Evet, kendinden önceki kitaplarla birlikte düşünürken Kur'ân'ın hemen ilk anda akla gelen en önemli özelliklerinden biri olarak onun korunması ve en ufak bir tahrife uğramamış bulunması konusunda aşağıdaki hususlar bilhassa önemlidir:

• Kur'ân'ın yalnızca korunmasını değil, gerektiği şekilde okunmasını, okutulmasını, daha çok hadiselere göre bölüm bölüm, sûre sûre, âyet âyet indiği için bir kitap halinde toplanmasını bizzat Cenab-ı Allah uhdesine almıştır:

Sana vahyedileni hemen ezberleyip bellemek için dilini hareket ettirme. Çünkü onu (senin kalbinde) toplayıp sana okutmak Bize aittir. Öyleyse, Biz onu okuduğumuzda sen onun okunuşunu takip et. Ayrıca, onu açıklamak da Bize ait bir iştir. (Kıyamet Sûresi/75: 16-19)

Kur'ân'a ait olarak gelen her bir vahyin sana okunması henüz tamamlanmadan onu ezberlemek için tekrar etmekte aceleci davranma ve "Rabbim, benim ilmimi, (bilhassa Kur'ân'ı ve Senin muradını idrakimi) artır!" diye dua et. (Tâ-Hâ Sûresi/20: 114)

• Allahü Teâlâ, bizzat Kur'ân'da O'na hiçbir şekilde bâtılın karışamayacağını, onun hakkaniyetine ve İlâhî kaynaklı oluşuna gölge düşürecek hiçbir sebebin ona yaklaşamayacağını vurgular:

O, şerefli ve mağlûp edilemez bir kitaptır. Bâtıl ona ne önünden ne ardından, hiçbir taraftan yol bulamaz. Hakîm (bütün hüküm ve icraatında mutlak

hikmet sahibi), Hamîd (bütün şükür, övgü ve medyuniyet Kendisi'ne mahsus bulunan Allah) tarafından bölüm bölüm indirilmektedir. (Fussılet Sûresi/41: 41-2)

• Her yıl, Kur'ân'dan o ana kadar inen kısmı Rasûlüllah aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz Hz. Cebrail aleyhisselâm'la müzakere ederdi. Efendimiz'in hayat-ı seniyyelerinin son senesinde Cebrail aleyhisselâm bu iş için iki defa geldi. Bunlardan ikincisi, şüphesiz, Kur'ân'ın inişinin tamamlanmasından sonra olmalıdır. O yıl Hz. Cebrail'in iki defa gelişinden Rasûlüllah aleyhissalâtü vesselâm efendimiz, vefatının artık yakın olduğu neticesine varmıştır.[8]

• İlk günden beri Ashab-ı Kiram, Kur'ân'a çok önem vermiş, onu öğrenmiş, anlamaya çalışmış, ezberlemiş ve ona gösterilmesi gereken saygıyı göstermiştir. Zaten bu, bizzat Allah'ın emriydi:

Kur'ân okunurken hemen dikkat kesilip ona kulak verin, susup dinleyin ki, rahmete erdirilesiniz. (A'râf Sûresi/7: 204)

Gerçekten, ilk dönemde okuma-yazma bilen Müslümanların sayısı çok azdı. O kadar ki, Bedir Savaşı'nda alınan esirlerden her kim Medineli 10 Müslüman'a okuma-yazma öğretirse salıverileceği hükme bağlanmıştı. Bu bakımdan, Ashab-ı Kiram, Kur'ân'dan her ineni hemen ezberleme ve koruma yoluna gidiyordu. Gidiyordu, çünkü Kur'ân namazda okunuyordu, okunması farz idi; çünkü Kur'ân âyetleri ve sûreleri turfanda meyveler gibi geliyor, zihinleri ve kalbleri inşâ ediyor, aydınlatıyor, her türlü yanlış bilgi, kabul ve günah kirinden arındırıyor ve bu aydınlanmış, arınmış zihinlerden ve kalblerden bir toplum kuruyordu.

Kur'ân'ı ezberleme konusundaki gayreti ve ezberleyenlerin çokluğunu anlama bakımından, Hicret'ten daha birkaç sene sonra cereyan eden Maûne Kuyusu faciasında, Kur'ân'dan o ana kadar ineni ezberlemiş bulunan 70 kişinin şehid edildiğini zikretmek yeter. Rasûlüllah aleyhissalâtü vesselâm hayatta iken, değişik vak'alarda bir bu kadar daha hafız daha şehid edilmiştir.[9] Rasûlüllah'ın vefatında, başta Hz. Ali, Abdullah ibn Mes'ud, Abdullah ibn Abbas, Abdullah bin Amr, Huzeyfe ibn el-

---

8 Suat Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, İst., 1983, s., 43, 62-63.

9 Kurtubî ve Suyutî'den: es-Salih, 55.

Yeman, Salim, Muaz ibn Cebel, Ebu'd-Derda, Übeyy ibn Ka'b, Hz. Ayşe ve Ümm-ü Seleme olmak üzere, Kur'ân'ın tamamını ezberlemiş bulunan azımsanmayacak sayıda insan vardı. Rasûlüllah aleyhissalâtü vesselâm efendimiz, bir kişi hicret ettiği veya Müslüman olduğunda, onu kendisine Kur'ân öğretmesi için bir sahabînin yanına gönderirdi. Mescid-i Nebevî'-de Kur'ân okuyanların sesi adeta bir uğultu haline geldiğinden Rasûlüllah, birbirlerini şaşırtmasınlar diye seslerini kısmalarını söylemişti.[10]

• Kur'ân-ı Kerim, bölüm bölüm indikçe, ezberlemeden ayrı olarak, Rasûlüllah aleyhissalâtü vesselâm efendimiz, onları yazdırırdı. Vahye dayalı olarak, hangi âyetin daha önce inmiş olanların içinde nereye yerleştirileceğini bizzat buyururdu. Bu şekilde, Kur'ân'ın ezberlenmesi ile yazılması bir arada yürüyordu. Yazılanlar, Rasûlüllah'ın yanında bulunduğu gibi, yazan ve kendilerine 'vahiy kâtipleri' denilen kişilerce de çoğaltılıp korunuyordu.[11]

• Bizzat Rasûlüllah aleyhissalâtü vesselâm'ın vefatından önce Hz. Ali, Übeyy ibn Ka'b, Muaz ibn Cebel, Ebu'd-Derda gibi sahabîler, üzerinde Kur'ân sûreleri yazılı bulunan deri, kemik, odun vb. parçalarını tam bir kitap halinde bir araya getirmiş bulunuyorlardı. Hattâ Hz. Ali bu işte sûrelerin iniş sırasını nazara almıştı. (Suyûtî, *İtkan*; ayrıca Tabaranî ve İbn Asâkir'-den, M. M. Pûye, 95-98). Efendimiz'in vefatını müteakip, bilhassa Yemame'de onlarca hâfız şehid edilince, Hz. Ömer (radıyallahu) Halife Hz. Ebû Bekir'e başvurarak, Rasûlüllah aleyhissalâtü vesselâm zamanında yazılan, ezberlenen Kur'ân sayfalarının resmî bir nüsha halinde bir cilt haline getirilmesi teklifinde bulundu. Bu iş için, Sahabe'nin önde gelen hâfızları ve âlimleri arasında bulunan Zeyd ibn Sâbit görevlendirildi. Hz. Zeyd (radıyallahu), titiz bir çalışmayla Kur'ân'ı iki kapak arasında topladı ve meydana getirilen nüshaya 'mushaf' adı verildi.[12]

• Cenab-ı Allah (celle celâlühû), Kur'ân-ı Kerim'de açıkça, "*Onu (senin kalbinde) toplayıp sana okutmak Bize aittir*." (Kıyamet Sûresi/75: 17) buyurmaktadır. Bu sebeple, 23 yıl süreyle inen Kur'ân âyet ve sûrelerinin bütün

---

10 Zerkanî'den *a.g.e.*, 57.
11 Zerkeşî'nin *el-Bürhan*'dan nakl. *a.g.e.*, 61.
12 Yıldırım, 62-66; es-Salih, 62-65.

bir kitap haline getirilmesi bizzat vahye dayalı olarak Hz. Peygamber aleyhissalâtü vesselâm tarafından gerçekleştirilmiş, Hz. Ebû Bekir (radıyallahu) zamanında ise, yazılı metinler "iki kapak arasında bir mushaf" haline getirilmiştir. Daha sonra Hz. Osman zamanında bu nüsha çoğaltılmış ve bütün illere gönderilmiştir.

El-Kindi (öl. 236/850), Hz. Osman'ın çoğalttırdığı mushaflardan Şam'a gönderileni Malatya'da gördüğünü kaydeder. İbn Batuta ise (779-1377), Hz. Osman'ın hazırlattığı nüshalardan çoğaltılan mushafları ve o nüshaların bazı sayfalarını Gırnata, Marakeş, Basra ve daha başka şehirlerde gördüğünü belirtir.

İbn Cübeyr (öl. 614/1217), Medine'deki nüshayı 1184 yılında Mescid-i Nebevî'de gördüğünü ifade eder. Bazı araştırmacılar, bu nüshanın 1915 yılına kadar orada kaldığını, bu tarihte Türkler tarafından İstanbul'a götürüldüğünü, oradan da Birinci Dünya Savaşı'nda Berlin'e nakledildiğini belirtirler. Nitekim, Birinci Dünya Savaşı'nı bitiren Versay Anlaşması'nın 246. maddesi şöyledir:

Bu anlaşmanın yürürlüğe gireceği tarihten itibaren altı ay içinde Almanya, Türk yetkililer tarafından Medine'den alınıp, sabık imparator William II'ye sunulduğu belirtilen Kur'ân'ın halife Osman'a ait orijinal nüshasını Hicaz Kralı majestelerine iade edecektir.[13]

Hz. Osman'ın bizzat yanında alıkoyduğu ve onu okurken şehit edildiği nüsha, daha sonra Emevîler tarafından Endülüs'e götürülmüş, oradan Fas'a nakledilmiş, İbn Batuta onu Fas'ta, hattâ üzerindeki kan lekeleriyle görmüş, bilahare ise Semerkand'a taşınmıştır. Günümüzde Taşkent'te bu nüshalardan biri bulunmaktadır ve bu büyük bir ihtimalle ana nüshadır. 1485'te Semerkand'a getirilen bu nüsha, 1869'da Ruslar tarafından Petersburg'a götürülmüştür. Bir Rus oryantalist, bu nüshayı tasvir etmektedir. 1905'te S. Pisareff tarafından bu nüshanın 50 kopyası çıkarılmış, biri Sultan Abdülhamid'e, biri İran Şahı'na, biri Buhara Emiri'ne, biri Afganistan'a, biri Fas'a ve daha bazıları da önemli Müslüman şahsiyetlere gönderilmiştir. Bir kopyası, günümüzde Amerika'da Kolombiya Üniver-

[13] 13. Fred L. Israel, (ed.): *Major Peace Treaties of Modern History*, New York, Chelsea House Pub, 11: 1418.

sitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Petersburg'daki aslî nüsha 1924'te yeniden Özbekistan'a iade edilmiş olup, şu anda Taşkent'tedir. 1980'de ABD'deki nüsha çoğaltılmış ve merhum Muhammed Hamidullah buna 2 sayfalık bir önsöz yazmıştır.

Osman Mushafı'nın Tarihi'nin yazarı olan Mahdum, Taşkent'teki nüshanın bu mushaf olduğunun delilleri üzerinde durur. Bu delillerden bazıları şunlardır:

• Mushaf'ın Hicrî 1. asrın ilk yarısında kullanılan el yazısıyla yazıldığı gayet açıktır.

• Daha sonra çoğaltılan nüshalar kâğıda benzer malzeme üzerine yazılırken, bu nüsha, ceylan derisi üzerindedir.

• Yazıldığı tarihten yaklaşık 80 yıl sonra Kur'ân'a konan noktalamalar, bu nüshada yoktur.

• Hicrî 68'de vefat eden Ebu'l-Esved ed-Düelî tarafından Kur'ân'a konan harekeler de bu nüshada yer almamaktadır.[14]

Netice olarak, Hz. Osman tarafından çoğalttırılan Kur'ân nüshalarının ikisi el'an elimizde bulunmaktadır. Bundan ayrı olarak, Hz. Ali'ye ait olduğu söylenen bir nüsha da Irak Necef'te Darü'l-Kütübi'l-Aleviye'de korunmaktadır. Kûfi hattıyla yazılan bu nüshanın başında, "Ali ibn Ebî Talip, bunu Hicrî 40 yılında yazdı." notu yer almaktadır.[15]

Kısaca ilk Kur'ân nüshalarıyla, o günden bu yana yayınlanan ve okunan nüshalar arasında en küçük bir fark yoktur.

• Kur'ân-ı Kerim'in en küçük bir tahrife uğramadan bugüne kadar gelmesinin en önemli sebeplerinden biri de, onun kendi aslî diliyle korunarak, tercümelerinin kendi yerine konmaması, dolayısıyla, kendinden önceki kitapların maruz kaldığına maruz kalmamış olmasıdır. Kimsenin tercümesi birbirinin aynı olmayacağı gibi, aşağıda üzerinde ayrıca durulacağı üzere, Kur'ân'ın bir başka dile tıpkı tercümesi mümkün değildir. Zaman zaman, tercümelerini Kur'ân yerine ikame edip, ibadetlerde bu tercümelerin okunmasını isteyenler, içlerinde birtakım safderûn ve işin

14 http://www.muhammad.net/quran/ulumulQuran/004.htm.
15 *Mujaz* Attar, *'Ulûm al-Qur'an*, Beyrut 1399/1979, s., 116.

özünden habersiz iyi niyetlilerin bulunabileceği ihtimali dışında, esasen, tercümelerinin Kur'ân yerine konmasının Kur'ân'ı tahrif demek olacağını bilen ve dolayısıyla, Kur'ân'ın tahrifiyle İslâm'ın yok olmasını, en azından onun da tahrifini arzu eden art niyetliler ve Kur'ân düşmanlarıdır.

KUR'ÂN'IN ÜSLÛBU

Kur'ân'ın ele aldığı konulara yaklaşım, takdim ve meseleleri çözüm biçimi bütünüyle kendine hastır ve eşsizdir. O, herhangi bir konuyu, bir kelâmcı veya bir diğer âlim ya da yazar gibi mutlaka sistematik bir biçimde ele almaz. Daha çok, 'tasrifî' denilen, kendine has iç içe bir anlatım biçimine sahiptir. Çeşitlilikler gösterir, konular değişir, bir konudan diğerine geçer, bir önceye döner veya tekrarlarda bulunur.

Biz, insanlar için bu Kur'ân'da farklı farklı yönleriyle her türden delil getirdik; misaller verdik, benzetme ve temsillerde bulunduk. Ne var ki, insanların çoğu yine yüz çevirmekte, nankörce inkârlarında ısrar etmektedirler. (İsrâ Sûresi/17: 89)

Bak, (iman hakikatleriyle ilgili) delilleri bütün yönleriyle ve farklı farklı açılardan nasıl da serdediyoruz; ama onlar, yine yüz çeviriyorlar! (En'am Sûresi/6: 46)

Bak, meselenin özünü kavrarlar mı diye (iman hakikatleriyle ilgili) delilleri bütün yönleriyle ve farklı farklı açılardan nasıl da serdediyoruz! (En'am Sûresi/6: 65)

Gerçeğin delillerini (Kur'ân'ın âyetleri olarak) bütün yönleriyle ve farklı farklı açılardan işte böyle serdediyoruz. (En'am Sûresi/6: 105)

Bir âhenk halinde böylesi değişkenliklerin sergilenişi Tevhidî işaretleri göstermek, ayrıca, verdiğimiz âyetlerden anlaşıldığı üzere, hem bir imtihan ve aynı zamanda, insan düşüncesinin derinliklerinde fırtınalar estirmek içindir. Bu anlatım, değişkenlikte birlik ve çoklukta âhenk gösteren bir anlatımdır.

Bu anlatım şekli, ayrıca, kâinatın düzenini de yansıtmaktadır. Gözümüzün ulaştığı hemen en yakın çevremizde bile büyük bir değişkenlik ve farklılık içinde muhteşem bir birlik görürüz. Kâinat kitabının ezelî tercü-

mesi olan Kur'ân, bu şekilde onun düzenini de bize yansıtır ve hayatın bugün anlaşıldığı şekilde parçalı değil, bir bütün olduğunu ortaya koyar.

Kur'ân sûreleri ve âyetlerinin dizilişi hiçbir zaman kronolojik bir sıra takip etmez. Bakarsınız, birkaç âyet art arda inmiştir ve art arda Kur'ân'da yerini almıştır, ama hemen ardından gelen âyetler başka zaman inmiştir, hattâ değişik konulardadır. Fakat, bu konular arasında gözden kaçırılmaması gereken çok yakın münasebetler vardır. Bazı sûreler ve bazı âyetler çok uzun olduğu halde, bazıları çok kısadır. Bu tür hususiyetleri Kur'ân'ın en büyük i'caz unsurlarından biri olduğu halde, çok defa gözden kaçan ve bilhassa Batılı müsteşriklerle, onların İslâm dünyasındaki uzantılarını, âyetleri arasında bağlantı olmadığı iddiasıyla Kur'ân'ı tenkit cüretine sevk eden en önemli sebeplerden biri şudur:

Kur'ân, kâinatın düzenini yansıtır. Nasıl kâinat kendi içinde bir bütündür ve bu bütün ile ondaki her bir unsur, her bir varlık arasında küll-cüz', ayrıca bu bütün ile ondaki pek çok unsur, pek çok varlık arasında küllî-cüz'î münasebeti vardır; yani pek çok unsurun, pek çok varlığın bütün kâinat içinde hem kendine has bağımsız bir mevcudiyeti söz konusudur, hem de bu pek çok unsur, pek çok varlık, kâinatın aynı zamanda onu temsil eden ve onun her bir unsuruyla içten bağlantılı bir parçasıdır. Bu aynı münasebet, Kur'ân ile âyetleri arasında da vardır. Yani, Kur'ân'ın hemen her bir âyeti tek başına bir bütünlük ifade eder; ayrıca, âdeta organik bir bütünlük ortaya koyan Kur'ân'ın tamamı ve içindeki bütün âyetlerle ciddî bir münasebet içindedir de. Bir başka deyişle, âyetlerin pek çoğu, hem Kur'ân'daki bütün ana maksatları kendinde toplayan yekpare bir bütün hem de yekpare Kur'ânî bütünün ona örnek bir parçasıdır. Bu sebeple, bu âyetlerin herhangi birini alıp Kur'ân'ın herhangi bir yerine koyduğumuzda, okunuş ve manâ bütünlüğü açısından o yeri yadırgamadığı görülecektir. İşte bu, Kur'ân'la her bir âyeti arasındaki küll-cüz' (bütün-parça), küllî-cüz'î (bütünlük ve her bir parçada bütünün özelliklerinin bulunması) münasebetinin görülemeyişi ve kavranamayışı, bilhassa bazı art niyet sahiplerini, onun âyetleri arasında çok defa bir bütünlük ve süreklilik olmadığı gibi yanlış ve çok defa kasıtlı neticelere götürmüştür.

Kur'ân'da, okuyucuya zaman zaman birbiriyle çelişirmiş gibi gelen

çok sayıda âyet de vardır. Âyet ve sûrelerin, yukarıda arz edildiği üzere, birbiriyle bağlantısızmış gibi görünen 'tasrifî' düzenlenişi de, ilk bakışta bazıları için sanki böyle bir çelişki varmış görüntüsünün kaynağı olabilir. Fakat, gerek bu tasrifî diziliş, gerekse âyetler arasındaki küll-cüz', küllî-cüz'î münasebeti, en azından bazı âyetlerin doğru olarak anlaşılması için Kur'ân'ın tamamının anlaşılmasını gerekli kılar. Ayrıca, bize bağlantısız ve çelişkili gibi görünen yönler, aslında birer çelişki veya bağlantısızlık içinde değildir. Kur'ân, yukarda ifade edildiği gibi, kâinatın iç içe düzenini yansıtır. Müslüman hakîmlere göre Kur'ân, kâinat ve insan, aynı gerçeğin, aynı 'Kitab'ın farklı malzemeyle yapılmış üç nüshasından ibarettir. Kâinat ve insan, 'yaratılmış Kur'ân', Kur'ân ise, 'vahyedilmiş ve yazılmış kâinat ve insan'dır. Kur'ân, bu özelliğiyle, bize hayata, kâinata, eşyaya nasıl bakmamız, nasıl yaklaşmamız gerektiğini öğretir. Ne var ki, kâinatla bütünleşemeyen, Kur'ân'la bütünleşemeyen insanın kendisinde vardır çelişki ve bağlantısızlık. İnsan, her şey gibi Kur'ân'a da kendi dünyasının penceresinden bakar ve onu kendisi gibi görmek ister. Oysa insana düşen, kendi dünyasını Kur'ân'a göre şekillendirmektir. O, bunu yaptığı ve Kur'ân'la bütünleştiği zaman gerçek varlık özüyle bütünleşmiş olacak ve bu bütünleşme ölçüsünde Kur'ân'daki İlâhî ihtişamı kavrayabilecektir. Bu sebeple, Kur'ân'a sadece beşerî kabiliyetlerle yaklaşıp, çelişkilerle dolu dünyasının pencerelerinden bakmak, sonra da Kur'ân'ın bütününü anlama iddiasında bulunmak veya Kur'ân üzerinde söz etmek, onun hiç anlaşılmadığını gösterir.

Kur'ân, Arapça olarak indirilmiştir ve Arapça, Kur'ân'ın bir manâda 'biçimi'dir, elbisesi, hattâ cildidir. Unutulmamalıdır ki, "Din, yalnızca zihnî düzlemde bir felsefe, inanç ve kelâm değildir; fizikî ve bedenî de olmak üzere, tüm varlığımızı bütünleştirme yöntemidir Din." (Nasr, *Ideals and Realities of Islam*) Bu bakımdan Arapça, yukarıda üzerinde durulduğu üzere, Kur'ân'ın aslî unsurlarından biridir. Kur'ân'ın Arapça olarak indirilmesi, yalnızca Araplar anlasın diye değildir. Bir defa, evrensel bir dinin elbette evrensel bir dili olacaktır. İkinci olarak, Kur'ân'ın dilinin sesleri ve kelimeleri Vahy'in ayrılmaz parçalarıdır. Kur'ân'ın Arapça olması, Kur'ân Arapçasına bir tür kutsallık kazandırmıştır. Bu kutsal dil, insanın

yalnızca dînî gerçekleri düşünmesine değil, aynı zamanda tüm varlığını İlâhî bir ölçüyle birleştirmesine yarayan temel bir vasıta ve anahtar görevi görmektedir. Ancak Arapçasıyla, yani, aslıyla okunan Kur'ân, Kur'ân olabilir; bu bakımdan, Kur'ân'ın başka dildeki tercümelerine Kur'ân denmeyeceği gibi, ibadetlerde Kur'ân başka dildeki tercümeleriyle okunamaz. Kur'ân, manâ içinde manâya sahiptir; bu manâ denizine dalabilmek ise, bir bakıma onun dilini çok iyi bilmekle olur. Arapça bilmeden iyi bir Müslüman olunabilir ama, Arapça bilmeden Kur'ân çok az anlaşılabilir.

Kur'ân, İslâm'da bilginin kaynağıdır da; yalnızca manevî bilgilerin değil, ahlâk, hukuk, felsefe, hattâ tabiî ilimlerin bile kaynağıdır Kur'ân.

KUR'ÂN'I ANLAMAK

Kur'ân'ı anlamak, her hususta olduğu gibi, her şeyden önce Allah'ın tevfikine, yani yardım edip yol göstermesine, muvaffak kılmasına bağlıdır. İnsana düşen ise, bu tevfike dilekçe uzatmaktır. Dilekçeye ise, Kur'ân'ın sunulduğu ve kabı mesabesindeki dilini anlamakla başlanır. Sözgelimi, bir insan, varlığının özünü oluşturan 'ruh'u ve onu başkalarından ayıran birtakım şahsî özellikleriyle insansa da, öncelikle onu karşıdakine tanıtan, varlığının ayrılamaz boyutu olan dış görünümüdür. Boyu, beden yapısı, yürüyüşü, yüzü, gözü ve kaşıyla başkaları arasında seçilen bir insanın bu dış yapısını attığımızda, onu tanımak için kendisine ulaşacağımız yolu ve asıl varlık özüne gireceğimiz kapıyı kaybetmişiz demektir. Bunun da ötesinde, her insanın dış görünümü, fizyonomisi onun asıl varlığına, karakterine, bâtınına göre şekillendiğinden, zahiri bâtınına aynadır. Aynı gerçek Kur'ân için de söz konusu olduğundan, nasıl insanı tanımak için önce onu 'zahirî' özellikleriyle bilmemiz gerekiyorsa, aynen bunun gibi, Kur'ân'ın dili ve bu dilin ifade vasıtası olan harfler, kelimeler ve cümleler de onun zahirî yanını oluşturduğu için, ancak bu yanını tanıdıktan sonra onun özüne inmek mümkün olabilir.

Kur'ân'ı anlamak, onun dış yapısı olan dilini anladıktan sonra, özellikle tefsir usulünü ve tarih içinde Kur'ân ilimleri olarak geliştirilen nesh, esbâb-i nüzûl (âyetlerin iniş sebepleri), itlak, takyid, umum, husus gibi

konuları, ayrıca zahir, nass, muhkem, müfesser, te'vil, hafî, müşkil, mücmel, müteşabih gibi mevzuları, sonra Sünnet'i çok iyi bilmeyi gerektirir.

Kur'ân'ı anlamak için mutlaka gerekli olan söz konusu zahirî ilimlerden sonra, Kur'ân'a yaklaşımda belki onlardan da önce gelen husus, Kur'ân'a tam bir iman ve itimatla birlikte onu yaşamak, hayata hayat yapmaya çalışmaktır. Kur'ân'ı zâhiriyle, yani dili, bu dilin oturduğu çerçeve, tefsir usulü ve Kur'ân ilimleriyle çok iyi bilen biri, onu ancak belli ölçülerde tanıyabilir. Ne var ki bu, yalnızca zahirle sınırlı ve bâtına zahirden bakan bir tanıma olarak kalacaktır. Her türlü 'doğru' bilgiyi açık, özlü-ayrıntılı, işareten, imaen, remzen ve çekirdek halinde ihtiva eden Kur'ân'ın asıl varlığını oluşturan 'manâ'sına, ancak insanın da asıl varlığını oluşturan ruhunun merkezi 'kalb'le varılabilir. Bu da, ona yaklaşan kalbin onun âyetleriyle temizlenmiş olmasını gerektirir; temizlenmek, onu yaşamakla birlikte yürür. O halde, her Müslüman, Kur'ân'la ilgili zahirî ilimlere sahip olduktan sonra, imanî derinliği, kalbî paklığı, arınmışlığı ve basiretinin derecesi ölçüsünde Kur'ân'ı anlayabilir. Ayrıca Kur'ân, hiçbir zaman tek bir bilgi, anlama ve kavrama seviyesine hitap eden monoton bir kitap değildir. O, sınırsız ve ulaşılamayan derinlikte manâ katmanlarıyla doludur. Her bir insan, kalbî hayatı ve dolayısıyla anlayış, kavrayış derecesi itibariyle diğerlerinden farklı olduğu için, herkes, bu farklılığı içinde Kur'ân'dan kabı kadar, kapasitesi kadar alır. Hiçbir zaman Kur'ân karşısında her insanın durumu aynı olamaz. Bundandır ki o, rasûllerin yanısıra zikir ehli, âlimler, ilimde rüsûh sahibi olanlar, dinde tefakkuh ehli, istinbat ehli, rabbanîler, imamlar, Allah'ın ledünnünden ve Kitap'tan bir ilme sahip olanlardan söz ettiği gibi, tefekkür, teemmül, akletme, şuur, fıkhetme, tedebbür, tezekkür gibi melekelerden de söz eder. Dolayısıyla her kim olursa olsun, Kur'ân'dan anladığına "Kur'ân budur" yerine, "Benim Kur'ân'dan anladığım budur" demelidir.

Merhum Halûk Nurbakî'nin benzetmesiyle, Kur'ân, zamanın döl yatağında sürekli açılan bir gül gibidir. Bilhassa ilimlerdeki gelişmeler Kur'ân'ın manâ derinliğinin anlaşılmasına katkıda bulundukça, Kur'ân daha bir açılmakta, tazelenmekte ve zamanın ihtiyarlamasına paralel gençleşmektedir. Unutmamak gerekir ki, İslâm ve öncelikle onun kitabı Kur'-

ân, tek bir zamana ve o zamanın şartlarına ve insanlarına hitap etmek ve onların meselelerine çözüm getirmek için gelmemiştir. O, bütün zamanları, mekânları ve anlayış seviyelerini kapsar; dolayısıyla herkes, her zaman, her mekânda onda her meselesinin çözümünü bulabilir. Dolayısıyla denebilir ki, Kur'ân'ın her zaman, her mekân, her şart ve her bir insan için 'tenzil'i söz konusudur. Bu ise, çok derin bir ilim ve tetkik, tertemiz bir kalb ve Kur'ân'ı sürekli hayata hayat yapmayı gerektirir. Bir başka ifadeyle, Kur'ân hayat içinde anlaşılır; onun manâ derinliklerine, o hayata tatbik edilerek ulaşılabilir. Ona sadece 'ilmî' bir eser gibi yaklaşanlara o, fazla bir şey vermez.

Kur'ân'ı anlama konusunda dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da şudur:

İçinde, en azından zâhirî bakış noktasında tekrarlar bulunan, bir başka ifadeyle, bazı konuları 'tasrif' eden, yani farklı cepheleriyle farklı yerlerde farklı üslûplarla ele alan 600 küsur sayfalık bir kitap, bizzat kendi ifadesiyle, her şeyi, her bilgiyi kendinde barındırmaktadır. Bir hadisin ifadesiyle, önceki milletlerin tarihi, inişinden sonra gelenlerin ve geleceklerin haberi ve insanlar arasındaki ihtilâfların çözümü ondadır. Ayrıca o, her dönemde, her bilgi ve anlama seviyesindeki herkese hitap ve herkesi tatmin eder. Bilhassa İslâm tarihi boyunca onu tefsir eden müfessirler ondan çeşit çeşit manâlar çıkarmış, bununla birlikte hiç biri, onun manâ derinliğinin nihayetine inme iddiasında bulunmamıştır. Fakihler, hükümlerini öncelikle ona dayandırmış, fakat içlerinden bir tanesi olsun, "Kur'ân'daki hükümlerin maksatlarını ve ondaki bütün hükümleri bütünüyle anladım ve istihraç ettim" şeklinde bir iddiayı seslendirmemiştir. Bütün asfiyâ, yani kalb ile zihni birleştirmeğe muvaffak olmuş büyük âlimler, belli dönemlerde Din'i ihyâ gayesiyle gelen müceddidler, kendilerine Kur'ân'dan yol açmış, bütün evliyâ gerçek ilham ve arınma kaynağını ondan almış, bütün gerçek Tasavvuf yolları ona dayanmış, ondan kaynaklanmış, fakat, aktıkça çoğalan bir kaynak gibi, Kur'ân daima taze ve âdeta el değmemiş halde kalmıştır. İşte ona bu özelliği kazandıran hususların başında, onun belâğati gelir. Bu belâğatin ana unsurlarından biri de, onun çoğu zaman sembolik, sanatlı, yer yer temsiller, benzetmeler, mecaz ve istiareler ihtiva

eden üslûbudur. Üstad Bediüzzaman Said Nursî, bir tefsir anahtarı olarak kaleme aldığı *Muhakemat*'ında Kur'ân'ın bu yönünü en güzel bir şekilde açıklar. Onun çoğu ifadelerindeki bu sanatlı ve sembolik anlatımı görmezden gelmek ve bütün manâsını ifadelerinin zahirinde aramak, tarihte sığ bir zahiriye mezhep veya mesleğini doğurduğu gibi, karşı uçta, zahirî manâyı görmezden gelip, her şeyi bâtına, mecaza, temsil ve istiareye havale etmek de, zahirîlik kadar tehlikeli bâtınî mesleklere kapı açmıştır. 'Orta yol' her zaman en iyi olduğundan, Kur'ân'a yaklaşmada bu husus bilhassa nazara alınmalıdır.

Kur'ân'ı anlama konusunda en önemli nokta olarak bir defa daha ifade edelim ki, tevfîk-i İlâhî yar olmadan hiçbir muvaffakiyet mümkün değildir. Bundandır ki baştan beri âlimler, "Gayret bizden, tevfik Allah'-tan" demişlerdir.

KUR'ÂN'IN AYNEN TERCÜMESİ MÜMKÜN MÜDÜR?

Bilhassa son bir asırdır gereksiz bir tartışma konusu olan "Kur'ân'ın aynen tercümesi mümkün müdür?" sorusu, en mantıksız ve düşünülmeden sorulmuş sorulardan biridir. Çünkü, her şeyden önce dil, sadece harflerden ve kelimelerden ibaret kalıplar bütünü değildir. Nasıl üslûp, "Üslûb-u beyan, aynıyla insan" sözünde de ifadesini bulduğu üzere, kişinin aynasıdır; bunun gibi, bir milletin dili de, kültürü, karakteri, tarihi ve üzerinde bulunduğu coğrafya ile, o milletin aynasıdır. Bir dildeki pek çok kelimenin başka dildeki karşılıkları, o kelimeleri bütün çağrışımları ve onları kullananlarda meydana getirdiği tesirleriyle asla yansıtamaz. Meselâ, *Kur'ân* kelimesi her ne kadar Kur'ân için bir özel isimse de, sözcük anlamı itibariyle "okumak" demektir. Bu manâda o, cins isim bile olsa, kendinden türediği masdarı itibariyle dahi başka bir dilde aynen ifade edilemez. Ne Türkçe'de 'okuma, okuyuş' gibi masdar çeşitleri, ne, meselâ İngilizce'de 'reading' veya 'recitation' gibi kelimeler, ne de herhangi bir dilde 'okuma' manâsında kullanılan herhangi bir kelime, Kur'ân'ı karşılamaz. Dil, ölü bir vakıa değil, onu kullanan milletin tarihiyle birlikte değişiklikler ve adaptasyonlar geçiren canlı bir vakıadır.

İkinci olarak, Arapça, gramatik bir dildir; kaideleri bellidir, yerleşmiştir. Bilhassa kelime türetme açısından dünyanın en zengin dilidir. Meselâ, Arapça'da 35 tane masdar kalıbı vardır; yani, bir fiilin 35 farklı masdarı yapılır ve bunlardan her biri, şekil, tür, biçim gibi pek çok bakımdan diğerlerinden farklı anlam ve çağrışım ifade eder. Bunlardan ayrı olarak, "masdar bina-i merre", "masdar bina-i nev'" gibi, apayrı masdar türleri de vardır. Yine, bir dildeki "geçmiş zaman, geniş zaman, gelecek zaman", diğer dildekilerin her zaman için aynısı değildir. Meselâ, Kur'ân-ı Kerim, bilhassa Âhiret'le alâkalı vak'a ve vakıalardan bahsederken çok defa "geçmiş zaman" kipi kullanır. Oysa Âhiret, insan tarihi açısından bir gelecektir. Kur'ân'daki bu kullanışın, Arapça'da "geçmiş zaman" kipinin kesinlik ifade etmesi dışında, daha pek çok sebepleri ve ifade ettiği anlamları söz konusudur. Yine, Arapça'daki "muzarî" kipi de, hiçbir zaman ne Türkçe'deki "geniş zaman"la, ne de İngilizce'deki "simple present tense"le tam olarak karşılanabilir. Çünkü "fiil-i muzarî", Türkçe'deki "şimdiki zaman" kipini de içine almasının yanısıra, "tekrar, teceddüt (yenilenme)" gibi, ifade ettiği daha başka manâlarla da belli bir zenginliğe sahiptir. Ayrıca, meselâ İngilizce'deki "present perfect tense"i bir başka dilde, en azından Türkçe ve Arapça'da bulmak zor olduğu gibi, bu "tense", aynı İngilizce olsa da, kullanma açısından Amerikan ve İngiliz İngilizcelerinde birbirinin tıpatıp aynısı değildir. Bir başka dil özelliği olarak, Arapça'da yalnızca "tekil ve çoğul" değil, "tekil, ikil (tesniye) ve çoğul" olduğu ve bunların her biri için isimler, sıfatlar ve fiiller ayrı kalıplar istediği halde, meselâ, ne Türkçe'de, ne de İngilizce'de "ikil" olmadığı gibi, Türkçe'de sıfatlar, İngilizce'de fiiller ve sıfatlar için ayrı bir çoğul şekli yoktur. Ayrıca, Arapça'da isim çoğullar da pek çok şekillerde yapılır. "Erkek (eril)" isimler için ayrı, "dişi(l)" isimler için ayrı kural ve kalıplar olduğu gibi, bilhassa isimler için farklı ve her biri ayrı anlam farklılığı ihtiva eden çoğul şekilleri ve bu çoğul şekillerinin kelimeye kattığı kendilerine has anlam farklılıkları vardır. Meselâ, kırık çoğul denilen çoğul şekli azlık ifade ederken, kurallı çoğulda bu yoktur. Yine bir başka farklılık olarak, Arapça'da 'lâm-ı tarif' denilen belirlilik takısı Türkçe'de bulunmaz ve bu takı, belirlilik dışında, ihtiva ettiği 'lâm (l)' harfiyle, başına geldiği kelimeye pek çok anlamlar katar. Sözgelimi, "en-nâs" dendiği zaman, bazen 'istiğrak'la

bütün insanlar, bazen 'ahd' ifadesiyle, kendilerinden bahsedilen hususî bir grup kastedilir.

Kur'ân'ın asla bir başka dile tercümesi mümkün olmayan bir diğer özelliği daha vardır ki, o da şudur:

Kur'ân, kullandığı pek çok kelimeyi kavramlaştırmıştır. Kur'ân kelimesi gibi, Kur'ân'da ve İslâm'da çok önemli yeri olan rab, ilâh, melik, kitab, vahiy, din, millet, şeriat, ibadet, takva, ihsan, ihlâs, velî, nur, nebî, rasûl, islâm, iman gibi onlarca, hattâ kelime, isim gibi daha pek çok kelimeleri, ayrıca, Kur'ân İlimleri adı altında geniş bir ilmin doğmasına yol açan muhkem, müteşâbih, tefsir, te'vil, nâsih, mensuh gibi kavramları hiçbir dile aynen tercüme etmek mümkün değildir.

Kur'ân'ın bir başka dile aynen tercümesinin mümkün olamayacağının sebepleri elbette yalnızca bunlardan ibaret olamaz. Burada, aynen tercümesi mümkün bulunmayan İlâhî bir kitabın güya bir başka dildeki tercümesinin onun yerine geçmeyeceğini söylemenin ve Kur'ân okumanın farz olduğu namaz gibi ibadetlerde okunup okunamayacağını sormanın ne kadar manâsız ve saçma olacağını ifade etmeliyiz.

BİR KAÇ ÂYETLE KUR'ÂN-I KERİM'İN MANÂ DERİNLİĞİ VE KUR'ÂN-İNSAN-TOPLUM-TARİH-KÂİNAT MUTABAKATI

"Kur'ân, şu büyük kâinat kitabının ezelî bir tercümesi.. ve tekvinî âyetleri okuyan çeşitli dillerin ebedî tercümanı.. ve şu gayb âlemi ve şehadet kitabının müfessiri.. ve yerde ve gökte gizli İlâhî isimlerin manevî hazinelerinin keşşafı.. ve hadiselerin satırlarının altındaki gizli hakikatların anahtarı.. ve şehadet âleminde gayb âleminin dili.. ve şu şehadet âlemi perdesi arkasında olan ve gayb âlemi yönünden gelen ebedî Rahmanî iltifatların ve ezelî Sübhanî hitapların hazinesi.. ve şu İslâmiyet manevî âleminin güneşi, temeli, hendesesi.. ve uhrevî âlemlerin mukaddes haritası.. ve Zat, Sıfatlar, İsimler ve İlâhî Şuûn'un açıklayıcı sözü, açık tefsiri, kesin delili ve tercümanı.. ve şu insaniyet âleminin terbiyecisi.. ve büyük insaniyet olan İslâmiyet'in ay ve ışığı.. ve beşer cinsinin hakikî hikmeti ve

insaniyeti saadete sevkeden hakikî mürşidi ve hidayet edicisi.. ve insanlara hem bir şeriat kitabı, hem bir dua kitabı, hem bir hikmet kitabı, hem bir kulluk kitabı, hem bir emir ve davet kitabı, hem bir zikir kitabı, hem bir fikir kitabı, hem insanın bütün manevî hacetlerine mercî olacak çok kitapları muhtevî tek ve toplu kutsal bir kitap…" (İşârâtü'l-İ'câz, 9-10) olması hasebiyle, yaş ve kuru, olmuş ve olacak, bir hadis-i şerifte buyrulduğu üzere, "öncekilerin tarihi, sonrakilerin haberi, insanların arasındaki meselelerin hükmü" kendinde bulunan Kitab-ı semavîdir. O, zihnî düzlemde bir felsefe ve inanç sistemi değil, ruhî ve fizikî bütün varlığımızı Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtratı istikametinde bütünleştirme yolu olan Din'in Kitabı olarak, makro-âlem kâinatla normo-âlem insan ve mikro-âlem atomlar arasındaki muhteşem tenasüp ve mutabakatı yansıtır. Dolayısıyla, makro-âlemde olup bitenlerle, normo ve mikro âlemlerde olup bitenler, kendi dillerindeki farklı gibi görünen ifade şekilleri içinde aynıdır ve biri diğerine gayet rahatlıkla tatbik edilebilir. Bu sebepten, Kur'ân'da âyetlerin dizilişi tasrifîdir; yani, sûreler ve âyetler, çok defa zaman zahirî bakışların görebileceği bir sıra ve bütünlük taşımıyor gibidir. Bakarsınız, art arda inen bir-kaç âyet, Kur'ân'da art arda yerini almıştır ama, bunların hemen ardından gelen âyetler, bir başka zaman inmiş olup manâ itibariyle de öncekilerle bağlantısızmış gibi görünür. Hattâ, Kur'ân'da okuyucuya mütenakız gibi görünen âyetler bulmak bile mümkündür; halbuki kâinatla bütünleşemeyen, kendisiyle bütünleşemeyen, mekanik tasavvur ve kabuller içinde boğulan ve dolayısıyla Kur'ân'la bütünleşemeyen insandadır tenakuz ve bağlantısızlık.

Kur'ân'ı anlamak, onun dış yapısını teşkil eden dilini anladıktan sonra onu yaşamayı ve hayata hayat yapmayı gerektirir. Her türlü 'doğru' bilgiyi çok defa en azından çekirdek halinde ihtiva eden Kur'ân'ın iç varlığına, yani manâsına, insanın da iç varlığını teşkil eden ruhun üssü mevkiindeki 'kalb'le varılabilir. Bu da, onun âyetleriyle temizlenmiş olmayı gerektirirken, temizlenmek de onu yaşamakla mümkün olur. Ayrıca, Kur'ân, hiç bir zaman tekdüze bir manâ seviyesinde değildir; her zamana, her şarta, her hâle, her seviyeye hitab eder o; ve Kur'ân'ın her bir kelâmı, şu üç kaziyeye sahiptir:

1. Bu, Allah'ın kelâmıdır.

2. Allah'ın bu kelâmda murad buyurduğu manâ haktır.

3. Bu kelâmdan murad buyrulan manâ budur.

Kelâm başka bir manâya ihtimali bulunmayan muhkemâttan olursa veya Kur'ân'ın başka bir yerinde beyan edilmiş bulunursa (müfesser olursa), bütün bu kaziyelerin aynen kabulü gerekir. Kelâm, başka manâlara da ihtimali olan cinsten (yani zahir ve nass) ise, üçüncü kaziyede muhkemâta, Din'in esaslarına ters düşmemek ve Arapça'nın gramer kaideleriyle, belâğatin kaidelerine uygun olmak şartıyla, her devirde her müfessirin -herkesin değil- kavline doğrudur denebilir.

Bir makale çerçevesinde bir kaç âyetin ışığında Kur'ân'ın manâ derinliğini ve makro-normo-mikro âlemlerle, Şeriat-ı Fıtriye ve insanın ferdî-içtimâî hayatı arasındaki tetabukları daha çok bir nakilci sıfatıyla kapasitemiz ölçüsünde izaha çalışacak, ehlinin ifadesiyle, "Kur'ân güneşinin bir şuaına iğne deliğinden bakabilmeğe" gayret edeceğiz:

Rabbiniz Allah'tır ki, gökleri ve yeri altı günde yarattı (Hiç şüphesiz, Rabbimiz Allah'tır; Zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde hiç bir ortağı olmayarak, gökleri ve yeri ibda ve ihtira eden, yani yoktan ve eşsiz olarak meydana getiren, sonra inşa ve tesviye edip, bast, medd, tasvir… işlemlerinden geçiren O'dur. Bütün mevcudatı ilmî vücudlarından kaderle çıkarıp, kudretiyle giydiren ve sonra da her varlığı kâb-ı kavseyn'i, yani nihâî kemal noktası istikametinde rubûbiyetiyle terbiye eden O'dur). Sonra da Arş'ın üzerine istiva buyurdu: geceyi gündüze bürüyor ki, birbirinin peşinden ısrarla koşturur dururlar; güneş, ay ve yıldızlar da, tam bir boyun eğmişlik içinde O'nun buyruğu ile hareket ederler. Bilin ki yaratma da, emir ve idare de mutlak manâda O'na aittir. Âlemlerin Rabbi Allah ne yücedir, her buyruğu ve icraatı ne bereketler yüklüdür. (A'râf Sûresi/7: 54)

Rabbimiz Allah (celle celâlühû), gökleri ve yeri altı günde yaratmıştır; bir günde, hattâ "*kün feyekûn*" veya "göz açıp kapayıncaya, hattâ daha da kısa bir an" içinde de yaratabilirdi ve yaratır da; fakat hikmetinin, izzet ve azametinin gereği olarak altı günde, yani belli devirlerden, belli merhalelerden geçirerek yaratmayı irade buyurmuş, başlangıçta ihtimal "*kün*" emriyle kudretini perdesiz tecelli ettirmişken, kâinatın teşekkülü ve

varlıklar için yaşanır hale gelmesi safhasında yaratılışı keyfiyetini tam bilemediğimiz altı merhaleden geçirmiştir veya geçirmektedir. O'nun rubûbiyet tecellisinde, yani varlıkları yaratılış hedeflerine ulaştırma yönündeki terbiyesinde, perdelerden akseden bir tedricilik söz konusudur. Meselâ, insanın üzerinden insan olarak anılmadığı çok uzun bir zaman geçmiş, yeryüzünün bağrında toprak, tın tın eden kuru çamur, çamurdan bir öz, kuru balçık ve kara balçık gibi tavırdan tavıra aktarılmış, evrilip çevrilmiş, merhaleden merhaleye atlatılmış ve nihayet, kendisine ruh üflenmesiyle bambaşka bir yaratık olarak kâinatta arz-ı endam etmiştir. İlk insan için böyle olduğu gibi, bütün insanlar için de böyledir bu. Yine yeryüzünün bağrında, toprak-su-hava-ateş unsurları içinde zerreleriyle var olan her bir insan, babanın ve annenin sulb ve teraibi arasındaki hareketlenme sonucu atılan hakir bir su haline getirilmekte, bilâhare annenin rahmindeki aşılama işlemi neticesinde rahim cidarına asılıp kalan bir madde olma keyfiyetini kazanmaktadır. Daha sonra, yeniden tavırdan tavıra geçirilen, tabakadan tabakaya bindirilen insan, hilkati yarı belirli yarı belirsiz bir çiğnemlik parça halini almakta, bu parçaya kemik giydirilip, kemiğe et sarılmakta ve bilâhare kendisine ruh üflenmesiyle bambaşka bir yaratık, yani insan olmakta, anne karnından yeryüzüne hiç bir şey bilmez halde çıkarılmasından sonra da, insan oluşun kâb-ı kavseyni istikametinde bir başka terbiyeye tâbi tutulmaktadır.

İşte, gökleri ve yeri merhaleden merhaleye geçirerek altı günde yaratan Rabbimiz Allah (celle celâlühû), yarattıktan sonra onları hiç bir zaman kendi haline bırakmamış, yaratıp çekilmemiş, bilakis Arş'a istiva ile, yani bir bakıma, zerrelerden kürrelere kadar yarattığı her varlığın zimamını yed-i tasarrufuna almakla, emr u tedbirde bulunmaktadır. Yaratma da O'na aittir, emr u tedbir, yani idare de O'na aittir. Ve her şeyin mülkü ve melekûtu O'nun elindedir. O'nun İlim, Meşîet ve Kudreti haricinde hiçbir şey yoktur ve hiçbir şey meydana gelmez; tek bir yaprak bile kıpırdamaz; hiç bir elektron yörüngesinde dönemez; hiç bir hücre faaliyette bulunamaz.

Kâinatın zimamını zerre (partikül)lerden galaksilere yed-i tasarrufunda bulunduran Allah, varlıkların terbiyesinde, yani rubûbiyetinin tecel-

lisinde de her varlığı tabakadan tabakaya bindirmektedir. Bu manâda, meselâ insanın ferdî hayatında başarılar başarısızlıklar, hastalıklar sıhhat ve sağlık dönemlerini, üzüntüler sevinci, bast halleri kabz halerini vb. takip ettiği gibi, ayrıca toplum hayatında da -her olup bitende Allah'a ait ve O'na bakan maksatlar mahfuz- gerçek mü'minler ortaya çıksın, Allah mü'minlerden şahitler edinsin, mü'minleri temizleyip zalim kâfirleri murdar ölümlere düçar kılsın, mü'minleri münafıklardan ayırsın, yaşayan delil üzere yaşayıp helâk olan delil üzere helâk olsun, insanlar ellerine geçene sevinip fahre girmesin, ellerinden gidene de üzülüp âh-vâh etmesin, herkes hakkındaki delil tamamlansın ve kimse kendisine karşı yapılan, Âhiret'te yapılacak olan muameleden Cenab-ı Allah'ı sorumlu tutmasın, herkes hakkındaki hüküm sebebiyle kendisine şahit olsun diye günleri, galibiyet ve mağlûbiyetleri, iniş ve çıkışları, yükseliş ve düşüşleri de insanlar, toplumlar arasında döndürüp durmaktadır. İnsanın ve insan cemaatlerinin hayatında böyle olduğu gibi, kâinatın hayatında da böyledir bu: O, her gün, devr-i daim halinde geceyi gündüze sarar; hep bir çökme, sarma, kuşatma vardır gecelerde; zulmetler de bir kabus gibi, karanlık bir gece gibi çöker milletlerin başına. Geceler gündüzleri hırsla kovalar; karanlık ışığa hep düşman olagelmiştir. Gecelerin gündüzleri, zulmetlerin aydınlığı, felâketlerin toplumları sardığı gibi, madde manâyı, yokluk varlığı, nefs ruhu aynı şekilde sarar ve kuşatır. Buna karşılık, gündüzlerin özelliği tecelli etmektir; güneşin doğmasıyla birlikte ışığın birden her yeri aydınlatması, bütün parlaklık ve iç okşayıcılığıyla ufuklardan görünüvermesidir. İnişlerden sonra çıkışlar, hastalıktan sonra sıhhat, kabuslardan sonra şafak, nefsin üzerinde ruh, kabz hallerinden sonra bast halleri, zulmetin ardından aydınlık, hep böyle birden tecelli ediverir. Ay da güneş de, nefis, akıl ve ruh da, madde de manâ da, inişler de çıkışlar da ve yıldızlar da hep O'nun emri altındadır; mümkün değildir ki, O'nun İlim, Meşîet ve Kudreti dışında kendi başlarına hareket edebilsinler. İnsan da O'nun emrindedir; milletler de O'nun emrindedir; tarihe de O'nun hükmü geçer.. Yaratmak da O'na aittir, ölümü vermek de O'na aittir. Mülkün Sahibi O'dur; dolayısıyla, mülkü dilediğine verir, dilediğinden de sıyırıp alır; dilediğini aziz dilediğini zelil eder. Hayır da O'nun elindedir ve O, her şeye kadirdir. Gündüze geceyi katıp kâinatın başına geceyi doladığı gibi, geceye de gündüzü katarak,

aydınlığı getirir. Diriden ölüyü, ölüden diriyi çıkarır; kâfirden mü'min, mü'minden kâfir yapar. Ve, dilediğine de hesapsız rızık verir.

Günün ömründe şafak, sabah, öğle, ikindi, akşam, yatsı ve gece; insanın ömründe doğum, çocukluk, gençlik, olgunluk, ihtiyarlık, ölüm ve kabir; milletlerin ömründe kuruluş, yükseliş, duraklama, inkıraz, tarihten silinme ve unutulup gitme, hep aynı tecellinin in'ikaslarıdır. Bu devr-i daim içinde yaratan O olduğu gibi, hükmeden ve emri elinde bulunduran da O'dur... Bu şekilde âlemleri terbiyesinde tutan ve her varlığı nihaî kemal derecesi istikametinde yuvarlayıp duran Allah, ne mübarektir, ne yücedir, her türlü noksanlıktan ne de münezzehtir ve her fiili ne de güzeldir; her hüküm ve icraatı ne bereketler, ne hikmetler yüklüdür.

O halde, şu dünya hayatında, ebedî ve gerçek hayat Âhiret'e açılan şu geçici dünya menzilinde insana düşen nedir? İnsan da diğer varlıklar gibi, Meşîet-i İlâhiye karşısında rüzgârın önündeki kuru yaprak gibi midir yoksa? Öyle olmadığına ve öyle olmadığı için de belli tekliflerle mükellef bulunduğuna göre, nedir isanın yapması gereken? İşte cevabı:

Rabbinize yalvararak, içten, başka nazarlardan ve mülâhazalardan uzak olarak dua edin. Şurası bir gerçek ki O, had bilmezlik içinde davrananları hiç sevmez. (A'râf Sûresi/7: 55)

İnsanın iradesi, ancak talep etmeğe yeter; dolayısıyla insana düşen, yalvarıp yakarmaktır. İnsan, âlemlerin Rabbini tanımada bir kıyas-ı vahidî, bir birim olsun diye kendisine verilen nefis, yani enesini, benliğini mutlaklaştırıp, Yaradan karşısında "Sen Sen'sin, ben benim!" diyerek tekebbür yerine, aczini, za'fını ve kusurunu derkedip, kulluk basamaklarını tırmanacak ve böylece kâb-ı kavseynine ulaşacaktır. Bunun yolu ise, sadece duadır. Şeriat-ı Fıtriye'nin kanunları istikametinde yaşamak, yani zorluklar karşısında sabır ve metanet silahını kuşanmak, "insan için çalıştığından başkasının olmadığı" inanç ve şuuruyla sa'y ve gayreti elden bırakmamak, kâinatta geçerli İlâhî kanunları keşifle ilimler sahasında gerekeni yapmak, ferdî ve içtimâî hayatın icaplarını gereğince kavrayıp, ona göre davranmak nasıl dua ise, çiftçinin toprağı sürerek rahmet kapısını çalması, hastanın tedavi için doktora başvurması, talebenin başarmak için çalışması da hep birer duadır. Dua, kulluğun gereği ve dünya-Âhiret saadetinin yegane anahtarı

olduğundan, içten, niyaz, tazarru ve mahviyet içinde, kul oluşun şuur ve tevazusu içinde yapılmalıdır. Ne başarmak için çalışan talebe, ne toprağı sürerek rahmet kapısını çalan çiftçi, ne kâinattaki İlâhî kanunları keşifle ilmî icatlar yolunda çalışan ilim adamı, matlup netice için her şeyin yapıldığı zannına kapılmamalı, yaptıklarının sadece Dergâh-ı İzzet, Hikmet ve Rahmet'e gönderilmiş birer dilekçe olduğunun şuuruyla ayrıca el açıp yalvarmalı ve netice alındığında da, bunu sadece Allah'a vermeli, mahsulü verenin de, şifa ve başarıyı bahşedenin de, sa'yi meşkûr kılanın da O olduğunu bir an için bile olsa hatırdan çıkarmamalıdır. Öyleyse, "deveyi kazığa iyice bağlamak" dua olduğu gibi, daha sonra el açıp, devenin kaçmaması için yalvarmak ve tevekkül etmek de duadır. O halde, insanın vazifesi, her an haliyle, hayatıyla, davranışları, sözleri ve hissiyatıyla hep tevazu, mahviyet, hacalet, acz ve za'fın idraki içinde ihlâs ve kulluk şuuruyla Âlemlerin Rabbi'ne yalvarmak, yani dua etmektir. Duada olmadık isteklerle haddi aşmamak gerektiği gibi, Allah'ı gerektiği ölçüde takdir etmeden bağırıp çağırmak, çaresi olan işlerde acze düşüp oturmak, çaresi olmayan işlerde de âh-vâh etmek ve bütün bunların daha ötesinde, Şeriat-ı Fıtriye'nin ve ayrıca Allah'ın emir ve yasaklarının dışına çıkıp, sonra da salâh ve felâh beklemekle, yine cebrî tavırlarla insanı yaptıklarından sorumlu tutmayıp, günahları bile -haşa- Allah'a yüklemek, bunun tersi ucunda, neticelerin tahsilini de insana verip, "ben yaptım!" şeklinde tavırlar takınmakla da haddi aşmamak gerekir. Unutulmamalıdır ki, "Bulanlar sadece arayanlarsa da, bulmak için sadece aramak yeterli değildir."

(Had bilirlik, dolayısıyla O'nun tayin buyurduğu hudutlar içinde kalın ve) her şeyiyle yerli yerinde olan yeryüzünde onun düzenini bozacak şekilde (ve ıslahından sonra ülkede) bozgunculuk çıkarmayın ve korku ile ümit-beklenti dengesi içinde O'na yalvarın. Hiç şüphesiz Allah'ın rahmeti, Allah'ı görüyormuşçasına, en azından Allah'ın kendilerini sürekli gördüğünün şuuru içinde davrananlara pek yakındır. (A'râf Sûresi/7: 56)

İnsan, hayrı talep edebildiği gibi, şerri de talep edebilir. Bu özelliği ve mayasındaki ifsat kabiliyeti sebebiyle melekler endişeye kapılmışlardı. Evet, yeryüzü hayatında hayır ve şer arasındaki tercihi muvacehesinde bir imtihana tâbi tutulan insan, şerri tercihle büyük bir fesat şebekesi haline

gelebilir. Talebin bu şekilde şerden yana olması neticesinde, önce bizzat insanın kendindeki ruh-akıl-nefis-beden dengesi bozulur ve nefsin hakimiyeti neticesinde insan, haram-helâl tanımadan yiyen-içen ve yalnızca menfaat ve şehvetini düşünen en zararlı bir yaratık haline gelir. Ayrıca, Allah'ın mülk ve tedbirindeki bedeni buna isyan eder ve bu defa çok çeşitli hastalıklarla karşı karşıya kalır. Sonra, içtimâî denge bozulur ve toplumlarda zulüm ve haksızlık başgösterir. Daha sonra, insanın elinin uzandığı şeylerde tabiî denge de bozulur. İnsanın mayasındaki güzelliklerin örtülmesi ve insanın âdeta canavarlaşmasıyla, yeryüzü yaşanmaz hale gelir. Bu şekilde, tercihlerini hep şer yönünde kullanan insanlar, neticede yaptıklarını doğru, gerçek ve haklı göstermek için kendi yanlarından kanunlar ortaya koyarlar. Allah hakkında olmadık zanlara kapılır ve şirk ve küfre saparak, bütün kâinatı tahkire yönelirler. Neticede, eğer tevbe ve inabe ile kulluk kapısını çalmazlarsa yer ve gök, bütün hışmıyla bu insanların üzerine gelir ve böyle insanların hakim olduğu bir toplum için yıkım kaçınılmaz olur. Dolayısıyla, dünya ve Âhiret saadeti için, ferdî-içtimaî ve tabiî dengenin devamı için insana düşen, Allah'tan, O'nun azap ve ikabından korkmak, nefsin ve şeytanın hilelerinden çekinmek, 'hübût-düşme' endişesi taşımak, eliyle yaptıklarından dolayı başına gelebileceklerden titremek ve engin rahmeti, af ve mağfireti noktasında Allah hakkında hep hüsn-ü zan beslemek ve semavî, ferdî ve içtimaî gökgürültüleriyle şimşeklerin ardı ardına çaktığı bulutlu havalarda bir yanda korkuyla Allah'a yönelirken, bir yandan da bütün kalbiyle İlâhî rahmeti beklemek ve hep bu korku-ümit gel-gitleri arasında O'na dua etmek, yani ber halükârda üzerine düşeni yapmaktır. Geceler çok karanlık, gökyüzü olabildiğince kara bulutlarla kaplı, şimşekler gözleri kapıverecek gibi hep art arda çakıyor, gök tarrakalarla inliyor, rüzgârlar ters esiyor ve ortalık toz-dumandan görünmüyor olabilir. Nasıl ıslahından sonra yeryüzünde fesat çıkarmamak gerekiyorsa, gecenin karardığı bütün bu olumsuz gibi görünen şartlarda da gerçek insan, hep ıslah peşinde olmak, korku ve ümidi birleştirmek ve bu korku-ümit karışımı içinde Allah'a dua etmek mevkiindedir. Öyle bir dua, öyle bir münacaat ve Dergâh-ı Rahmet'e öyle bir müracattır ki bu, keyfiyetini yine Kur'ân'da görüyoruz: *Hiç şüphesiz sizi korku, açlık ve maldan, candan, hasılattan eksilme gibi unsurlarla bir şekilde imtihan ederiz. Müjdele o sabırlıları: Ki onlar,*

başlarına bir musibet geldiğinde, "Biz Allah'ınız (O'nun mahlûku, O'nun kulları, O'nun mülküyüz; O, mülkünde dilediği gibi tasarruf eder) ve zaten O'na dönmekteyiz." der (ve bu inançla, bu şuurla davranırlar.) (Bakara Sûresi/2: 155-156)

"Gün doğmadan meşîme-i şebden neler doğar"; karardıkça kararan geceler, apaydınlık şafaklara gebedir. Allah'ın rahmeti muhsinler için yakındır; mazlum mü'minler için, sabah hiç de uzak değildir. Evet, Allah'ın yardım ve rahmetini çeken ihsanın hususiyet ve derecesini de açıklayan, yine Kur'ân'ın kendisidir: *Sizden önce geçenlerin başlarına gelenler sizin de başınıza gelmeden Cennet'e gireceğinizi mi sandınız? Onlara öyle sıkıntı ve mihnetler, öyle çetin zaruretler dokundu ve öylesine sarsıldılar ki, başlarında bulunan rasûl ve beraberindeki iman edenler, "Allah'ın yardımı ne zaman?" diyecek hale geldiler. Bilin ki, Allah'ın yardımı yakındır.* (Bakara Sûresi/2: 214)

Mü'min, gecelerin kaynayan kazanında pişecek, sarsılacak; tevazu ve mahviyet içinde korku ve ümit ile dua edecek, "Alah'ın yardımı ne zaman?" diye soracak hale gelecek, mutlaka geleceğine inandığı yardımı tam manâsıyla bekleme safhasına ulaşacak; imanını, kulluğunu ve yeryüzündeki varlığını ispatlayacak ve azap inecek intibaı veren semadan birden rahmet boşanıverecektir. Çünkü "Allah'ın rahmeti, şüphesiz muhsinlere (Allah'ı görüyormuşçasına, en azından Allah'ın kendilerini sürekli gördüğünün şuuru içinde davrananlara) pek yakındır."

Nasıl olur bu:

O Allah ki, rahmetinin önünde müjdeci olarak rahmet rüzgârlarını gönderir. Nihayet bu rüzgârlar, o ağır bulutları pek hafifmişçesine kaldırıp yüklendiklerinde, Biz onları ölmüş bir memlekete doğru sevkeder, derken oraya o bildiğiniz suyu indirir ve o su ile her türlüsünden ürünler, meyveler bitiririz. İşte, ölüleri de (kabirlerinden) böyle çıkaracağız. Gerekir ki, düşünüp ibret alasınız. (A'râf Sûresi/7: 57)

Bir diğer yanda, toplum anarşi içindedir; fesat kolgezmektedir her yerde. Gözler görme, kulaklar işitme ve zihinler düşünme kabiliyetini kaybetmiştir. Allah korkusu ve merhamet kalblerden silinmiş vicdanlar menfaatin emrine girmiş, cemaat cemadat halini almış ve toprak, diken bitiren, göz-gönül okşayıcı hiç bir şey va'd etmeyen çorak mı çorak hale

gelmiştir. Sistem, sürekli bozguncu insan üretmektedir. Eğitim çarpık, içtimâî denge bozuk, zulüm zirvede, ahlâksızlık had safhadadır. Sel gibi insan kanı akmakta, üç-beş şımarığın çılgınca macerasına bütün bir millet, hattâ insanlık kurban edilmekte ve doğranmaktadır. Cemiyette sefalet ve sefahet kolkola, mukaddesler tar u mar, yollar perişan ve sular, isli-paslı ve nahoş akmaktadır.

İşte, semanın azap yüklü görünen kara bulutlarla kaplandığı, gecenin karardıkça karardığı bu demde, derinden derine talı esintiler gelmeğe başlar. Evet, diriltici ruh taşıyan, hayat taşıyan bu *riyâh*, Allah'ın kutlu kullarının taşıdığı iman, ahlâk, tefekkür, düşünce, kulluk yüklü mesajlar, bütün bütün kör olmamış gözler, sağırlaşmamış kulaklar ve akletme potansiyelini yitirmemiş kalbler sahibi insanlara ulaşmaktadır Bu mesaj, diriltici bir rahmet halinde verimli topraklara benzeyen, az çok haşyet sahibi yumuşak kalblere derhal girer; neticede gözlerin mahmurluğu gider, kulakların pası silinir ve bu kalbler harekete geçmeye, dirilmeye durur. Onların sahipleri, 'mağara'larda gizli gizli Âlemlerin Rabbi'ne yakarışa geçerler; her şekliyle dua ederler. Gece karanlık, kış da sert olmaya serttir ama, artık Mart girmiş, buzlar erimeğe yüz tutmuştur. Yağan karlar ve zaman zaman şiddetini artıran kış, esasen toprağa düşen tohumları bozulmak ve çürümekten korumak içindir. Dualar Dergâh-ı İzzet, Hikmet ve Rahmet'te kabul görür; dehrin hadiselerinin kazanında kaynayan, dostun ve düşmanın saldırıları karşısında her türlü mikroba karşı koyabilecek bu muafiyet ve dayanıklılık derecesine ulaşmış kalbler, Allah'a olan iman ve güvenlerini ve yardımının mutlaka geleceğine olan itimatlarını hiç sarsmazlar. Kış, son savletiyle üzerlerine gelir, fakat artık ölmekte olan insanın son iyiliğinden farksızdır bu.

Derken, rahmet birden boşanır, semadan kara bulutlar silinir ve bahar güneşinin tulûuyla birlikte gündüz, bütün tatlılığıyla şark ufkunda tecelli ediverir.

Bu şekilde ölü kalbleri dirilten, kışın ölmüş tabiata baharda can veren, her gün gecenin ardından gündüzü getiren, insanları yoktan var edip, sonra yine yeryüzünden, dünya hayatından alan Hz. Allah (celle celâlühû), elbette Kıyamet hadisesiyle dünyanın, hattâ kâinatın ölümünü ilân ede-

cek, ardından mü'minler için hazansız, kışsız bahar halinde, kâfirler içinse baharsız kış halinde yeni bir âlem kuracaktır. Onu yapan, bunu da muhakkak yapacaktır. Günün, baharın, insanın, toplumların kıyameti gerçek ve vakıa olduğu gibi, bu kâinatın, bu dünyanın kıyameti de vakıadır. Öyleyse insan, dünyada yaptığını Âhiret için yapma, Âhiret'in Cennetine mukabil, dünyanın kışında cennetasâ cemiyetler meydana getirme, ruhunda cenneti yaşadığı gibi, cemiyet içinde de cenetimsi bir hayata ulaşma ve Cennet'i bir bakıma tüm insanlar için yeryüzüne taşıma veya yeryüzünü Cennet'in yansıma sahası yapma mevkiindedir. Bunun da yolu, her haliyle duadan geçmektedir.

Âyetlerin ifham ettiği bir başka önemli manâ da, Allah'ın, kullarına son derece merhametli olduğudur. Esasen O, insana bütün nimetlerini peşin vermiştir, insanın mukabil şükrüyle, kulluğuyla ona dünyada da ruh ve cemiyet planında cennet hayatı yaşatabilir. Bozuk bir cemiyetten melekler cemiyetini, ölü kalblerden diri kalbleri çıkarması ve ölü toprakları diriltip, orada yemişini her mevsim veren ağaçlar bitirmesi, aynı şekilde dirilttiği ölü kalblerde fazilet meyveleri verdirmesi, hep Allah'ın rahmetidir, fazlıdır; yoksa, hiç bir zaman insanın kendine mal edeceği hakkı ve yaptıklarının karşılığı değildir. Bu noktada insanın yaptığı, sadece duadan, iradesini hayır yönünden kullanmaktan ibarettir ve bu da Allah'ın tevfikiyle olmaktadır. Öyleyse gerçek insan, her haliyle Allah'a şükredebilen insandır.

KUR'ÂN VE ÇEŞİTLİ VARYASYONLARIYLA TARİHSELCİLİK VE HERMENÖTİK

İslâm, 630 yılından 17'nci asrın sonuna kadar tam 11 asır yeryüzünde hakim din ve güç oldu. Tarih kulvarında bir bayrak yarışı şeklinde cereyan eden İslâm'ı temsil bayrağını 14'üncü asırdan itibaren devralmış bulunan ve 17'nci asrın sonlarına kadar tam 4 asra yakın bir süre cephelerde mağlubiyet yüzü görmeyen Osmanlı Devleti, 17'inci asrın sonunda, "daima hakir gördüğü bir dünyadan bozgunla neticelenen ilk darbeyi

yediği zaman, mağlûbiyetin sebeplerini tam olarak kavrayamamıştı."[16] Fakat uzun, devamlı ve yıpratıcı harplerden yorgun ve bitkin bir halde Lâle Devri'ne giren Osmanlı Devleti adamları, "artık Garbın üstünlüğünü, hiç olmazsa müphem bir şekilde muayyen sahalarda kabul ediyorlardı."[17] İşte, bundan sonra bu üstünlüğün nasıl bertaraf edilebileceği ve toparlanmanın nasıl olması gerektiği üzerinde durulmaya başlandı. Müslümanlar, 19'uncu asırda ise tarihlerindeki en güçlü meydan okumayla karşı karşıya geldiler. Önceki asırda daha çok askerî sahada görülen mağlûbiyetler, artık fikir, hattâ inanç sahasına kayıyor, "fen ve felsefeden gelen inkâr fırtınaları", zihinleri ve kalbleri sarstıkça sarsıyordu. Bu sarsıntı, bu defa çağın fikrî, içtimaî, iktisadî, siyasî meydan okumalarına İslâm karşı koyabilir, bu sahalardaki ihtiyaçlara cevap verebilir mi sorusunu ve bu çerçevede yapılan araştırmaları gündeme getiriyordu.

İşte kısaca, İslâm'a, onun bilhassa siyasî-iktisadî-içtimaî sahadaki hüküm ve kaidelerine tarihî açıdan bakma ve İslâm içinden çağın ihtiyaçlarına bu noktada çözüm arama olarak görülebilecek tarihsellik ve tarihselcilik mevzuu, söz konusu problemle ilgili çözüm arayışları içinde mütalâa edilebilir.

TARİHSELLİK, TARİH(Sİ)CİLİK VE TARİHSELCİLİK

Batı'da Antik Çağ'da Aristo(tales), Hıristiyanlık çağlarında Aurelius Augustinus (354-430) gibi, tarih hakkında söz söyleyen ve yorumda bulunan düşünürler çıkmış ve 16'ıncı yüzyılda Francis Bacon, insanın sahip olduğu üç kabiliyet karşılığında üç temel bilgiden ve bunlardan aklın karşılığı olarak felsefe, hayal gücünün karşılığı olarak şiir ve hafızanın karşılığı olarak tarihten bahis açmışsa da, hadiselerin anlaşılması için tarihî bir metot gerektiğinden ilk defa Giambattista Vico (1668-1744) söz etmiştir. Daha sonra Rousseau, J. Gottfried Herder ve Kant da tarih hakkında yorumlarda bulunmuş, ama tarihi yorumlama konusunda bütün

16 Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri*, 1969, s., 209.
17 *a.g.e.*, 210.

bir tez geliştiren kişi, Georg Friedrich Wilhelm Hegel (1770-1831) olmuştur.

Tarihselciliğin üzerinde ittifak edilmiş bir tarifi yoktur. Bir felsefe olarak kavram üzerinde önemli çalışmalar yapan Karl Raimund Popper de, onu farklı şekillerde ele alır. Genellikle *historicism* olarak adlandırılan kavram, Türkçe'ye çevrilirken bazı tariflerle ilgili olarak *tarihçilik*,[18] *tarihsicilik*[19] ve *tarihselcilik* gibi kelimeler kullanılmakta, hattâ birbirine ters açıklamalarda bulunulmaktadır. Bununla birlikte, bu kavramları daha fazla kabul gören tercüme ve kullanım şekilleri içinde ele alacak olursak: insan varlığını ve hadiseleri, çevre şartlarının belirlediği tarihî konumları ve insanın onları kavrayışıyla birlikte geçmişin gelecekle ilgili önümüze çıkardığı imkânların meydana getirdiği tarihî bir bütünlük içinde değerlendirme *tarihsellik* (*historicity*); tarihin kendine ait karşı konulmaz kanunlar çerçevesinde ve düz bir çizgi halinde geliştiği, bu kanunların keşfiyle geleceğin bugünden kurulabileceği ve sosyal bilimlerin görevinin bu olduğu fikri *tarihsicilik/öngörücü tarihselcilik* (*historism - historicism*); tüm tarihî fenomenlerin tekrar edilemezliğini, her dönemin, hattâ her bir ânın o döneme ve âna damgasını vuran fikirler ve prensipler vasıtasıyla yorumlanması gerektiğini, geçmişin bugüne ait inanç, prensip ve motifler çerçevesinde açıklanamayacağını ve herhangi bir şeyin, hadisenin, metnin kendi tarihî konumunda her ne ise o olduğunu, dolayısıyla gerçek adına izafîliği savunan akım da *tarihselcilik* (*historicism*) olarak adlandırılabilir. Biz, burada konumuz çerçevesinde bu görüşleri *tarihselcilik* ve sonra onunla bağlantılı olarak *hermenötik* başlıkları altında inceleyecek ve sonra bunların İslâm'a ve bilhassa Kur'ân'a tatbik edilip edilemeyeceği üzerinde durmaya çalışacağız.

Tarihselcilik

Türkçe'de daha çok *tarihsicilik* olarak ele alınan tarihselciliğin bir bakıma babası kabul edilebilecek olan Hegel'in felsefesi, Abdülhamid Sıddıkî'ye göre 'çelişkiler karması'dır.[20] Gerçekten, Hegel'e göre, sosyal medeni-

---

[18] *Sosyal İlimler Ansiklopedisi*, Risale yay., İst., 1990, 4: 92.
[19] Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma,, İst., 2000, s., 911.
[20] Abdülhamid Sıddıkî, *Tarihin Yorumu*, İst., 1978, s., 51.

yet tarihinde her dönem başlı başına bir birliği temsil eder. Her bakımdan kendine has bir birlik arzeden her bir dönem, nihayetine doğru 'antitez'ini doğurur ve ortaya bir 'çelişki' ile birlikte 'tez-antitez çatışması' çıkar. Bir süre devam eden bu çatışmanın sonunda taraflar bir 'sentez'de birleşir. Bu sentez de son sınırına geldiğinde yine bir çatışma çıkar. Bu sefer, yeni bir 'sentez' meydana gelir ve bu 'sentez', 'tez'i de 'antitez'i de bünyesine alır. 'Tez, antitez ve sentez'den oluşan bu üçlü sistemle düşünce ilerler ve sonunda hedefine, yani kendinde eksiklik bulunmayan 'mutlak'a ulaşır.

Hind felsefesinden etkilendiği bilinen Hegel'in 'mutlağı' bir 'ruh'-tur; olaylarla dışlaşan 'dünya ruhu'dur (geist). Her hadise ve hadiseler hakkında geliştirilen her felsefe, bu ruhun tekâmülünde bir merhaledir. Bütün hadiseler, arzu, istek, temayül, çalışma ve çatışmalar, nihayet bütün bir tarih, her şeye hakim 'dünya ruhu'nun kendini gerçekleştirme sürecinde kullandığı vasıtalardan ibarettir. Bu vasıtaların veya dünya ruhunun kendilerinde kendisini gerçekleştirdiği veya tecessüm ettiği milletlerin en önde gelenleri Yunanlılar, Romalılar ve Hıristiyan-Cermenler (Almanlar), daha da öte, bu milletler içindeki dünya tarihine mal olmuş fertlerdir. 'Dünya ruhu', kendisini bütün hadiselerde ve eşyada gerçekleştirirken, bunun için bir ön planı olmadığı gibi (pozitif özgürlük), bunu niçin yaptığını da bilmez (negatif özgürlük). O, her bir dış şartta, şeyde ve hadisede kendini yeniden bulur. Onun kendini gerçekleştirmede öncelik tanıdığı milletler ve fertler, onun hareketini kavrayabilen ve ona göre davranabilen fertlerdir. Bir başka ifadeyle, 'çağın gidişatı'nı kavrayıp ona göre davranabilen kişiler, o çağın kahramanlarıdır ve bunlara sadece itaat gerekir.[21]

Hegel felsefesine dayalı olarak geliştirilen ve tarihe kesin kanunlar biçip, bunlara bakarak toplum mühendisliğinin mümkün olacağını varsayan *Tarihselciliğe* (*Tarihsicilik*) Karl R. Popper, bunun doğru olamayacağı ve totalitarizme yol açacağı tezinden hareketle şiddetle karşı çıkar. Bu karşı çıkışta onun kullandığı ve *tarihselcilik* deyince daha çok üzerinde durulan teze göre ise, içtimâî kanunlar yer ve zamana göre değiştiğinden, toplumda üzerine uzun dönem genellemelerinin kurulabileceği uzun süreli hiç bir

21 *a.g.e.*, 51-55.

yeknesaklık yoktur. Tarih, kendini hiç bir zaman aynı seviyede tekrarlamaz. Hadiseler arasındaki münasebetler çok girift olduğundan, yarının tarihi hakkında kesin bir şey söylenemez. Bir hadise, din, kültür ve yazılı metin, tam olarak ancak kendi tarihî konumuna oturtulmak suretiyle anlaşılabilir. Her şey akıp giden tarihin ayrılmaz bir parçası olduğundan, zaman üstü, değişmez ve evrensel aklî ve ahlâkî prensiplerden söz edilemez. İnsan ve tarihle ilgili değişmez hakikatlerden bahsetmek mümkün değildir. Her çağ, kendi terimleriyle açıklanabilir ve tarihî dönemler arasında anlamlı bağlantılar aramak boşunadır.[22]

Yeni Tarihselcilik ve Postmodernizm

Yeni tarihselcilik akımı, felsefede tartışılan derin felsefî meseleler için her zaman geçerli nihaî ve mutlak bir doğrunun olmadığı, bunun yerine tarih felsefesi veya, daha genel bir ifadeyle, bilim ve teknoloji tarihini de içine alan bir düşünce tarihinin söz konusu olduğu tezine dayanır. Bu tarihselcilik, bilim, felsefe veya bir başka disiplinde birbiriyle çatışan teorilerden hangisinin doğru olduğunu tesbit edecek objektif bir metodun olmadığını da ileri sürer. Yeni tarihselciler, Hegel'in meşhur, "Felsefe, felsefe tarihidir." sözünü kabul eder ve "Bilim ve ilim de, bilim ve ilim tarihinden başka bir şey ihtiva etmez." görüşünü seslendirirler.[23]

Yeni tarihselcilik, edebî metinleri değerlendirirken onların yazıldığı tarihî şartları nazara alır; buna göre, denebilir ki, metnin kendisi, içinde yazıldığı tarihî ortamdır. Biz, tarihi ön planda metinler, arka planda tarih olarak bölemeyiz; çünkü bunlar, daima iç içedir ve birbirinden ayrılmaz. Yeni tarihselcilerle eski tarihselcileri esasen birbirlerinden kesin hatlarla ayırmak da mümkün değildir. Yeni tarihselci eleştiri, tarihteki ve metinlerdeki yorum isteyen soruları, tarihî-kültürel meselelere bağlar. Ona göre, yazarlar ve şairler de tarihin ve hadiselerin birer parçasıdır ve içinde bulundukları şartlara göre yazarlar ve konuşurlar. Dolayısıyla edebiyat ve edebî eserler, tarihin bir dipnotundan ibarettir.

---

22 Karl Raimund Popper, *Tarihselciliğin Sefaleti*, çev. Sabri Orman, İnsan Yay., İst., 1985.

23 *Encylopedia Wikipedia*, Historicism md.; Dr. Murphy M. D., Historicism, http://www.as.ua.edu.

Yeni tarihselcilik, bilhassa bedihî ve değişmez doğruların varlığını kabul eden rasyonalist, temelci (*foundationalist*) ve metafizik telâkkilere karşı âdeta intikam duyguları içinde bulunan postmodernist formlarda ortaya çıkmıştır. Metafizik ve rasyonalizmin postmodernist kritiği, İngilizce konuşulan dünyada önce Edmund Burk'le "geliyorum" demişti. Bu devlet adamı-düşünür, düşüncesinde postmodernizmin aşırılıklarına yer vermemiş de olsa, mücerret akılcılığa karşı çıkmış ve tarihî şartları ön plana almıştır. Ne var ki postmodernizm, bilâhare aklî, ahlâkî ve estetik kurallara karşı çıkarken aşırılıklara varmıştır. Temelden "özgürleştirici" bir tutumla, geçmişten tevarüs edilmiş bütün ölçüleri ve değerleri karşısına alan bu akım, insanın varlığını ve hayatını tamamen geçicilik, değişim, sürekli akış, ferdiyetçilik ve subjektiflik gibi kavramlarla açıklar. Ona göre, kalıcı hiç bir üst anlam ve gayenin olmadığı bir dünyada vicdan, doğruluk, yüksek entelektüel beklentiler gibi değerlerin de yeri yoktur.

Postmodernizmden etkilenen düşünürlerden biri olan ve son zamanlara kadar A.B.D. Georgia Üniversitesi'nde Tarih Bölümü başkanlığı yapan Prof. David A. Roberts, *Nothing But History* adlı eserinde, metafizik sonrası dünyada tarihin yerini ele alır ve kısmen Derrida, Michel Foucault, Jürgen Habermas'a, bunlardan daha fazla da Vico, Dilthey, Nietzsche, Croce, Heidegger ve Gadamer gibi filozof ve düşünürlere yer verir. Meselâ, Derrida'yı tatışırken, "Dünyamız, sabit, merkezî ve metafizik geleneğin inanmamızı istediği tarzda kendine has daimî bir nitelikte olamaz." der (s. 199). Ona göre, insanlık, eski kesin doğrular, tarihüstü müracaat kaynakları ve düzen kurucu olmadan yaşamayı öğrenmelidir. Çünkü varlıkta ve hayatta kabul ettiğimiz her bir üst seviye de, yine tarihin ürünüdür. O kadar ki, metafizik, ilâhî veya bilimsel en üst bir hiyerarşiye bile ulaşsak, yine o da, kendine has şartlar içinde tarihe ait, ârazî bir hiyerarşiden ibarettir. Roberts, hayranlık duyduğu Benedetto Croce (1866-1952) ve Gadamer'i bile muhafazakâr olmakla eleştirir. Ona göre Gadamer, "Sorgulama ve eleştirmenin rağmına olarak, hadiselerin bir araya geliş ânını (kaderdenk noktası), geleneğin otoritesini ve fikir birliğini fazla abartmıştır." (s. 171). Croce'a göre ise, tarih ve felsefe neticede aynıdır. Şu kadar ki, tarih yazıcı, tarihî detaylarla daha fazla ilgilenir; filozof ise, tarihe kendisini ve

zamanını daha iyi anlamak için bakar. Neticede, "Bütün tarih, çağdaş tarih," bir bakıma, "anın tarihi"dir.[24]

Postmodernistler, Derrida, Foucault ve Rorty gibi düşünürlere dayanarak, dünyaya ancak içinde bulunduğumuz anda yanılmadan bakabileceğimizi düşünmemizi isterler. Aşkınlık, evrensellik ve daha yüksek gaye ve manâlara artık bel bağlamamalıyız. Eskiden insanlığın en parlak zihinleri, bugünkü tenkitçilerinden pek çok konuda belki daha bilgili idiyseler de, bu kavramları çok ciddiye almışlardı. Bugünkü kritikçiler ise, bu tür sınırlamalardan kurtulmuş bulunmaktadırlar. Postmodernistler sonunda, gelip-geçiciliğin, kesintilerin, anlığın ve anlamsızlığın hayatın tamamı olacağını varsaymaktadırlar.

Hermenötik

Orta Çağlar, Kitab-ı Mukaddes'in lâfzî olmayan yorumlarına sahne oldu. Hıristiyan yorumcular, Ahd-i Atiği, Ahd-i Cedit'te anlatılanların daha önceden anlatılmış şekilleri, Kilise kurum ve öğretileri hakkında sembolik dersler ve manen eğitici temsiller olarak okuyorlardı. Her durumda manâ, ahlâkî-dinî-manevî birer öğreti gibi takdim ediliyor; yorumlar, metinler bizzat nazara alınmadan dinî gelenek ve kabullere dayandırılıyor ve onları ispat adına kullanılıyordu. Martin Luther geldi ve Hıristiyanların bizzat İncilleri okuyarak Hıristiyan inancını yeniden keşfetmeleri teklifinde bulundu. Bunun karşısında Katolik Kilisesi, İncil'in rehbersiz okunamayacak ölçüde kapalı olduğu müdafaasına girişirken, Protestanlar, İncillere teolojik prensipler mecmuası değil de, tarihî ve sosyal şartlara cevap olarak bakmaya başladılar. Dolayısıyla onları anlamada, hususî özellikleriyle her bir okuyucunun kendisi de bir faktör olarak devreye girdi (*empatik anlama*). Bunu, aşağıda haklarında bilgi verileceği üzere, önce Schleiermacher ve Dilthey, hermenötiklerini ortaya koyarken usulî (metodolojik) bir prensip haline getirdiler.

Hermenötik, kelime olarak, "tercüme etme veya yorumlama" manâ-

---

[24] Claes G, Ryn, Defining Historicism, *Humanitas*, c., X1, No. 2, 1998, Washington; D. G. Myers, The New Historicism in Literary Study, *Academic Questions* 2 (Winter 1988-89), 27-36.

sına gelen Yunanca *hermêneuô* kelimesinden türemiştir. Kelime, menşe itibariyle ise, Yunan tanrılarının sözlerini insanlara tercüme eden 'tanrı' Hermes'e dayanır. Bu yorumlama veya tercüme işi bir defaya ait olmayıp, her defasında, her tarihî ortam, hattâ her kişiye göre değişen yeni bir yorum söz konusudur. Buna da "hermenötik çevrim (döngü)" adı verilir.

Hermenötik, şüphesiz sadece dinî görüş ve yayınlarla sınırlı kalmış değildir. Onunla yeni tarihselcilik ve postmodernizm arasında da çok yakın münasebetler ve etkileşimler vardır. Thomas Kuhn, Mantıkî Pozitivizm'in çökmeye yüz tuttuğu bir dönemde, 1962 yılında *The Structure of Scientific Revolutions* ("Bilimsel Devrimlerin Yapısı")'nı yazdı. Kuhn, eserinde bir alternatif ortaya koyuyordu: Bilimsel bilgi, katı gerçeklerle karşılaştığı için değil, çatışan yorumlar arasındaki sosyal kavgadan dolayı değişti. Neticede Mantıkî Pozitivizm çökünce, Feyeraband, Habermas, Derrida ve Foucault gibi düşünürler yoluyla alternatif düşünceler birbirini ardısıra patlak verdi. Bunlar, eşyaya, hadiselere ve bilimsel verilere postmodernist bir yaklaşım içinde bulunan birer hermenötikçiydiler. Herhangi bir tür objektif gerçeği kabul etmiyorlardı. Onun yerine tek gerçek vardı: Yorum. Gerçek, bir şeyi bizim nasıl anladığımız ve nasıl yorumladığımızdan ibaretti. Hiç bir konuda temel bir bilgi olamazdı. Artık kontrolden çıkan hermenötik çevrimde komedi kitapları, pekalâ Hamlet'le aynı manâya gelecek şekilde yorumlanabilirdi. Bunun arkasındaki ana proje, siyaset ve içtimaî hayatta liberal demokratik hoşgörüyle özdeşleşen izafîlik (görecelik-relativism)'di. Gerçekte, hermenötiğin Heidegger ve Foucault gibi belli başlı savunucuları, burjuvazi demokrasisine pek sempati duymamışlardır. Doktrin, sonuçta ahlâkî göreceliğe de kaydı. Ebedî ahlâkî kaide ve değerlerin kabul edilmediği bu akımı Robert Hughes, "lümpen Marksizm" olarak niteler.[25]

Bu akımda, 19'uncu asrın pozitivist ve mekanik bilim anlayışına darbeler vuran Atom veya Kuantum fiziğinin bilim anlayışına getirdiği yeni yorumların şüphesiz tesiri vardır. Bilim anlayışı artık o noktaya gelmiştir ki, bilim adamları, kâinat hakkında bir an sonrası için kesin bir şey söyleyememekte ve her şeyi anlık oluşumdan ibaret görmektedirler. Mese-

---

25 Kelley L. Ross, Foundationalism and Hermeneutics, http://www.friesian.com.

lâ, James Burke, "Kâinat, o anda nasıl diyorsanız öyledir." demekte ve yorumdan bağımsız bir gerçekliğin olmadığını savunmaktadır. Bu görüşe göre, modern bilimle Budizm'in, Galileo ile Batlamyus'un ve Kopernik'in kâinat görüşü aynı derecede yerindedir.

Schleiermacher ve Dilthey'in Usûlî (Metodolojik) Hermenötiği

Bir Alman filozof ve vaizi olan ve 19'uncu asır Protestan Kilisesi'nin en önde gelen ilâhiyatçısı olarak kabul edilen Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher (1768-1834), klasik filolojinin üslup ve gramere verdiği önem ile, Kitab-ı Mukaddes yorumlarında lâfzı değil, konuları, ana fikirleri ve hedef alınan öğretileri öne çıkarmayı birleştirme tezini geliştirmiş ve alan yorumlarından bağımsız prensiplere dayalı genel bir hermenötik oluşturmaya çalışmıştır. Schleiermacher, okuyucunun bir metne yaklaşımını bir diyalogun taraflarının birbirlerini anlama gayretine benzetmiştir. Ona göre bu diyalog, düşüncelerini ifade etmek için kelimeleri bir araya getiren bir konuşan ile, onunla aynı dili kullanan ve onun düşüncesinin bir parçası olan dinleyici arasındadır. Dinleyen, aynı dile ait olduğu ve aynı gramere dayandığı için konuşulan kelime ve cümleleri anlayabilir; ayna zamanda, konuşan ile aynı şartlarda bulunduğu ve aynı insanî tabiatı taşıdığı için kelimelerin arkasındaki niyeti de tanıyabilir. Schleiermacher'in anlama kavramı, empatiyi, yani dinleyenin veya okuyanın kendisini konuşan veya yazan yerine koyabilmesini de içine alır. Ona göre yorum, anlama üzerine oturur ve onun gramatik, aynı zamanda psikolojik bir yanı da vardır. Gramer, metni veya ifadeyi belli bir edebiyat ve dilin içine yerleştirir ve mukabilinde metni bu edebiyatın karakterini yeniden tesbitte kullanır. Empatiden kaynaklanan psikolojik özellik ise, yorumcunun konunun motiflerini ve kapalı anlamlarını yeni baştan inşasında rol oynar. Netice olarak Schleiermacher, başarılı bir yorumcunun yazarı çok iyi, hattâ yazarın kendinden de daha iyi anlayabileceğini iddia eder; çünkü ona göre yorum, gizli motif ve stratejileri de açığa çıkarır.

Wilhelm Dilthey (1833-1911), tarih ve beşerî bilimler için bir usûl felsefesi geliştirmiştir. Ona göre, metinler, sözler, sanat ve davranışlar, gerilerindeki zihnî muhteva ve niyetleri anlamayı gerektiren manâlı ifadelerdir.

Karşılıklı insanî etkileşimleri araştırmak, fizik ve kimya deneyleri yapmaktan daha öte, bir şiir ve hitabeyi yorumlamak gibidir.

Dilthey, metinlerin ve davranışların fertlerin kendilerini ifadeleri olduğu kadar, kendi zamanlarının ürünleri olduğunu da vurgular. Ona göre, herhangi bir ifade, metin veya davranışın manâsı, onlara bunları yazan veya yapan tarafından yüklenmiştir. Hattâ kendisine gelen vahye bile anlamını katan, içinde bulunduğu şartlar içinde peygamberin kendisidir. Manâyı başka zamanlarda anlamak ise, her bir zamanda onu anlayacak kişinin kendisini, davranışta bulunan veya metni yazanın yerine koyabilmesiyle mümkün olur. Bu da, yazarı ve davranan kişiyi içinde bulunduğu tarihî konumda kavramayı ve metnin üretildiği dünyayı yeniden kurarak, metni bu dünyaya yerleştirmeyi gerektirir. Metnin ve davranışın manâsı, her şart ve tarihî konum içinde onu anlayan tarafından yeniden üretilir ve anlayana göre değişir.

Dilthey ve takipçileri olan Hirsch ve Betti, yorumların, yorumcunun kendi değerleri ve gerçeklik duygusundan ziyade, yazar ve sahip bulunduğu değerler hakkında daha fazla bilgiyi massettiği için, bizzat metnin kendisinden daha geçerli olduğunu iddia ederler.

Heidegger'in Ontolojik Hermenötiği

Being and Time (Varlık ve Zaman)'da Martin Heidegger (1889-1976), Edmund Husserl'in fenomenolojisindeki objektiflik düşüncesini tenkit eder. Husserl, şuurun fenomenleri, yani eşyayı ve hadiseleri varoluş halindeki subjektiflikten sıyrılarak objektif biçimde yorumlayabileceğini, onlar ne ise o şekilde kavrayabileceğini savunur. Fakat bunun için şuur, fenomenlerin özleri hakkında onların tezahürlerinde yansıyan ve arızî ve tesadüfî olarak gelip kendisine yerleşmiş intibalardan sıyrılıp, saflaşmalıdır. Heidegger ise, bunun mümkün olmayacağı iddiasındadır. Ona göre, insanların "dünya içinde bulunuş"u sebebiyle eşya, günlük işlerde nasıl kullanılıyor ve kendileriyle nasıl karşılaşılıyorsa, öyle algılanır. Fakat bu, onlar hakkında eksik bir anlayışa yol açar. Çünkü "dünyada bulunma", hem tarihî, hem sınırlıdır. Tarihîdir, çünkü tecrübelerin birikimi olan bir ön bilgiye dayanır; sınırlıdır, çünkü insan, hareketlerin ve planların tüm neticelerini

önceden kavrama kabiliyetinden yoksun olarak belli şartlar çerçevesinde davranır. Dolayısıyla Heidegger, hermenötiği bir yorum teorisi olarak değil, varoluşu anlama teorisi olarak ele alır. Onun hermenötiğinde empati, yani psikolojik özellik yoktur. Anlama, şu anda dünyada var oluşun bir parçası olarak ortaya çıkar; o, belli çevre şartları ve planlarla kuşatılmıştır. Dolayısıyla, bu tür bir varoluş anlayışına dayanan yorum, klasik filolojideki (dilbilim) genel mantıkî yöntem olmayıp, daha çok, kişinin kendi dünyasını bizzat kendi varoluşu içinde tanıması demektir. Kısaca Heidegger, bireyin dünyadaki varoluşuna anlam katma üzerinde durmuştur.

Gadamer'in Felsefî Hermenötiği ve Fazlurrahman

Hans-Georg Gadamer, felsefî hermenötiğinde, bir kişinin o andaki ufku, bilgisi ve tecrübesiyle olan bağlarının onun anlama zeminini oluşturduğu düşüncesinde hocası Heidegger'i izlemekle beraber, bu sınırların başkalarının fikirlerine ve dille ortaya konmuş kültürel geleneklere açılmakla aşılabileceğini ileri sürmüştür. Dilin konuyu daha başka ferdî anlayışlara ve ufuklara taşıyabileceğini söyleyen Gadamer, dili anlamanın merkezine yerleştirir. Neticede, Gadamer için anlama, konuşanın niyetini bilimsel olarak yeniden inşa etmez; bunun yerine, yorumcunun o anki ufkuyla, konuşanın o anda ortaya çıkan niyeti arasında aracılık yapar. Dolayısıyla, Schleiermacher ve Dilthey'in bir metnin anlamını yazarın niyetiyle birlikte ele alan ve metni arkasındaki dünya görüşüne göre çözümlemeye çalışan usûlî hermenötiğinden ayrı olarak, Gadamer'e göre anlayış, metnin konusunu, ne hakkında olduğunu açıklayarak, metindeki ilk niyeti yeniden üretir. Anlama süreci, metni yazıldığı andaki psikolojik ve tarihî çevrenin de ötesine taşıyarak, ona yorumcu ile metin arasındaki diyalogla ortaya çıkan belli bir anlam verir. Söz konusu diyalog, yorumcu ve yazarın ortak bir mesele ve konu etrafında paylaştığı ilgiye oturur. Yorumcu, metindeki farklı ufuklara bakarken kendi ufkunu bulur ve tenkidî ben-şuuruna ulaşır. Metindeki anahtar meseleyi ararken de, bir yandan kendi ufkunu aşar, bir yandan da metni kendi ufkunun ötesine taşır. Neticede ortaya *ufukların kaynaşması* çıkar. Yorumcunun muhayyilesi de, metinle olan diyalogda rol oynar ve konuyu usûlî hermenötikte varılan sınırlı yorumun ötesine götürür. Ne

var ki, metni anlamlandırırken ortaya çıkan sorular, konunun anlaşılması için anlam çerçeveleri ortaya çıkaracağından yorumu sınırlar. Bununla birlikte, metnin manâsı sabit olamaz ve her zaman okunduğu yere, zamana ve nasıl okunduğuna göre değişir. Böylece Gadamer'de anlama, yazardan, hattâ daha önceki kendi yorumlarından farklı anlamadır.

İslâm dünyasında Kur'ân'a ve daha genel manâda İslâm'a hermenötiği tatbike çalışan veya bunların daha iyi anlaşılmasını hermenötikte gören anlayış, daha başka bazı isimlerin de yanısıra, özellikle Gadamer etkisi ve Fazlurrahman'ın ismiyle birlikte kendini göstermektedir. Gadamer'in ön yargılarımız sebebiyle mazinin objektif bir şekilde belirlenemeyeceği fikrine karşı çıkan ve objektif bir anlamaya ulaşmanın mümkün olduğunu söyleyen Fazlurrahman, Kur'ân'ın ve İslâmî hükümlerin bugün veya her zaman yerinde anlaşılabilmesi için bir tefsir usulü teklif eder. Buna göre Kur'ân, parçalı bir metotla değil, küllî (bütüncül) olarak ele alınmalı, yani, önce bütünlüğü içinde Kur'ân'ın ne demek istediği kavranmalıdır. Bunun için âyetler ve âyet grupları, indikleri zamana ve ortama giderek anlaşılmaya çalışılmalı, sonra bir konudaki tüm âyetlerin ortaya koyduğu bir anlam ağı tesbit edilmeli ve bu âyet gruplarının Kur'ân'ın genel dünya görüşü açısından her bir çağda ne manâ ifade ettiği belirlenmelidir. Fazlurrahman, bu noktada iki basamaklı bir yaklaşımı nazara verir. İlk basamakta, biraz önce sözü edildiği gibi, belirli âyet veya âyet gruplarını anlamaya çalışırken onların indiği tarihî konuma gidilmeli, daha sonra elde edilen manâ yüklenilmiş olarak zamanımıza dönülmeli ve Kur'ân'ın bütünlüğü içinde bu zamana ve şartlara tatbik edilmelidir.

Fazlurrahman'ın ve Müslüman hermenötikçilerin esasen bu şekildeki tutumlarının altında yatan asıl sebep, mevcut şartları temel alarak, İslâm'ın, modern çağın kendisine itiraz ettiği faiz, miras, kadının konumu ve bazı hadler gibi birtakım hukukî kaidelerini çağa izah etme ve modern çağda İslâm'ı uygulanabilir kılıp, İslâm dünyasını da modern kabuller ölçüsünde kalkındırabilme kaygısıdır. Bu sebeple onlar, Kur'ân'ın küllî (bütüncül) anlamını ele alırken, ona daha çok hukukî, hattâ daha da dar anlamda sosyo-ekonomik açıdan yaklaşırlar. Bu noktada Fazlurrahman'a göre, Din'den ve Kur'ân'dan asıl maksat, manevî ve ahlâkî hayatımızdır.

Bu bakımdan, Kur'ân-ı Kerim'in ahlâk kaideleri ile hukuk kaideleri arasında fark vardır. Ona göre asıl hata, Kur'ân'ın bir hukuk kitabı olarak da görülmesidir; oysa, daha çok ahlâkî ve manevî hayatımızın dayanması gereken temelleri ortaya koyan Kur'ân, hukukî kaideleri açısından ancak, bu kaidelerdeki ana gayesi temelinde ele alınabilir ki, bu kaide de adalettir. Yani, Din'in hukuk kurallarından kasıt adaletin teminidir ve bu kurallar, her dönemde bu temel hedefe göre yeniden yorumlanıp ele alınmalıdır.[26]

KONUNUN TENKİDİ VE İSLÂM

Konu, bilhassa usûlleri itibariyle tefsir ve fıkıh gibi İslâmî ilimleri de ilgilendirdiği için çok boyutlu olmakla birlikte, meselenin bu yanını uzmanlarına bırakarak, burada onu kendi mantığı ve temel İslâmî prensipler çerçevesinde incelemeye çalışacağız.

Hareket Noktası

Her şeyden önce ifade etmek gerekirse, konu İslâmî bir mesele olarak ele alınmasına rağmen, bizzat ele alıştaki mantık açısından çelişmektedir. Çünkü, tarihselciliğe ve hermenötiğe göre, her konu, anlam, anlama ve yorumlama, kendine has şartlarda gerçekleşir ve ne ise o olur. Dolayısıyla İslâmî bir meselenin İslâm'ın şekillendirdiği bir ortamda ele alınması zaruridir. (Şu kadar ki hermenötik, özellikle postmodern tarihselcilik çerçevesinde her şartta her ferdin anlam ve yorumunu doğru kabul eder ve sabit bir doğruya yer vermezken, İslâm, kendisinin şekillendirdiği bir ortamda ana esaslarıyla her zaman, yani evvelemirde ne ise odur ve değişmez.) Fazlurrahman, kişilerin şartlara rağmen objektif bir değerlendirmeye ulaşabileceklerini söylese de, onun, tarihselciğin ve hermenötiğin temel kalkış noktası, tarihî şartların vazgeçilmezliği ve kendi hususiyetlerini

[26] Hermeneutics, Classical Methodological, Philosophical, Critical and Phenomenological, http://www.ai.mit.edu/people/jcma/papers; Richard, Palmer, The Relevance of Gadamer's Philosophical Hermeneutics to Thirty-Six Topics or Fields of Human Activity, http://www.mac.edu.; Fazlurrahman, *İslâm*, çev. M. Dağ, M. Aydın, Selçuk yay., İst., 1981.

dikte etmesidir. İkinci olarak, tarihselci-hermenötikçiler, Din'i ve Kur'ân'ı temelde daha çok ahlâkî ve manevî prensiplerine oturtup, hukuku bunların üzerinde temellendirmelerine, yani hukuk kaidelerini ***adalet, kalkınmışlık*** ve ***fesattan uzak bir toplum*** gibi belli manevî-ahlâkî değişmez prensipler üzerine bina etmelerine rağmen, bu prensipleri temel değil, pratikte bir sonuç olarak ve hukukun uygulanışını öne alarak değerlendirdiklerinin farkına varmamaktadırlar. Çünkü, hukuk kaidelerinin temelini teşkil ettiğini söyledikleri adalet ve fesadın ortadan kalkması gibi İslâmî hedefler, esasen İslâm'ın manevî-ahlâkî prensiplerine göre oluşmuş bir toplumda anlamını bulur. Yoksa, mevcut şartlara ve kriterlere göre bir adalet ve fesatsız toplum anlayışının ortaya çıkması ve tam tersine olarak, İslâm'ın manevî-ahlâkî kaidelerinin bunlara göre belirlenmesi kaçınılmaz olacaktır.

İşte, Müslümanlar olarak bugün üzerinde tartıştığımız problemlerdeki anlaşmazlığın ve yanlış sonuçlara varmanın asıl kaynağı, kalkış noktasındaki bu temel hatadır. Acı ama üzerinde durulması gereken bir vakıa olarak, belki birkaç asırdır bize, yani İslâm'a, hattâ İslâm toplumlarına ait olmayan meseleleri bize aitmiş ve İslâm'ın da o tür problemleri varmış gibi tartışma konusu yapıyor ve çözüm için bunların referanslarını başka kaynaklarda arıyoruz. İkinci olarak, İslâm adına tartıştığımız meseleler, İslâmî bir sürecin ortaya çıkardığı meseleler olmaktan çok, içinde bulunduğumuz gayr-ı İslâmî şartlar, oluşumlar ve süreçlerin ortaya çıkardığı meselelerdir. Bu meseleler, başka sistem ve süreçlere İslâm'ı adapte etme, hem Müslüman, hem de başka türlü olabilme gibi, farkına vararak veya varmayarak kapıldığımız sakim bir akım içinde karşımıza çıkmakta ve sonra da onları güya İslâm'a göre çözmeye çalışmaktayız. Dolayısıyla bir ortak nokta bulmak da oldukça güçleşmektedir.

İslâmî bir süreç, Tevhid'i düşünce, inanç ve hayatta hakim kılma adına atılmış bir ilk adımla başlar. Bu ilk adım, "Oku!" emridir. İslâm'ın ve Müslüman'ın hayatının "Oku!" emriyle başlaması, çok önemli gerçeklere parmak basmakta ve İslâm'a ve İslâmî meselelere bakışımızda bize ışık tutmakta, yol göstermektedir. Her şeyden önce, İslâm'ın bir fiille başlaması, Fethullah Gülen Hocaefendi'in çok önemli tesbitiyle, muhatabı önce aksiyona yöneltmektedir. Bu noktanın bilhassa son asırlarda iyi kavranamamış

olması, İslâm'ı ve İslâmî meseleleri ele alış, takdim ve İslâm'ı tebliğde yapılan hataların anası konumundadır.

Fethullah Gülen Hocaefendi, İslâm'ın bir aksiyonla başlamasını, "başkalarının hamle ve aksiyon dalgalarının, düşünce ve plan girdaplarının tesirine girmeden, onların hareket fasıllarını temsil etme zorunda kalmadan kendimiz olarak hareket etmenin" anahtarı ve garantisi olarak görür.[27] İslâmî düşüncenin bir ilk İslâmî adıma bağlı olarak başlaması ve bu şekilde oluşacak aksiyon-düşünce-aksiyon salih dairesi içinde İslâmî meselelerin tahlil edilmesi, başkalarının gündemlerine takılmadan, İslâm'ın kendi gündeminde yürünmesi elzemdir. Aksi halde, İslâm dışı oluşumların yön verdiği bir gündemde İslâmî meselelerin ele alınması, İslâm adına yanlış sonuçlara varılmasını kaçınılmaz kılacaktır ve kılmaktadır. Bu temel gerçeğin kavranamaması, bilhassa son asırlarda mevcut gündemleri genel-geçer kabul ederek, İslâm adına ona göre tavır belirleme, dolayısıyla İslâm'ı sürekli olarak bu gündemlerin peşinden koşturma, kısaca, sürekli reaksiyoner (tepkici) bir tavrın kaçınılmaz kıldığı yenilgi ve başarısızlıklarla, İslâm'ı ve İslâmî meseleleri ele almada sürekli revizyonlara gitme ve İslâm'ın yanlış anlaşılıp yanlış tanınmasına sebep olma sonucunu doğurmuştur ve doğurmaktadır.

İslâm'ın bir aksiyonla başlaması, meselelere bakış açımızı sağlam bir zemine oturtur ve onlara Müslümanca bakabilme adına bize İslâmî bir perspektif sunar. Yani, İslâmî bir perspektif, ancak İslâmî pratik içinde elde edilebilir ve İslâm'ın her türlü kaidesi, İslâmî pratik içinde manâsını bulur. Bu pratikte, evet İslâm'ın temel inanç, muamele ve ahlâk, hattâ ibadet kaideleri esası teşkil eder. Bundandır ki, tarih boyu bütün peygamberler, ne zaman, nerede ve hangi şartlarda gelmiş olurlarsa olsunlar, daima aynı esaslarla gelmiş ve bu esasları, hattâ detaylarda bazı farklılıklar olsa da, temelde aynı hareket çerçevesinde (*sünnet*) tebliğ etmişlerdir. Yani, onların aynı esasları tebliğde ve pratiğe dökmede uyguladıkları yöntem de, temel karakteri itibariyle hep aynı olmuştur. O kadar ki, Kur'ân-ı Kerim, meselâ Şuarâ Suresi'nde arka arkaya beş peygamberin tebliğini neredeyse aynı lâfızlarla takdim buyururken (26: 105-110; 123-127; 141-145; 160-164; 176-180),

---

27 Fethullah Gülen, *Ruhumuzun Heykelini Dikerken*, 1998, s., 52.

bu tebliği ve ona tepkilerin neticelerini de "Allah'ın sünneti, bu sünnette değişiklik olmayacağı" gibi birtakım temel kaidelere bağlar (4: 26; 8: 38; 17: 77; 18: 55; 33: 38, 62; 35: 43; 48: 23). Peygamberlerin baba bir, anne ayrı kardeşler oldukları hadis-i şerifi de,[28] onların teferruatta farklılıklar olsa da, aynı esaslarla geldikleri şeklinde yorumlanmıştır.

Şu kadar ki, burada üzerinde durulması gereken ince bir nokta vardır. Tarihî hadiseler, tarihselcilerin de kabul ettikleri üzere, kendilerini aynen tekrar etmez; fakat, bir ağacın her yıl bir önceki senedekinin aynı renk, yapı ve özellikte fakat farklı yaprak ve çiçek açıp meyve vermesi gibi, misliyle tekrar edebilir. Şurasını belirtelim ki, tarihselcilik bu tekrar etmemeyi, nasıl meydana geldikleri üzerinde hiç durmadan tarihin âdeta kendisine bağlarken, Kur'ân, bu tekrarı, ne aynıyla ne de misliyle zaruri görür. Fakat, insan tabiatı, insanın çabuk tefessüh etmesi ve başına gelenlerden fazla ders almaması, tarihin çok defa misliyle tekerrür etmesine yol açmaktadır. Bunun sebebi ise, insanın cüz'î iradesidir. İslâm, insanı birtakım değerlere ve hedeflere yönlendirir; gerek tarihin insana bağlı olarak misliyle tekerrür etmesi, gerekse İslâm'ın insan için tayin buyurduğu ideal, gerekse insan tabiatındaki, hayatındaki ve insanın varlığındaki, dünya içinde varoluşundaki temel değişmez unsurlar, onun değişmez aslî ihtiyaçları, her zaman için geçerli, aynı ve değişmez kaidelerin varlığını gerektirir. Bundandır ki, bütün peygamberler inançta, ibadetlerde, temel haram ve helâllerde, temel içtimaî-siyasî-iktidasî düsturlarda ve ahlâkî değerlerde hep aynı esaslarla gelmişlerdir. İşte bu esaslar ve onların tebliğ yöntemindeki birlik, ortaya İslâmî bir pratik ve süreç (*sünnet*) çıkarmış, diğer bütün meseleler, bu arada tabiî ki hukuk kaideleri de bu süreçte oluşup, manâsını bulmuştur. Tarihselci-hermenötikçiler ise, gayr-ı İslâmî pratikler içinde İslâm'ı ele almakta ve İslâm hukukunun dayandığı prensiplerin içini gayr-ı İslâmî pratiklerin doğurduğu muhteva ile doldurmaya çalışmaktadırlar. Müşahhas bir örnek olarak, Fazlurrahman, modern dünyanın bilimsel ve teknolojik meydan okumalarına karşı koyamayıp geri kalmamızın sebepleri arasında faizin haramlığını, kadının şahitliğinin bazı durumlarda erkeğin şahitliğine eşit kabul edilmemesini ve mirasın paylaşımı gibi birtakım hukukî kaidelere

[28] Buharî, "Enbiyâ," 48.

temas eder ve bu konularda mevcut Batı hukuk prensiplerine göre düzenlemeler yapılabileceği sonucuna ulaşır. O, modern banka sistemlerinin vazgeçilmez olduğu modern ekonomik dünyada faizin haramlığını geçerli kabul etmeyi garip karşılar.

Tarihselci-hermenötikçiler, bu noktada da kendileriyle çelişmektedirler. Onlara göre, yukarıda arz edildiği gibi, eğer Kur'ân, hukuk kaideleriyle adaleti ve fesatsız bir toplum düzenini esas almışsa -ki, adaletin sağlanıp, fesadın ortadan kaldırılmasını en geniş manâsıyla ele aldığımızda bu doğrudur- bu takdirde, onların gözden kaçırdığı ve kendileriyle çeliştikleri nokta, faizin haramlığının, adaletin ve fesatsız toplum düzeninin hem bir sebebi, hem bir sonucu olduğudur. Yani, hem İslâm'ın temel manevî-ahlâkî değerleri, hem onların hayata aktarılışıyla ortaya çıkan İslâmî pratik ve bu pratiğin getirdiği İslâmî iktisadî ve içtimaî sistem, hem de bu sistemin unsurları olan hukuk kaideleri ve onların üzerlerine oturup hedef aldığı temel iki değer olan adalet ve fesatsız toplum düzeni için faizin haramlığı, hem vazgeçilmez bir kaidedir, hem de bir sonuçtur. Oysa, hermenötikçiler, kendileriyle çelişerek, faizin haramlığını adaletin ve temel İslâmî manevî-ahlâkî değerlerin üzerine bina etmedikleri gibi, mevcut gayr-ı İslâmî pratiği esas kabul edip, bu pratiğin bir boyutu olan faizi ve bankacılık sistemini esas almakta ve adaleti buna oturtmaktadırlar. İslâm, faizin helâl olduğu hiçbir adalet anlayışını kabul edemez. Kabul edemez çünkü, hiç kimse, faizin *li-gayrihî*, yani sonuçları itibariyle haram olduğunu ileri süremez. İslâm, haramları *li-aynihî* -bizzat kendisinden dolayı, yani öz niteliği gereği haram- ve *li-gayrihî* -sonuçlarından dolayı haram- olarak ikiye ayırır. Faiz, *li-aynihî* bir haramdır ve adaletsizliğin ve fasit ve müfsit bir toplum düzeninin en önemli sebeplerindendir. Bediüzzaman, bu konuda gerçek tesbiti yapar:

Bütün ihtilâllerin ve fesadın asıl kaynağı ve bütün ahlâk-ı rezilenin muharrik ve menbaı iki kelimedir:

Birinci Kelime: "Ben tok olsam, başkası açlıktan ölse bana ne!"

İkinci Kelime: "İstirahatim için zahmet çek; sen çalış, ben yiyeyim."

Birinci kelimenin kökünü kesecek tek bir devası var ki, o da vücub-u zekâttır. İkinci kelimenin devası, faizin haramlığıdır. *Kur'ânî adalet*, dünya-

nın kapısında durup, faize, "Yasaktır, girmeye hakkın yok!" der. Beşer bu emri dinlemedi, büyük bir sille yedi. Daha müthişini yemeden, dinlemeli!..

Tarihselci-hermenötikçilerin ileri sürdükleri metot, pek çok soruları da beraberinde getirmektedir. Meselâ: Yukarıda da üzerinde durulduğu üzere, hukuk ile iman, manevî-ahlâkî değerler ve prensipler birbirinden ayrılabilir mi? Hukuk, insanın yetişmesinde ve nihaî hedef olan Cennet'e ehil hale gelmesinde, üzerine oturduğu manevî-ahlâkî değerlerin referansından farklı referanslar benimseyebilir mi? Benimserse, İslâm'ın vazettiği temel manevî-ahlâkî değerlere hizmet eder mi? Bu, meseleleri parçalı ele alma değil midir? Meselâ, bir zaman şartlar öyle gerektirirse, hattâ denebilir ki modern dünyanın âdeta birer hususiyeti olarak, kontrolsüz ve sadece kendi kendisini tayin eden bir ticaretin, savaşta mutlaka yenmek için kadınları-çocukları öldürmenin, gayeye hizmet ediyorsa terörün kabul edildiği bir hukuk, İslâm'ın manevî-ahlâkî temelleriyle, adalet ve fesatsız toplum hedefiyle bağdaşır mı? Ayrıca faizle, meselâ adam öldürmenin mutlak haramlığı veya diğer hükümler arasında bir münasebet yok mudur? Bu şekilde hükümler kendi bağlamlarında tek olarak ele alınabilirler mi?

Tarihselci-hermenötikçilerin problem yaptıkları miras hukuku, kadının şahitliği gibi diğer hususlar da aynı çerçevede ele alınmak mevkiindedir. Hepsi, temel İslâmî manevî-ahlâkî değerler üzerinde oluşacak bir toplumda ve bu oluşumun pratiği içinde gerçek manâ ve muhtevasını bulacak ve o zaman onları izahta kimse zorlanmayacak, tam tersine, o pratik, Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) zamanında kadınlara örtünme emri ve içki yasağı gibi hükümler gelmeden, Sahabe'nin Efendimiz'e müracaatla bunları talep etmesinde olduğu gibi, onları mecbur hale getirecektir.

Yalnız, bu noktada ortaya bir mesele çıkmaktadır. Gayr-ı İslâmî pratik içinde Müslümanlığı yaşamak mümkün müdür? Yani, gayr-ı İslâmî temeller üzerinde oturan bir toplumda Müslüman için, meselâ faiz gibi haramlar yine haram mıdır veya bunlar kaçınılmaz hale gelebilir mi? Hemen belirtelim ki, İslâm'ın tesbit ettiği haram ve helâller değiştirilemez; onların bilhassa asıl olanları, bütün peygamberlerin şeriatlarında tarih boyu haram ve helâl olmuştur. Şu kadar ki, gayr-ı İslâmî pratiğe ve temel değerlere

göre oluşmuş bir toplumda her zaman için esas olan, temel ahlâkî-manevî değerlerden başlayarak, tamamen aksiyoner çizgide bir tebliğin yapılmasıdır. İşte, İslâm'ın yeniden hayata taşınması demek olan bu aksiyoner çizgide veya süreçte İslâm'ın bütün meseleleri manâ ve muhtevasını bulacak ve hangi noktada hangisinin her bakımdan uygulamaya konacağı, konması gerektiği kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Bu sürecin başından sonuna kadar her adımında o ana kadar, teoride haram ve helâl olanları pratikte aynen uygulamak için şartlar müsait olmasa bile, bu şartlar için de, İslâm'ın özünden istinbat edilerek geliştirilmiş hukuk veya fıkıh kaideleri ve usûl-i fıkıh prensipleri vardır. Meselâ:

• Adalet-i mutlakanın uygulanması mümkün olmadığı zaman ve şartlarda adalet-i izafiye uygulanır.

• Bütünüyle elde edilemeyen bir şey, bütünüyle terk edilemez.

• Hayr-ı mutlakın mümkün olmadığı durumlarda ehven-i şer(reyn) tercih edilir, edilmezse şer-ri mutlak olur.

• Meşakkatler, kolaylığı celbeder.

• Zaruretler, yasakları mübah kılar. Şu kadar ki, zaruretler, kendi miktarlarınca takdir olunur.

• Eşyada aslolan ibaha, yani mübah olmasıdır.

Kısaca, 14 asırlık geleneği içinde İslâm, bütün problemleri kendine göre çözebilecek bir dinamiğe ve muhtevaya sahip olmasına rağmen, birtakım meselelerin farklı mecralarda tartışılmasının altında yatan asıl sebep, gayr-ı İslâmî şartlara ve pratiğe onu adapte etmeye çalışma, onu kendi pratiğine dökecek bir aksiyonun içinde bulunamama ve buna karşılık, tamamen tepkici tavırlarla onu kendi çerçevesi dışında yorumlamaya girişip, teorik tartışmalar ağında boğmadır.

Din Anlayışı

Günümüzde veya son birkaç asırdır tartışılan pek çok İslâmî mesele gibi, tarihselcilik ve hermenötik konusunda da bizi farklı mecralara çeken ve farklı neticelere götüren faktörlerin bir diğeri, Din anlayışıdır. Bu anlayış, bazı çevrelerde, bilhassa 19'uncu asırda Batı'da ortaya çıkan ve antro-

polojik, sosyolojik ve psikolojik üç yaklaşıma dayanırken, daha başka bazı çevrelerde ise, müsteşriklerin de tesiriyle, Hıristiyanlık temelinde oluşan bir yaklaşıma dayanmaktadır. Bu anlayış, konumuz açısından iki büyük yanlışa sebep olmuştur. Bu yanlışlardan birisi, Din denince akla Hıristiyanlığın gelmesi ve bilhassa aydın kesimde İslâm ile Hıristiyanlığın özdeşleştirilmesidir. Birbirleriyle akideden ibadetlere, ibadetlerden sosyal hayattaki rollerine ve oradan davranış ölçülerine kadar aralarında önemli farklar bulunan bu iki dinin özdeşleştirilmesinin doğurduğu en büyük yanılgılardan biri, İslâm'a ve onun meselelerine yaklaşımlarda görülmektedir. Hıristiyanlık'ta, bilindiği gibi teokratik bir yapı vardır ve Papalık kurumu, Hz. İsa'nın ruhunun vücut verdiği bedeni olarak görülür. Dolayısıyla, papaların söyledikleri birer dogma niteliğindedir ve Hıristiyanlığın aslî kaynaklarından çok, her dönemde papaların görüşleri muteberdir. Oysa, Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcilik makamı olarak görülen ve sonuçta bir 'teokrasi'-ye vücut veren Kilise türü bir kurum İslâm'da hiçbir zaman var olmadığı gibi, yine hiçbir zaman ne hiyerarşik yapıda din adamları sınıfı, ne de bir teokrasi ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, İslâm'da ana kaynaklar Kur'ân ve Sünnet, ikinci derecede de, bu iki kaynağa dayalı olarak fer'î meselelerin çözümünde ortaya konan icma, kıyas ve içtihad gibi prensiplerdir.

Din anlayışının Batı'dan ithal edilişinin yol açtığı ikinci hata, İslâm'ın ya yine Hıristiyanlık gibi reforma muhtaç bir skolastik inanç, ibadet ve hayat sistemi veya üzerinde hiç düşünülmeden, akıl yürütülmeden kabul edilmesi gereken dogmalar bütünü, ya da, tarihin bir döneminde bir insanın zihninden çıkmış bir sistem gibi görülmesi veya farkına varılmadan ya da varılarak öyle ele alınmasıdır. Oysa, bu noktalarda da İslâm ile Hıristiyanlık arasında çok temel farklar vardır. Bir defa Hıristiyanlık, dünya hayatını tanzim eden kaideleri itibariyle, bir-iki istisna dışında Tevrat üzerine bina edilmiş, fakat hemen Hz. İsa'dan sonra bu kaidelerden de mahrum bırakılarak, daha çok ferdî ve "öte dünya" dini olarak gelişmiştir. Bununla birlikte, onun bilâhare siyasî ve dünyevî hayatı yönlendirmeye girişmesi, onda çok önemli revizyonlara gidilmesine yol açmıştır. İkinci olarak, bugün İslâm'ın dışında hiç bir dinin Kitabı, aslî şekliyle ve aslî diliyle korunmakta değildir. Oysa dil, bir metin için oldukça önemlidir. Hiç bir

tercüme ve yorum, asıl metni aktaramaz. Hıristiyan dünyada hermenötiğin ortaya çıkmasının en önemli sebeplerinden biri, Kitab-ı Mukaddes'in aslî hali ve diliyle korunamamasından dolayı, bazı ifadelerinin, bu dünyada bilhassa Rönesans'ı takiben ortaya çıkan gelişmelerle ve ilmî buluşlarla telif edilememesidir. Kur'ân'ın i'cazının, yani taklit edilemez belâğatinin onun için koruyucu bir cilt mesabesinde olduğunu nazara aldığımızda, meselenin önemi daha bir tebarüz edecektir. Kur'ân, indiği andan itibaren bütün zamanlara ve seviyelere hitap edebilen diliyle -bu konuda Bediüzzaman'ın *Sözler* isimli eserindeki 25. Söz ve tefsire giriş mahiyetinde müstakil bir kitap olan *İşârâtü'l-İ'caz* ile, onun mukaddimesi hükmündeki *Muhakemât* çok önemlidi- her zaman geçerliliğini korurken, İncil ve benzeri kitapların bundan mahrum bulunması, onları her zamana ve şartlara göre uyarlamaya ve farklı yorumlara sebebiyet verebilmektedir. Hıristiyanlığın kutsal kitabı olarak İncil, mahiyeti, muhtevası ve ilk günden itibaren intikali itibariyle Kur'ân-ı Kerim'le değil, hattâ hadis külliyatıyla değil, ancak siyerle mukayese mevzuu olabilir. Hadis külliyatıyla mukayese edildiğinde, burada da, intikal noktasında *isnat* gibi ilmî objektiflik açısından çok önemli olan bir unsur devreye girmektedir. İsnat, hattâ siyerde bile kısmen söz konusu iken, İnciller'de yoktur. Ayrıca, Kur'ân gibi hadis külliyatı da, yine aslî şekliyle ve diliyle elimizde bulunmasına mukabil, İncil, yukarıda belirtildiği gibi, böyle değildir.

İşte, pek çok mesele gibi, tarihselcilik ve hermenötik konuları da, bu ana noktalar gözden kaçırılarak tartışılmakta ve dolayısıyla yanlış sonuçlara yol açmaktadır.

Konuyu Tenkitte Daha Başka Önemli Noktalar

1. İslâm'da inanç, ibadet, ahlâk, muamelât ve ukûbât, birbirleriyle iç içedir ve birbirlerinden ayrı mütalâa edilemez. Muamelât ve ukûbâtta tarihselciliği savunmak, onları belli bir tarihî zemin ve belli tarihî şartlar çerçevesinde ele almak, kaçınılmaz olarak neticede aynı şeyi inanç, ibadet ve ahlâkta da yapmaya gidecektir. Tarihselci-hermenötikçiler, bir yandan Kur'ân'a küllî bakışı savunurken, bir yandan muamelât ve ukûbâtı bu küllîlik içinde değerlendirmeyip, parçalı ele almakla, farkına varmadan yine

kendileriyle çelişmektedirler. Hayat bir bütün olduğu gibi, her bir parçası bütün parçalarla ve bütünle içten alâkalı ve bağlantılı olan kâinat kitabı ve bu kitabın küçültülmüş misali olan ve her bir hücresi, hattâ zerresi tek tek ve bütün zerrelerle, aynı anda bütünün tamamıyla da münasebattar olan insan gibi, âyetleri hem birbirleriyle hem de tamamıyla içten bağlantılı olan Kur'ân da bir bütündür. Şu kadar ki, yine gözden kaçan bir nokta olarak, Kur'ân'ın bütünüyle âyetler arasında hem kül-cüz, hem de küllî-cüz'î münasebeti vardır. Yani, her bir âyet hem kendi başına bir bütünü temsil eder, hem de Kur'ân'dan bir parçadır. Ayrıca ve bu sebeple, Kur'ân'ın bütününü anlama, iddia edildiği gibi, onu âyetler ve âyet grupları içinde anlamakla da olmaz; Kur'ân'ın bütününü anlama, onu âyetler ve ayet grupları içinde anlamayı da aşar. Çünkü o, bir defada inmemiş, 23 yılda inmiştir. Ayrıca, her âyet ve âyet grubu için bir inme zamanı ve ortamı tesbit etmek mümkün değildir. Kaldı ki, âyetlerin dizilişi, mutlaka iniş sırasına ve sebebine göre olmamıştır. İnişleri bir hadiseye bağlı olan âyetlerin, bu hadiseleri bir sebep olarak kullanan, fakat onu aşan özellikleri ve boyutları vardır. Bundandır ki, "Sebebin hususîliği, hükmün umumîliğine mani değildir." kaidesi söz konusudur. Ayrıca, bir konu ve hadise hakkında, diğerlerinden bağımsız belirli âyetler ve âyet grupları tesbit etmenin imkân dahilinde olduğunu söylemek de çok zordur. Her bir âyet, sebeb-i nüzulüyle birlikte ele alınırken, Kur'ân'ın bütünlüğü içindeki yerinden de koparılamaz. Ayrıca Kur'ân'ın bütünü, o bütünün içinde her bir âyetin özel konumundan da farklı düşünülemez. Hem, böyle bir teşebbüs ve tavır, Kur'ân'ı bizzat bütüncül anlamaya da manidir ve onu parçalı ele almanın ta kendisidir. Kısaca, Tarihselci-hermenötikçilerin teklif ettikleri tefsir usulü, kendisini nakzetmekte ve kendi içinde çelişmektedir.

2. Kur'ân'ın bazı ayetlerin inişinde bazı hadiseleri sebep olarak kullanmasında dikkat çekilmesi gereken bir diğer nokta, Kur'ân'ın bu hadiseleri küllî kanunlara basamak yaptığı gerçeğidir. Çok defa basit gibi görünen bir hadise küllî bir kanun ve kaideye işarette bulunur ve o kanun veya kaidenin vazına sebep teşkil eder. Meselâ, Hz. Yusuf'un, öz kardeşini yanında alıkoymasına yol açan cüz'î bir hadise ile, "Her bilgi sahibinin üstünde bir bilen vardır." (Yusuf Sûresi/12: 76) gibi evrensel bir hakikat ifade edilmiştir.

Yine, bir defasında Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), Kadir Gecesi'ni araştırırken Sahabe'den iki kişinin münakaşa ettiğini görür ve Kadir Gecesi'ni araştırdığını unutur. İki kişinin münakaşası, bütün ümmetin, Kadir Gecesi'nin kesin vaktini bilmek gibi büyük bir hayırdan mahrumiyetine sebep olmuştur. Buradaki sebep, zahiren netice ile asla mütenasip değildir. Fakat bu hadisenin bu neticeye yol açmasına sebep olan küllî bir gerçeğe işaret etmektedir. O da, münakaşa ve cidalin beşerî bir realite olduğu ve Müslüman ümmetin de bundan uzak kalamayacağıdır. Ama bu küllî gerçek, Efendimiz'e iki kişinin münakaşası şeklinde gösterilmiş veya O, bu münakaşada bu gerçeği görmüştür. Demek ki, hadiseler tarihselci-hernenötikçilerin sandığı gibi "tikel, kendi başlarına ve biricik" değildir ve onların taşıdığı, derin ve kendilerini aşan manâlar olabilmektedir. Âyetin nüzul, hadislerin vürud sebebine de böyle bakmak gerekir.

3. Tarihselcilik, sabit bir doğru kabul etmez. Nasıl Kuantum fiziği, kâinatın T1 ânında nasılsa, T2 ânında, yani bir an sonra aynı olacağı gibi bir neticeye varamayız diyor ve her şeyi harekete bağlıyorsa, bunun gibi, tarihselcilik ve hermenötik yorum metodunun kullanılmasıyla farklı içtimaî hadiseler için de her zaman için geçerli bir yorum getirmek mümkün değildir. Dolayısıyla, tarihsel şartlara bağlanan herhangi bir âyet, T1 zamanında ne anlama geliyorsa T2 zamanında pekalâ farklı bir anlama gelebilir; hattâ bu anlam, kişilere göre ve kişilerin içinde bulundukları şartlara göre de değişir ve bir kişi, şu anda bir âyetten farklı bir manâ, biraz sonra daha başka bir manâ çıkarabilir ve bunların ikisi de doğrudur. Bu ise, sabit doğru kavramına indirilmiş en büyük darbedir.

Evet, kâinatın bir hareketten ibaret olduğu ve onun her an yeniden yaratıldığı, bilhassa bazı Tasavvuf ehlinin de meşhudatının ifadesidir. Eş'arîler de, iman ve tevhid noktasında benzer bir görüşü benimsemişlerdir. Onlara göre, eşyanın zâtî vasfı yoktur ve Allah, her an tecelli ile eşyaya emreder; meselâ, ateşe "yak!" der. Bazen de, "yakma!" der ve Hz. İbrahim hadisesinde olduğu gibi, ateş yakmaz. Buna karşılık, Maturidîler ise, Allah'ın eşyaya zâtî özellik verdiğini, bu çerçevede ateşin yakma özelliği olduğunu, ama Allah'ın bazen onun yakmasına müsaade etmeyebileceğini söylerler. Bunların her ikisi de aynı anda doğrudur. Bu doğruluk ise, bir

izafiyet ifade etmez. Allah, kâinatı her an yaratmaktadır. Fakat bu yaratmada veya icraatında O, maddî dünyada bir devamlılık ortaya koymakta, bu ise, O'nun icraatının unvanları olarak kanunlara vücut vermektedir. Bundandır ki, hayat mümkün olmaktadır. Aksi halde, akan su üzerinde bina yapılamayacağı gibi, bu icraatta bir devamlılık olmamış olsa idi, ne bilimler olurdu, ne teknoloji üretilirdi, ne de hayat olurdu. Güneşin yarın doğmayabileceğini bir düstur olarak benimsediğimizde hayatın mümkün olup olmayacağı hemen ortaya çıkar. Fakat, güneşin yarın doğmayabileceği bir *imkân-ı aklî*dir; yani aklen mümkündür. Fakat, imkân-ı aklî *realite* demek değildir. Yine aklen mümkündür ki, şu anda Karadeniz batabilir; ama o, yerindedir. İşte, tarihselcilik ve hermenötik, imkân-ı aklîyi realite yerine koymaktadır. Meşhur matematikçi Roger Penrose, kâinatta izafiliği bir ölçüde kabul etmekle birlikte, hermenötikçilerin kâinat, bilim ve gerçeklik görüşünü eleştirmekten de kendini alamaz ve *The Emperor's New Mind* (İmparator'un Yeni Zihni) adlı eserinde şöyle der: "Herhangi felsefî bir düşüncede, en azından belli ölçülerde realizm olmalı. Ciddî bilinen düşünürleri, hattâ kuantum mekaniğinin sonuçlarıyla ilgilenen fizikçileri okurken, gerçek bir dünyanın var olmadığı gibi fikirleri ileri sürmeleri karşısında şaşırıyorum. Realist bir tavır takınırken de, bu tür subjektif görüşlerin ileri sürülüp, ciddi ciddi savunulduğundan da habersiz olmadığım sanılmasın. Ama doğrusu, bunlara bir manâ veremiyorum."

Tarihselciliğin her şeyi değişime bağlamasına karşılık, hayatın herkes için geçerli değişmez prensipleri vardır; aynı şekilde, insan için de değişmez bir fıtratın, değişmez temel ihtiyaçların ve onu çevreleyen değişmez şartların varlığı söz konusudur. Kur'ân'ın hepsine birden *fıtrat* adını verdiği bu değişmez unsurlar, değişmez kaidelerin varlığını gerektirir. Bu bakımdan, yukarıda da arz olunduğu gibi, bütün peygamberler bu değişmez kaidelerle gelmişler, fakat hayatın değişen yanlarına bağlı olarak da, buna göre yeni kanunlar ortaya koyabilecek prensipler vazetmişlerdir. Ayrıca, ahkâm noktasında Kur'ân'da muhkemât vardır ve fer'î hükümler bu muhkemâta aykırı olamaz. Kur'ân'ı anlamada ve yorumlamada da, yine kendilerine aykırı düşülemeyecek muhkemâtın varlığı söz konusudur. Kur'ân, her zaman, her şartta, her kişiye ve her seviyeye hitap eder ve her

seviyeyi tatmin eder. Bu, onun dilinden ve belâğat mucizesi olmasından kaynaklanır. Fakat bu, her seviyedeki herkesin, her şartta ondan anladığının doğru olduğu manâsına gelmez. Bediüzzaman, bu konuda çok sağlam bir ölçü ortaya koyar:

Kur'ân'daki her bir ifade ve mütevatir hadis için 3 hüküm vardır:

a) Bu ifade veya söz, Allah Kelâmı'dır veya, mütevatir hadisle ilgili olarak, Allah Rasûlü'ne aittir. Buna inanmak farzdır ve imanın gereğidir. İnanmamak, dinden çıkmaya sebeptir. Şu kadar ki, mütevatir hadis, kaynak ve intikal açısından da elbette Kur'ân seviyesinde değildir.

b) Bu sözden Allah'ın, hadis konusunda ise Rasûlüllah'ın murad buyurduğu manâ haktır. Buna inanmak da imanın gereğidir; inanmamak, küfür olur.

c) Bu sözden, Allah'ın, hadisten ise Rasûlüllah'ın murad buyurduğu manâ budur. İşte, ihtilâflar bu üçüncü hükümde çıkar. Eğer bu söz, başka bir manâya ihtimali olmayan muhkemâttan ise veya Kur'ân'ın başka bir yerinde açıklanmışsa, ona itibar olunur. Ama bu söz, başka bir manâya ihtimali bulunan bir nass veya zâhir olursa, tek bir müfessirin o konuda Allah'ın murad buyurduğu manâ budur demesini tek doğru olarak kabul etmek gerekmez. Bu noktada, a) Kur'ân'ın muhkemâtına, Din'in esaslarına, b) Kur'ân'ın dilinin kaidelerine ve c) Kur'ân'ın belâğat kaidelerine uygun düşmek; d) Usûl ilmine mutabık olmak şartıyla, her müfessirin, hadis konusunda hadis âlimi ve kritikçisinin -yani herkesin değil, ehlinin -vardığı sonuca, verdiği manâya doğrudur nazarıyla bakılabilir. Çünkü bütün asırlara ve tabakalara hitap edebilmesi Kur'ân'ın i'caz vecihlerinden biridir ve i'caz, Kur'ân'ın kalesidir.[29]

Bu noktada, kelâmî veya fıkhî mezhepler arasındaki bazı farklılıklar veya itikadda ve amelde farklı mezheplerin ortaya çıkması, hermenötiğe delil olamaz. Çünkü hermenötik, ferdî anlayışın ötesinde sabit bir doğru kabul etmemekte ve doğruyu tarihî şarta ve ferdin anlayışına bağlamak-

---

[14] Fethullah Gülen, *Sonsuz Nur*, 1: 58.
[15] Bediüzzaman Said Nursî, *Mektubat*, Işık Yayınları, 495.
[16.] Roger Penrose, *The Emperor's New Mind*, Oxford University Press, 1989, s., 299.
[29] Bediüzzaman Said Nursi, *İşârâtü'l-İ'caz*, Tenvir Yayınları, İst., s., 40, 66.

tadır. Kelâmî ve fıkhî ayrılıklar ise, a) tarihî değildir; birtakım tali meselelerin kaynaklara dayalı olarak farklı yorumlanmasından ileri gelmiştir ve tarihî olmadıkları gibi, ferdî de değillerdir. Değillerdir ki, belli okulların oluşmasına yol açmış, yani fert ve zaman üstü olarak paylaşılmışlardır. b) Temele ait değildir; çünkü akidede de, fıkıhta da muhkemât vardır. Farklılıklar, farklı anlayışlar bunlara irca edilir. Asırlardır peygamberlerin aynı esaslarla gelmesi, aynı esasları aynı lâfızlarla takdimi ve milyarlarca insanın aynı inanması, Müslümanların da, çok büyük çoğunlukla aynı esaslar etrafında bir araya gelip, aralarındaki farklılıkların cüz'î olması, bunu gösterir. c) Anlama ve yorum farklılıkları, daha bazı faktörlerin yanısıra müşahede, keşif, kapasite ve tecrübelerin farklılığından da kaynaklanır; bu da tarihî olmayıp, insanî seviye, mizaç ve mezaka bakar. İlk insandan bu yana aynı tecrübe ve müşahede ile aynı sonuca ulaşmış yüzbinler vardır. d) Zaten bu noktada İlâhî Kelâm'da manâ derinlikleri, katmanları söz konusudur. Ehli olan herkes, ondan kendine has doğru manâ çıkarabilir. Ama, keyfî manâ çıkaramaz. Burada keyfîliği önleyecek olan, yukarıda geçtiği gibi, dilin kaideleri, belağatin kaideleri, usûl ilminin kaideleri ve değişmez muhkemâttır.

4. Tarihselci-hermenötik yaklaşım, bizzat kendi tabiatı ve mantığı gereği, sabit bir doğru iddiasında bulunamaz ve buna rağmen, İslâm hakkında her zaman için geçerli olabilecek değerlendirmelere gitmekle de kendisiyle çelişir. Çünkü, tarihselcilik ve hermenötik, doğruyu tarihî şartlara bağlar. Onun belli bir konumda doğru dediği, bir başka konumda, hattâ bir an sonra doğru olmayabilir. Dolayısıyla, şu anda onun herhangi bir konuda ulaştığı neticenin bir an sonra doğru olmasını kabul etmemizi gerektiren herhangi bir şey yoktur. Kaldı ki, tarihselcilik de belli zamanın ve şartların ürünü olarak, bizzat kendi özü gereği, ancak üretildiği zaman ve şartlarla sınırlı olması ve dolayısıyla düşüncede her zaman geçerli olabilecek bir prensip üretmesinin mümkün bulunmaması gerekir. Ayrıca, tarihselciliğin farklı varyasyonları vardır ve nihaî planda o, sadece bir felsefedir ve her felsefe gibi, subjektif ve spekülatiftir.

Dekart (Descartes), "Bir şeyi açık-seçik algılayıp bir kavram haline getirebiliyorsam, onun doğruluğuna güvenebilir ve onun üzerine başka

bilgiler bina edebilirim." der. Felsefede klasik Temelci ekolün (Foundationalism) dayandığı ve Akılcılığın da temel görüşü olan bu kalkış noktasını Aristo (Aristotales), "Anlamakla bir kimsenin doğru kabul ettiği, bizatihî doğru, yani bedihîdir." şeklinde ifade eder. Kelley L. Ross, bunu tenkit ederken, "Bu, subjektif, yani kişiden kişiye değişebilecek bir doğru iddiasıdır. Farklı rasyonalistler, farklı şeyleri bedihî kabul edebilir. Aklî yönden bu şekilde tartışmayı sona erdirecek bir yol da yoktur. Nitekim, bu tür dayanaklar üzerinden hareket eden Dekart, Spinoza, Leibniz ve daha başkaları, hep farklı sonuçlar üretmişlerdir." diye kaydeder.[30] Esasen felsefe, doğruyu arama değil, şahsî yorum, bundan da öte âdeta ötekini yanlışlama mesleğidir; dolayısıyla kesin bir gerçeklik ifade etmez. Evet, her filozofun, bizzat kendisinin zaman zaman değiştirme gereği de duyduğu doğruları veya doğru iddiaları vardır. Bediüzzaman, peygamberlerin yoluyla filozofların yolunu karşılaştırırken, sayıları 124.000 olduğu rivayet edilen ve ilk insandan itibaren tarihin farklı dönemlerinde çok farklı yerlerde neşet eden peygamberlerin aynı hakikatleri dile getirmelerine karşılık -ki bu, temel hakikatlerin zamana, şartlara, şahıslara ve tarihî çevreye bağlı olmadığının en açık ispatıdır- denebilir ki, her filozofa göre ayrı bir felsefî akımın varlığından söz eder. Görüldüğü gibi felsefe, doğruyu arama değil, bir manâda, sabit doğru kabul etmeme yoludur; nefsin ve nefsaniyetin insana sayısız imkân-ı aklîlerle oynadığı bir oyundan ibarettir. İşte, bütün eski ve yeni türevleriyle, hattâ edebiyattaki biçimiyle Tarihselcilik de, Hermenötik de, kaba bir değerlendirmeyle, kesin bir doğrunun varlığını kabul etmeyen ve her şeyi insanın subjekif anlamasına ve yorumuna havale ettiği gibi, âdeta başkalarının vardığı sonuçları yanlış çıkarmaya dayanan birer yanlışlama (negation, falsification) mesleğinden başka bir şey değildir.

5. Klasik tarihselcilik ve 19'uncu asrın tarih felsefeleri, Batı'da ortaya çıkan sosyo-ekonomik ve siyasî seviyeyi kaçınılmaz bir durum olarak takdim ve empoze etmeye çalışıyordu. Güçlülerin ayakta kalıp, zayıfların yok olması tabiî bir kanundu. Artık güçlü olan Batı idi ve tarihin akışı bunu böyle yapmıştı. Dolayısıyla, amansız olan bu kanunlara karşı konulamaz

---

30 Kelley L. Ross, Foundationalism and Hermeneutics, http://www.friesian.com.

ve karşı koyanlar yok olmaya mecburen mahkûmdu. Öyleyse, hayatta kalmak isteyen toplumlar, Batı'nın hakimiyetini kabul etmeliydiler.

Bilhassa Hegel'in tarih felsefesi, ırkçılığa destek verdiği gibi, tarihi birtakım kahramanların yaptığı fikrini doğurmuş ve neticede faşizme giden yolun açılmasında da önemli rol oynamıştır. Esasen Hegel, Karl R. Popper'a göre, monarşilerin zayıfladığı bir dönemde Prusya monarşisinin, halkın gözünde kendisine İlâhî meşruiyet, hattâ gereklilik sağlamak için görevlendirmiş olduğu bir ajandı.[31] Dolayısıyla felsefesinin arkasında tamamen siyasî gayeler vardı. Benzer bir durum, yeni tarihselcilik için de söz konusudur. Postmodernizm gibi, onun da temelinde, Claes Ryn'ın parmak bastığı üzere, her şeyi temelsiz bir tarihî akış, yani tarihselliğe bağlamakla, insanların, içinde bulundukları her bir anda arzularını yerine getirmelerinin önündeki manevî, ahlâkî ve ananevî engelleri ortadan kaldırma arzusunu görmemek mümkün değildir.[32]

6. Tarihselcilik, Batı'da da çok ciddi tepkiler almıştır. Meselâ, *The New Historicism* (Routledge, 1989) isimli kitaba yazdığı girişte H. Aram Veeser, yeni tarihselciliğin, eleştiri yaptığı konularda bizzat mahkûm ettiği araçları kullandığını, edebî olan ve olmayan eserleri aynı değerlendirmeye tâbi tuttuğunu, değişmez insan tabiatını hiç nazara almadığını belirtir. Vincent Pecora ise, yeni tarihselciliğe getirdiği eleştiride, yeni tarihselciliğin, meselâ estetik ve sanatlı bir eseri onun tarihî arka zeminiyle bir tuttuğuna, bütün metinleri aynı kategoride ele aldığına, çok önemli bir nokta olarak ise, bir yandan birtakım değerleri bir yansıtma modeli olarak gördüğü şeyi değiştirmeye çalışır ve her şeyi bir oluşa irca ederken, öte yandan ortaya daha tayin edici ve şekillendirici bir sosyal rol çıkardığına, yani formalizmden ve temelcilikten kurtulamadığına dikkat çeker. Frank Lentricchia da, "Yeni tarihselcilik, metafiziği bir determinizm olarak reddederken, kendisinin de rahatsızlık duyacağı bir kurnazlıkla, sebep-sonuç kanununa karmaşık bir bağlılık ortaya koyar." der. Catherine Gallagher, "Yeni tarihselcilerin çoğu, edebî ve edebî olmayan metinleri tarihin birer

---

31 Karl Raimund Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, c: 1-2, çev., M. Tunçay, H. Rızatepe, Ank. 1968, c., 2, s., 33-37.

32 Claes Ryn, G., Defining Historicism, *Humanitas*, c., X1, No. 2, 1998, Washington.

parçası olarak ele alır ve metinler, konuşmalar ve konunun işlenişi arasındaki münasebetleri takip ederken, keyfî bir sebep-sonuç hiyerarşisi içinde görünmektedirler." diyerek, bu bağlılıktaki karmaşıklığı bir açıdan gün yüzüne çıkarır. Elizabeth Fox ise, yeni tarihselciği tarihin gayr-ı meşru çocuğu olarak niteler ve, "Yeni tarihselcilik, metinle onu çevreleyen şartlar arasındaki sınırları ortaya koymadan sadece şartları keşfetmeye çalışmaktadır. Böyle yaparken de, geleneksel metin tahlilinde esas alınan prensipleri değiştirmekte ve tarihin karakterini de, tarihî anlayışı da daha da muğlâk hale getirmektedir." eleştirisinde bulunur. Frederick Jameson, yeni tarihselcilerin, bir tarih teorisinden yoksun olduklarını söyler. Onlara göre tarih, sadece "var oluveren"den ibarettir. Onlar, var oluverenin neden, hangi yolla, neyin tesirinde ve neden başka şekilde değil de öyle var olduğunu açıklayamazlar.[33]

Kelley Ross, bu konuda şunları kaydeder: "Hermenötik, yorumla, dolayısıyla manâ ile ve neyin anlaşıldığı ile ilgilenir. Bunun ötesinde ise, bir de gerçek ve malûm olan, yani bir bilgi vardır. Hermenötik, manâyı gerçekle, anlayışı bilgi ile karıştırmaktadır. Mantıkçı Pozitivistler, deneyle ispatlanamayan bir şeyin anlamlı olamayacağını ileri sürüyorlardı. Buna göre, bizzat Mantıkçı Pozitivizm, deneyle ispatlanmadığı için manâlı olamazdı; onlar, manâ ile objektif gerçeği birbirine karıştırdıkları için, bu gerçeği göremediler. Hermenötik de, aynı hataya düşerek, manânın yorumunu gerçeğin kendisi yerine koymakta ve neticede gerçeğin hiç bir şey olmadığı sonucundan kurtulamamaktadır. Bunların her ikisi de birer saçmadan başka bir şey değildir."[34]

Son Bir Not

Hıristiyanlık, Hz. İsa'nın hemen ardından itikadî sapmalara maruz bırakılmadan önce hayatı tanzim eden hükümlerinden tecrit edildi. Oysa bu hükümler, itikad, ibadet ve ahlâk esaslarını korumada bir kale mesabesinde idi ve onlarsız olamadığı gibi, bu esaslar da bu hükümlerden ayrı

---

[33] D. G. Myers, The New Historicism in Literary Study, *Academic Questions* 2 (Winter 1988-89), 27-36.

[34] Kelley L. Ross, Foundationalism and Hermeneutics, http://www.friesian.com.

düşünülemezdi. Tarihselcilik ve hermenötik, her türlü saldırıya 14 asırdır göğüs germiş bulunan İslâm'ı da, aynen Hıristiyanlık'ta olduğu gibi, kalesinden mahrum bırakmaya aday bir akımdır. Bazıları itibariyle haklarında şüphesiz hüsn-ü zan da etsek, bu akımın asıl arkalarında duranların böyle bir niyet taşımadıklarını da kimse söyleyemez. Ayrıca bu akım, başlarını Din'den çıkarmaktan çekinseler de, onu arzuladıkları biçimde yaşamak isteyenler için de bir sığınak fonksiyonu görecek mahiyettedir. Ama her şeye rağmen, dili, i'cazı kendisine koruyucu cilt mesabesinde olan Kur'ân da, İslâm da, şüphesiz kendisini bu akımdan da masun ve mahfuz tutmasını bilecektir.

NESH VÂKIASI VE BAZI GERÇEKLER

Nesh veya *nâsih-mensuh* mevzuu, Kur'ân ilimleri alanında üzerinde en çok durulmuş mevzulardan biridir. Ebû Müslim el-İsfahanî[35] (Ö: H.322) gibi birkaç âlim dışında Kur'ân'da neshin mevcudiyetini kabul etmeyen yok gibiyse de, mensuh âyetlerin sayısı konusunda farklı görüşler vardır. Bu makalede nesh mevzuuna çeşitli yönleriyle yaklaşılmaya çalışılacak ve kanaat-i âcizanemce Kur'ân'ı ve İslâm'ı anlama hususunda çok mühim bir yeri olan bu mevzu, değişik açılardan irdelenecektir.

Nesh, N-S-H fiil kökünden gelir. Kelime mânâsı itibariyle, 'yok etmek, gidermek, değiştirmek' demektir. Günlük dilde, "Güneş gölgeyi neshetti-giderdi"; "İhtiyarlık gençliği neshetti-giderdi" gibi ifadelerde bu kelime mânâları vardır. Ruhların bedenden bedene göçü hurafesi için kullanılan *tenasüh* (geçişme) ile, bir kitabı çoğaltmak, kopyesini çıkarmak manâsındaki *istinsah* ve çoğaltılmış suret demek olan *nüsha* kelimeleri de nesh kökünden gelir.[36]

Kur'ân-ı Kerîm'de "*Allah, şeytanın attığını iptal eder, giderir (neshe-der); sonra da Kendi âyetlerini ihkâm buyurur (pekiştirir, sabitleştirir)*." (Hac

---

35 Asıl adı Muhammed ibn Bahr'dır. Ebû Müslim el-İsfahanî ismiyle meşhurdur. Mu'tezile âlimlerinin büyüklerinden biridir. H. 322'de vefat etmiştir. En önemli eseri, *Camiut-Te'vi*l'dir. (Suphi es-Salih, *Mebâhis*, Beyrut, 1990, s., 262)

36 Ragıp el-İsfahanî, *el-Müfredat*, Kahraman Yayınları, İst., 1986, s., 746-747.

Sûresi/22: 52) âyetinde nesh silme, giderme, yok etme manâsında kullanılmakta; "*Her ne yapıyor idiyseniz, Biz onun bir kopyasını alıyorduk.*" (Câsiye Sûresi/45: 29) âyetinde *istinsah*; "*Ne zaman ki öfke artık Musa'da susup tesirsiz hale geldi, o zaman O, (halkı arasında uygulamak üzere) Levhalar'ı aldı; O Levhalar'daki yazılarda (onların nüshasında), Rabbileri karşısında saygı ve korku ile ürperenler için bir hidayet ve rahmet vardı.*" (A'raf Sûresi/7:154) âyetinde de *nüsha* kelimesi geçmektedir.

Nesh, Kur'ân ilimleri sahasında ıstılah olarak, "Bir nassın hükmünü sonra gelen bir nassla veya şer'î bir delille şer'î bir hükmü kaldırmaktır." şeklinde ta'rif edilir.[37] Neshin ıstılah manâsıyla Kur'ân-ı Kerîm'de, "*Biz, benzerini veya daha iyisini getirmeden bir âyeti neshetmez veya unutturmayız.*" (Bakara Sûresi/2:106) âyetinde ve bunu açıklayıcı olarak da, "*Biz, (Din'in esaslarını zihinlere ve kalblere yerleştirme ve onu kemale erdirme sürecinde zamanın ve şartların ruhuna uygun olarak) bir âyetin yerine başka bir âyet getirdiğimizde ve gerçekleri farklı âyetlerde farklı ifadelerle açıkladığımızda, Allah öncekiyle ve sonrakiyle neyi indirmekte olduğunu herkesten çok daha iyi bilirken, (ey Rasûlüm) kalkmış, 'Sen başka değil, sadece Allah adına uydurmalarda bulunan bir iftiracısın!" diyorlar. Hayır, onların çoğu (işin gerçeğini) bilmemektedirler. De ki: "(Rabbim şöyle buyuruyor): 'Kur'ân'ı Rabbinden, iman edenlere tam bir sebat vermek ve Allah'a tam teslim olmuş bulunan (Müslüman)lar için ise her konuda dupduru bir hidayet kaynağı, bir yol gösterici ve müjde olmak üzere, onda hiçbir şüpheye meydan vermeyecek şekilde Rûhü'l-Kudüs getirmektedir.*" (Nahl Sûresi/16: 101-102) âyetlerinde geçtiği ifade edilmiştir. Şu kadar ki, Nahl Sûresi'nin 101'inci âyetinde *nesh* kelimesi yerine, neshi bir manâda açıklayıcı olarak, 'bir âyetin yerine başka bir âyet getirme, âyeti âyetle değiştirme' manâsında *tebdil* kelimesi kullanılmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de neshin yanısıra, 'unutturmak' da söz konusu edilir. Nitekim, Bakara Sûresi'nin 106'ıncı âyetinde, "neshetmez veya unutturmayız" denmektedir. Şu kadar ki, âyette geçen ve 'unutturma' manâsı verilen, *nünsihâ* kelimesi, Hz. Ömer, İbn Abbas, Nehâî, Atâ, Mücahid,

---

37 Doç. Dr. Suat Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerîm ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, İst., 1983, s., 19.

Abd ibn Umeyr, İbn Kesir ve Ebû Amr tarafından *nense'hâ* şeklinde okunmuştur ki, bu takdirde manâ, 'ertelersek' demek olur.[38] Alışverişte 'veresiye, geri bırakılmış borç' manâlarına gelen *nesîe* ve Cahiliye döneminde 'haram ayların yerlerini değiştirme' manâsında kullanılan *nesî* kelimeleri bu kelimeyle münasebettardır. Kur'ân-ı Kerîm'de ayrıca "*Sana okutacağız da unutmayacaksın, ancak Allah'ın başka türlü dilemesi müstesna.*" (A'lâ Sûresi/87: 6-7) âyetinde unutturmakdan da söz edilmektedir.

Neshi kabul eden âlimler, Kur'ân-ı Kerîm'de umumiyetle üç türlü neshin varlığına kaildirler:[39]

1. Hükmü neshedildiği halde lâfzı baki kalan âyetler. "*Her ne tarafa yönelirseniz yönelin, Allah'ın Vechi orasıdır.*" (Bakara Sûresi/2: 215) âyetini, "*Yüzünü Mescid-i Haram tarafina çevir!*" (Bakara Sûresi/2: 144) âyetinin neshetmesi gibi.

2. Lâfzı neshedilip de hükmü baki olan âyetler. Rivayet olarak Hz. Ömer'e isnat edilen recm âyeti buna misal olarak verilmektedir.[40]

3. Hem hükmü hem de lâfzı neshedilen âyetler. "Ademoğlunun iki vâdi dolusu malı olsa, bir üçüncüsünü de ister. Ademoğlu'nun iç boşluğunu topraktan başka bir şey doldurmaz. Ancak, tevbe edenin tevbesini Allah kabûl eder." meâlinde bir âyetin var olduğu rivayet edilmekte ve üçüncü tür neshe delil gösterilmektedir.

Müfessirler ilk dönemde mensuh âyetlerin sayısını 260'a kadar çıkarıyorlardı. Mutezilî âlim-lerden Ebû Müslim el-İsfahanî, Kur'ân'da neshin olmadığını iddia etti. Merhum Supbhi es-Salih, neshi kabul eden veya etmeyen müfessirlerin bir kısmının, Kur'ân âyetlerinin birbirini ve Sünnet'in de âyetlerin hükümlerini ta'mim, tahsis, tafsil, takyit etmesi gibi mühim gerçekleri neshle karıştırmış olabileceklerini ileri sürer.[41]

Celâleddin es-Suyutî, Kur'ân'daki mensuh âyetlerin sayısını 20 olarak

---

38 Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini, Kur'ân Dili*, Azim Bsk., İst., 1983, 1: 380.

39 Zerkeşî, *el-Bürhan*, 2: 41-47.

40 Hadis için bkz.; İbn Hanbel, *Müsned*, 5: 183; Darimî, *Sünen*, 2: 179; Hakim, *Müstedrek*, 4: 360.

41 Supbhi es-Sâlih, Mebâhis, 259-274 (Terc., *Kur'ân İlimleri*, ç., S. Şimşek, Hibaş yay., Konya, s., 204-217.

tesbit etmiştir.[42] Şah Veliyyullah Dehlevî, bu sayıyı 5'e, Türkiye'de Ömer Rıza Doğrul da 0'a indirdi. Ömer Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu*'nda Müslim'in bazı hadislerini mevzu, Suyûtî'yi de pek zayıf ilân ettikten sonra, bütün hadis kitaplarını karıştırdığı halde, nesh hakkında tek bir rivayet bulamadığını ve Kur'ân'da nesh olmadığını iddia eder.[43] "*Sana okutturacağız da unutmayacaksın.*" âyetini delil ittihaz edinir ve arkadan gelen istisnanın nefy ifade ettiğini ileri sürer. Bakara Sûresi'nde neshle ilgili âyetin, Kur'ân'ın önceki şeriatları neshini ifade ettiği iddiasıyla, neshi Ömer Rıza Doğrul gibi dünden bugüne kabul etmeyenler olmuştur.

Şurası bir gerçektir ki, herkesin Kur'ân'a bakışında, fıkhî istidlâllerinde zamanın ve şartların tesiri vardır. Selef âlimlerimiz -Allah, hepsinin sa'yini meşkûr etsin!- İslâm'ın topyekün hayata topyekün hayat ve hakim olduğu bir zamanda Kur'ân'a baktılar. Bugün ise, zamanın dönüp, yeniden âdeta cahiliyeye varıp tosladığı bir dönemde bulunuyoruz. Dolayısıyla, âlimlerimizin görüşlerini tartışmadan, gerek Kur'ân-ı Kerîm'e gerekse nesh vakıasına yaklaşmada, Bediüzzaman hazretlerinin ifadeleriyle, "ibnü-'l-vakt' olmaktan çıkmak, zamanın tesiratından tecerrüt edip, bir gavvas gibi mazînin a'makına girmek, mantığın terazisiyle tartıp, her şeyin menbaını bulmak" gereklidir.[44] Elbette böyle bir gavvas (dalgıç) olma iddiası taşımasak da, nesh vakıası konusunda bugün biraz daha farklı şeyler söylenebileceği kanaatindeyiz.

Kur'ân olsun, İslâm olsun, 14 asır öncesi ve sonraki birkaç asırlık döneme has olmayıp, o günden Kıyamet'e kadar gelmiş ve gelecek her fert, her toplum, her zaman, her şart ve her seviye içindir. Hayat, hiçbir zaman durağan değil, sürekli hareket halinde tekâmül eden bir vakıadır. Ferdî ve içtimâî hayatta gel-gitler birbirini takip eder ve hadiseler sera ile süreyya mesafesinde gider gelir; öyleyse bu gel-gitlerin her dairesi, hattâ dairedeki her insan, her şart ve her hadise için bazı bakımlardan ayrı bir hüküm olmak gerektir ve bu hükümler İslâm'ın sadefinde birer dürr halinde mevcuttur. Mühim olan, bu dürrü bulmak, Kur'ân'ın dalga boylarını

---

42 Süyutî, el-İtkan, el-Halebî bsk., Mısır, 1978, 2: 30 vd.
43 Ö. Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, İst., 1980, s., LXXXVI -XCI.
44 Bediüzzaman Said Nursî, *Muhakemât*, 5. Mukaddeme.

iyi keşfetmek, onun tek tek her şart, her zaman, her fert ve her seviyeye bakan aydınlatıcı tayfını görebilmektir. Bu yapılamadığı zaman, tartışmaların bunaltıcı havasından kurtulmak da mümkün olmayacaktır.

Şu üç âyete bakalım:

Size gece ve gündüzü iki âyet yaptık. Gecenin alâmeti olan ayın ışığını aldık ve gündüzün alâmeti olan güneşi bizatihî ışıklı ve aydınlatıcı yaptık. (İsrâ Sûresi/17: 12)

Allah, bâtılı imha eder, hakkı ise gönderdiği kitaplar ve icraatıyla hak olarak ispat eder ve zafere ulaştırır. (Şûrâ Sûresi/42: 24)

Allah, (takdir ve hükümleri içinde) neyi dilerse onu siler, neyi de dilerse onu yerinde bırakır. Ana Kitap, O'nun katındadır. (Rad Sûresi/13: 39)

Birinci âyette, gece ve gündüzün âyetinden maksat aydınlık ve karanlık olabileceği gibi, İbn Abbas'ın tefsiri üzere, ay ve güneş de olabilir. Buradan, ayın bir zamanlar güneş gibi olduğu fikri doğmuştur. Aynı şekilde, bir zamanlar gece ve gündüzün olmayıp, yalnızca gece ve gündüzden birinin olduğu da anlaşılabilir. Sonradan bu iki âyetten biri silinip karartılmış, diğeri de ışıklı yapılmıştır ki, "*Rabbimizin lütfedeceği nimetleri araştırıp elde edebilelim ve yılların sayısıyla birlikte zamanı hesaplamayı bilelim.*" (İsrâ Sûresi/17: 92). İkinci âyette, bâtılın silinip, imha edilip, hakkın ise hak olarak ortaya konduğu ve zafere ulaştırıldığı belirtilmektedir. Bu âyetin birinci âyetle manâ münasebeti vardır. Gece bâtılı, gündüz de hakkı temsilen kullanılabilir. Tarihte zaman zaman bâtıl, bir köpük şeklinde hakkın üstünde görünebilir; fakat her defasında Allah onu siler ve yerine hakkı hakim kılar. Demek ki bu, bir defaya has değildir; aynen gece ve gündüz gibi cereyan etmekte ve "*O günler ki, Biz onları insanlar arasında döndürür dururuz.*" (Âl-i İmran Sûresi/3: 140) âyetinde de ifade olunduğu üzere, bir devr-i dâim göstermektedir. Üçüncü âyette, gece gibi, bâtıl gibi veya daha başka şeyler gibi, Allah'ın dilediği bazı şeyleri sildiği, bazılarını yerinde bıraktığı ve bunun da İlm-i ezelîsinde malûm bulunup, Levh-ı Mahfuz'da kaydedildiği ifade olunmaktadır.

İşte, *nesh* vakıası yukardaki âyetlerde açıklandığı şekildedir. Bu, Allah'ın koymuş olduğu bir kanundur ve hem kâinatta, hem insan hayatında ve dolayısıyla hem de İslâm'da cereyan etmektedir.

İslâm'ın insanın ferdî ve içtimaî hayatında gerçekleşme süreci Fetih Sûresi'nin sonunda bir ekine benzetilir. Bunun için önce İslâm ekini veya ağacının tohumu olan 'Lâ ilâhe illallah, Muhammedün Rasûlüllah' hakikati kalb toprağına ekilecek, 'toprak' müsaitse orada kök salacak ve hem fert planında hem toplum planında gövdesini çıkaracak, yükselecek, güçlenecek, dallanacak, zaman zaman budanacak, sonra yaprak-çiçek açacak, en sonunda da meyvesini verecektir. Bu, her zaman, her yerde, tek tek her fert ve her toplum için geçerlidir. Bu yüzden, İslâm'ın her bir hükmünü değişik şartlarda herkese ve her topluma bütün yönleriyle aynen uygulamak, hatadır. Yanlış anlaşılmaya müsait olan bu hususu bir misalle açıklığa kavuşturmaya çalışalım:

Bir gün bir sahabî Rasûlüllah'a gelir ve "En hayırlı amel hangisidir ya Rasûlallah?" diye sorar. Cevap, "Allah'a iman." olarak gelir. Bu soru pek çok sahabî tarafından farklı zamanlarda Allah Rasû-lü'ne sorulur ve cevaplar ekseriyetle değişik verilir. Namazın en fazla önem kazandığı, "*Sabır ve namazla Allah'tan yardım istenmesinin*" (Bakara Sûresi/2: 153) en çok gerekli olduğu bir zamanda namaz en hayırlı ameldir; hicretin önceliği aldığı bir zamanda hicret, zekâtın önceliği aldığı bir zamanda zekât, anne-babaya itaatin her şeyin üstüne çıktığı bir zamanda anne-babaya itaat ve bir durumda da hacc-ı mebrûr en hayırlı amel olur. Aynı şekilde, zekâtla mükellef olmayan bir kişi için "En hayırlı amel zekâttır." denmeyeceği gibi, hacca gidecek durumu olmayan kişi için de "En hayırlı amel, hacc-ı mebrûrdur." denmez. Bütün bunlarda, kişilerin hususî durumları, İslâm ağacının hangi merhalede olduğu, toplumun içinde bulunduğu şartlar ve zaman, ayrı ayrı pay sahibidir.

Konuyu bir ikinci misalle daha da açacak olursak:

İslâm'ın tebliği sürecinde henüz iman etmemiş bir insana Din'e ait hükümler olarak "Namaz kıl! Hacca git! İçki içme! Kumar oynama!" demek abes olabilir. İslâm'ın tevhidî planda hakim olmadığı, kalb ve kafalara henüz tam olarak hükmetmediği, kendine has iktisadî ve içtimâî nizamını henüz kurmadığı bir dönemde, İslâmî hadleri uygulayacak bir makam da henüz olmadığından, İslâm adına hadlerin uygulamaya konup konamayacağı üzerinde durulması gereken bir husustur. Bu çerçevede, meselâ, zina

eden kadınların Allah haklarında bir yol açıncaya kadar evlerde hapsedilmesini Kur'ân emreder. Bilâhare, bunlara 100 değnek vurulması hükmü getirilir ve böylece hapsetme hükmü neshedilmiş olur. Bu hükümde, kadınların hür mü cariye mi, evli mi bekâr mı olduğu tasrih edilmemiş, fakat Sünnet, hükmü tafsil etmiş ve söz konusu hükmün bekârlar hakkında olduğunu ortaya koymuştur. Bu hüküm, kıyamete kadar bakidir fakat, İslâm yurdunda irtidat başgösterecek olur ve İslâm hayata hakim olmazsa, bu hüküm uygulanma imkânı bulamaz. Bu takdirde, irtidadın hakim olduğu bir yerde Müslümanlar bu hükmü uygulamaktan sorumlu olurlar mı?

Yine, cihad, İslâm'ı yaşayıp yaşatma mücadelesine verilen addır. Bu, gerektiğinde sözle olur; gerektiğinde kalble, gerektiğinde elle olur. Elle, kılıçla yapılan cihadın adı *kıtal*dir. Kur'ân, kıtale ancak Medine'de izin vermiştir. Böylece, Mekke'de kıtalin yasak olması hükmü neshedilmiştir ama, bu daha sonra dünyanın herhangi bir yerinde, hattâ her yanında Mekkî şartların yeniden dirilmeyeceği manâsına gelmez. Bundandır ki, neshedilen hükümlerin lâfızları Kur'ân'da kalmıştır ve bunların elbet, belki de her zaman dünyanın şurasında veya burasında uygulanma şartı mevcut olacaktır. Zamanı ve yeri gelir, kıtal gerekir, zamanı ve yeri gelir, kıtale izin olmaz; sözlü tebliğ şart olur. Yeri gelir, kılıç kullanmak kaçınılmaz olur; yeri gelir, maddî kılıç kınına girer, Kur'ân'ın elmas düsturlarıyla cihad devri açılır. Bu, şartlara ve zamana göre değişiklik gösterebildiği gibi, aynı dönemde ve aynı şartlarda bazı kişilerin hususî durumlarına göre de değişebilir. Mü'minlerin bazıları olur ki, bulundukları yere, konuma ve kendilerini kuşatan şartlara göre ağızlarını hiçbir zaman açmamaları, onlar için cihadın en efdali haline gelir.

Kur'ân, bazen neshin illetini de söyler. Meselâ, bir dönem için "savaş halinde kâfirler üzerine ezici bir üstünlük sağlayıncaya ve hususî planda, savaş meydanında onları tam bir yenilgile uğratıncaya kadar esir almanın yakışık almayacağını" ifade buyurur (Enfal Sûresi/8: 67). Bu üstünlük sağlanınca da esir almakta beis olmaz. Fakat öyle zaman olur, günler öyle dolaşır gelir ki, mü'minler yeniden henüz esir almanın caiz görüleceği üstünlük noktasına henüz erişmemiş olurlar. Bu noktada, esir almadan öldürme hükmü yeniden devreye girer.

Bir diğer, tipik misal, zekât karşısında müellefe-i kulûbun durumudur. Sünnet'in bile Kur'ân'ı neshedip neshedemeyeceği tartışmalı olduğu halde, Hz. Ömer'in müellefe-i kulûbu zekât verilecek sekiz sınıfın içinden çıkardığı bazı âlimlerce ileri sürülmüş, hattâ kabul görmüştür. Hz. Ömer (radıyallahu), Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti döneminde, Rasûlullah'ın kendi zamanında zekâttan pay verdiği müellefe-i kulûbdan iki kişiye artık zekât ödenmesine karşı çıkmıştır. Aslında bu hadise bir nesh hadisesi değildir. Ne kadar aziz ve büyük de olsa, Hz. Ömer'in Kur'ân'ı ve Sünnet'i neshedemeyeceği ortadadır. Fakat, Kur'ân'ın ruhunu iyi kavramış bulunan Hz. Ömer'in bu davranışı, neshin mantığı gereğidir. Bu iki kişi, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) zamanında müellefe-i kulûbun içine girdiği halde, Hz. Ebû Bekir zamanında girmiyorlardı ki, kendilerine zekât verilsin. Müellefe-i kulûb, kalbleri İslâm'a ısındıracakları ve şerlerinden emin olunması gereken kişileri içine alır. Hz. Ömer'in zekâttan düştüğü kişiler bu ikinci sınıftandı ve artık, Hz. Ömer'in de ifade ettiği üzere, İslâm'ın onlara ihtiyacı yoktu. Acaba, en az yüz yıldır Müslümanlar Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer dönemini mi yaşıyorlar ki, müellefe-i kulûb ebediyen ortadan kalkmış olsun? Aynı şekilde, Hz. Ömer, hattâ Yavuz ve Kanunî dönemlerinde bile dünyanın her yanında müellefe-i kulûb bulunabilirdi. Herkes Müslüman oluncaya kadar -o da olacaksa- müellefe-i kulûb müessesesi devam edecektir.

Demek oluyor ki *nesh*, İslâm'ın dinamizmini, her zaman, her şartta, her kişiye uygulanabilir ve her meseleye cevap verebilirliğini ortaya koyan çok mühim bir vakıadır. Bunu başka şekilde anlamak, bir yanda neshi bütünüyle reddetmek ve karşı yanda Kur'ân-ı Kerîm'de her zaman için Kıyamet'e kadar ve mutlak manâda mensuh âyetlerin varlığını kabul etmek, kanaat-i âcizanemce, İslâm'ı en açık ve bilinmesi gerekli en hayatî bir yanından mahrum bırakmak demek olur. Evet, hükmüyle mutlak manâda ve her zaman için geçerli olacak şekilde neshedilmiş âyetler bulunabilir, namazda Kâbe'ye dönülmesi gerektiği gibi. Fakat, aşağıda temas edileceği üzere, gerek bu hükümle (Bakara Sûresi/2: 144) hükmü neshedilmiş âyetin (Bakara Sûresi/2: 245), gerekse hükmü mensuh diğer âyetlerin daha başka manâları, hattâ ihtiva ettikleri hükümler vardır. Bu yüzden, İslâm'ın

ilk şaşaalı asırlarında mensuh âyetlerin sayısını 260'a çıkarmak da, İmam Süyûtî'nin bu sayıyı 20'ye, Şah Veliyullah Dehlevî'nin 5'e indirmesi de herhalde yanlış ve birbirine zıt şeyler olmasa gerektir. Bu büyük imamlardan her biri meseleyi kendi zaman ve şartlarında değerlendirmiş olabileceği gibi, yukarıda kısmen parmak bastığımız şu önemli hususu da nazara almış olabilirler:

Kur'ân-ı Kerîm'in âyetleri -ahkâm âyetleri dahil- hiçbir zaman tek bir manâya hamledilmez. Melekût âleminin hakikatlari, şu madde âleminde çok defa şarta, kişiye, zamana, 'reng'e, 'ayna'ya göre izafiyet arzeder. Âyetlerin de bu şekilde şarta, kişiye, döneme, 'ayna'ya, 'reng'e bakan yönleri vardır. Bu sebeple, mensuh kabul edilen bazı âyetler öyle manâları bünyesinde taşımaktadır ki, o âyet, o manâ katmanlarıyla Kur'ân'ın bütünlüğü içinde çok mühim bir yer işgal eder. Meselâ, "*Her ne tarafa yönelirseniz yönelin, Allah'ın Vechi orasıdır*." (Bakara Sûresi/2: 215) âyetinin "*Yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir*!" (Bakara Sûresi/2: 144) âyetiyle nesholduğu ileri sürülmektedir. Fakat, mensuh kabul edilen bahis mevzuu âyetin ahkâm ifade etmesi, sadece bir yönüyledir. -Kaldı ki, Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) Mescid-i Haram'dan önce herhangi bir tarafa değil, yine tek bir yöne, Kudüs tarafına yönelerek namaz kılıyorlardı; bu yüzden, bu âyetin kıble hükmü ihtiva edip etmediği bile tartışılabilir. Âyet, ayrıca, yönlerin izafîliği, Allah'ın her türlü yönden ve bir yönde bulunmaktan münezzeh bulunduğu ve asla mekâna tabi olmadığı, yeryüzünde kıble için tek bir yöne değil, namaz kılınan yerin Kâbe ile olan pozisyonu gereği her yöne yönelindiği, doğu-batı-güney-kuzey bütün yönlerin ve mekânın Allah'a ait olduğu, Nûr âyetinde de (Nûr Sûresi/24: 35) ifade olunduğu üzere, Allah'ın nûrunun, Kur'ân'ın ve İslâm'ın şark, garb gibi tek bir yöne irca edilemeyeceği ve zaman-mekân üstü olduğu, her yerde ve her şekilde Allah'ın rızasını kazanmaya bir yol bulunduğu, kişinin istediği zaman, istediği yerde ve her halükârda, arada hiçbir aracı olmaksızın yüzünü Allah'a çevirip O'nunla temasa geçebileceği, dünyanın her yanında Allah'tan gelmiş hakikatlerin bulunabileceği gibi ilk etapta akla gelen daha pek çok manâlara da muhtemeldir ki, mensuh âyetlerin sayısını bir hayli kısan âlimlerimiz, bu hususları da haklı olarak gözönüne almış olabilirler.

Netice olarak, ifrat da tefrit de zararlıdır; ehl-i hakikat belli zaman ve mekânla sınırlı olmamalıdır. Kur'ân'a yaklaşmada seleften azamî ölçüde istifade edilmekle beraber, onlara takılıp kalınmamalı ve Kur'ân'ın en karanlık noktalara da ışık tutan aydınlığını sonuna kadar keşfedebilmek için zamanı, mekânı, çevreyi, şartları, hususî durumları, İslâm'ın cihanşümullüğünü her zaman gözönüne almalı, her sahadaki ilmî gelişmeleri yakından takip etmeli; tefekkür, teemmül, tedebbür, akletme, tefakkuh gibi Kur'ân'ın sıkça üzerinde durduğu melekeler sonuna kadar kullanılmalıdır.

Beşinci Bölüm

KUR'ÂN VE SÜNNET

KUR'ÂN VE SÜNNET

İnsan, ya akl-ı selim ve muhakemesinin, ya da heveslerinin tesirindedir; bu sebeple de, ya hakka veya kuvvete, ya hikmete veya hükümete, ya hüdaya veya hevaya uyar. Muhakeme ve tefekkürden yoksun teslimiyet, Müslümanlarda bilhassa son asırlarda kuvvet, tabiat, heva ve hislerle birleşince, çoğu konularda istibdad ve tahakküm ortaya çıktı. Bu da, daha çok şu veya bu şekilde isim yapmış kişilere her hususta doğrudan ve sorgusuz bağlılığa ve neticede söylenenden çok sadece söyleyene bakmaya, dolayısıyla da, başkalarının fikir ve düşüncelerine itibar etmeyip, sadece kendi meşrep ve mesleğine taassubane bağlanmaya yol açtı. Bu şekilde, hakikatin ortaya çıkmasına engel olan taassup ve taraftarlık safsata, başkalarını dalâlette, hattâ küfürde görme ve sonuçta ümmet içinde önü alınmaz tefrika ve düşmanlıklar doğurdu.

Öte yandan, Araplar, Cahiliyye döneminde ümmî bir topluluk idiler. Fakat tarihlerde anlatılan sefil huy, inanç ve adetlerine rağmen, karakter ve safiyetleriyle İslâm'ı omuzlayabilecek kişileri de içlerinden çıkarıp, Din-i Mübîn'in aralarında yayılmasıyla tüm rağbet, gayret ve meyillerini Din'i tanıma, yaşama ve yaşatmaya yönelttiler. Çevrelerine ve kâinata sırf "hikmet" noktasından değil, aynı zamanda "istidlâl" noktasından bakıyorlardı. Onların hassas olan tabiî zevklerine ilhamda bulunan ve fıtratlarına uygun geniş ve ulvî çevreleriyle safî olan fıtratlarını terbiye eden, yalnızca Kur'ân idi. Fakat İslâm'ın, çok farklı medeniyet ve dinlerin yaşanıp, halâ da yaşanır olduğu bölgelere yayılmasıyla çok çeşitli kavimler inanç, örf, düşünce ve adetleriyle birlikte İslâm'a girdiler. Bu arada, özellikle Vehb ibn Müneb-

bih ve Ka'bü'l-Ahbar gibi İsrailoğulları âlimlerinin Müslüman olmasıyla onların pek çok malûmatları da -tabir yerindeyse- Müslüman oldu. Bu malûmatın İslâm'ın esaslarına ters düşmeyen kısımları önceleri hikâyeler ve rivayetler nev'inden tenkitsiz dinlenirken, daha sonra çeşitli faktörlerle gerçek kabul edilip, birtakım şüphe ve hurafelere kapı açtı. Yine, burada konumuz dışında olan pekçok tarihî ve dolaylı yoldan bizzat Din'in özüne ilişkin tesirlerle eski Yunan felsefesinden bazı menfî unsurlar da, İslâm'ın pak harîmine yol buldu. Bütün bunlara, Kur'ân ve Hadis'in mecaz, teşbih ve istiarelerinin, ilmin elinden cehlin eline düşerek zahiriyle ele alınması ve yukarıda sözünü ettiğimiz israiliyât ve yunaniyâtın müfessirlerce Kur'ân'ın tefsirinde bir derece kullanılması da eklenince, birtakım 'hurafe'ler İslâm'ın içine girdi. Bunların yanısıra, hadisin ifadesiyle madenler gibi her bakımdan birbirinden farklı olan insanlara, her zaman, her mekân ve her şartta seslenip, en önemli gayesi çoğunluğu irşad olan Kur'ân'ın Arap üslûbunda tenezzülât-ı İlâhiyye denilen ifadelerinin hep zahiriiyle ele alınmasından doğan ifrata, bu ifadeleri hep mecaz ve istiareye hamledip, yalnızca bâtına dalmaktan doğan tefritin eklenmesi, tefsirlerde geçen fikirlerin, müfessirlerin büyüklük ve şöhretine itimatla Kur'ân'dan sayılması ve tefsir ve Din'le, tefsir ve Din konusunda yazılan eserlerin nerdeyse bir tutulması, pek çok muzahrafatın İslâm'a mal edilmesi neticesini doğurdu.[45]

Sonra, bunlara karşı her şeyi âdeta silip süpüren bir tepki hareketi ortaya çıktı. Kur'ân, herkesin içindeki her şeyi âdeta kemaliyle anlayabileceği tekdüze ve yalnızca lâfzının ortaya koyduğu basit anlamlı bir kitap; Din tefakkuh, tezekkür, teemmül, tedebbür, akletme vb. gerektirmeyen ve derûnîlikten, manevîlikten yoksun bir sistem veya ideoloji; Sünnet, Kur'ân karşısında özellikle Rasûlüllah'tan sonraki dönemler için âdeta bir fazlalık ve nebî, kendisine vahyedileni sadece nakleden basit ve sıradan bir nakilci durumuna düşürüldü. İslâm tarihi hurafeler, safsatalar ve İslâm'a bulaşan ve onun safiyetini gideren kirler tarihi olarak ele alınıp, teferruatta her zamanın ve her şartın kendine has bir hükmü olduğu ve bir zamanın anlaşılması ve o zamanda düşünülmesi için başta insanın fikir, düşünce ve kabiliyetleri olmak üzere her şeyin o zamana çevrilmesi gerektiği unutu-

---

45 Önemli ölçüde Bediüzzaman Said Nursî, *Muhakemat*, Tenvir Yayınları, İst., 9-43.

larak, selef-i salihîn çağına dönme sloganıyla bütün bütün gözardı edilir oldu. Yukarıda sözünü ettiğimiz birinci durum, en fazla İslâm'a birtakım yanlış anlamalar getirir ve ona ulemanın yanlış da olabilecek fikirlerini ekler, ama bunun yanısıra çoğunlukta saf bir teslimiyet ve sormadan had bilirlik doğururken, bu ikinci durum, her tercümeyi Kur'ân, her bir kitap okuyanı âlim, herkesi fakih, muhaddis ve müfessir ve İslâm'ı ve Kur'ân'ı anlamada âdeta Peygamber'in de üstünde bir ehl-i zikir yaptı. Bunun sonucunda Din de Din olmaktan çıkıp, yeni 'ulema' ve 'aydınlar'ın fikir, münakaşa ve münazara jimnastiği sahası haline geldi.

Evet, Kur'ân "Bakınız!", "Düşünmüyorlar mı?", "Halâ bakmayacaklar mı?", "Halâ akletmeyecekler mi?", "Düşünüp ders almazlar mı?", "Sistemlice düşünmezler mi?", "Anlayıp ders alacak yok mudur?", "Ey lübb (gerçek idrak ve derin anlayış) sahipleri, ibret alınız, anlama dikkat ediniz!" der ve tefekkür, tedebbür, tezekkür, i'tibar, teemmül, tefakkuh ve akletme gibi pek çok zihnî-kalbî faaliyetten söz eder. Ve taassup ve kuvvetin yerine hakkı, safsatanın yerine delil ve bürhanı, meyil ve arzuların yerine selim aklı, düşünceyi ve muhakemeyi, hevanın yerine hüdayı, hislerin yerine fikirleri ve başkalarını küfür ve dalâlette görmenin yerine tevfik, tatbik ve istişareyi koyar. Ayrıca, denge ve uygunluk, Kur'ân'ın esaslarındandır; bu bakımdan, bir zemm-i zımnî ve ihtilâlci olan mübalâğayla, 'terğîb ve terhib' için ihsan-ı İlâhî'den fazla ihsanın Kur'ân'da yeri yoktur.

Hem, her zamanın bir hükmü vardır. Şöyle ki: Dün teorik ve hattâ hayalî olan bir şey, bugün pekalâ gerçek olabilir; sözgelimi, bir hikmet ve tıp dâhisi olan İbn Sina'ya kapalı olan bir mesele, bugün basit bir felsefe ve tıp talebesine açık olabilir. Ayrıca, her zerresiyle âlemde kemale doğru bir meyil vardır; bundan dolayı, âlemdeki yaratılış, tekâmül kanununa tâbidir. Dolayısıyla, yaratılış ağacının meyvesi olan insanda da kemale doğru bir meyil vardır. Bu meyil ise, fikirlerin birbirine eklenmesiyle gelişir. Ayrıca, her insan, hiç bir bakımdan birbirinin aynı olmadığı gibi, her insanda zahirî beş duyunun yanısıra akıl, fikir, muhakeme, muhayyile, musavvira, kalb, ruh, sır, hafâ, ahfâ gibi letaif vardır ve her çağa, her mekâna, her şarta ve her insana seslenen ve "yaş, kuru her şeyin kendinde bulunduğu" Kur'ân'ın da, rivayette geldiği gibi "zahiri, bâtını, bâtınının bâtını, her

zahir ve bâtının birer had (sınır) ve müttalâ'ı (nihaî anlam sahası ve ittılâ alanı) ve her had ve müttalâ'ının 'şücun ve ğusun' denilen dalları vardır." Bu mertebelerin her biri için birer derece, birer kıymet, birer makam söz konusudur. İşte, her sahada olduğu gibi, bu önemli sahada da fikir beyan edecek ve kalem oynatacak araştırıcının çalışkan, zamanın tesirlerinden kurtulmuş, mazinin derinliklerine dalmış olması ve mantığın terazisini kullanıp, her şeyin kaynağını bulması gerekir.[46]

Eğer, büyük ölçüde büyük bir müceddid ve büyük bir ehl-i tahkikten naklettiğimiz bu doğru ölçüler yeterince anlaşıldıysa, yine, İslâm Ümmeti'nde İsrail Oğulları nebîlerinin fonksiyonunu gören daha başka müceddid ve ehl-i tahkik asfiyânın verdikleri bilgiler istikametinde Kur'ân ve Sünnet'le ilgili tartışma konusu yapılan meseleleri şu beş ana başlık altında inşaallah incelemeğe çalışacağız:

1. Kur'ân ve Sünnet nedir; umumî ve hususî manâsı içinde Sünnet de vahiy midir?

2. Kur'ân, mübîn (kendi apaçıklığı içinde açıklayıcı)dır, âyetleri beyin (manâ ve muhtevaları belli ve açık)tır ve her şeyi tibyan (açıklama, aydınlatma) içindir. Böyleyken, Rasûlüllah'ın mübeyyin (aydınlatıcı, açıklayıcı) olması ne anlama gelmektedir?

3. Sünnet'in şümulü, hususiyeti ve Kur'ân karşısındaki mevkii nedir?

4. Kur'ân'ın tefsirinde ve hadisin tefsir ve sıhhatinde umumî ölçüler nelerdir? Herkes Kur'ân'ı anlar mı? Nebî, her bakımdan masum mudur?

5. Kur'ân ve Sünnet'e dönme ve demektir? Selefle aramızdaki irtibat nasıl olmalı ne nasıl anlaşılmalıdır? Bu manâda İslâm tarihini nasıl değerlendireceğiz?

1. Kur'ân, Sünnet ve Vahiy

Yaratılışın en yüksek gayesi ve fıtratın en yüce neticesi Allah'a imandır; insaniyetin en ulvî mertebesi ve beşeriyetin en büyük makamı, Allah'a iman içindeki ma'rifetullahtır. Cinlerin ve insanların en parlak saadeti ve en tatlı nimeti, ma'rifetullah içindeki Allah sevgisidir. Ve beşer ruhu için

[46] Önemli ölçüde Bediüzzaman Said Nursî, *Muhakemat*, Tenvir Yayınları, İst., 9-43.

en katışıksız sürur ve insan kalbi için en safî sevinç, muhabbetullah içindeki ruhanî lezzettir. Evet, bütün hakikî saadet, halis sürur, şirin nimet ve safî lezzet elbete Allah'ı tanıma (ma'rifetullah) ve sevme (muhabbetullah)tadır. Cenab-ı Hakk'ı tanıyan ve seven, sonsuz saadete, nimete, nurlara, sırlara ya potansiyel olarak ya da fiilen mazhardır, O'nu hakikî tanımayan, sevmeyen, sonsuz elemlere, ızdıraplara ve vehimlere müptelâ olur. Evet, şu perişan dünyada, avare beşer içinde, neticesiz, gayesiz bir hayatta aciz, miskin bir insan, bütün dünyanın sultanı da olsa kaç para eder!? İşte insanın, bu perişan, fanî dünyada Sahibi'ni tanımaz, Mâliki'ni bulmazsa ne kadar çaresiz ve başıboş bir varlık durumuna düşeceği ve düştüğü ortadadır. Ama, Sahibi'ni tanıyıp, Mâliki'ni bulduğunda, O'nun rahmet ve kudretine sığınarak şu dünyayı nasıl bir cennete çevirebileceği ve çevirdiği de apaçık meydandadır. Bu yüzden, kullarına sonsuz rahmet ve cemaliyle tecellî eden Allah (celle celâlühû), insanlar arasından bizzat temizleyip seçtiği kişileri 'elçi' olarak kullanır ve insanlara muhabbetullah ve ma'rifetullahın yollarını öğretir.

Kâinatta insan elinin ulaşmadığı yerlerde tam bir sulh, tam bir denge hakimdir. Yaratılmışların en şereflisi olarak, diğer varlıklardan farklı biçimde Allah'ın Kelâm, İrade ve İlim sıfatlarının da kendi kapasitesince mazharı bulunan insan, yeryüzünde aynı sulh ve dengeyi sağlamakla mükelleftir. Onun iman-ma'rifet-muhabbetle aynîleşen saadeti burada yatar. Fakat, yeryüzünde bir bakıma içtimâî hayatın gereği olarak, her insan pek çok bakımlardan her insandan farklıdır. Omuzlarındaki ağır mükellefiyetin gereklerini ve bunları yerine getirme yollarını her bir insanın bilmesi mümkün değildir; bu yüzden, insanlar için 'Nübüvvet-Risalet' mutlaka gereklidir. Ayrıca, sonsuz ve kusursuz sıfatlara, isimlere sahip olan, sonsuz güzellikteki bir Zât'ın tanınmayacak olduktan sonra varlığı âdeta anlamsızlaşır. O Zât, öncelikle Kendi'nde mütecelli olup, Kendi Kendi'ni kemaliyle bilse de, varlığı İlim'den ibaret değildir. Dolayısıyla sıfat ve isimlerinin eserleriyle de tanınması şânındandır. Yaratan yaratacak, Rahmân olan rızıklandıracak, Rahîm olan hususî rahmet ve merhametini gösterecek, Mümît olan ölümü verecek, Muhyî olan diriltecektir. Dolayısıyla, şuurlu ve sorumlu varlıkların hayatı nübüvvetsiz-risaletsiz olamayacağı gibi, Zât-ı

İlâhî de risaletsiz olmaz. Nübüvvet-risalet göreviyle görevlendirilip, insanlığa gönderilecek kişiler de mutlaka insanlar arasından çıkacaktır. Demek oluyor ki rasûl, hem beşerdir, beşer olması dolayısıyla beşer gibi davranır -yer, içer, evlenir, uyur; fakat hem de rasûldür; risaleti itibariyle Cenab-ı Hakk'ın tercümanıdır, elçisidir. Bu yüzden, her hali, her tavrı risaletine, nübüvvetine ve doğruluğuna şahittir, delildir ama, her tavır ve hareketinin risaletinden kaynaklanması ve olağanüstü olması gerekli değildir. Çünkü, Cenab-ı Hakk onu, tüm zihnî, kalbî, içtimaî, iktisadî ve ferdî hal ve hareketlerinde insanlara dünyevî ve uhrevî saadetlerini kazandıracak bir rehber, bir imam olsun ve her biri İlâhî Kudret'in bir mucizesi olan âdiyât içindeki harikulâde Rabbanî Sanat'ı ve İlâhî Kudret'in tasarrufunu göstersin diye beşer suretinde göndermiştir. Eğer bütün tavır ve davranışlarında beşeriyetten çıkıp harikulâde olsaydı, bizzat imam olamazdı; davranışları, tavırları ve halleriyle ders veremezdi. Hem, insanın yeryüzünde tâbi tutulduğu imtihanın sırrı ve mükellefiyetinin hikmeti, akla kapı açılıp, iradenin elden alınmamasını gerektirir; bu sebeple de, Rasûl'ün öncelikle beşer olması ve her halinde olağanüstülük bulunmaması lüzumludur.

Risalet, vahye dayanır. Vahiy, Allah'ın, elçilerine hususî bir şekilde konuşmasıdır ki, bunun şekilleri ve türlerinin açıklanması burada konumuz dahilinde değildir. Konumuz açısından şu kadarını belirtmeliyiz ki, vahiy iki kısımdır:

1. Açık (sarîh) olan vahiy: Kur'ân gibidir ki, bu tür vahiyde rasûl sadece tebliğ edicidir ve asla müdahalesi yoktur. Buna vahy-i metlûv da denir, yani o, melek tarafından rasûle getirilip okunan vahiydir.

2. İkinci kısım vahiy, kapalı (zımnî) vahiydir ki, buna vahy-i gayr-ı metlûv da denir. İşte Sünnet bu vahye dayanır. Bu vahiy, ya icmalî, ya remizli, ya kinayeli olarak, ya da ilham suretinde gelir. Nitekim, Ebû Davud ve İbn Hanbel'in rivayet ettiği bir hadis-i şerifte, "Şüphesiz ki, bana Kitap ve onunla birlikte bir benzeri verildi"[47] buyrulurken, dördüncü soruda "Nebî her bakımdan masum mudur?" konusunu ve üçüncü soruda Sünnet'in kapsamını işlerken daha geniş değineceğimiz üzere, bu rivayete mutabık bir âyet-i kerimede de, "*(Ey rasûlüm,) sana da bu Zikr'i*

[47] Ebû Davud, *Sünen*, "Sünnet," 5.

(Kur'ân'ı) indirdik ki, (senin vasıtanla o Kur'ân'da) kendilerine indirilmekte olan (gerçekleri, kaide ve hükümleri, va'd ve tehditleri) insanlara apaçık anlatasın. Umulur ki, ciddî ve sistemli olarak düşünürler." (Nahl Sûresi/16: 44) buyrulmaktadır. Âyet, Kur'ân indirildikten, yani ondan herhangi bir âyet, âyetler grubu, sûre geldikten sonra ondaki ve onlardaki, nihaî olarak bütün Kur'ân'daki gerçeklerin, va'd ve tehditlerin, hükümlerin insanlara açıklanması gerektiğini beyan buyurmakta ve bunu da öncelikle Kur'ân'ın kendisine indirildiği zâta, yani Peygamber Efendimiz'e yüklemektedir. Şu halde, Kur'ân'ın insanlara tebliği sadece onu okumak değil, okumak, anlatmak ve açıklamaktır. Elbette Peygamber Efendimiz bu görevi hakkıyla yerine getirmiştir. İşte hadisçiler ve usûl alimlerine göre, "Rasûlullah'tan Kur'ân-ı Kerim dışında sadır olan her türlü söz, fiil ve takrir"[48] demek olan ve vahyin gayr-ı metlûv kısmını oluşturan Sünnet, Kur'ân'ın mücmelini (özet ve özlü ifadelerini) tafsil eder (açar), müphemini (kapalısını) tefsir eder, Kur'ân'da umumî ifadelerle gelen bazı hükümleri tahsis eder (o hükümlerin hangi şartlara bağlı, kim ve ne ile ilgili olduğunu beyan buyurur), mutlak, yani bir kayıtla kayıtlanmadan gelmiş hükümlerini takyit eder (kayıtlandırır). Aynı zamanda Sünnet, Kur'ân'ı hayata hayat yapma yoludur.

Bu noktada, Rasûlüllah'ın her söz ve hareketi öncesinde hemen vahiy geliyor ve Rasûlüllah buna göre hareket ediyordu demek istemiyoruz. Durum bazen böyle olmakla birlikte, bu vahiy bazen ilham şeklinde oluyor, bazen çok umumî bir çerçevede geliyor ve Rasûlüllah çoğu konuları kendi firaset ve içtihadıyla bu çerçeveye uyguluyordu. Bu bakımdan, her hadis-i şerife bütün tafsilatıyla kesin ve açık vahiy gözüyle bakılmaz. Beşeriyetin gereği davranışlarda Risalet'in ulvî eserleri aranmaz. Bununla birlikte, Rasûlüllah'ın özellikle Din'le -itikat, ibadet, muamelât, ukûbât ve ahlâkla- alâkalı her sözü, her davranışı, her takriri doğrudur; yanlış, hata ve isyandan uzaktır. Devlet başkanlığıyla, yani kamu idaresiyle ilgili meselelerde ise istişareyle emredilmiştir, çünkü, her ne kadar O bu hususta da şüphesiz herkesten daha bilgili olsa da, bu konu biatla, yani halkın rızasıyla

[48] Muhammed T. el-Hakîm, *Es-Sünnetü fi'ş-Şerîat'il-İslâmiyye*, s., 7-8.Mücteba Uğur, *Hicrî Birinci Asırda İslâm Toplumu*, Çağrı Yay., İst., 1980, s., 54.

bağlıdır. Şu kadar ki O, bir bakıma 'görüş-rey' demek olan içtihadlarında bile Allah'ın yol göstermesine tâbidir: "*Sana Kitabı kendisinde hiçbir şüphe olmayacak şekilde ve gerçeğin ta kendisi olarak indirdik, insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği şekilde hükmedesin diye*." (Nisâ Sûresi/4: 105). Bu âyette ifade buyrulan 'Allah'ın göstermesi'ne sadece Kur'ân'ın hükümleri denemez. Allah, açık vahiy dışında da rasûllerine yol gösterir, tarifte bulunur. Meselâ, Hz. Nuh'a (aleyhisselâm) gemiyi vahyi ve nezareti altında yapmasını emretmiştir (Hûd Sûresi/11: 37). Herhalde bu vahiy, Kitaba geçmiş bir vahiy olmayıp, müfessirlerin dikkat çektiği gibi, ilhamla yönlendirme ve talimat idi. Din ve hayatla ilgili hükümlerin tamamının açıkça Kur'ân'da yer almadığı da açıktır. Dolayısıyla Rasûlüllah'ın içtihadları da bir bakıma zımnî-kapalı, gayr-ı metlûv vahye, Risalet haleti ve sırrına dayanıyordu ki, bunlara da uyulması kesinlikle gereklidir.

2. Kur'ân Mübîn, Rasûlüllah da Mübeyyindir

Bu son derece ince, dikkat gerektiren şümûllü ve nazik konuyu burada bütün teferruatıyla açıklamak mümkün olmamakla birlikte, çalışmamızın şümulü dahilinde ana çizgileriyle tasvire çalışacağız. Önce, aşağıda en kısa şekilde meallendirilmiş âyetlere bakalım:

Her şey ki, biz onu İmam-ı Mübîn'de sayıp kaydettik. (Yâ-Sîn Sûresi/16: 12)

Göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. (Münafikûn Sûresi/63: 7)

Katımızda zapteden, koruyan bir Kitap vardır. (Qâf Sûresi/50: 4)

Hayır; o çok şerefli bir Kur'ân'dır. Levh-ı Mahfuz'dadır. (Bürûc Sûresi/85: 21-22)

Yerde ve nefislerinizde size isabet eden herhangi bir şey olmasın ki, onu yaratmadan önce bir Kitap'ta bulunmamış olsun. (Hadîd Sûresi/57: 22)

Ne yerde, ne gökte zerre ağırlığınca bir şey Rabbinden kaçmaz. Ne bundan küçük, ne bundan büyük hiçbir şey yoktur ki, Kitab-ı Mübîn'de bulunmamış olsun. (Yunus Sûresi/10: 61)

Gaybın anahtarları O'nun katındadır; onları O'ndan başkası bilmez. Karada ve denizde olanı da bilir. Bir yaprak düşsün de O bilmiş olmasın; yerin karanlıklarında bir dane ve yaş ve kuru hiç bir şey yoktur ki, Kitab-ı Mübîn'de bulunmamış olsun. (En'âm Sûresi/6: 59)

İlim, ancak Allah katındadır. (Ahkaf Sûresi/46: 23, Mülk Sûresi/67: 26)

(Firavun,) "Ya ilk nesiller ne durumdadır?" dedi. (Musa), "Onların ilmi, Rabbimin katında bir Kitap'tadır" diye cevap verdi. (Tâ-Hâ Sûresi/20: 51-52)

Hiç bir şey yoktur ki, hazineleri Bizim katımızda olmasın. Biz, onu ancak bilinen bir kaderle indiririz. (Hıcr Sûresi/15: 21)

Dilediğini mahveder, dilediğini yerinde bırakır; Ümmü'l-Kitap O'nun katındadır. (Ra'd Sûresi/13: 39)

Allah sizi gaybe muttalî kılacak değildir; ancak Allah, rasûllerinden dilediğini seçer. (Âl-i İmran Sûresi/3: 179)

Şüphesiz o kerim bir Kur'ân'dır. Korunmuş bir Kitap'tadır. Ona tathir edilmişlerden başkası el süremez. (Vakıa Sûresi/56: 77-79)

Bütün bu âyetlerden çıkan netice, -Allahu a'lem- şu olsa gerektir: Bütün varlıkların, kâinattaki olmuş olacak, gelmiş gelecek her hadisenin, her şeyin, mahiyetini ancak Allah'ın bildiği ve ancak Allah'a ma'lûm -mutlak gayb nev'inden- değişmez, sabit ve kalıcı 'ilmî' vücudu vardır. Kur'ân'ın 'İmam-ı Mübîn, Ümmü'l-Kitap' gibi adlarla andığı bu ilmî vücudların tamamı, defteri, fihristi İlim ve Emr-i İlâhî'nin bir nev'ine bir ünvandır ki, âlem-i şehadetten çok âlem-i gayba, içinde bulunduğumuz zamandan çok geçmiş ve geleceğe, her şeyin zahirî varlığından çok aslına, köküne ve tohumuna bakar. Bu ilmî vücudlar, yani eşyanın kökleri, asılları, hakikati elbette kayıtlıdır ve bunun bilgisi ancak Allah'a aittir. Ortaya çıkacak varlıkların programlarını, fihristini ihtiva eden eşyanın tohumları, kökleri İmam-ı Mübîn veya Ümmü'l-Kitap, hattâ Levh-i Mahfuz denilen bir 'mecmua'da toplanmış olup Allah, bunları Kudret ve İradesi'nin tecellisiyle kâinattaki fonksiyonlarına, muhteviyatına göre Kitab-ı Mübîn dediği 'kudret defteri'ne geçirmekte, âlem-i gaybdan çok âlem-i şehadete bakan bu defterde her şey sıfatını, mahiyetini ve buna göre vücudunu giymekte, kendine has bir şekille zuhura gelmekte, yani 'malûm bir kader'le indirilmektedir. Kudret-i İlâhî, varlıkları silsile silsile birer âyet olarak Kader'in düsturuyla 'Levh-ı Mahv ve İspat' denilen zamanın sayfalarında yazmakta; varlıklar, âlem-i gaybdan âlem-i şahâdete, İlim'den Kudret'e geçmekte, yani Levh-i Mahfuz, Levh-i Mahv ve İspat'ta açılmaktadır. Levh-i Mahv ve İspat, mümkinat dairesinde, yani kâinatta Levh-i Mahfuz'un ölüm

ve hayata, varlık ve faniliğe mazhar eşyada yazar-bozar bir tahtasıdır ki, 'zaman' dediğimiz şeyin hakikati de budur.[49] İşte Kur'ân, bir bakıma Kitab-ı Mübîn olarak, eşyanın gerçeğinin, kök ve asıllarının Levh-i Mahv ve İspat'taki hareketlerinin lâfızla ifadesidir ki, her şey onda vardır.

Kur'ân, her şeye kendi derecesinde önem verir; onun ana maksatları Tevhid, Nübüvvet, Âhiret, Adalet ve İbadet'tir. Tüm Kur'ân ayetleri bu dört esas çerçevesinde döner; çünkü kâinat ve insan gibi bize Rabbimiz'i tanıtan üç küllî ma'rifet kitabından biri olarak Kur'ân, bu dört esasın 'âyetler'iyle doludur. Allah, eşyanın hakikatini, her şeyin ilmini Levh-i Mahv ve İspat'ta onunla açmıştır. Ama herkes, her şeyi onda göremez; ona el sürebilecek, onu hakkıyla bilebilecekler ancak 'mutahhar' olanlar, yani bizzat Cenab-ı Hakk'ın temizledikleridir. Nasıl kömürden elmasa, bakırdan altına ve pırlantaya kadar binlerce türden maden varsa, nasıl en lekesiz bir ayna, en şeffaf bir damlacıktan en kesif kayalara, taşlara kadar güneş ışığını geçirme ve yansıtma noktasında binlerce çeşitten varlık varsa, insanlar da aynen böyledir. Bir 'nur' olan Kur'ân, kalbi en lekesiz bir ayna olan Rasûlullah'ta bütünüyle yansır; sonra herkes, safiyetine, kalbinin ve dolayısıyla aklının şeffaflık ve duruluk derecesine göre Kur'ân'dan nasibini alır. Bu yüzdendir ki, bazı insanlar 'kapıverecek' korkusuyla gözlerini bu 'Nur'a yumarlar ve gündüzlerini karanlık ederler; işte Kur'ân, böylelerinin kaybını, ziyanını ve karanlığını, zulmetini ve zulmünü artırır.

Evet, Kur'ân'da her şey vardır; o, her şeyi açıklamıştır; ama her şey onda aynı derecede değildir. Yukarıda sözünü ettiğimiz ana maksatlar, herkese hitap edip herkesle ilgili olduğundan en geniş ve en açık biçimde açıklanmış; diğer konular ise kendi önemleri derecesinde Kur'ân'da yerlerini almışlardır. Bazı konular sarahaten, kendi önemleri derecesinde bazıları ise sembol, bazıları temsil, bazıları kinaye, bazıları mecaz, bazıları teşbih ve istiare yoluyla, bazıları imaen, bazıları remzen, bazıları işareten açıklanmıştır. Bunun dışında, Kur'ân'ın bâtını, bâtınının bâtını, her âyetinin haddi, müttalâı, dalları ve dalcıkları vardır. Çünkü o, herkese, her seviyeye, her zamana, her mekâna ve her şarta seslenir.

---

[49] Bediüzzaman Said Nursî, *Sözler*, 30. Söz, 2. Maksat, Haşiye.

Kur'ân'da her şey vardır; ama herkes, ondan her şeyi alamaz. Kur'ân'da binlerce Kur'ân vardır; öyle ki, İbn Abbas gibi 'habrü'l-ümmet' namını almış bir büyük sahabî, "Devemin ipini kaybetsem Kur'ân'da bulurum" demiştir.[50] Kur'ân, ümmî, bedevî bir insandan, en ümmî, akıl, düşünce ve zihnî kapasite bakımından en düşük kişiden, derece derece en zekî, zihnî kapasitesi en geniş, ilmî seviyesi en yüksek kişilere kadar her tabakaya seslenir. Bu yüzden öyle bir ifade kullanır ki, herkes ondan hissesini alır. Kur'ân, her türlü ilmin çekirdeğidir. "Bende milyonlarca benim gibi tane, çiçek, yaprak, dal ve kozak vardır." diyen bir haşhaş tanesi, "Bende toprak altına dağılmış kökler, büyük bir gövde, dallar, yapraklar, çiçekler, meyveler ve benim gibi binler çekirdek vardır." diyen bir meyve çekirdeği, "Bende her şeyi kuşatan bir akıl, gören bir göz, maveralara uzanan bir düşünce ve hayal gücü, duyan kulaklar, yürüyen ayaklar, tadan dil, binlerce sinir, milyonlarca kilometre uzunluğunda genler, şu kadar kemik, kalb, ciğerler.. var." diyen bir nufte nasıl yalan söylemiyorsa, aynen onun gibi, "Bende Tefsir'den Fıkıh'a, Kelâm'dan Tarih'e, Fizik'ten Kimya'ya, Biyoloji'den Zooloji'ye kadar her türlü 'doğru' bilginin tamamı, geçmiş hal ve gelecek, şehadet ve gayb, binlerce enbiyâ, asfiyâ, evliyâ ve muhakkıkînin meşrebi ve mesleği.. vardır." diyen Kur'ân da, elbette yalan söylememektedir. Öyle ki, bütün bunlar Kur'ân'ın tamamında değil, belki çok defa tek bir âyetinde bile vardır; pek çok âyetten her biri Kur'ân'dır. Bunu en müşahhas örneklerle açıklamak isterdik ama, bu çalışmanın sahası buna müsait değil.

Kur'ân, her şeyi açıklıyorsa, o zaman Rasûlüllah'ın fonksiyonu nedir? Oldukça basit bir soru. Kur'ân'daki her şeyi en kâmil şekliyle gören, anlayan ve okuyan Rasûlüllah'tır; onu hem zamanındaki insanlar, hem de gelecekteki insanlar için Kur'ân ifadelerine benzer açık, kapalı, detaylı, icmalî, temsilî, müteşabih, teşbihî, kinayeli, remizli, işareten… açıklayan Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) olmuştur; bu bakımdan, her türü ilmin kaynağı O'dur; O, kendi mübarek ifadeleriyle, "ilmin şehri"-dir; her türlü âlimin başı üzerinde O'onun mübarek ayakları vardır. Evet, 'mübîn' olan Kur'ân-ı 'mübeyyin' olan O'dur. Yalnız sözleriyle değil, her

---

50 Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser yayınevi, 7: 4662.

türlü davranışı, yaşayışı, takrirleriyle de. Nasıl Kur'ân'da tenakuz, yanlışlık, hata, isyan yoksa, aynı şekilde O'nda da yoktur. O, Hz. Âişe'nin ifadesiyle, yürüyen, konuşan Kur'ân'dır.[51] Bu mes'eleyi, şimdi Sünnet'in şümulü ve Kur'ân karşısındaki mevkii mevzûunda daha net ifadelerle ele alalım inşaallah.

3. Sünnet'in Şümûlü ve Kur'ân Karşısındaki Mevkii

Rasûlüllah (sallallahu aleyhi ve sellem), Kur'ân'ı en iyi anlayan, açıklayan ve yaşayan kişi olarak, her derecedeki insana dünya ve Âhiret saadetinin yollarını göstermiştir. Bu sebeple onun Sünnet-i Seniyye'si iki yön arzeder: 1. Kur'ân'ı tebliğ etme ve açıklama noktasında 'mübelliğ ve 'mübeyyin' olma ve bu münasebetle teşrîde bulunma yönü; 2. Velâyet (devlet başkanlığı) noktasındaki emir ve yasakları.

Kur'ân, Rasûl'ün fonksiyonunu şu iki ayetle en belirgin biçimde açıklar:

Allah sana Kitab'ı ve Hikmet'i indirdi ve sana bilmediğini öğretti. (Nisâ Sûresi/4: 113)

Nitekim, size kendi içinizden size âyetlerimizi okuyan, sizi arıtan ve size Kitab'ı ve Hikmet'i öğreten ve size bilmediklerinizi öğreten bir rasûl gönderdik. (Bakara Sûresi/2: 151)

Âyetlerden anladığımız, Cenab-ı Hakk'ın Rasûlü'ne Kitap ve Hikmet'i indirdiği ve bilmediklerini öğrettiği, Rasûl-i Ekrem aleyhissalâtü vesselâm'ın da ümmetine tekvinî ve teşriî, Kur'ân'ın ve kâinatın ayetlerini okuduğu, böylece onları günahların kirinden arıttığı ve sonra onlara Kita-

---

[51] Gerçek bu iken, Kur'ân "*İnneme'l-ılmu ınde'llah*-İlim ancak Allah katındadır." diye ilmi öncelikle Allah'a hasreder, fakat bu "Her ilim sahibinin üstünde bir âlim bulunur." (Yusuf Sûresi/12: 76) âyetinde ifadesini bulduğu üzere insanların da derece derece âlim olabileceği gerçeğine ters düşmezken ve insan temelde Allah'ın 'Basîr' olmasıyla görüyor, yani O'nun gördürmesiyle görür, bildirmesiyle bilirken... "Rasûlullah, Kur'ân'da açıkça belirtilen gayb haberlerinden başka gelecekle ilgili haber vermemiştir." diyerek, hem Kur'ân'ı kendi anlayışlarıyla sınırlı tekdüze bir kitap seviyesine indiren, hem Rasûlüllah'ı Kur'ân'ı anlamamakla suçlayan, hem Rasûlüllah'ın kendinden sonra olacaklarla ilgili onlarca sahih hadisini inkâr eden, mü'min olmayan bir kişi bile basit bir rüya hadisesiyle 'gelecek'te olacaklardan kısmen haberdar olabildiği halde Rasûlüllah'a bunu da çok görenlerin sözlerini neye hamletmek gerektiğini bilemiyorum.

bı, Hikmet'i ve bilmediklerini öğrettiğidir. Âyetlerde ifade olunan Kitap, açıktır ki, Kur'ân'dır; daha hususî manâda, insan hayatını her yönüyle kuşatan İlâhî hükümler bütünüdür. Hikmet, manâ, muhteva ve maksatlarıyla âyetleri kavrama, Kitabı anlama ve onu hakkınca yaşayıp, onunla hükmetmenin ilmidir; eşyanın hakikatını, hükümlerin illet, netice ve gayelerini bilme, 'neden, niçin' sorularına cevap verebilme ilmidir. Müfessirler ve ulema buna 'Sünnet' demişlerdir ki, hiç de yanlış değildir. Bu da, Kitap gibi Allah tarafından Rasûlüne inzal buyurulmuştur.

Bununla Rasul-i Ekrem Kitabı öğretmiş, uygulamış, zihinlere ve vicdanlara onun gerçeğini yerleştirmiş, derecesine göre her insan için kâmil insan olma yollarını ortaya koymuştur. İşte bu yönüyle Sünnet'in dereceleri, mertebeleri ve Kur'ân karşısında değişik konumları vardır. Kısaca:

1. Sünnet, Kur'ân'ı tefsir eder. Meselâ, her gün beş vakit namazın her rekatında "*Bizi Dosdoğru Yol'a hidayet et. Kendilerine nimet lütfettiklerinin yoluna; üzerlerine gazap hak olmuş bulunanların ve dalâlette olanlarınkine değil.*" (Fâtiha Sûresi/1: 6-7) diye dua ederiz. Âyetlerde mücerret manâda yollarında gidilmemesi gereken iki gruptan bahsedilir. Cenab- Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), "üzerine gazap hak olmuş bulunanlar"la Yahudilerin, "dalâlette olanlar"la Hıristiyanların kastedildiğini beyan buyurarak, mücerret manâyı müşahhaslaştırmıştır. Tabiî ki, bu gruplar sadece Yahudilerle Hıristiyanlar değildir, fakat "Mutlak zikir kemaline masruftur (Bir sıfat ona sahip olanla birlikte anılmazsa, ona kâmil manâda sahip olana aittir." kaidesince, "üzerine gazap hak olmuş bulunanlar" denince akla öncelikle Allah'ın gazabını hak etmiş ve hak etmede başkalarını geride bırakmış Yahudiler, "dalâlette olanlar" denince de öncelikle dalâlete düşmüş Hıristiyanlar gelir.

İkinci bir misal olarak, "*İman edip, imanlarına zulüm bulaştırmayanlar: işte onların hakkıdır emniyet ve onlardır her bakımdan hidayet üzere (doğru yolda) olanlar.*" (En'âm Sûresi/6: 82) âyeti inince Sahabe-i Kiram, had bilmezlik ve insanın hak ve hakikatin dışına taşması demek olan zulmün manâsını çok iyi bildiklerinden endişeye düştüler ve Rasûlullah'a gelerek, "Hangimiz var ki, zulmetmemiş olsun?" dediler. Bunun üzerine de Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), şu açıklamada bulundular: "O, sizin zannet-

tiğiniz gibi değil; o, Hz. Lokman'ın oğluna dediği gibidir: '*Oğulcuğum! Allah'a hiçbir şekilde şirk koşma; bil ki şirk, çok büyük bir zulümdür.*' (Lokman Sûresi/31: 13) buyurdular.

2. Namaz, oruç, zekât, hac vs.nin farzıyyeti, içki, kumar, faiz vs.nin haramlığı gibi ahkâm konusunda ve her türlü itikat, ibadet, muamelât, ukûbât ve ahlâk konularında Kur'ân'ı teyit ve te'kid eder.

3. Sünnet, Kur'ân'da müphem gelen pek çok ifadeyi açıklar; mücmel (özet, özlü) ifadeleri tafsil, bir hadise üzerine hususî gelen pek çok ifade ve hükümleri umumîleştirir, umumî gelen pek çok ifade ve hükümleri de tahsis eder, onların kim veya kimlerle, ne veya nelerle ilgili olduğunu ortaya koyar; ayrıca mutlak, yani yer, zaman, şahıs gibi hususiyetlerden mücerret olarak gelmiş bazı ifade ve hükümleri de sınırlar.

Söz konusu çerçevede, meselâ Kur'ân namazın, zekâtın vb. farzıyyetinden söz ederken, Sünnet, sözgelimi namazın nasıl kılınacağını, rükün ve şartlarını, onu bozup bozmayan şeyleri, zekâtın hangi mallardan, nasıl ve ne ölçülerde verileceğini, orucu nelerin bozup nelerin bozmadığını, haccın rükünlerini, vâciplerini, sünnetlerini vb. beyan eder; bunlarla ilgili umumî düsturları, illet ve gayeleri açıklar. Yine meselâ, Kur'ân-ı Kerim, "*Erkek olsun kadın olsun, hırsızlık yapana gelince: kazandıkları (bu cürmün) karşılığında Allah'tan ibret verici bir ceza olarak onların ellerini kesin.*" (Mâide Sûresi/5: 38) buyurur. Aynı Mâide Sûresi'nde abdesti emreden âyet-i kerimede (âyet: 6) parmak uçlarından dirseklere kadar "el"e dâhil edilir. İşte, hırsızlık karşısında kesilecek "el"in neresi olduğunu tayin buyuran yine Sünnet-i mutahhara olmuştur.

Sünnet'in Sünnet'i, Kitabın Kitabı neshedeceği ulema tarafından kabul edilmiş olup, Sünnet'in Kitabın bazı hükümlerini, Kitabınsa Sünnet'in hükümlerini neshedip neshedemeyeceği ihtilâflıdır.

4. Sünnet, mûrisini öldüren mirasçının mirastan mahrum bırakılması, kardeş kızıyla kardeşin aynı nikâh altında birleştirilmesinin haram edilmesi, erkeklere ipek vs.nin yasaklanması gibi, Kur'ân'da zikredilmeyen yeni hükümler koyar.[52]

---

[52] M. Fethullah Gülen, *Sonsuz Nur*, Nil Yay., İzmir 1994, 3: 25-32.

Nasıl ahkâmında Kur'ân'a uymak vacipse, Sünnet'e de aynı derecede uymak vaciptir. Sünnet de Kitap gibi haram eder, helâl eder; Kitap gibi onun da teşrî salâhiyeti vardır. Bu konuda Kur'ân-ı Kerim oldukça açıktır:

Rasûl size ne verdi, ne getirdiyse onu alın, size neden men ettiyse de ondan da geri durun! (Haşr Sûresi/59: 7)

O, onlara tayip olan şeyleri helâl, habis olan şeyleri ise haram eder. (A'râf Sûresi/7: 157)

Allah ve Rasûlü bir meselede hükmünü verdiği zaman mü'min bir erkek veya mü'min bir kadının kendileriyle alâkalı o meselede başka bir tercihte bulunma hakkı yoktur. (Ahzâb Sûresi/33: 36)

İslâm tarihinde pek az istisna dışında Sünnet'in teşrîdeki bağımsızlık ve hüccetini inkâr eden çıkmamıştır. Öyle ki, Şevkanî, "Sünnet-i Mütahhara'nın ahkâm koyması konusundaki istiklâliyeti ve kesin delil oluşuna ancak İslâm'dan nasibi olmayan karşı çıkar." sonucuna varmıştır.[53]

Sünnet'in bu kısmına uymak, Kur'ân'a uymak gibi kesinlikle vaciptir. Terki haram, inkârı küfür, değiştirilmesi bid'at olur. Bundan ayrı olarak, Sünnet'in bir de nafile kısmı vardır ki, bunlara 'müstehab' denir. Bu da iki kısımdır. Birinci kısım, fıkıh kitaplarında açıklandığı üzere, 'ibadetler'le ilgili olandır; beş vakit namazların sünnetleri gibi. Bunların terkinde belki günah olmasa dahi, büyük sevap kaybı söz konusudur. Değiştirilmesi ise bid'attır. İkinci kısım ise 'âdâp' denilen ve siyer kitaplarında anlatılan kısımdır. Bunlara muhalefete bid'at denmese de, 'âdâb-ı Nebevî'ye muhalefet olduğundan, onların nurundan ve hakikî edepten istifade edememeğe sebeptir. Yemek, içmek, yatmak, konuşmak gibi daha çok muaşeretle ilgili bu kısma uymakla âdetler ibadete çevrilmiş ve Allah Rasûlü'nün edebi, dolayısıyla Rabbin edeplendirmesiyle edeplenilmiş olur. Burada şu noktayı belirtmeliyiz ki, tarikatlardaki evrad ve ezkâr, asılları Kitap ve Sünnet'ten alınmak şartıyla bid'at olmaz. Ama, bu konuda da İmam-ı Rabbanî gibi Nakşî tarikinin en yüce zatlarından olan ve Müceddid-i Elf-i Sanî adını almış bir zat, "Ben, ruhanî seyr ü sülûkumda görüyordum ki,

---

53 *İrşadü'l-Fühul*'den: el-Hakîm, *a.g.e.*, 12. Bu konuda İmam-ı Şafiî'nin (radıyallahu) Sünnet'e karşı çıkanlara verdiği cevap ünlüdür. Bk. Prof. Dr. Muhammed Y. Musa, *Fıkh-ı İslâm Tarihi*, çev., A. Meylani, Arslan Yay., İst., 1973, s., 354.

Rasûl-i Ekrem aleyhissalâtü vesselâm'dan rivayet edilen kelimeler nurludur ve Sünnet-i Seniyye'nin parıltılarıyla parlıyor. O'ndan gelmeyen parlak ve kuvvetli evradda ise o nur yoktu. Bu kısmın en parlağı bile, evvelkinin en az parlağına denk gelemiyordu. Bundan anladım ki, Sünnet-i Seniyye'nin ışığı bir iksirdir; hem Sünnet nur arayanlara kâfidir; hariçte nur aramaya gerek yoktur" demektedir.

Allah Rasûlü'ne Tâbi Olma

"*De: 'Eğer Allah'ı seviyorsanız, o halde bana tâbi olun ki, Allah da sizi sevsin'.*" (Âl-i İmran Sûresi/3: 31) âyetinin önemli sırları vardır. Bir defa bu âyet, Rasûl-i Ekrem'in (sallallahu aleyhi ve sellem) her hal, hareket ve sözünün Allah'ın rızasına uygun olduğuna işaret etmektedir. Sonra, mantıkî bir kıyasla şöyle diyor: "Eğer Allah'a muhabbetiniz varsa, Rasûlüllah'a uyulacak. Uyulmazsa, Allah'a muhabbetiniz yok demektir." Bu âyeti, "*Rabbimiz! İndirdiğine iman ettik ve Rasûl'e uyduk; bizi şahitlerle beraber yaz*!" (Âl-i İmran Sûresi/3: 53) âyetiyle birlikte düşündüğümüzde ise, mecburî olarak şu netice çıkmaktadır: "Allah'a (celle celâlühû) imanınız varsa, elbette Allah'ı seveceksiniz. Madem Allah'ı seversiniz, Allah'ın sevdiği şekilde yaşayacaksınız. O'nun sevdiği yaşama ise, Allah'ın sevdiği zata benzemekledir. O'na benzemek ise her hal ve hareketinde O'na uymaktır. O'na uyduğunuzda Allah da sizi sevecektir." Demek oluyor ki, insan için en önemli ve yüce gaye, Cenab-ı Hakk'ın muhabbetine mazhar olmaktır. Bu ise, Habîbullah'a uymakla mümkündür."[54]

Allah Rasûlü ve İlimler

Rasûlüllah ve Sünnet konusunda düşülen hatalardan biri, Rasûlüllah'tan tıp gibi dinî sahanın dışında kalan konularda ve ilimlerde sâdır olmuş sözlerin ve uygulamaların daha çok dönemin seviyesine ve tecrübelerine dayandığı, dolayısıyla yanlış olabileceği iddiasıdır. Bir defa, Rasûlüllah'a hangi konuda olursa olsun bilmezlik ve yanlışlık atfetmek edebe mugayir olmanın da ötesinde iftiradır. Çünkü o konuda gerçekten bilmediğiyle ilgili hiçbir delile sahip değiliz. İkinci olarak, Allah Rasûlü'nün meselâ

54 Bediüzzaman Said Nursî, *Lem'alar*, Işık Yayınları, İst., 2004, s., 83.

çiftçilik gibi, ticaret gibi sahalarda her şeyi bilmesi herhalde üzerine vâcip değildi, fakat O, hangi konuda olursa olsun bir beyanda bulunmuşsa, O'nun cehalet ürünü ve yanlış bir söz söylemeyeceği açıktır. Aksini iddia, iddia edeni tehlikeye atacak ölçüde bir iftira olur. İkinci olarak, peygamberler manevî olduğu gibi maddî terakkînin de önderleridir ve Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), bütün peygamberlere mirasçı olarak, her ilim sahasında en azından her bir sahanın ana prensiplerine vâkıf olmasını kabul etmeye mani herhangi bir delilin mevcudiyeti söz konusu değildir. Bu hususta serişte edilen hurma aşılama hadisesinin mahiyeti açıklandığında konu daha iyi aydınlanacaktır:

Söz konusu hadiseyle ilgili olarak bir kaç yolla gelen hadis-i şerifte, Rasûl-i Ekrem hurma aşılayan Medineli bazı sahabîleri görür ve onlara "Bunun bir şeye yarayacağını sanmıyorum." buyururlar. Bunun üzerine, aşılama işini yapanlar aşılamayı bırakırlar; hurma ağaçları da o yıl meyve vermez. Bu durum karşısında Rasûl-i Ekrem (sallallahu aleyhi ve sellem), "Ben bir zanda bulundum; zannımdan dolayı beni muaheze etmeyin. Fakat, size Allah'tan gelen bir şeyi söylediğimde onu kabul edin." veya, "Siz dünya işinizi iyi bilirsiniz." karşılığını verirler.[55]

Tevhid, hadiselerde sebepleri sebepler olarak kabul etmekle birlikte, müsebbibiyeti, yaratıcılığı yalnızca Allah'a vermeği ve bu noktada sebepleri görmemeği gerektirir. İnsanlarda ise sebeplere karşı aşırı bir bağlılık ve zaman zaman onlara müessiriyet, yani hakikî tesir verme temayülü vardır, bugün tam bir küfür arzedici şekilde 'tabiat kanunları'nın mutlaklaştırılması gibi. İşte, bu davranışıyla Rasûl-i Ekrem (sallallahu aleyhi ve sellem), ihtimal bazı ashabındaki halâ devam eden sebeplere hakikî tesir verme temayülünü iyice kırmak ve tüm mü'minleri sebepleri müsebbip derecesine çıkarmaktan sakındırıp, Tevhid'i daha bir vurgulamak istemiştir. Aynı durumu bir başka hadiste şöyle görüyoruz:

Zeyd ibn Halid'den (radıyallahu): "Rasûlüllah (sallallahu aleyhi ve sellem), Hudeybiye'de geceleyin yağmış olan yağmurdan sonra bizlere sabah namazı kıldırdı ve sonra yüzünü cemaate çevirip şöyle dedi: "Bilir misiniz, Rabbiniz ne buyurdu?" "Allah ve Rasûlü daha iyi bilir" dediler. Dedi ki:

---

[55] *Sahîh-i Müslim*, M. Sofuoğlu terc., İrfan Yayınevi, İst., 1970, 7: 240-242.

"Allah, 'Kullarımdan kimi bana mü'min, kimi de kâfir olarak sabahı etti. Her kim, Allah'ın fazl ve keremiyle üzerimize yağmur yağdı dediyse o, Bana iman etmiş, yıldıza ise kâfir olmuştur. Her kim de, şu veya şu yıldızla üzerimize yağmur yağdı dediyse o, Bana kâfir olmuş, yıldıza iman etmiştir'." buyurdu.[56]

Nasıl bugün yağmuru sebepleriyle açıklıyor ve hep "yağmur yağdı" diyorsak, o zaman da Araplar, yağmurun yağmasını, rüzgâr, soğuk ve sıcağı ayın menzillerinde uğradığı yıldızın tesirine atfederlerdi. İşte, bu hadis-i şerifle Rasûl-i Ekrem, sebeplerin Allah'ın yaratması olup, icadda etkileri olmadığını açıkça ortaya koymakta ve sebeplere 'hakikî tesir' vermenin küfür olduğunu beyan etmektedirler. Ondandır ki, bir büyük âlim, "Güzel bir gül gördüğünüzde, 'Ne güzel!' demeyin, 'Ne güzel yaratılmış deyin'!" tavsiyesinde bulunmaktadır.

Bu hurma aşılamayla ilgili hadis-i şerifin çok hikmetlerinden bir hikmeti de şudur:

Ashab-ı Kiram, Allah'ın ve Rasûlü'nün emirleri konusunda öylesine titizdi ki, kendiliklerinden bir şey yapmaya çekinirler ve her şeyi Rasûlullah'tan sorarlardı. O kadar ki, bu konuda âyet ve hadislerde fazla soru sorulması yasaklanmış ve gerekli hüküm ve açıklamaların gerektiğinde kendilerine iletileceği ifade olunmuştur. İşte, bu hadis-i şerifle de Rasûl-i Ekrem (sallallahu aleyhi ve sellem), ağaç aşılama gibi Şeriat-ı Tekvîniyye'nin sahasına giren ve hakkında Şeriat-ı garrada yasak bulunmayan, dolayısıyla cevaz-ibahe ifade eden konularda şer'î emir beklemenin gerekmediğini ve bugün pozitif ilimler denilen ve Şeriat-ı Tekvîniyye/Fıtrıyye'ye dayalı ilimler alanında tecrübenin önemli bir yeri olduğunu da ortaya koymak istemişlerdir. Şu ve benzeri hadislerdeki yüce hikmetler nerede, Rasûlullah'a 'dünyevî meseleler' diye bazı konularda cehalet atfetme cahilliği ve küstahlığı nerede? Sera nerede, süreyya nerede? O'na nasıl cahillik ve cehaletten konuşma atfedilsin ki, Allah O'na Kitap ve Hikmet'i indirmiş ve bilmediklerini öğretmiştir. Kitap'da hele ilkah-döllenme hadisesi sarahaten vardır. Kur'ân, bir açıdan kâinat kitabının harflerle ifadesinden ibarettir; kâinatta Şeriat-ı Tekvîniyye/Fıtrıyye hakimdir ve kâinat, Allah'ın âyetleriyle doludur.

---

56 *a.g.e.*, 1: 129.

Bunları bizzarure herkesten iyi bilen, bildiren ve okuyan Rasûlullah'tır. Pozitif ilimler, Tıp olsun, Kimya olsun, Jeoloji olsun, Biyoloji olsun, hepsi kâinattaki tekvinî/fıtrî kanunlara dayanır; genel prensiplerini bu kanunlar, âdetullah çizer; hiç mümkün müdür ki, bunları Kur'ân'da gören, Allah'-tan öğrenen, Hz. Âdem'e (aleyhisselâm) öğretilen bütün isimleri en kâmil ve ayrıntılı manâda bilen Rasûl-i Ekrem aleyhi ve alâ âlihissalatü vesselâm bilmesin!? Bütün bu ilimler, remzen, işareten, kinayeli vb. olarak Kur'ân'-da vardır; bazı prensipleri hadislerde ifade olunmuştur. Hadis ve Kur'ân, çekirdek halinde bunları ortaya koymuştur. Bu yüzden, zamanın rahmine ekilen bu çekirdek patlamış ve her sahada olduğu gibi, bu ilimler sahasında da pek çok temel prensip Müslümanlar tarafından vaz' edilmiştir.

Sünnet'in Bazı Kısımları ve Teşrî

Rasûlüllah ve Sünnet konusunda düşülen ikinci bir hata, Sünnet'in bazı kısımlarının teşrî ifade etmediği iddiasıdır. Bu iddia, dayandığı temeliyle özetle şöyledir:

Rasûlüllah aleyhissalâtü vesselâm'dan söz, fiil ve takrir olarak rivayet edilen her şey, mükellefiyet gerektiren bir teşrî (hüküm, emir-nehiy) ifade etmez. Çünkü Rasûl de diğer insanlar gibi bir beşerdir; Allah insanların hidayet ve irşadı için onu rasûl olarak seçmiştir. Bu konuda Allah şöyle buyurur: "*De: "Muhakkak ben sizin gibi bir beşerim; ancak bana vahyolunuyor.*." (Kehf Sûresi/18: 110). Ondan gelen şeyler üç kısımdır:

1. Ticaret, ziraat ve harp gibi dünya hayatı ve işleriyle ilgili sözleri. Bunlar, o zamanın ilmî seviyesi ve tecrübelerine dayalı olup, teşrî ifade etmez.

2. Yeme, içme, uyuma gibi beşeriyet gereği kendinden sâdır olan şeyler. Bu kısım da teşrî ifade etmez.

3. Risalet sıfatıyla Allah'tan aldığı şeylerin tebliğiyle ilgili olanlar ki, bir şeyi haram veya helâl etme gibi. Bu kısım, teşrî ifade eder.[57]

Rasûlüllah'tan nakledilen şeylerde böyle bir ayırıma gidilmesi doğru olmasa gerektir. Bir defa, Rasûlüllah, her söz ve hareketiyle 'imamdır,

---

[57] *Silmü'l-Vüsûl*'den el-Hakîm, *a.g.e.*, 115-116

önder'dir. Mükellefin fiilleriyse (Hanefiler'de sekize çıkmakla birlikte) temelde beştir: Vacip (farz-vâcip), müstehab (sünnet-müstehap), mübah, haram, mekruh. İşte, Rasûlullah'ın kesin emrettikleri ve emir ifade eden fiil ve takrirleri vacip, yukarıda ifade etttiğimiz gibi kendine ait birtakım ibadetleri müstehab, kesin yasakladıkları haram ve müstehabların terki veya onlara ters düşen ameller de mekruhtur. Bunların dışında kalanlar ise mübah sınırına girer ki, bu da 'mükellefin fiilleri' (ef'al-i mükellefîn)dendir. Bu noktada, yeme, içme, uyuma gibi beşeriyetin gereği fiiller veya ticaret, ziraat gibi tecrübeye dayalı fiiller teşrî dışıdır gibi bir ayırıma gidilemez. Rasûlullah masum ve her söz, davranış ve takririyle imam olduğuna göre, her hareketi bir açıdan Şeriat'ın ahkâmındandır. Yeme, içme, uyuma O'nun iradesiyle yaptığı fiillerden olduğuna göre, demek ki, yemek, içmek ve uyumak caizdir, yani mübahtır. O'nun bazı tür yemekleri yemesi, onların yenmesinin cevazına, belki daha çok tercih edilmeleri gerektiğine, bazılarını terketmesi, terkinin cevazına delildir. Aynı şekilde ticarî, ziraî vb. konularda, sözgelimi hurma ağaçlarının aşılanması konusunda, "Siz dünya işlerinizi bilirsiniz" demesi, tecrübeyle olacak işlerin ve dünya işlerini bilip, gerektiğinde tecrübeyle hareket etmemizin cevazına, hattâ teşvike delâlet eder. Burada şu noktayı belirtelim ki, dörtten fazla kadınla evlenme gibi sadece Rasûlullah'a has fiiller de vardır ki, bunlar konumuzun dışındadır. Demek ki, Rasûl-i Ekrem aleyhi ve alâ âlihissalâtü vesselâm'dan iradî olarak sâdır olan her tür söz, fiil ve takrirde teşrî söz konusudur ve bunlar, mükellefin işlerinden birine mutlaka girer.

Sünnet ve Allah Rasûlü'nün Devlet Başkanlığı

Konunun başında, Sünnet-i Seniyye'nin iki yönü olduğunu ifade etmiş ve ikinci yönünün velâyetle (devlet başkanlığı) ilgili olduğunu belirtmiştik. Bu nokta ve birinci yönle de ilgili olarak karşımıza şu âyetler çıkmaktadır:

Ey iman edenler! (Bütün emir ve yasaklarında) Allah'a itaat edin, Rasûl'e itaat edin ve sizden olan, (sizin gibi inanan) bütün idarecilere de (Allah'a ve Rasûlü'ne itaat çerçevesinde itaat edin). Eğer Allah'a ve Âhiret Günü'ne gerçekten iman etmişseniz, hakkında ihtilâfa düştüğünüz

herhangi bir meseleyi Allah'a ve Rasûl'e arz edin. Böyle yapmanız, hem (hakkınızda) hayırlıdır, hem de netice itibariyle çok daha güzeldir.." (Nisâ Sûresi/4: 59)

Eğer bir yere bir rasûl göndermişsek, Allah'ın ona tanıdığı yetki sebebiyle ve yardımı da daima onunla birlikte olduğundan, o rasûle mutlaka itaat edilmesi gerekir. (Nisâ Sûresi/4: 64)

Nebî, mü'minler üzerinde bizzat onların kendileri üzerindeki haklarından daha öte hak sahibidir. (Ahzâb Sûresi/33: 6)

Anlaşmazlığa düştükleri meselelerde Rasûl aralarında gerekli hükmü versin diye Allah'a ve Rasûlü'ne çağrıldıklarında mü'minlerin yegâne mukabelesi, "Baş üstüne!" tarzında olur. İşte bunlardır gerçekten kurtuluşa ermiş olanlar. (Nur Sûresi/24: 51)

İdarî meselelerde onlarla istişare et. (İstişare sonucu) karar verip de artık bu kararı uygulamaya koyuldun mu, o zaman da Allah'a tevekkül et. Şüphesiz ki Allah, tevekkül sahiplerini sever. (Âl-i İmran Sûresi/3: 159)

Âyet-i kerimeler, Rasûl-i Ekrem'e (sallallahu aleyhi ve sellem) kesin itaatı emretmektedir. O'nun emri ve hükmü karşısında mü'min ancak "İşittim, itaat ettim." demekle mükelleftir. İtaat emrinin en ufak ve işareten de olsa istisnası olmaması, Rasûlullah'ın her hüküm, emir ve yasağında Allah'ın rızası dışına çıkmadığını açıkça göstermektedir. Aksi halde, masıyette itaat emredilmiş olurdu ki, bu da İslâm'ın temel ruhuna aykırıdır. Bu emir ve hükümler, Sünnet'in yukarıda izah ettiğimiz teşrîyle ilgili alanında olduğu gibi, doğrudan kendi zamanındaki velâyetiyle ilgili emir ve hükümleri de içine almaktadır. Öte yandan, velâyet bir noktada mü'minler üzerinde olduğundan ve idarî-içtimaî işlerde onların da rol ve sorumluluğu olacağından, sözgelimi bir harpte alınacak tedbirler, takip edilecek yol gibi hususlarda Rasûlüllah'a mü'minlerle müşavere emredilmektedir. Bu müşavere, devlet başkanlığı noktasındadır ve bu emir, tabiî ki Rasûlullah'tan sonraki İslâm devleti başkanlarına (imam-halife) da yöneliktir. İkinci olarak, Kur'ân, mü'minlerin anlaşamadıkları konuları Kur'ân ve Sünnet çerçevesinde çözmelerini kesinlikle emretmektedir ki, bu da Sünnet'in Kur'ân gibi kesin, hatasız ve mutlak anlamda teşrî (hüküm) kaynağı olduğunu en açık olarak ortaya koyar. Üçüncü olarak, Rasûlullah'ın mü'minler üzerindeki velâyeti

mutlaktır ve bir mü'min, sözgelimi kendi canını hissî planda Rasûlüllah'tan fazla bile sevse, kendisiyle Rasûlüllah arasında herhangi bir noktada tercih yapması gerektiğinde Rasûlullah'ı tercihle mükelleftir. Sözgelimi, Rasûlullah bir mü'mine "öl" dediğinde itiraz etmeyecek, bir mü'min kendisi ve Rasûlullah'tan birinin, diyelim ki, büyük bir hayatî tehlikeye maruz kalması gerektiğinde, Rasûlullah'ın hayatını daha önde tutacaktır; çünkü O, mü'minlere kendilerinden 'evlâ'dır. Çünkü O, zannından, hevasından hüküm vermez ve emretmez. Onun iradî olan her hareketi teşrî ifade eder. Allah, mü'minleri kendisiyle, kendi emir ve hükümleriyle imtihan ettiği gibi, bizzat Rasûlullah'la da imtihan etmektedir.

4. Kur'ân'ın Tefsirinde ve Hadis'in Tefsir ve Sıhhatinde Umûmî Ölçüler ve Rasûl'ün Masumiyeti

Kur'ân-ı Kerim, kendinde asla çelişki olmayan ve kendisine bâtılın asla yanaşamadığı ve yanaşamayacağı Kitap'tır. Malûmdur ki, Kitap cümlelerden, cümleler kelimelerden, kelimeler harflerden oluşur. Harfler, manâyı zahirleştiren, yani dışta gösteren işaretlerdir. Bu bakımdan, Kur'ân'ın Kitap olarak umumî bir manâsı vardır ve harfler, bu manâyı ifade içindir. Bu yüzden, nasıl kâinat her zerresi birbiriyle irtibat içinde bir kitapsa, Kur'ân da, her harfi, her kelimesi, her âyeti birbiriyle bağlantılı bir kitaptır. Şu halde Kur'ân, Kur'ân'ın müfessiridir; bu bakımdan, çok defa bir âyeti, hattâ bazen Kur'ân'ın âdeta kavramlaştırdığı birtakım kelimeleri anlamak için Kur'ân'ın bütününü anlamak gerekir. Bunda, dilinin ve lâfzının da çok büyük önemi olduğundan, Kur'ân'ın tercüme ve mealleri Kur'ân adına az şey ifade eder, hattâ Kur'ân adına önemli hatalar da ihtiva edebilirler. Tabiî, Kur'ân Kur'ân'ı tefsir eder derken, Kur'ân'ı tefsirde, en azından Kur'ân'ın Kur'ân'ı nasıl tefsir ettiğini anlamada başka bir şeye ihtiyaç yoktur demek istemiyoruz.

Kur'ân, ana maksatlarını açık ifadeler ve teferuatıyla ifade buyururken, her konuya bu maksatlarla olan irtibatı nisbetinde değer verir ve bu yüzden müteşabihi, temsili, mecazı, kinayesi, işareti, remzi, sembolü vb. vardır. Her zaman, her şart ve her seviyede herkese hitap ettiğinden, onun böyle bir dil kullanması tabiîdir. Bu sebeple ve kelimelerin gerçek manâla-

rını, değişik yönlerini, muhtevalarının şümûlünü anlayabilmek, Kur'ân'ın, ondaki umumî hükümlerin her zamana ve her şarta bakan yanlarını görebilmek, o pek çok şeyi çekirdek halinde ihtiva ettiğinden, bu çekirdeklerin zaman toprağında çimlenip boy vermesi, ağaç haline gelmesi için tefsirde önce Sünnet'e ve sonra zamana, insan bilgisinin çok çeşitli yollarla sürekli gelişmesine de şüphesiz ihtiyaç vardır. Burada yeri gelmişken, Kur'ân'ın Kur'ân'a tefsir ettirilmemesinin çoğu müfessirde yol açtığı önemli bir hataya örnek olsun diye parmak basalım.

Hz. Yunus aleyhisselâm'ın gazapla kavmini terkedişi Kur'ân'da "*Ve Zennûni iz zehebe muğadıben fe zanne en len nakdira aleyh..*" (Enbiyâ Sûresi/21: 87) şeklinde verilmektedir. Pek çok mealcinin buradaki "*fe zanne en len nakdira aleyh*" cümleciğine verdiği manâ, "kendisine güç yetiremeyeceğimizi sandı" şeklindedir. Heyhat! Bu, masum nebîye küfür isnadından başka bir şey değildir; bırakın bir peygamberi, bir mü'min bile Allah'ın herhangi bir şeye güç yetiremeyeceği gibi bir zanna kapılmaz. Âyetin doğru anlamı, ise "Bizim kendisini hiçbir zaman sıkıştırmayacağımıza inanıyordu" şeklindedir. "*Kadera alâ*", "Buna karşılık, (Rabbisi) kendisini sınayıp da nasibini daraltıverince..." (Fecr Sûresi/89: 16) âyetinde de geçtiği üzere, 'sıktı, tazyik etti, rızkını kıstı, nasibini daralttı' manâsına da gelir. "*Zanne*" fiilinin ise, "Onlar, kendilerini her an Rabbilerinin huzurunda ve O'na kavuşmuş gibi hissederler; zaten, Rabbilerine kavuşma ve O'na dönüş yolunda olduklarına dair bilgileri ve inançları tamdır." (Bakara Sûresi/2: 46) âyetinde geçtiği üzere, "kesinlikle bilmek, inancı tam olmak" anlamı da vardır. Şu halde Kur'ân'ı anlayabilmek, onun tamamını anlamaya, onun ve İslâm'ın temel esaslarını hakkıyla bilmeğe bağlıdır. Mükemmel bir Arapça, hem de Kur'ân'ın indiği zamandaki Arapça'yı ve kelimelerin anlamlarını bilmeden, Kur'ân'ın tamamını, anlam bütünlüğünü ve temel esaslarını kavrayıp gözönünde bulundurmadan, Fıkıh, Tefsir, Hadis, Siyer ve Kur'ân ilimlerine vâkıf olmadan nasıl Kur'ân meali yazmaya cür'et edilebilir ve böyle meallerle Kur'ân'ı ve İslâm'ı anlama ve başka bir şeye ihtiyaç duymama gibi bir iddia nasıl ileri sürülebilir?! Bunların hepsi, Kur'ân'ın "*kebura makten ındellah*" tehdidinin sahasına girer. Evet, böylesi cüretler, bir nebînin Allah'a olan kesin güvenini ve bu güvenle, tevekkülle

yola çıkışını, onu "Allah'ın kendisine güç yetiremeyeceğini sanması" gibi küfürle suçlamaya yol açıcı noktalara kadar ulaşabilmektedir.

Hadislerin Değerlendirilmesinde Ölçüler

Kur'ân'dan sonra sıhhatlerine güvenip itimat ettiğimiz ve yüzyıllardır İslâmî ilimlerin en önemli kaynaklarından birini teşkil etmiş bulunan sahih hadis külliyatındaki bir-iki zayıf veya -varsa eğer- mevzu hadisten dolayı müsteşriklerin tesiriyle bazı son dönem akademisyenlerin yaptığı gibi, onlara asla leke sürecek değiliz. Bu bölümde yapacağımız, hadis kritiğinde çok ileri giden bazılarını uyarmak ve genelde hadislerin özellikle sıhhat noktasında değerlendirilmesi için önemli ölçüleri açıklamak olacaktır. Bu ölçüleri şöylece sıralayabiliriz:

1. Hadis, Kur'ân'ı tefsir ettiği gibi, Kur'ân da hadisi tefsir eder. Bu bakımdan, ulema arasında tartışılmış da olsa, yukarıda verdiğimiz örneklerde görüldüğü gibi, Kur'ân'ı bütünüyle çok iyi anlamak ve İslâm'ın oturduğu temelleri çok iyi bilmek şartıyla hadislerin sıhhat ölçüsünde Kur'ân'ı kullanabiliriz. Çünkü, Kur'ân ve hadis asla çatışmaz ve çelişmez. Bu konuda, bazı âlimlerce sıhhat derecesine ilişilmiş de olsa, "Size benden gelen şeyi Allah'ın Kitabı'na arzediniz. Allah'ın Kitabı'na uyarsa ben söylemişimdir. Allah'ın Kitabı'na uymazsa ben söylememişimdir." şeklinde bir rivayet de vardır.[58] Burada şunu belirtelim ki, hadisin Kur'ân'a arzedilmesi, yukarıda uzun uzun açıkladığımız şekilde, Sünnet'in hüccet, delil olma ve teşrideki istiklâliyetine halel getirmez.

2. Hadis de aynen Kur'ân gibi herkese, her seviyeye, her zaman, her şart ve her mekâna hitap etmektedir. Bu bakımdan, muhkemi, müteşabihi, açığı, kapalısı, kinaye, işaret, remz, mecaz, teşbih ifade edeni ve makama göre söylenmiş olanı vb. vardır. Bu bakımdan, aklın almadığı ve hattâ zahir manâsı itibariyle Kur'ân'la uzlaştırılamayan hadisler hemen atılmamalıdır. Bunun en güzel örneği, çoğu muhaddisçe mevzu kabul edilmesine rağmen, gerçeği yüzyıllarca sonra ortaya çıkmış olan "Dünyanın öküz ve balık üzerinde olduğu" hadisidir. Bu hadisiyle Rasûl-i Ekrem (sallallahu aleyhi

---

[58] Nakl., Doç. Dr. Suat Yıldırım, *Peygamberimiz'in Kur'ân'ı Tefsiri*, Kayıhan yay., İst., 1983, s., 91.

ve sellem), (1) yeryüzüne müvekkel bulunan 'Sevr' ve 'Hut' adlı meleklere; (2) nasıl sözgelimi "Devlet kalem ve kılıç üzerinde durur." sözünde devletin iki ana desteğinin kalem ve kılıç olduğu ifade ediliyorsa, aynen bunun gibi, yeryüzünde insanlar için en önemli iki geçim kaynağı ve faydalı hayvanın denizde balık, karada öküz olduğuna (3) ve "Dünya öküzün üzerindedir." buyurduğunda, yerkürenin hareketi esnasında öküz burcunun, "balığın üzerindedir" buyurduğunda balık burcunun altında bulunduğuna işarette bulunmuştur.[59] Şu önemli hadisin anlaşılması için yüzlerce yılın geçmesi gerekmiştir. İşte, bazı hadisler bu şekilde müteşabihtir, mecazîdir ve teşbihîdir. Ve, anlaşılmaları için zamana, insan bilgisinin gelişmesine ihtiyaç vardır. Dolayısıyla, hadisleri değerlendirmede muhaddislerin ölçülerine uymak şarttır. İslâm tarihinde geliştirilmiş bulunan Tefsir, Hadis ve Fıkıh gibi ilimlerin başka hiçbir dinin tarihinde ve medeniyette emsalini bulmak mümkün değildir. Ne var ki, özellikle günümüzün malûmatı ilim, kitaplardan yapılan iktibaslarla kitap yazmayı müelliflik, akademik araştırmacılığı muhakkiklik zanneden akademisyenleri, tefsirci, hadisçi ve fıkıhçıları, tefsir usulünü de, hadis usulünü de, fıkıh usulünü de bilmeden tenkide yeltenmekte ve aslında bu türden cüretleriyle cehaletlerini sergilemektedirler.

3. Özellikle gayb haberleriyle ilgili hadisler, teklif sırrı gereği, bir de, gaybı mutlak anlamda bilen Allah (celle celâlühû) olduğundan ve ondan haber vermek ancak Allah'ın iznine bağlı ve edebe bir derece aykırı bulunduğundan, tam açık olarak değil de, genellikle mücmel, müphem, müteşabih olarak gelmiştir. Ayrıca bazı râvilerin hadisten anladıkları da hadisin aslıymış gibi bazı hadislere karışmıştır. Dolayısıyla, bu türden hadisleri anlayabilmek için dil ve belâğate mükemmel derecede vâkıf olmak gerektiği gibi, zamanın da onların tefsirindeki rolü önemlidir. Bediüzzaman hazretlerinin Şualar'daki 5. Şua, bu hadisler ve onları anlama konusunda güzel bir anahtardır.

4. Ehl-i keşif ve ehl-i velâyet olan bazı hadisçilerin keşf ve ilhama dayalı haberleri bazı zaman hadis sanılmıştır. Halbuki keşf ve ilhamda hata olabilir; onun için bu tür hatalar hadise yüklenemez. Bunları ayırt

---

59 Bediüzzaman Said Nursî; *Lem'alar*, s, 92-95.

edebilmek de, yine hem dil ve belâğat, hem de yeterli seviyede hadis usulü bilgisi gerektirir.

5. İnsanlar arasında şöhret bulmuş bazı atasözleri vardır. Rasûl-i Ekrem'in bazen irşad için temsil ve kinaye türünden bunları söylediği olmuş ve bunlar hadis sanılmıştır.

6. Şu imtihan dünyasında Cenab-ı Hakk (celle celâlühû), çok mühim şeyleri gizli tutmuş, meselâ Kadir Gecesi'ni Ramazan'da, duaların mutlak kabul saatini Cuma gününde, makbul velisini insanlar arasında, eceli ömür içinde ve Kıyametin vaktini dünyanın ömrü içinde gizlemiştir. Bunun gibi, özellikle çok önemli âhir zaman olayları ve gerçekleriyle ilgili gelen hadisler de, Kur'ân'da Âhiret'le ilgili âyetler gibi, önemleri dolayısıyla, hemen oluverecekmiş gibi bir manâ ile ifade edilmiştir. Deccal'la ilgili hadisler bu türdendir. Mehdî ile ilgili hadislerde de, daha başka hususiyetlerin yanısıra, buna benzer bir durum da vardır. Sonra her asırda o asrın mehdîsi hükmünde zatlar geldiğinden ve hangi hadisin hangi zamandaki mehdî-misal müceddite işaret ettiği tam seçilemediği için bu hadislerde ve yorumlarında fazlaca ihtilâf vuku bulmuştur.

7. İmanî mes'elelerden bazılarının neticesi bu dar ve sınırlı âleme, bazılarınınki ise geniş ve mutlak Âhiret âlemine ve âlemlerine bakar. Bu yüzden, bazı amellerin sevaplarıyla ilgili gelen hadislerde çok mübalâğa görülüp, bu hadislere ilişilmiş. Oysa, amellerin sevabı çoğunlukla Âhiret'te verilir; onlar Âhiret'in tarlası hükmündeki dünyaya ekilen tohumlar hükmündedir. Derecelerine göre, meselâ haşhaş tanesi ve toprağa düşen tohumlar ve çekirdekler gibi yüzlerce, binlerce, onbinlerce katlanarak karşımıza çıkacaklardır; çünkü, sonsuz mükâfat veya cezanın çok kısa bir ömürde kazanılması bunu gerektirmektedir. Ayrıca, Âlem-i Misâl'den kilometrerelerce kare genişliğinde bir saha, içinde yaşadığımız şahâdet âlemindeki küçük bir aynaya sığar. Onun için, bu türden gelen hadislerin bir de bu yönü vardır.

Diğer taraftan, bazı Kur'ân sûrelerinin faziletleri konusunda ve sözgelimi "Üç İhlâs bir Kur'ân sevabı kazandırır." gibi rivayetlerde iki özellik söz konusudur. Biri, mutlak böyle olur demek değildir; ama öyle bir zamanda (Kadir Gecesi gibi) öyle bir şekilde okunur ki, diğer zamanlarda

okunan bir Kur'ân sevabını kazandırabilir. İkinci olarak, Kur'ân-ı Hakîm'in herbir harfinin bir sevabı vardır. Allah, fazlından o harflerin sevabını bazen sümbüllendirir ve bir harfe karşılık 10 sevap, 70 sevap, 700 sevap, bazen 1,500, hattâ bazen Berat Gecesi ve makbul vakitlerde okunanlar için 10.000, Kadir Gecesi'nde okunanlar için 30.000 sevap verebilir. Meselâ, bir mısır tarlasına 1000 tohum atılmış varsayalım. Bazı tohumlar 7 sümbül verir, her sümbülde 100 tane bulunur ve böylece bir mısır tanesi, tüm tarlaya ekilen tohumların üçte ikisi olur. Bazen, bir tane 10 sümbül verir, her sümbülde 200 tane bulunur, böylece bir tane tüm tarladaki tanelerin iki katı olur. Demek oluyor ki, Kur'ân'ın bazı sûrelerinin ayrı bir önemi vardır ve harfleri daha çok sümbül vermekte, daha çok sevap kazandırmaktadır. Sonra, yukarıda temas edildiği gibi, nasıl ki bir aynaya, bir şişeye -şeffafiyet dolayısıyla- yüzlerce yıldızıyla büyük bir gök parçası sığar, bunun gibi, halis niyetle şeffaflık kazanmış bir zikir, bir amel veya bir âyette gökler gibi nuranî sevap ve fazilet yerleşebilir.

8. Sahabe zamanında İsrail Oğulları ve Hıristiyan âlimlerinden bazılarının İslâm'a girmesiyle, eski malûmatları da 'Müslüman' olmuş ve bazı hakikat ve vakıaya zıt malûmatları İslâmiyet'in malı zannedilmiştir.[60] Bunları hadisten, hattâ İslâm'ın lekesiz sahasından ayırmak, ilimde rüsûh, idrak, firaset, basiret, iç tecrübe gerektirir.

İşte, hadislerin değerlendirilmesinde, tabiî ki ehli tarafından bu sekiz esas -daha başkaları da olabilir- gözönünde bulundurulmalı ve sonra bu sahada söz söylenmelidir. Kur'ân, İsrâ Sûresi'nde (17: 36) "*Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeye dayanıp karar verme. Çünkü kulak, göz ve kalb, evet bunların hepsi (verdiğin karar, vardığın sonuçtan) sorumludur ve sorguya çekilecektir*." buyurur. İlim, kesinlik ifade edendir, kendinde yakîn taşır; onun için, Bediüzzaman Saîd Nursî hz.lerinin veciz ifadesiyle, "Hazmedilmeyen ilim telkin edilmemelidir." ve "Hakikî mürşid-i âlim koyun olur, kuş olmaz, hasbî verir ilmini. Koyun verir kuzusuna hazmolmuş musaffa (safî) sütünü; kuş veriyor ferhine (yavrusuna) lûab-alûd (tükrük karışmış) kay'ını (kusmuğunu)."

60 2'nci ölçüden itibaren: Bediüzzaman Said Nursî, *Sözler*, s., 356-366.

Rasûller Masumdurlar

Rasûllerin masumluğu, aklen ve naklen sabittir ve zarurîdir ve ismet, yani günahtan berî olmak, sıdk, emanet, fetanet, tebliğ ve bütün aklî-bedenî kusurlardan berî olmakla birlikte nübüvvetin altı esasından, şartından biridir. İsmet, sahibini masiyet ve hatadan, bir başka tabirle dalâletten men eden hâlettir, sıfattır. Kur'ân'da yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Rasûlullah'a "Kitap ve Hikmet indirildiği ve bilmediğinin öğretildiği" belirtilmektedir. Bir başka yerde ise, "*Uyarıcılardan olasın diye, apaçık bir Arapça dille Rûhu'l-Emîn onu kalbine indirmektedir*." (Şuarâ Sûresi/26: 193-195) buyrulmaktadır. Rasûl'e öğretilen ilim iki kısımdır: Biri, Rûhu'l-Emîn'in nebîye inmesi yoluyla öğretilen, diğeri ise, melek gelmeden ilham ve kalbe yerleştirmek yoluyla öğretilen ilim. Vahyin bu iki şekli dışında, bir diğer şekli daha vardır ki, onda Cenab-ı Allah (celle celâlühû), bir perde gerisinden nebîsiyle konuşur. Bunların yanısıra, yukarıda da belirttiğimiz gibi, nebî, kendisini hata ve masiyetten koruyan bir ruhla da desteklenir.

Konuya bir başka şekilde şöyle yaklaşabiliriz: Kur'ân, vahyi zaman zaman pak, duru ve lekesiz suya benzetir. Bunu Rasûl'e getiren kanal olan melek(ler), "sefirler, kerimdir, paktır" (Abese Sûresi/80: 15-16); mütahhardır ve bu pak suyu asla lekelemezler. Bu suyu alan Rasûl'ün kalbi de aynı derecede lekesiz ve paktır. Aksi halde, suyu 'kirliliği' oranında bulandırır ve bulanık aktarırdı; suya kendi şeklini verir, onda değişiklik yapardı. Bu ise muhaldir; Rasûlullah'ın pak vahyi aynı şekilde aktardığı zarurat-ı Diniyyedendir, aksini iddia etmek küfürdür; çünkü bu konuda Kur'ân oldukça açıktır.

Üçüncü bir delil: Kur'ân'da Rasûl'e itaat ve O'nun verdiği hüküm karşısında ancak "işittik, itaat ettik" deme emri kesindir, istisnasızdır. O halde, O'nun her emir, yasak ve hükmünde mutlak masum olması gerekir ki, istisnasız her emir, hüküm ve yasağına kayıtsız uyulsun, itaat edilsin.

Şimdi, buna zıtmış gibi görünen bazı âyet ve rivayetleri tahlil edelim:

Bedir Savaşı Esirlerine Muamele

Bir kısım rivayetlerde, Bedir Savaşı sonrası Rasûlullah'ın esirler konusunda ashabıyla istişarede bulunduğu, Hz. Ömer'in "hepsini öldürelim"

reyiyle değil de, "fidye alınması" reyiyle amel edildiği, bunun üzerine "*Bir peygamberin, (vazife yaptığı) yerde galibiyetini perçinleyip dinini insanlar arasında yerleştirmedikçe esirleri olması uygun düşmez. Siz, dünya menfaatini arzu ediyorsunuz; halbuki Allah, (sizin için) Âhiret'i diliyor. Allah, izzet ve ululuk sahibi, her işte üstün ve mutlak galiptir, her hüküm ve icraatında pek çok hikmetler bulunandır. Eğer Allah'tan bir hüküm sâdır olmamış olsa idi, aldıklarınızdan dolayı hiç şüphesiz size çok büyük bir azap dokunurdu. Artık, aldığınız ganimetleri helâl ve tayyip olarak tüketin ve bütün davranışlarınızda Allah'a karşı gelmekten sakının. Hiç şüphesiz Allah, günahları çok bağışlayandır; bilhassa mü'min kullarına karşı hususî rahmet ve merhameti pek bol olandır.*" (Enfal Sûresi/8: 67-69) âyetlerinin indiği ve Rasûlullah'ın "Âyette tehdid edilen azap inseydi Ömer'den başkası kurtulmazdı." buyurduğu anlatılmaktadır.

Şimdi, âyetlere dikkatle bakalım. Bir defa âyetler, yeryüzünde yerleşinceye kadar esir sahibi olmayı yasaklamaktadır ve itap Rasûlüllah'a değil, mü'minleredir. Bazı sahih rivayetlerde, Ashab'dan bazılarının savaş anında müşrikleri esir aldıklarını görünce Sa'd ibn Muaz'ın (radıyallahu) yüzünün değiştiği ve Rasûlullah'ın "Vallahi ey Sa'd! Sen galiba halkın yaptıklarından hoşlanmıyorsun!" dediği, Hz. Sa'd'ın, "Evet ya Rasûlâllah! Allah'ın bizi müşriklerle ilk karşılaştırmasında, bence onları öldürüp ağır bir yenilgiye uğratmak, kımıldanamaz hale getirmek, esir alıp sağ bırakmaktan yeğdir." şeklinde cevap verdiği ifade olunmaktadır.[61] İkinci olarak, geçici dünya malını isteyen ve Allah'ın azarlamasına muhatap olan, müşrikleri esir alan sahabelerdir ve tehdit bu yüzdendir. Ayrıca Kur'ân'da esirlerin öldürülmesine dair bir hüküm de yoktur. Bu konuya açıklık getirme noktasında bir başka âyette şöyle buyurulmaktadır: "*Küfredenlerle savaşta karşı karşıya geldiğiniz zaman yapılması gereken, (sizi yenmelerine fırsat vermeksizin) boyunlarını vurmaktır. Onları yeterince etkisiz hale getirince, bu defa boyunlarına esaret bağı vurun. Ardından o esirleri, (savaş esirleri konusunda karşı tarafla da yapılacak müzakereleri nazara alarak,) ister karşılığında bir talepte bulunmadan salarsınız, isterseniz fidye karşılığı salarsınız ve böylece silahlar bırakılıp, savaş hali sona ermiş olur. Size emredilen budur..*" (Muham-

---

61 Her iki rivayet için bk: Nakl., M. Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, 2: 146, 171-3.

med Sûresi/47: 4) Muhammed Sûresi, İbn Kesir, Sa'lebî, Fahrüddin-i Razî gibi müfessirlere göre Mekkîdir, Hicret esnasında nazil olmuştur; en azından Enfal Sûresi'nden önce inmiştir. Merhum Mevdûdî de onun Enfal Sûresi'nden önce indiğini kabul eder. Enfal Sûresini'nin ele aldığımız âyetlerinde de kesin galibiyet elde edinceye kadar esir almak yasaklanmaktadır. Muhammed Sûresi'ndeki ilgili âyette de kesin galibiyeti sağladıktan sonra esir almaya cevaz verilmekte ve ardından esirlere nasıl davranılacağı ifade buyrulmaktadır: "*Ardından o esirleri, (savaş esirleri konusunda karşı tarafla da yapılacak müzakereleri nazara alarak,) ister karşılığında bir talepte bulunmadan salarsınız, isterseniz fidye karşılığı salarsınız*." Dolayısıyla, Enfal Sûresi âyetlerinde yer alan azabla tehdidin ve İlâhî azabın içine Rasûlüllah asla girmemekte ve müşrikleri öldürmeyip, fidye-ganimet isteğiyle esir alan Müslümanlar girmektedir.

Bir an için Enfal Sûresi'nin ele aldığımız âyetlerinin esirleri fidye karşılığı serbest bırakma konusunda olduğunu varsaysak bile -bu durumda, hakkında yasak bulunmayan bir konuda tehdit gelmesinin izah gerektirmesi bir yana- hakkında yasak bulunmayan bir fiili işlemekle günaha girilmiş olmayacağı açıktır.

Tebuk Seferi'nde Münafıklara İzin Verme

Rasûllerin masumiyetine aykırıymış gibi ileri sürülen iddialardan biri de, Tebuk Seferi öncesi mazeret ileri süren bazı münafıklara sefere katılmama izni vermesi üzerine Rasûlullah'ın, "*Hay Allah seni affedesice nebî! Sefere çıkmamak için senden izin isteyen o münafıklara, sence doğru söyleyenler iyice belli olmadan ve kimlerin yalancı olduğunu henüz bilmeden neden izin verirsin ki*!?" (Tevbe Sûresi/9: 43) âyetiyle itap olunduğu, yani Rasûlüllah'ın bir içtihad hatası yaptığı şeklindedir. Bu da, ayetlerin 'sibak'ını görmemekten ve Kur'ân'ı Kur'ân'a tefsir ettirememekten kaynaklanan bir yanlıştır. Bu âyetten üç âyet sonra, "*Eğer onlar içinizde sefere çıkmış olsalardı, problem artırmaktan başka işe yaramazlar ve hiç şüpheniz olmasın ki, sizi fitneye ve tefrikaya düşürmek maksadıyla aranızda koşuşturup dururlardı. Kaldı ki, içinizde onlara kulak verecekler de vardı. Allah, zalimleri çok iyi bilmektedir*." (Tevbe Sûresi/9: 47) âyeti gelmektedir. Demek ki, Rasûlullah münafıklara izin vermese ve onlar da savaşa çıkmış olsalardı, İslâm ordusu içinde fitneye

sebep olacaklardı; izin vermemekle, iddia edildiği gibi Rasûlullah -haşa- Allah'ın emri konusunda bir tedbirsizlikle günah işlememiş, tam tersine İslâm ordusu içinde çıkabilecek bir fitneyi önlemiştir. O halde, önceki âyette neden "Hay Allah seni affedesice nebî!.. Neden onlara izin verirsin ki?.." denmektedir. Bunun anlamı şudur:

Rasûlüllah (sallallahu aleyhi ve sellem), münafıkların halini biliyordu; kendilerini ve niyetlerini çok iyi tanıyordu. Nitekim, bu âyetlerin geçtiği Tevbe Sûresi'nden çok önce inen âyetlerde bu durum açıktır: "*Şüphesiz onları konuşma tarzlarından, sözlerindeki eğip bükmelerden tanırsın…*" (Muhammed Sûresi/47: 30) Ve, esasen Allah münafıkların çıkmasını irade etmiyordu ve onların çıkmak istemediklerini, çıktıklarında ordu içinde fitneye sebep olacaklarını da Rasûlullah biliyordu: "*Eğer gerçekten sefere çıkmak isteselerdi, elbette bu isteklerini ortaya koyan bir hazırlıkları olurdu. Şurası bir gerçek ki Allah, onlar böyle isteksizlik içinde iken sefer maksadıyla harekete geçmelerini istemedi de, kendilerini engelledi ve haklarında şu hüküm verildi: "Oturun, evlerinizde oturanlarla beraber*!" (Tevbe Sûresi/9: 46). Burada kasdolunan münafıkların hallerinin özellikle mü'minler yanında iyice belirginleşmesi, kendi nifaklarına kendilerinin şahit olması ve haklarındaki hükmün tamamlanmasıdır; çünkü dünya hayatı her yönüyle 'imtihan'dır. Buradaki âyette, Rasûlullah'ın sadıkları ve yalancıları bilmesi şu ayetteki gibidir: "*O günler ki, biz onları insanlar arasında döndürür dururuz, Allah iman edenleri bilsin… diye.*" (Âl-i İmran Sûresi/3: 140) "*Allah, içinizden cihad edenleri bilmeden ve sabredenleri bilmeden Cennet'e gireceğinizi mi sandınız?*" (Âl-i İmran Sûresi/3 142) Allah, elbet iman edenleri, cihad edenleri ve sabredenleri biliyordu; bu âyetlerdeki 'bilmek'ten kasıt, 'ortaya çıkarmak'tır; başkalarının yanında, kendi vicdanlarında ortaya çıkarmak, yaptıklarıyla durumlarının belirginleşmesi ve haklarındaki hükmün tamamlanmasıdır. Ayrıca, Rasûlüllah mazeret ileri süren münafıklara izin vermekle yasaklanan bir fiili işlemiş değildir ki, günaha girmiş olsun.

Peygamberlerle İlgili Olarak Günah ve Mağfiretin Manâsı

Öyleyse, âyetteki 'af' ve "*Muhakkak sana apaçık bir fetih verdik; önceki ve sonraki 'zenb'ini Allah mağfiret etsin diye.*" (Fetih Sûresi/48: 1-2) âyetlerinde ifade olunan 'zenb' ve 'mağfiret' ne anlama gelmektedir diye sorulabilir.

Kur'ân'da peygamberlerden daima 'muhlis/muhlâs' olarak sözedildiği halde, onların zaman zaman 'nefislerine zulmettikleri'ni itiraf ettiklerini ve her zaman Allah'tan 'mağrifet' dilediklerini de okuyoruz. Gerek Âdem aleyhisselâm, gerekse Yunus aleyhisselâm "nefislerine zulmettikleri'ni itirafla 'mağfiret' dilemektedirler. Burada hemen belirtelim ki, Kur'ân'da peygamberlerle ilgili olarak anılan *zulüm*, nefse, kişinin kendisine olan zulmüdür; yoksa, Allah'ın emirlerine veya yasaklarına karşı gelmekten doğan *zulüm* değildir. Bunu Kur'ân'da açıkça görüyoruz. Sözgelimi, Âdem'in 'yasak ağaca yaklaşmak'la nefsine ettiği zulmün türünü Kur'ân şöyle açıklıyor: "*Biz de, "Ey Âdem!" buyurduk, 'Bu İblis, senin ve eşin için tehlikeli ve hilesi çok bir düşmandır. Bu bakımdan, dikkat edin ki sizi cennetten çıkarmasın, yoksa ihtiyaçlar içinde koşturur durur, bedbaht ve perişan olursun. Cennette senin için açlık çekmek de yok, çıplak kalmak da. Orada susuzluk da çekmeyecek ve güneşin kavurucu sıcaklığına da maruz kalmayacaksın'.*" (Tâ-Hâ Sûresi/20: 117-119) Demek ki Âdem aleyhisselâm, yasaklanan ağaca yaklaşmakla -haşa- teşriî bir yasağı işlemekle değil -çünkü cennet teklif yeri değildi, orada Şeriat-Din yoktu- kendi lehindeki irşadî bir emri yerine getirmemekle yeryüzü hayatının zorluğuna maruz kalarak nefsine zulmetmiştir.

Bununla birlikte, söz konusu iki peygamberin dışında Hz. Nuh, Hz. İbrahim gibi rasûller de af ve mağfiret dilemektedirler. Şu halde bunları nasıl açıklamak gerekmektedir?

'Af, mağfiret' ve 'zenb' gibi kelimelerin çok geniş bir anlam sahası vardır. Bir defa *af* da, *mağfiret* de mutlaka günah karşılığı bağışlamak manâsına gelmez; bu her iki kavram, Kur'ân-ı Kerim'de muaf tutma, yükünü alma, geçiverme, sorumlu tutmama manâlarına da kullanılmaktadır. Meselâ: "*Şu kadar ki, kim açlıktan bunalıp çaresiz kalır da, (zaruret miktarını aşmak veya bir başka aç insanın payına tecavüz etmek gibi yollarla) günaha meyletmeksizin (haram edilen bu yiyeceklerden yerse,) hiç şüphesiz Allah pek bağışlayıcıdır, rahmet ve merhameti pek bol olandır.*" (Mâide Sûresi/5: 3) âyetinde izin verilen ve caiz olan bir meselede mağfiretten sözedildiği gibi, "*Eğer hasta olup da (su kullanmak size zarar verecekse) veya seferde olup da (su bulamazsanız), veya sizden biri tuvaletten gelmiş ise, yahut hanımlarınıza temas etmiş de gusledecek su bulamadı iseniz, bu takdirde temiz toprağa*

yönelip teyemmüm edin: (avuç içlerinizi toprağa vurarak,) yüzlerinizi ve elleriniz(le birlikte dirseklerinize kadar kollarınızı) meshedin. Şüphesiz Allah, Afüvv (zorlukları hafifletip kullarına hep kolaylık gösteren)dir; Ğafûr (onların hata ve günahlarını pek çok bağışlayan)dır." (Nisâ Sûresi/4: 43) âyetinde de yine izin verilen bir konuda af ve mağfiretten sözedilmektedir. Aynı şekilde, özürlülerden cihad hükmünün kaldırıldığını ifade buyuran âyet-i kerimede de (Tevbe Sûresi/9: 91) "*Muhsinler üzerine yol yoktur; Allah Ğafur'dur, Rahîm'dir.*" denilmektedir. Demek ki, 'af' ve 'mağfiret', kolaylığı ihsan, zordan geçme, teklifi kaldırma gibi 'rahmet'in tecellisi manâlarına da gelmektedir. Belâlardan, musibetlerden geçme, onların sebeplerini kaldırma gibi tekvinî işlerde de af ve mağfiret söz konusudur. Nebîlerin istediği ve Kur'ân'da onlarla ilgili olarak geçen af ve mağfiret bir yönüyle bu türdendir.

İkinci olarak, 'zenb' ve 'mağfiret'in mertebeleri vardır:

1. Dinin emir ve yasaklarına itaatsizlikten kaynaklanan zenb ve karşılığındaki mağfiret.

2. Akıl ve yaratılışın hükmüyle ilgili zenb ve mağfiret.

3. Edebin hükmüyle ilgili zenb ve mağfiret.

4. Tamamen aşk muhabbeti ve kurbiyetin hükmüyle ilgili zenb ve mağfiret.

Peygamberlerinki bu dördüncü türdendir. Onlarda Allah'ın büyük nimeti olan nübüvvet nimeti vardır ki, karşılığında en büyük şükrü ister. Peygamberler, daima bu şükrü yerine getirememenin sancısını çekmişler ve titremişlerdir. Sonra Allah'ın yaratığı ve kulu olarak, onlar da her zaman Allah'a muhtaçtırlar. Allah'a kulluğun sınırı yoktur; insanların en yüceleri, en kutluları olarak onlar, gerektiği gibi kulluk edememenin kaygu ve endişesini taşımışlar, bu kaygu ve endişeyle mağfiret dilemişlerdir. Ayrıca, Allah'ın 'Afuvv' ve 'Ğafur' isminin herkes gibi elbette onlar da tecelli sahası içindedirler. Bu dakik noktayı kavrayabilmek için, yukarıda açıklandığı üzere, Kur'ân'da 'af' ve 'mağfiret'in mutlaka 'zenb'i gerektirmediğini, yani illâ 'zenb' karşılığı 'af' ve 'mağfiret'in söz konusu olmadığını bir defa daha hatırlamalıyız.

Meselenin bir başka yönü daha var: Ümmetin yaptığı hatalardan zaman zaman nebîler de zarar görmektedirler ve bu zarar, onların mer-

tebelerinin artmasına sebep olmaktadır. Bazen de onlar, ümmete gelecek belâlara siper olur, paratoner vazifesi yaparlar. Uhud Savaşı'nın bir ara mü'minlerin aleyhine dönmesinin görünen plandaki sebebi, Ayneyn geçidine yerleştirilen okçuların teville Rasûlüllah'ın emrini dinlemeyip yerlerinden ayrılmaları, her zaman 'adil' olan kader noktasındaki sebeplerinden birisi ise, (özellikle Rasûlüllah'ı bırakıp savaş alanını terkedenler için) kendi seviyelerinde günah sayılabilecek bazı fiillerinden dolayı zelleye düşmüş olmalarıydı (Âl-i İmran Sûresi/3: 155). Başa gelen kötülük ve belâlar kişinin günahlarının neticesidir, belâ ve musibetler, şikâyetçi olunmadığı sürece günahları affettirir ve esasen mü'min için bu yönüyle rahmettir. Durum böyleyken, aynı savaşta Rasûlullah'ın mübarek dişleri kırıldı, yanağı yırtılıp kanadı.. Oysa, O'nun hiç bir suçu yoktu; O, bir bakıma ümmetinin hatasının neticesini çektiği gibi, 'Makam-ı Mahmud' yolunda bir adım daha atmış oldu. O halde, nebîlerle ilgili olarak Kur'ân'da geçen 'zenb', 'af' ve 'mağfiret' gibi kelimeler çoğu zaman ümmetleriyle ilgilidir.

Meselenin bir başka yönü de şudur: 'Zenb', mutlaka kişinin Din'in emir ve yasakları karşısında işlediği bir günahı değil, başkalarının suçlamalarını da ifade eder. Sözgelimi bunu, Firavun'a Tevhid'i tebliğ için gitmesi emredildiğinde Hz. Musa'nın söylediği sözü ifade eden şu âyetten anlıyoruz: "*Benim aleyhimde bir zenbleri var; bu bakımdan, endişe ederim ki beni öldürürler de (vazifemi hakkıyla yapamayabilirim)*." (Şuarâ Sûresi/26: 14). Bilindiği gibi Hz. Musa (aleyhisselâm), İsrail Oğulları'ndan bir kişiyi korurken Mısırlılar'dan birinin ölümüne sebep olmuştu; tabiî onu öldürme kasdı yoktu ve bilerek öldürmemişti; öleceğini bilmiyordu; kendisi de bunu "*Onu işledim; o zaman dalâlette olanlardandım.*" (Şuarâ Sûresi/26: 20) sözüyle ifade etmektedir. Buradaki 'dalâlet'ten kasıt, bildiğimiz manâda Allah'ın doğru yolundan sapma değil, neticenin sonunu kestirememe, ne olacağını bilmeme, farkında olmama demektir. Çünkü, Kasas Sûresi'nde geçen âyetler, bu olaydan önce Hz. Musa'ya hüküm ve ilim verildiğini ifade etmektedir. Ayrıca, bu hadise üzerine Hz. Musa, nefsine zulmettiğini itirafla Allah'tan mağfiret dilemiştir. Buradaki 'mağfiret'in manâsı da, hadise sonrası duyduğu gam ve üzüntüyle Firavun'un şerrinden kurtulmasıdır.

Bunu ifade eden bir başka âyette, "*Bir kişiyi öldürmüştün de, seni gamdan kurtarmıştık.*" (Tâ-Hâ Sûresi/20: 40) buyrulmaktadır. Demek ki, yine Din'in emir ve yasaklarına, yani emr-i İlâhî'ye aykırı bir günah söz konusu değildi. İşte, Fetih Sûresi'nde Rasûlüllah'ın 'mağfiret' olunduğu ifade edilen geçmiş ve gelecek 'zenb'i, bir yanıyla kavminin kendisi hakkındaki töhmet ve suçlamalarıdır. Çünkü, müşrikler yanında Rasûlullah'ın yaptıklarından daha büyük bir suç yoktu. Onların dinlerine karşı çıkmış, yönetimlerini alt üst etmiş, pek çoklarının öldürülmesine sebep olmuştu. Fakat, Hudeybiye anlaşmasından sonraki manevî fetihler ve Mekke'nin fethiyle, çoklarının imana girmesi, insanların grup grup Allah'ın Dini'ne dahil olmasıyla Tevhid yerleşmiş, Rasûlüllah maddî planda da muzaffer olmuş, 'anılışı yükselmiş' (İnşirah Sûresi/95: 4), 'sırtını çatırdatan yük üzerinden atılmış, kalbi iyice ferahlamış' (İnşirah Sûresi/95: 1-3), âlemler içinde, geçmişler ve gelecekler arasında 'lisan-ı sıdk'la anılan ve anılacak bir şahıs olarak tarihe geçmişti. Ayrıca, buradaki zenb ve mağfiret, sûrenin son âyetinde de parmak basıldığı üzere, ümmeti hakkındaydı. Yoksa O, -haşa- Allah'ın herhangi bir emrine karşı çıkmış değildi. İşte, nebîlerle ilgili olarak Kur'ân'da geçen ve diğer örneklerini açıklamaya bu çalışmanın sahasının izin vermediği 'zenb' ve 'mağfiret'leri bu çerçeveler içinde ele almak zorundayız. Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsir edebilirsek gerçeği kolayca görebiliriz.

Evet, Allah Rasûlü'nün başka insanlar gibi beşerî birtakım hislerine kapılıp yanlışlık yapmadığını şu sahih rivayet de açıkça ortaya koymaktadır:

Abdullah İbn Amr naklediyor: "Rasûlullah'tan duyduğum her şeyi ezberleme isteğiyle yazıyordum. Kureyş, 'Sen Rasûlüllah'tan (sallallahu aleyhi ve sellem) duyduğun her şeyi yazıyorsun. Oysa O, bir beşerdir, öfke anında da, hoşnutluk anında da konuşur.' diyerek beni yazmaktan nehyetti. Bunu Rasûlüllah'a söylediğimde, 'Yaz, nefsimi elinde tutan Zât'a yemin olsun ki, (mübarek ağzını işaretle) bundan haktan başka bir şey çıkmaz.' buyurdular.[62] Bunu, "*O, hevasından konuşmaz.*" (Necm Sûresi/53: 3) ayeti teyit etmiyor mu?

---

62 Ebû Davud, *Sünen*, "İlim," 3; Ahmed ibn Hanbel, *Müsned*, 2: 162; Darimî, *Sünen*, "Mukaddime," 43.

Peygamberlerin masumiyeti konusunda Kur'ân- Kerim'de Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Yunus (aleyhisselâm) gibi bazı peygamberler hakkındaki bazı âyetlerden hareketle ileri sürülen itirazlara cevap olarak Fethullah Gülen Hocaefendi'nin Sonsuz Nur isimli kitabının 2'nci cildinde Ve Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) İsmeti bölümüne bakılabilir.

Bu çalışmaya temel teşkil eden sorulardan 4'üncü sorudaki, "Herkes Kur'ân'ı anlar mı?" konusunda yukarıda çok söz ettiğimizden, burada bunları ayrıca tekrara gerek görmüyoruz.

5. Kur'ân ve Sünnet'e Dönmekten Ne Anlıyoruz ve İslâm Tarihini Nasıl Değerlendirmeliyiz?

Son bir-bir buçuk yıldır İslâm dünyasında tartışılan bu nazik konuyu burada enine boyuna tartışacak değiliz. Yalnız, önemli birkaç prensibe değinip, konuyu bu ana prensipler çerçevesinde özetlemek istiyoruz.

1. İlâhî Kitap olma özelliğini lâfızda ve manâda büyük ölçüde çoktan kaybetmiş bulunan Kitab-ı Mukaddes'teki bazı bilgilerin bilimlerin gelişmesiyle yanlışlanması sonucu Batı'da Din'e karşı fen ve felsefeden gelen bir inkâr akımı doğmuştur. Sözgelimi, Kitab-ı Mukaddes'te Allah'ın kâinatı altı günde yarattığı anlatılır, fakat bunlar, haftanın bildiğimiz günleri gibi takdim edilir ve Cenab-ı Alah'ın -haşa- Cumartesi günü dinlendiği ifade olunur. Oysa bu, açık bir yanlıştır. Ne yazık ki, Avrupalı bilim adamları, Kitab-ı Mukaddes'in, nazil oluşundan yüzyıllarca sonra devrin dinî meselelerine cevap vermek için din adamlarınca yeniden yazılmış olduğunu bilmezler veya bilmez görünürler. Kur'ân da kâinatın altı günde yaratıldığında söz eder ama, buradaki 'günler'in tefsirini zamana bırakır. Pozitif ilim, prensipleriyle sürekli gelişip değiştiğinden Kur'ân'ı yargılayamaz; Kur'ân'ın dili buna imkân tanımaz ve bu bakımdan pozitif ilim, bilhasa teorileriyle Kur'ân'ın ilgili âyetlerinin tefsirinde kesin delil olarak kullanılamaz. Bu yüzden, İslâm dünyasında batı'daki ilim-din çatışması cereyan etmemiş olmasına rağmen, birtakım son dönem âlimleri yanlış ve yer yer halâ devam eden bir tutumla malesef Kur'ân'ı pozitif bilimlerin kesinleşmemiş teorilerine göre tefsir etme teşebbüsünde bulunmuş ve halâ bulunmaktadırlar; bu konudaki yorumlar kesin verilmemeli, her zaman açık bir kapı bırakılmalıdır.

2. Yine Kitab-ı Mukaddes'te geçen bazı hadiselerin başka milletlerin kitapları veya destanlarında da yeraldığı anlaşılınca, Kitab-ı Mukaddes'e bunların o milletlerden geçmiş olduğu gibi yanlış bir neticeye varılmıştır. Sözgelimi, Nuh Tufanı'na Keldanî ve Hind metinlerine de rastlanınca, bunun Kitab-ı Mukaddes'e bu milletlerden geçmiş bir efsane olduğu kabul edilmiştir. Oysa, hadis ilminde önemli bir kaide olarak, rivayet zinciri çok olan bir hadisin sıhhat derecesi artar. Bir hadisenin dünyanın çoğu yerinde anlatılması, onun vuku bulduğuna vuku bulmadığından daha fazla delil olur. Aynı yanlışlığı ne yazık ki birtakım âlimler, hurafelerden arındırma niyetiyle İslâm'a da tatbik etmişlerdir. Sözgelimi, onlara göre Tasavvuf, İran'dan ve Hind'den geçmiş, birtakım felsefî-bâtınî hikmetler tamamen Yunan'a, Mısır'a Hind'e mal edilmiş ve İslâm'ın dışında görülmüştür. Oysa insanlığın ilk dini Tevhid dinidir ve bu Din'in ana düstur ve esasları hep değişmeden kalmıştır ve hiç bir zaman değiştirilemez; sadece zaman, yer ve şartlara göre muamelât-ukûbât kısmında değişiklikler olabilir. Diğer tüm bâtıl dinler, daha çok Tevhid'in tahrifi sonucu ortaya çıkmıştır; dolayısıyla ne kadar bâtıl da olsalar kendilerinde haktan önemli unsurlar taşımaktadırlar. Nitekim, Vedalar'ı okuduktan sonra Schelling, "Tek bir din varmış, yıldız yıldız parçalanmış." diyerek bu gerçeği görmüş ve ifade etmiştir.

3. Kur'ân, içinde binlerce Kur'ân taşır ve çok şeyi 'çekirdek' halinde ihtiva eder; bu yönüyle Hadis de aynı Kur'ân gibidir. Nasıl kışta fırtınalar, kar ve yağmurlar toprağa ekilen tohumları patlatır, bir bakıma bahara hazırlık vazifesi yapar; aynen onun gibi Allah, Sahabe asrını ve bir dereceye kadar Tabiûn asrını siyasî fırtınalarla sarsmış, bunun neticesinde "Din elden gidiyor!" diyen binlerce âlimin, evliyâ, asfiyâ ve muhakkıkînin nihayetsiz gayretleri ve zamanın tesirleriyle bu 'çekirdek' patlamış, dallanmış, çiçeklenmiş ve Tefsir, Hadis, Fıkıh, Siyer ve çeşitli Kur'ân ilimleri gibi meyvelerine ulema, daha nazik meyvelerine gerçek hikmet ehli ve az ama kıymetli ve dakik meyvelerine de evliyâ el atmış ve bunları derece derece herkese sunmuşlardır. İslâm ağacını besleyen sulara ne yazık ki, başta ifade ettiğimiz üzere birtakım kirli sular da karışmış olmakla birlikte, asfiyâ ve muhakkıkîn bunları yeterince izale etmeğe çalışmışlar, ama hepsinin izalesine muvaffak olunamadığından, bu ağaç bâtıl fırkalar şeklinde birtakım

dikenler ve çürük meyveler de vermiştir. Öte yandan, insanın yeryüzünün halifesi olması gereği Kur'ân'da elbette yer alan tekvinî âyetlerin İslâm ağacındaki meyvelerine ise yüzlerce, binlerce "fizik, kimya, matematik, biyoloji, anatomi, tıp, ideoloji, astoronomi, astroloji.." âlimleri, onları asıl manevî öz ve anlamlarından koparmadan el atmışlar ve Batı bu tür bilimleri de önemli ölçüde Müslümanlardan almıştır. Bu bakımdan, İslâm tarihi, katiyen siyasî cephedeki birtakım gayr-ı İslâmi hadiseler ve İslâm'a karışıp arıtılamamış bazı hurafeler açısından değerlendirilip bir kenara atılamaz. Bu tarih, İslâm'ın değişik şartlarda, değişik yerlerde ve her coğrafyadan insana uygulandığı, çiçeklenip meyve verdiği muhteşem bir geçmiştir. Onun için, "Her ilim sahibinin üstünde bir âlim bulunur." ve "Her zamanın bazı bakımlardan kendine ait bir hükmü vardır." gibi kaidelerden hareketle, müfessir, fakih ve tarihçi gibi âlimlerin eserlerinde görülen ufak tefek yanlışlıklar bahane edilerek, koca bir tarih sorgulanamaz ve İslâm'ı cansiperane savunup bize sunan binlerce âlim, evliyâ ve asfiyâ ise ancak hürmetle anılmaya lâyıktır. Sonra, bilhassa İslâm'ın ilk beş asrı, her şeyin, her şartın ve nerdeyse bütünüyle çevrenin her Müslüman'a bir muallim hükmüne geçtiği kutlu ve Saadet Asrı'na en yakın asırlar olduğundan, bugün Kur'ân, Hadis, Siyer, Fıkıh, Tefsir gibi ilimlerde ve İslâm'ın her dalında çalışma yapanlar, bu asırların eserlerine mutlaka sahip olmak ve onları Kur'ân'a ve Sünnet'e dürbün yapmak durumundadırlar. Ve her âlimin, her yazarın yazdığı kitap ve yazı da yine Kur'ân'a ve Sünnet'e engel değil, ancak dürbün olmalıdır. Yoksa, Kur'ân ve Sünnet'i hevamıza malzeme kılmaktan başka bir şey yapmış olmayız.

PEYGAMBERLİK VE EFENDİMİZ'İN PEYGAMBERLER ARASINDAKİ YERİ

Peygamberlik

Peygamberlik, peygamber olmayanların kendi kapasitelerine göre bir peygamberde gördükleri, tecrübe ettikleri, onunla yaşadıkları, ondan duydukları ve ondan aktarılanlar ölçüsünde tanıyabileceği, ama mahiyet ve keyfiyetini peygamber olan zattan başkasının tam manâsıyla idrak etmesi-

nin mümkün olmadığı bir hâl, bir makam, bir rütbe, bir misyondur. Bu hâl, makam, rütbe ve misyonu, ancak ulaşabileceğimiz zahirî malûmat seviyesinde birazcık tanıyabilmek için vahiy, yani Allah ile, mahiyet ve keyfiyetini ancak ona mazhar kılınan zâtın bilebileceği münasebet ve haberleşme tarzı üzerinde düşünmek gerekir.

Cenab-ı Allah (celle celâlühû), bizzat Kur'ân-ı Kerim'de Kur'ân için, *sekîl söz* tabirini kullanır (Müzzemmil Sûresi/73: 5). *Sekîl* ağır yük demektir ki, Katade ve Mücahid gibi ilk dönem müfessirleri bu ağırlığı Kur'ân'daki emir ve yasakların, haram ve helâllerin önemi ve yerine getirilmelerindeki güçlükle izah ederken, Hüseyin ibn Fazl, "Ancak Allah'ın yardımına, muvaffakiyet vermesine mazhar bir kalbin ve Tevhid'le donatılmış bir nefsin taşıyabileceği bir ağırlık" olarak yorumlar (Kurtubî). Gerçekten de, özellikle Kur'ân olarak tecellî eden vahyin ağırlığını anlayabilmek açısından şu âyet çok önemlidir: *Bu Kur'ân ki, eğer onu bir dağın üzerine indirmiş olsaydık, Allah'a olan derin saygı ve taziminden dolayı o dağın başını eğip parça parça olduğunu görürdün. İnsanlar için böyle temsillerde bulunuyoruz ki, sistemlice düşünüp gerekli dersi alsınlar* (Haşr Sûresi/59: 21).

Vahiy, Cenab-ı Allah'ın Kelâmî tecellisidir. O'nun isim ve sıfatları için derece farkı söz konusu değildir. Dolayısıyla, Kudret tecellisi ne ise, Kelâm tecellisi de odur. O'nun doğrudan, yani sebepler ötesi bir lem'acık Kudret tecellisi nasıl Hz. Musa'nın (aleyhisselâm) yıldırım çarpmışçasına cansız gibi bayılıp düşmesine ve yanıbaşındaki dağın toz olmasına yol açmışsa (Bakara Sûresi/2: 143), Kelâm'ı da aynı tecelli gücüne sahiptir. O, Kelâm tecellisinde her bir peygamberin o tecelliyi alabileceği derecede tenezzülde bulunur; yani bu tenezzül, peygamber olan zâtın kapasitesine göredir. Evet, Hz. Musa (aleyhisselâm) peygamberler içinde en büyük beş büyük peygamberden biri olmasına rağmen, bir dağı toz haline getiren Kudret tecellisine dayanamamıştır. Fakat, Cenab-ı Allah'ın Kur'ân'ı teşkil eden Kelâm tecellisi, bu Kudret tecellisinden daha az şiddette değildi. Değildi ki, eğer o tecelli herhangi bir dağa olmuş olsaydı, yukarıda meali verilen âyet-i kerimede buyrulduğu üzere, o dağ parça parça olurdu. Kur'ân'daki bu tecellinin şiddetine işaret eden bir başka âyette de şöyle denmektedir: *O Kur'ân ki, eğer İlâhî bir kitapla dağlar yürütülecek veya yeryüzü parça parça edilecek ya da*

ölüler konuşturulacak olsaydı, bunlar ancak bu Kur'ân'la olurdu (Ra'd Sûresi/13: 31). Demek ki, Kur'ân'ı teşkil eden İlâhî tecellinin şiddeti, dağları yürütecek, bunun da ötesinde yeryüzünü parça parça edecek ve ölüleri diriltecek derecededir. İşte bu tecelliye dayanabilecek tek kalb, peygamberliğin sertacı olan Efendimiz Hz. Muhammed Mustafa'nın (sallallahu aleyhi ve sellem) kalbiydi ki, Allah Kur'ân'ı O'na gönderdi. Buradan o Zât'ın sahip olduğu manevî-ruhî gücün derecesini az da olsa anlayabiliriz.

Müslüman hakîmlerden Halîmî, bu konuda şöyle der: "Peygamberler, gerek cismanî kuvvetler, gerekse manevî-ruhî kuvvetler açısından başkalarına benzemezler. Dış duyuları ve iç duyuları gibi idrak kabiliyetleri, akıl, hafıza ve zekâ kuvvetleri ve insanı harekete sevkeden bütün melekeleri, yalnız derece itibariyle değil, nitelik açısından bile başkalarının sahip olduklarından farklı, en üst noktada ve nihayet derecede sâfidir. Meselâ onlar, uzakları görmekle kalmaz, arkadan ve perde gerisinden de görebilirler. Başkalarının işitmediğini işitir, başkalarının duyamadıkları kokuları duyarlar." (Elmalılı Hamdi Yazır) Fahreddin-i Razî ise, aynı konuda şunları söyler: "Peygamberlerin sahip bulunduğu kudsî nefis, başka nefislerden mahiyetçe bile farklıdır. Yani, beşer cinsi içinde mükemmeli temsil eder. Zekâda, fetanette, hürriyette, her türlü yücelikte, cismaniyet ve şehevatın asla tesirine girmemede mükemmel seviyede bulunmak, peygamberlerin sahip olduğu nefs-i kudsînin gerekliliklerindendir. Ruh saffette, beden arılıkta son derece yüksek olunca, şüphe yok ki zihnî ve insanı harekete sevkeden diğer melekeler de o derece yüksek olacaktır. Zira bu melekeler, ruhtan bedene feyezan eden nurlar gibidir. Yapan, işleyen (yaratılmışlar içinde) mükemmellikte son noktada olunca, elbette ortaya konan eser de son derece kuvvetli, şerefli ve sâfi olacaktır."

İşte, vahye mazhariyetle serfiraz kılınan peygamber, o vahyi alabilecek, onu taşıyabilecek bir manevî-ruhî güç ve kapasiteye sahiptir. Bu gücü ona kazandıran ise, kendisine yaratılıştan bahşedilen donanımın hakkını vermesi, yani Allah ile olan münasebetidir. Nasıl vahyin mahiyet ve keyfiyetini ona mazhar kılınmayanın idrak etmesi mümkün değilse, ona mazhar kılınan peygamberin zihnî-kalbî donanımını, Allah ile olan münasebetini ve bu münasebetin kendisine baştan bahşedilen donanımı işletmesiyle

ona kazandırdığı ruhî-manevî gücü, peygamber olmayanın anlaması da aynı şekilde imkân dışıdır. Bu bakımdan, aşağıda temas edileceği üzere, peygamberler arasında da derece farkı bulunduğu için, derecesi itibariyle daha büyük olan bir peygamberin halini, makamını, Allah ile olan münasebetini ve bu münasebetin ona kazandırdıklarını, derecesi onun altındaki peygamberin de tam olarak ihatasının imkânsızlığından bile söz edilebilir. Bundandır ki, bir hadis-i şeriflerinde Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), "Benim Allah ile olan öyle bir vaktim vardır ki, ona ne Allah'a en yakın melek, ne de bir başka rasûl-nebî katlanabilir."[63] buyururlar.

Peygamberlerin Varlık Sebebi, Hususiyetleri ve Nebî ile Rasûl Farkı

Peygamberlerin varlık sebebi veya peygamberlerin gönderiliş gayesi, insanın yaratılış gayesiyle aynı noktada birleşir. O da, Allah'a kulluktur. Cenâb-ı Hakk (celle celâlühû), Kur'ân-ı Kerim'de, "*Ben cinleri ve insanları ancak Bana kulluk yapsınlar diye yarattım.*" (Zâriyât Sûresi/51: 56) buyurarak, bu hususa işaret etmektedir. Bir başka âyet-i kerimede, "*Senden önce hiçbir rasûl göndermedik ki, ona 'Ben'den başka ilâh yoktur; o halde Bana kulluk edin!' diye vahyetmiş olmayalım.*" (Enbiyâ Sûresi/21: 25) denilerek, aynı hususa işarette bulunulur. Bu gerçeği, Allah'a kulluğun zıt kutbunda kendisine tapınmanın nehyedilmesiyle bir arada olarak şu âyet-i kerimede de okuruz: "*Andolsun Biz, 'Allah'a kulluk edin, tâğuttan sakının!' diye her millete bir rasûl gönderdik. Allah, o insanlardan bir kısmını doğru yola iletti. Onlardan bir kısmı için de sapıklık hak oldu. Öyleyse yeryüzünde gezin de, Hak'kı yalanlayanların sonu nasıl olmuş görün!*" (Nahl Sûresi/16: 36)

Sıdk (doğruluk), emanet (her hususta mutlak manâda emin olmak), tebliğ, fetanet (peygamberî akıl), ismet (günahsızlık) ve aklî-fizikî arızalardan berî olmak gibi altı temel sıfatla mevsuf bulunan peygamberlerin bu ana gönderiliş gayesi çerçevesindeki vazifeleri veya gördükleri fonksiyonlar, Din'i tebliğ (Âhzab Sûresi/33: 39, Mâide Sûresi/5: 67), insanlara güzel örnek olmak (En'âm Sûresi/6: 90, Ahzâb Sûresi/33: 21), dünya-Âhiret dengesini

---

[63] Aliyyü'l-Kâri, *el-Esrârü'l- Merfûa*, 197.

kurmak (Kasas Sûresi/28: 77) ve insanların Âhiret'te haklarındaki hüküm dolayısıyla Allah'a itiraz haklarının olmamasının yolunu hazırlamaktır (Nisa Sûresi/4: 165).[64]

Peygamberliğin Arapça karşılığı nübüvvet olup, bütün peygamberler öncelikle nebîdir. Nebî, Allah'tan vahiy alan, ayrıca Allah'ın kendisini ***hüküm*** ve ***ilim*** ile serfiraz kıldığı seçkin zattır (Âl-i İmran Sûresi/3: 69; En'âm Sûresi/6: 89). Nebîler içinde kendilerine Kitap veya Sahifeler verilenler vardır ki, bunlara rasûl denir. Rasûl olmayan, yani kendilerine Kitap veya Sahifeler verilmeyen nebîler, kendilerinden önce gelen veya kendi zamanlarında yaşayan rasûlün çizgisinde Din'in anlaşılıp uygulanması, insanlara anlatılması ve Kitap'la insanlar arasında hükmetme vazifesiyle mükellef kılınmış (Bakara Sûresi/2: 213; Mâide Sûresi/5: 44), Allah, onlardan kendi zamanlarında bir rasûl gelirse ona mutlaka inanıp destek olacakları sözünü almıştır (Âl-i İmran Sûresi/3: 81). Rasûller dahil bütün nebîlere, içlerinde Hz. Yahya gibi bazılarına daha sabî iken (Meryem Sûresi/19: 12), Hz. Yusuf gibi bazılarına gençliklerinin ilk döneminde (Yûsuf Sûresi/12: 22), Hz. Musa gibi bazılarına ise gençliklerinin ikinci devresinde (Kasas Sûresi/28: 14) verilen hüküm, Kitab'ı anlama, onu uygulama, onunla hükmetme, uygulayıp hükmetme işinde ve doğru ile yanlışı ayırmada şüpheye düşmeme, dolayısıyla her meselede doğru ve yerinde karar verebilme, üstün idrak ve anlayış gücüdür (Râzî, Kurtubî). Kur'ân-ı Kerim, peygamberlere hükümden başka ayrıca hikmet (Âl-i İmran Sûresi/3: 81) ve hususî bir ilmin de verildiğini vurgular (Yusuf Sûresi/12: 22; Enbiyâ Sûresi/21: 74; Meryem Sûresi/19: 12). Peygamberlere verilen hüküm nasıl kendisinde asla şüpheye ve nefsanîliğe yer olmayan hüküm ise, onlara verilen ilim de, kendisinde asla cehaletin yeri bulunmayan, eşya ve hadiselerin manâ ve hakikatine nüfuz, insanın iç dünyasını, nefsin hallerini tanıma ve onu terbiye ilmidir (Râzî, Tabetabâî). Her ne kadar peygamberlik Cenab-ı Allah'ın bir lûtf u ikramı ise de, onda en azından onun derinlikleri, hattâ lâzımı olan hüküm ve ilim, söz konusu âyetlerde (Yusuf Sûresi/12: 22; Kasas Sûresi/28: 14) açıkça ifade buyrulduğu üzere, peygamberlerin ihsan sahibi olmalarının, yani Allah'a O'nu görüyormuşçasına ibadet etmelerinin,[65]

---

64 Fethullah Gülen, *Sonsuz Nur*, 1: 66-80, 99.
65 Müslim, *Sahih*, "İman," 1; Tirmizî, *Sünen*, "İman," 4.

yaptıkları her işi mükemmel yapmalarının mükâfatıdır. Dolayısıyla, onlara verilen hüküm ve ilimde, ihsanının, takvasının derecesine göre başka mü'minler de pay sahibi olabilirler (Bakara Sûresi/2: 269; Mâide Sûresi/5: 44; En'âm Sûresi/6: 122; Enfâl Sûresi/8: 29; Hadîd Sûresi/57: 28).

Peygamberler Arasında Farklılık ve Onlar Arasında Fark Gözetip Gözetmeme

Mü'min olmanın, yani imanın altı şartından biri, peygamberliğe ve eksiksiz olarak bütün peygamberlere iman etmektir. Hepsine iman etmek manâsında peygamberler arasında ayırım yapılmaz, yapılamaz: *(Risalet misyonunun zirvesi) o Rasûl, (vahiy yoluyla Kur'ân ve Sünnet olarak) kendisine Rabbisinden her ne indirildiyse ona iman etti; mü'minler de (iman ettiler). Her biri, Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve rasûllerine iman etti de, "(İnanma hususunda) O'nun rasûllerinden hiç birini diğerlerinden ayırmayız." dediler* (Bakara Sûresi/2: 285). *De ki: "Biz (hiç şirk koşmadan) Allah'a, bize indirilen (Kur'ân'a) ve İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve O'nun soyundan gelip İsrail kabileleri içinde gönderilen peygamberlere indirilen (Sahifelere ve vahye); ve Musa'ya, İsa'ya verilen (Tevrat ve İncil'e) ve (bütün) nebîlere Rabbilerinden verilen (ilim, hüküm, hikmet ve peygamberliğe) iman ettik. (İman etmede) hiç birini diğerinden ayırmaz, (hepsine aynı şekilde, aynı derecede iman ederiz). Biz, (ne indirmiş, ne vermişse hepsini kabul ederek) Allah'a tam manâsıyla teslim olmuş Müslümanlarız." Kim, İslâm'dan başka bir din arzu eder ve ararsa, (bilsin ki) bu, ondan asla kabûl edilmeyecektir; o, Âhiret'te de kaybedenlerden olacaktır* (Âl-i İmran Sûresi/3: 84-85).

İman noktasında peygamberler arasında herhangi bir ayırım söz konusu olmamak ve buna izin verilmemekle birlikte, peygamberler, nebîler ve rasûller olarak ayrıldıkları gibi, aralarında küllî ve hususî faziletlerde farklılıklar, dereceler de vardır.

Hz. Allah (celle celâlühû), önce bütün yaratılmışlar içinde Hz. Âdem'i, Hz. Nuh'u, Hz. İbrahim'in Âilesi'ni ve İmran Âilesi'ni seçmiş, onları her türlü kötü sıfat ve nitelikten tasfiye edip, en güzel vasıflar ve en üstün melekelerle donatmış (Râzî), tasfiyenin de ötesinde onları bizzat süzüp, insanlık içinde tertemiz bir hülâsa kılmış, hattâ onları âdeta bir hülâsa

olarak var etmiştir (Elmalılı Hamdı Yazır). İşte Allah (celle celâlühû), peygamberliği önce Hz. Âdem ve O'ndan gelen tertemiz bir kanalda, sonra Hz. Nuh ve O'ndan yürüyen tertemiz bir kanalda var kılmış, bu kanalı bilâhare Hz. İbrahim, iki oğlu Hz. İsmail ile Hz. İshak, dolayısıyla bu iki peygamberden yürüyen tertemiz iki kolda, bir de Hz. Musa ile Hz. İsa'yı meyve veren İmran Âilesi'nde devam ettirmiştir. Cenab-ı Allah, bu tertemiz kanallar içinde var ettiği rasûllerin de bazısını bazısından mutlak fazilette, bazılarını da hususî faziletlerde üstün kılmıştır: "*O rasûller ki, kimisini kimisine üstün kıldık. İçlerinde Allah'ın hususî tarzda konuştuğu vardır; kimisini de Allah, derecelerle yükseltmiştir. Meryem oğlu İsa'ya ise apaçık deliller (mucizeler) verdik ve onu Rûhu'l-Kudüs'le destekleyip güçlendirdik.*" (Bakara Sûresi/2: 253).

Bütün âlimler, Şûrâ Sûresi 13'üncü âyette Şeriat sahibi rasûller olarak anılan Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Peygamber Efendimiz'in rasûller içinde en büyük ilk beşi teşkil ettiği ve bunların Kur'ân'da *ülü'l-azm* (Allah'a ve davasına tam gönül vermiş ve üstün azim sahibi) diye nitelenen (Ahkâf Sûresi/46: 35) rasûller olduğu konusunda müttefiktir. Yukarıda meali verilen Bakara Sûresi/2: 253 âyeti ise, rasûller arasında hususî bazı faziletlerdeki üstünlüğe temas etmektedir. Rasûller arasında her rasûlün içinde görevlendirildiği kavmin karakterinin, ayrıca içinde yaşadığı zamanın ve şartların gerektirdiği irşad görevi çerçevesinde belli hususlarda fazilet ve derece farkı bulunduğunu şu veya bu şekilde ortaya koyan daha pek çok âyet vardır. Meselâ, Allah, Hz. İbrahim'i (aleyhisselâm) halîl edinmiş (Nisâ Sûresi/4: 125), Hz. Musa ile hususî bir tarzda konuşmuş (Nisâ Sûresi/4: 164), Hz. İsa'yı Kendi'nden bir ruh kılmış (Nisâ Sûresi/4: 171) ve Rûhu'l-Kudüs'le desteklemiştir (Bakara Sûresi/2: 253). Bunun gibi, Kur'ân-ı Hakim, pek çok peygamberi bir arada zikrettiği yerde (En'âm Sûresi/6: 84-90), Hz. İshak, Yakup, Nuh, Davut, Süleyman, Eyyup, Yusuf, Musa ve Harun'u *muhsin*, Hz. Zekeriya, Yahya, İsa ve İlyas'ı *salihler* olarak anar. Hz. İdris'i *sabrı* ve *salih* oluşuyla (Enbiyâ Sûresi/21: 85-86); Hz. Yunus'u *Allah'ı çok tesbih eden* (Enbiyâ Sûresi/21: 88; Sâffât Sûresi/37: 143); Hz. Eyyub'u *sabırlı* ve *evvâb* olmasıyla (Sâd Sûresi/38: 44) zikreder. Kur'ân'da iki kardeş peygamberden Hz. İsmail *salih, sabırlı, sözünde sadık, Rabbin rızasını kazanmış*

ve hayırlılardan olarak anılırken (Enbiyâ Sûresi/21: 85-86; Meryem Sûresi/19: 54-55; Sâd Sûresi/38: 45), Hz. İshak'tan *Din'i uygulamada güç ve basiret sahibi, temizlenmiş, seçilmiş ve hayırlılardan* olarak bahsedilir (Sâd Sûresi/38: 45-47). Bu iki peygamber arasında bir fark daha vardır ki, Kur'ân, Hz. İsmail'i *ğulâm-ı halîm* (yumuşak huylu ve sabırlı oğul) olarak öne çıkarırken (Sâffât Sûresi/37: 101), Hz. İshak'ı *ğulâm-ı alîm* (çok âlim bir oğul) olarak anar (Hıcr Sûresi/15: 53). Peygamberler arasında yine dikkat çekici bir farklılık olarak, Hz. Yusuf, bir sûrede ve tam beş âyette *muhsin* olmakla övülür (Yusuf Sûresi/12: 22, 36, 56, 78, 90). Yine, Sâffât Sûresi'nde, (37: 109, 120, 130) Hz. İbrahim, Hz. Musa ile Hz. Harun ve Hz. İlyas(în)'e sadece "*Selâm olsun*!" denilerek selâm edilirken, "*Nûh'a âlemler içinde selâm olsun!*" denir (âyet: 79) ve böylece bütün varlıkların Hz. Nuh'a insanlığın ikinci babası olarak medyuniyeti dile getirilir.

Bu konuda misalleri çoğaltmak mümkün olmakla birlikte, rasûller arasındaki üç önemli farklılığa daha dikkat çekmek daha önemli görünmektedir. Bunlardan biri, bazı rasûllerin risalet misyonları çerçevesinde bazı imtihanlara tâbi tutularak başka önemli görevlere de hazırlanması ve bu görevlerin gerektirdiği makamın kendilerine bahşedilmesidir. Meselâ, Hz. İbrahim (aleyhisselâm), ateşe atılma, akrabasından Hz. Lût'un kavminin helâk edilmesi, oğlu Hz. İsmail'i kurban etmesi emri gibi ağır imtihanlardan geçtikten sonra insanlara *imam* kılınmıştır (Bakara Sûresi/2: 124). Hz. Davut (aleyhisselâm), hüküm ve kazâ konusundaki imtihanı vermesi üzere insanlar arasında hükmetmek için *halifelik* (Sâd Sûresi/38: 26), oğlu Hz. Süleyman (aleyhisselâm) ise, tahtı üzerine bir cesedin bırakılmasıyla imtihan edilmesinin ardından, tarihte başka kimseye nasip kılınmayacak mertebede *meliklik*le şereflendirilmiştir (Sâd Sûresi/38: 35). İlgi çekicidir ki, Kur'ân-ı Kerim, bu iki rasûlden, yani Hz. Davut ve Hz. Süleyman'dan söz ederken, her ikisine de *hüküm* ve *ilim* verildiğini bilhassa anmakta (Enbiyâ Sûresi/21: 79) ve böylece hilâfet ve meliklik için gerekli iki önemli değere dikkat çekmekte, ayrıca, bu her iki rasûlün sahip bulundukları yüksek dünyevî makamlara rağmen Allah'a yakın ve O'na çok yalvaran güzel kullar olduklarına vurgu yaparak (Sâd Sûresi/38: 17, 25, 30, 40), halifelik ve melikliğin ibadet, kulluk, göz yaşı ve evbe ile bir arada yürümesi gerektiğine telmihte bulunmaktadır.

Rasûlleri karşılaştırırken dikkat çekici ikinci nokta, misyonları gereği karakterlerinde ve bazı tutumlarında kendini gösteren farklılıklardır. Bir hadis-i şerifte de kendisine dikkat çekilen bu farklılık,[66] isyankâr kavimleri hakkında Hz. İbrahim ve Hz. İsa ile, Hz. Nuh ve Hz. Musa'nın yaptığı dualarda ortaya çıkmaktadır. Hz. İbrahim, "*Ya Rabbî! Doğrusu onlar (putlar) insanların birçoğunu saptırdılar. Artık bundan sonra kim bana tâbi olursa, o bendendir. Kim de bana karşı gelirse o da Sen'in merhametine kalmıştır, şüphesiz Sen Ğafursun, Rahîmsin.*" (İbrahim Sûresi/14: 36); Hz. İsa, "*Eğer onları cezalandırırsan, şüphe yok ki onlar Sen'in kullarındır. Onları affedersen, Aziz ve Hakîm (üstün kudret, tam hüküm ve hikmet sahibi) ancak Sen'sin.*" (Mâide Sûresi/5: 118) şeklinde münacatta bulunurken; Hz. Nuh, "*Ya Rabbi, yeryüzünde dolaşan bir tek kâfir bile bırakma*!" (Nuh Sûresi/71: 26); Hz. Musa da, "*Ey bizim büyük Rabbimiz, mahvet, sil süpür onların (Firavun ve kavminin) servetlerini ve kalplerini şiddetle sık! Belli ki o acı azabı görmedikçe onlar imana gelmeyecekler*!" (Yunus Sûresi/10: 88) diyerek dua etmektedir. Hz. İbrahim ile Hz. İsa'nın, H. Nuh ile Hz. Musa'nın duası birbirine benzerken, Hz. İbrahim ile Hz. İsa'nın birbirine benzer duası arasında bile dikkat çekici bir farklılık olarak, Hz. İbrahim duasını Cenab-ı Allah'ın Ğufran ve Rahmet dergâhına gönderirken, Hz. İsa, İzzet ve Hikmet dergâhına göndermektedir.

Rasûller arasında göze çarpan bir diğer farklılık, her birinin Cenab-ı Allah ile olan münasebetidir. Konu gereği burada sadece, yukarıda mealini naklettiğimiz duaları birbirine benzeyen Hz. Nuh ile Hz. Musa'nın Allah ile olan münasebeti arasındaki farklılığa kısaca temas edeceğiz.

Hz. Nuh (aleyhisselâm), Tufan öncesi kendisinin, anne-babasının ve ailesi içinde mü'min olanların ve erkek-kadın bütün mü'minlerin bağışlanması için dua etmişti (Nuh Sûresi/71: 28). Tufan başlamadan önce de Cenab-ı Allah (celle celâlühû), O'na ailesi içinde mü'min olanları ve diğer mü'minleri gemiye almasını emretti (Hûd Sûresi/11: 40). Hz. Nuh, oğullarından birinin gemiye binmemiş olduğunu görünce onu gemiye çağırdı. O ana kadar, onun mü'min olduğunu düşünüyordu; çünkü inkârına ait bir şeyini ihtimal görmemişti. Ama oğlunun davetine icabet etmeyip, boğulup gittiği-

---

66 Ahmed b. Hanbel, 7/487; Beyhakî, 6/321.

ni görünce, *"Yâ Rab! Oğlum da (mü'min olarak) aileme katılanlardandı. Senin, (mü'min olarak aileme dâhil olanları kurtaracağına dair) va'din de elbette haktır ve Sen hâkimler Hâkimi'sin."* diye inledi. Allah, ona şöyle cevap verdi: *"Ey Nuh! O, senin ailenden değildi; çünkü onun bütün hayatı, yanlış inanç, yanlış tavır ve davranış üzerine kuruluydu. O halde, hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın bir meselede Ben'den istekte bulunma. Sana emrim odur ki, sen cahilce bir davranış içinde olamazsın."* (Hûd Sûresi11: 45-46)

Hz. Musa (aleyhisselâm), Tur Dağı'nda Cenab-ı Allah'ın kelâmına mazhar olunca, O'nu görme isteğinde bulundu. Cenab-ı Allah da, Kendisini görmesinin mümkün olmadığını, yanıbaşındaki dağa yapacağı tecellide eğer dağ yerinde kalırsa, Kendisini görebileceğini buyurdu. Ama Cenab-ı Allah'ın bir lem'acık Kudret tecellisi karşısında dağ toz haline gelirken, Hz. Musa da, yıldırım çarpmışçasına yere düşüp bayıldı. Kendine gelince tesbihte bulundu ve tevbe etti. Cenab-ı Allah'ın mukabelesi ise şöyle oldu: *"Ey Musa! Ben seni seçtim, seni risaletle ve hitabıma mahzar kılmakla insanlar üzerinde bir mevkie çıkardım. Şimdi sen, (senin için olmayanı talepten vazgeçerek) sana ne vermişsem onu al ve karşılığında şükredenlerden ol!"* (A'râf Sûresi/7: 143-144)

Âyetlerden anlaşıldığı üzere, Cenab-ı Allah'ın Hz. Nuh'a cevabı Allah ile Rasûlü arasındaki münasebete has celâl edalı bir ihtar ifade ederken, Hz. Musa'ya cevabında yine ihtar, ama iltifat yüklü bir ihtar söz konusudur. Hz. Nuh niyaz peygamberi olarak görülürken, Cenab-ı Allah ile olan münasebeti içinde Hz. Musa, daha başka pek çok âyetin de ortaya koyduğu üzere (Tâ-Hâ Sûresi/20: 39-41; Kasas Sûresi/28: 24), baştan itibaren bir naz peygamberi gibi görülmektedir. Bu hususun misalleri çoksa da, bu kadarla yetineceğiz.

Peygamberler Arasında Peygamber Efendimiz (s.a.s.)

Peygamberler de manen terakki ederler. Bunu, "*Seni Din'in hükümlerinden habersiz bulup seçerek dosdoğru yola koymadı mı? Elbette senin için her zaman işin sonu başından (bir sonraki an, bir önceki andan) daha hayırlıdır."* (Duhâ Sûresi/93: 7, 4) âyetlerinden açıkça anlıyoruz. Denebilir ki, Kur'ân-ı Kerim'de adı geçen rasûller risalet zincirinin ana halkaları, kol başları olup,

"*İşte bu seçkin zatlar, Allah'ın hidayet verdiği kimselerdir. Sen de onların yolundan yürü!*" (En'âm Sûresi/6: 90) âyetinin de işaret ettiği üzere, her biri, diğerlerinden önde olduğu hususî fazilet noktasında Peygamber Efendimiz'e, O kendi kemal arşına ulaşıp da hepsini geride bırakıncaya kadar rehberlik etmiştir.

Yukarıda isimleri geçen ulü'l-azm rasûllerin zikredildiği Şûrâ Sûresi 13'üncü âyette önce Hz. Nuh, ardından Allah Rasûlü, sonra da tarih sırasıyla Hz. İbrahim, Hz. Musa ve Hz. İsa anılmaktadır. Hz. Nuh, tarihte kendisine ilk şeriat verilen rasûl olarak önce anılmış, Allah Rasûlü hemen O'ndan sonra zikredilmekle, en büyük bu beş rasûlün de en büyüğü olduğu ima edilmiştir. Nitekim benzer bir sıralamanın yapıldığı Ahzab Sûresi 7'nci âyette, önce şeriatları nazara alınmadan umumî olarak *peygamberler* dendikten sonra Allah Rasûlü önce zikredilip, ardından Hz. Nuh ve diğer üç en büyük rasûle yer verilmektedir. Ayrıca, Şûrâ Sûresi 13'üncü âyette diğer peygamberlere verilen şeriat için hususiyet kapsamı içinde *tavsiye etme/emretme* kelimesi kullanılırken, Peygamber Efendimiz'in Şeriatı için *vahyetme* kelimesi kullanılmış ve böylece O'nun şeriatının bütün önceki şeriatların esaslarını ihtiva eden evrensel ve kıyamete kadar geçerli bir şeriat olduğu belirtilmiştir.

Allah Rasûlü'nün peygamberler arasındaki müstesna yerini tesbit için Kur'ân-ı Kerim'de çok sayıda âyet vardır. Gerçi o muallâ Zât, kendisini diğer peygamberlerle mukayese etmek gibi bir davranışta hiçbir zaman bulunmamış, bunun da ötesinde, peygamberlerin ulaşılamaz büyüklükleri ve günahsızlıkları hakkında ümmetinin zihninde, kalbinde zerrece bir şüphe olmaması için açıklamalar da yapmıştır. Meselâ, bir yahudi Medine çarşısında, "Hz. Musa'yı insanlar üzerine seçen Zât'a yemin olsun!"deyince, Ensâr'dan bir zat, "Rasülullah aleyhissalâtu vesselâm aramızda iken böyle dersin ha!" diyerek adama çıkışmış, durum Peygamber Efendimiz'e aktarılınca, O, erişilmez büyüklüğünü gösteren şu açıklamada bulunmuştur: "Ben, (Sûr'a ikinci defa üfürüldüğünde) başını ilk kaldıran olacağım. O anda, Arş'ın ayaklarından birini tutan Hz. Musa (aleyhisselâm) ile karşılaşırım. Bilemem, O başını benden önce mi kaldırdı, yoksa O, (Sûr'a ikinci üflenişte) Allah'ın çarpılıp yıkılmaktan istisna tuttuklarından mıdır? Kim

de, 'Ben Yunus ibn Metta'dan daha hayırlıyım (üstünüm) derse, şüphesiz yalan söylemiş olur."[67] Yine, bir kişi kendisine "Ey yaratılmışların en hayırlısı!" diye hitap edince hemen, "Bu söylediğin, İbrahim'in (aleyhisselâm) vasfıdır!"[68] buyurmuş, yine bir münasebetle kerem sıfatını en çok Hz. Yusuf'a yakıştırarak, "Kerim oğlu kerim oğlu kerim oğlu kerim, İbrahim oğlu İshak oğlu Yakup oğlu Yusuf'tur!" demiştir.[69] Hz. İbrahim'in Cenab-ı Allah'tan kendi kapasitesine göre yakinde zirveye ulaşma talebi konusunda da (Bakara Sûresi/2: 260) kimsenin zihninde o büyük peygamberin yakini konusunda şüphe uyanmaması için hemen, "(İbrahim, şüpheden en uzak kişidir.) Biz, şüphe etmeye İbrahim'den daha yakınız!"[70] açıklamasını yapmıştır.

İnsanlığın İftihar Tablosu (sallallahu aleyhi ve sellem), böyle davranıyordu. Ama O'nun bu tavrı, bizim O'nun Cenab-ı Allah'ın ilân buyurduğu müstesna büyüklüğünü ifade etmemize mani olmasa gerektir. Bu konuda, müfessirlerin dikkat çektiği hususlardan birkaç tanesini denizde damla mesabesinde olarak nakledeceğiz. Gerek Kur'ân-ı Kerim'de, gerekse eldeki Kitab-ı Mukaddes nüshalarında misyon itibariyle Peygamberimiz'le mukayese edilen Peygamber Hz. Musa olduğu için de (Müzzemmil Sûresi/73: 15; Tesniye, 18: 17-20), ayrı bir çalışma konusu olan bu hususa girmeyerek, karşılaştırmamızı bu iki müstesna rasûl çerçevesinde yapacağız.

Hz. Musa (aleyhisselâm), kavmiyle Kızıldeniz'e ulaştığında, arkalarından ordularıyla Firavun yetişir. Kavminin, "Eyvah, yakalandık!" telâşı karşısında Hz. Musa, "*Asla! Rabbim benimledir; bana (kurtuluş) yolunu gösterecektir*!" der (Şuarâ Sûresi/26: 61-62). Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), hicret esnasında benzer bir duruma maruz kalır. Yanında Hz. Ebû Bekir (radıyallahu) olduğu halde Sevr mağarasına sığındığında, kendisini takip eden Mekkeli müşriklerden bir ekip mağara ağzına kadar gelince Hz. Ebû Bekir endişe izhar eder. Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) ise şöyle der: "*Üzülme, Allah bizimledir*!" (Tevbe Sûresi/9: 40). Hz. Musa (aleyhisselâm), kendisi adına konuşur, yani "*Rabbim benimledir; bana kurtuluş yolunu*

67 Buharî, "Enbiya", 34, 35; Müslim, "Fedail", 160.
68 Müslim, "Fedail," 150.
69 Buharî, "Enbiyâ," 19.
70 Buharî, "Enbiyâ," 11; Müslim, "İman," 238.

gösterecektir!" derken, Peygamber Efendimiz, "*Allah bizimledir!*" diyerek, Hz. Ebû Bekir'i sözüne dahil etmekte, hattâ ümmeti adına konuşmaktadır. Bu, risalet ve liderlik hususlarında Hz. Musa'nın kavminden ayrı tekil konumuna işaret ederken, Efendimiz'in liderliğinin, misyonunun ve İslâm'ın bu konudaki kuralının bütün toplumu kuşattığı ve âdeta toplumla paylaşıldığını gösterir. Bundandır ki Kur'ân, modern devletlerin yerine getirdiği kamu görevlerini ortak vazife olarak toplumun kendisine yükler. İslâm'da paylaşma, ortak sorumluluk alma, yardımlaşma ve istişare esastır. Ayrıca, Hz. Musa (aleyhisselâm), Cenab-ı Allah'tan "Rabbim" diyerek kendi adına ve O'nun kendisiyle olan hususî münasebeti noktasında söz ederken, Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) ise, Cenab-ı Allah'ı, O'nunla olan münasebeti noktasında ve bütün isimlerinin manâsını içine alan has ismiyle "Allah" olarak anar. Bu da göstermektedir ki, O'nun Allah ile olan münasebeti evrenseldir ve bütün varlıkları temsil etmektedir. Ayrıca bu, O'nun misyonunun da evrensel olduğunu gösterir. Yine, Hz. Musa, "Rabbim bana kurtuluş yolunu gösterecektir." diyerek, O'ndan beklediği yardımı gelecek zamanla ifade etmiştir. Efendimiz ise, "Allah bizimledir!" diyerek, O'nunla münasebetinin ve O'ndan beklentilerinin, O'na tevekkülünün her zaman için aynı olduğunu ve zamanla kayıtlı bulunmadığını ortaya koymuştur.

Hz. Musa (aleyhisselâm) Firavun'a gitme emrini aldığında Cenab-ı Allah'a yaptığı duasında ilk olarak göğsünün genişletilmesini diledi (Tâ-Hâ Sûresi/20: 25). Hz. Musa'nın dua ile istediği bu hususun, İslâmî terminolojideki adıyla *inşirah* veya *inbisat*ın Allah Rasûlü'ne baştan bahşedildiğini Cenab-ı Allah (celle celâlühû), Rasûlü'ne minnet sadedinde zikreder: *Biz, senin göksünü açıp genişletmedik mi?* (İnşirâh Sûresi/94: 1). *İnşirah* veya *İnbisat*, insanlarla olan münasebetlerde kalbin şer'î sınırlar çerçevesinde herkesi kucaklayabilecek, onları yumuşak söz ve sevimli halleriyle memnun edebilecek bir genişliğe ulaşması, herkese seviyesine göre konuşup davranabilme manâsına gelir. Kişinin Allah ile olan münasebeti açısından ise, Allah'a olan yolculuğun başında korku ile ümidin bir arada bulunduğu bir hâl, yolun sonuna varmışlar için ise İlâhî huzuru, Cenab-ı Allah'ın huzurunda bulunmayı sürekli hissetmekten kaynaklanan ve ister istemez dışarı yansı-

yan bir itmi'nan halidir. Gerçekten de Allah Rasûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), çevresindeki herkese karşı samimiydi. Küfür, şirk, şahit olduğu günahlar karşısında için için yanıp kavrulsa, herkesin âkıbeti hakkında endişelerle iki büklüm olsa da, yüzünden tebessüm eksik olmaz, herkesi seviyesince konuşup muamele eder ve maruz kaldığı her türlü kötü ve kaba muameleye şikâyetsiz tahammül ederdi.[71]

Müfessirler tarafından yapılan ve sınırlı bir çalışma çerçevesinde aktarabildiğimiz bu iki karşılaştırma dışında, Peygamber Efendimiz'in diğer peygamberler arasındaki yerini tesbit için elbette daha pek çok misaller verilebilir. Meselâ, manevî açıdan olduğu kadar, bütün bir hayata ve varlıklara bakan, yani ontolojik veya Allah'ın Rahmâniyetine ayna olması yanıyla da çok önemli manâlar ihtiva eden, *Seni bütün âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik* (Enbiyâ Sûresi/21: 107) âyeti; başka kitaplarda olmayıp sadece Kur'ân'da yer alan ve hakkında bir Yahudi'nin Hz. Ömer'e "Kitabınızda bir âyet var ki, o âyet bizim kitabımızda olsaydı, onun indiği günü bayram ilan ederdik" dediği, "*Bugün size dininizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım, sizin için din olarak İslâm'ı beğendim.*" (Mâide Sûresi/5: 6) âyeti, söz konusu edilebilecek âyetlerden sadece iki tanesidir. Ayrıca, Kur'ân'ın diğer kitaplar arasındaki yeri de, Peygamber Efendimiz'-in diğer peygamberler arasındaki yerini tesbit bakımından çok önemlidir. Çalışmamızın başında vahyi ele alırken kısaca temas ettiğimiz bu hususa meselâ bir diğer misal olarak, İbrahim Sûresi'nin birinci ve beşinci âyetlerini verebiliriz. Birinci âyette, "*Bir Kitap ki, insanları Rabbilerinin izniyle karanlıklardan nûra, Azîz Hamîd Olan'ın Yolu'na çıkarasın diye O'nu sana indirmekteyiz.*" denilerek Kur'ân vahyinin evrenselliği ifade buyrulurken, beşinci âyette "*Nitekim Musa'yı da, 'Halkını karanlıklardan nûra çıkar ve onlara Allah'ın günlerini hatırlat!' diye âyetlerimizle göndermiştik.*" buyrularak, hem Hz. Musa'nın risaletinin, hem de ona verilen Kitabın sınırlılığı ifade edilmiş olmaktadır. Yine, A'râf Sûresi 154'üncü âyetinde "*Musa'ya … bir hidâyet rehberi ve bir rahmet olarak Kitab'ı vermiştik.*" denmekte, buna karşılık 157'nci âyette Kur'ân hakkında, "*İşte size Rabbinizden apaçık bir delil, hidayet rehberi ve bir rahmet geldi.*" buyrulmakta, yani hidayet rehberi

[71] M. Fethullah Gülen, Kalbin Zümrüt Tepeleri, 1: 165 (İnbisat Yazısı)

ve rahmet olmanın Tevrat için bir fonksiyon veya niteleme ifade ettiği, buna karşılık Kur'ân'ın bizatihî hidayet ve rahmet, hidayet ve rahmetin ta kendisi olduğu beyan edilmektedir. Yine, Kur'ân'ın çok yerinde Cenab-ı Allah Peygamber Efendimiz'e, *ey Rasûl*, *ey Nebî* diye hitapta bulunarak O'nu misyonuyla anmakta ve böylece "Mutlak zikir kemaline masruftur (Bir şey, bir isim veya sıfat kayıtsız olarak anıldığında, onu temsil eden en büyük zata delâlet eder.)" kaidesine göre, O'nun nübüvvet ve risaletin en büyük temsilcisi olduğuna işarette bulunmaktadır.

Sözünü ettiğimiz gerçek, sadece Kur'ân'a ait ve Kur'ân tarafından ifade edilmiş değildir. Geçirdiği onca değişikliğe rağmen Kitab-ı Mukaddes'te, özellikle onun İnciller bölümünde Peygamber Efendimiz'le ilgili ifadeler, Hz. İsa'nın sözleri (meselâ: "Artık sizinle çok şeyler konuşmayacağım; çünkü bu dünyanın Reisi geliyor; ve bende onun hiçbir şeyi yoktur." (Yuhanna, 14: 30), Peygamber Efendimiz'in peygamberler arasındaki yerini apaçık ortaya koymaktadır

İmam Busîrî'yi dinleyelim:

O, fazilet güneşidir, diğer peygamberlerse birer yıldız,

Işıklarını insanlara ancak gecelerde sızdıran.

İnsanlık tarihinin fecir vaktinde Risalet Güneşi tulû edince, gece vaktinin hidayet alâmetleri, misyonlarını artık O'na bıraktılar. Ne var ki, o gün bugündür pek çokları, gözlerini o Güneş'e kapayarak âlemi kendilerine zindan yapmaya devam etmektedirler.

Altıncı Bölüm

İKİ SİYASÎ MEZHEP: HARİCÎLİK ve ŞİÎLİK

İKİ SİYASÎ MEZHEP: HARİCÎLİK VE ŞİÎLİK

HARİCÎLİK

Haricîlik, İslâm tarihinin bir döneminde var olmuş bir mezhep olarak değil, doğruları, özellikle Din'i yanlışa alet etme yolu olarak her zaman varlığını sürdüren ve dolayısıyla bu açıdan üzerinde dikkatli durulması gereken bir yaklaşımdır, bir anlayıştır. Dolayısıyla, her zaman için incelenmeye değer bir konudur.

Mezhep olarak Haricîlik, Hz. Ali zamanında Sıffîn Savaşı sonunda hakeme müracaat edilmesi üzerine ortaya çıkmıştır. Savaş tam Hz. Ali'nin (radıyallahu) galibiyetiyle neticelenecekken, karşı tarafta Hz. Muaviye'nin sağ kolu -Ahmed Cevdet Paşa'nın zamanın Arap dahîlerinden biri olarak zikrettiği- Amr ibnü'l-Âs, Kur'ân sayfalarını mızrakların ucuna geçirterek, Hz. Ali'nin ordusunu Kur'ân'ı hakem yapmaya çağırır. Hz. Ali, bunun bir harp hilesi olduğunu söyleyip, ordusuna "Savaşa devam!" emri verdiyse de, rivayetlerde 'kurrâ' -Kur'ân okuyucuları- olarak geçen önemli bir grup: "Ali ne yapmak istiyor? Kur'ân'a karşı mı savaşacağız? Savaşımız Kur'ân için ve onlar da Kur'ân'a teslim olduğuna göre, ne için savaşı sürdüreceğiz?" diye söylenir. Hz. Ali bunlara, "Ben de Kur'ân için savaştığımı söylüyorum; bunlar, canlarını kurtarmak için böyle yapıyorlar." cevabını vermesine rağmen sözünü dinletemez.

Savaşın tam Hz. Ali (radıyallahu) lehine döndüğü ve bitmek üzere olduğu bir zamanda Kur'ân okuyucularının bu tavrı, her şeyi tersine çevirir. "Biz Kur'ân'a karşı savaşamayız; Kur'ân'a karşı savaşanla savaşırız!" şek-

linde kendisine açıkça cephe alınması ve isyan edilmesi karşısında Hz. Ali, çaresiz, 'Kur'ân sayfaları'nın hakemliğine boyun eğer.

Neticede, Hz. Ali ile Hz. Muaviye arasındaki savaşın Kur'ân'ın hakemliğiyle noktalanması kararlaştırıldı. Muaviye tarafı Amr ibnü'l-Âs'ı Kur'ân'ın hükmünü ortaya koyacak kişi olarak seçerken, Halife tarafı, Abdullah ibnü'l-Abbas'ı kendi ordusundaki isyankâr kurranın kabul etmeyip, onun üzerinde ısrar etmesi üzerine Ebû Musa el-Eş'arî'yi hakem tayin etmek mecburiyetinde kaldı.

Hakemler, Hz. Ali ile Muaviye savaşında 'içtihad'ında kimin haklı olduğunu Kur'ân'a göre tesbit edeceklerdi. Fakat, ikisi anlaşarak Hz. Ali'yi hilâfetten azl ile, biri Abdullah ibn Ömer'i hilâfete aday gösterirken, diğeri Muaviye'yi halife ilan etti ve neticede Hz. Muaviye, Sıffîn Savaşı'nın bir noktada galibi durumuna yükseldi.

Hadiselerin vardığı noktayı gören 'Kur'ân okuyucuları', yanlışlarının savaşı durdurmak ve İbnü'l-Abbas'ın hakemliğine itiraz etmek olduğunu kabul ve itiraf edecekleri yerde, kişilerin 'hakem' olamayacağı ve "hükmün ancak Allah'a ait olduğu" teziyle ortaya çıkarak, ümmet içinde ayrı bir grup oluşturdular, yani 'haricî' oldular.

Bugün belki mensubu kalmamış olmakla birlikte, görüşleri, tutum ve davranışları büyük ölçüde yaşamaya devam eden Haricîliğin belli başlı hususiyetleri şunlardır:

Haricîliğin Ana Hususiyetleri

1. Haricîler, tek bir Kur'ân âyetine dayanıyorlardı: "*Hüküm, ancak Allah'ındır*." Onlar, bununla insanlar arası anlaşmazlıklarda kişilerin 'hakem' olamayacağını, ancak Allah'ın hakem olabileceğini kastediyorlardı. Zanlarınca, Hz. Ali kişileri hakem kabul etmekle küfre düşmüştü. Baştan kendileri de aynı şeyi yapmakla küfre düşmüşlerdi ama, tevbe etmiş bulunuyorlardı. Hz. Ali'ye gelerek, O'nun da tevbe etmesini istediler. Hz. Ali bunlara, "Tevbe, her zaman için iyidir; günahlarımız için daima tevbe ederiz. Söylediğiniz doğru, evet, hüküm, ancak Allah'ındır, fakat kastınız yanlış. İnsanların başında her zaman Allah'ın hükmünü tatbik edecek birinin bulunması gerekir." şeklinde cevap verdi.

Hz. Ali Efendimiz (radıyallahu), bir sözünde “Kur’ân, Fatiha Sûresi’ndedir; Fâtiha Besmele’dedir; Besmele, başındaki ‘b’ harfindedir, ‘b’ harfi de, altındaki ‘nokta’ (.)’dadır.” buyurur. Bu söz, çok önemli bir hakikatin ifadesidir. İmâm-ı Mübîn’in, kader defterinin ve aynı zamanda kâinat kitabının Kelâm sahasında birkaç yüz sayfalık kelime ve cümlelerle ifadesi olan Kur’ân-ı Kerim, kâinat gibi, insan gibi tam ve bütün bir organizmadır. Onun âyetleri, kelimeleri ve harfleri, birbirleriyle iç içe bir bağlantı halinde olup, çok defa bir âyeti anlamak, Kur’ân’ın bütününü anlamaya bağlıdır denebilir. Âyet, âyeti tefsir eder. Kur’ân’a bugün de bazı çevrelerde geçerli olan ‘haricî’ yaklaşım, bu önemli hakikati kavramaktan uzak mekanik bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımı, mekanik fiziğin kâinata, modern tıbbın da insana bakışına benzetebiliriz. Modern tıp, aslında her hücresi, her uzvu birbiriyle içten ve kopmaz bir bağlantı halinde olan insanı parça parça ele alır; bu yüzden, her uzman doktor kendi sahasında tedavide bulunur ve verdiği ilaçlar, çoğu zaman bir başka organda yan tesirle bozulmalara yol açar. Aynı şekilde modern bilim de, böyle parçalı ve mekanik bir insan, kâinat ve hakikat anlayışında olduğundan, bütün bir hakikat, insan ve kâinat anlayışına ulaşamamış ve maddenin dar kalıplarını bir türlü aşıp, kendinden bekleneni henüz verememiştir. Halbuki, insan da, kâinat da, Kur’ân da parçaları birbiriyle içten bağlantılı birer organizma, birbirinin üç değişik sahada ifadesi olan ve kelimeleri, cümleleri, bölümleri birbiriyle münasebet içinde muhteşem birer kitaptır. Bu sebeple, Kur’ân’a, tamamını anlamadan, âyeti âyete tefsir ettiremeden, insan ve kâinat gerçeklerini tanıyamadan ve onları Kur’ân’da bulamadan parçalı bir zihniyetle yaklaşmak, Kur’ân aynı Kur’ân, Allah aynı Allah, Kâ’be aynı Kâ’be, Peygamber aynı Peygamber olduğu halde çok çeşitli ihtilâflara, yanlış anlamalara kapı açar ve bunlar nefsin düşkün olduğu ‘münakaşa ve münâfese’ ile birleştiğinde klikler, gruplar ve çatışmaların doğmasına yol açar. İşte, bugün de belli ebatta varlığını sürdüren Haricî zihniyetin ana keyfiyeti bu noktada aranmalıdır. Nâsihi mensuhu, mutlakı mukayyedi, umumîyi hususîyi, muhkemi müteşabihi bilmeden, usûlden habersiz olarak bir âyete göre hüküm vermek, parçalı bir zihniyete sahip olmaktır ve neticede bütünden kopmaya, yani ‘haricî’ olmaya yol açacaktır.

2. Haricîliğin ikinci ana hususiyeti, klikçiliktir.

Haricîlik, bir siyasî mezhep olarak ortaya çıkmıştır. Bütün temel dayanaklarını hilâfet ve halifelerle alâkalı görüşler oluşturur. Dolayısıyla, meselelerin özüne vâkıf olamamak, her şeyi zahire göre değerlendirmek ve kendi siyasî görüşlerini paylaşmayanları tekfir ve tadlil etmek (kâfir ve sapık görmek), Haricîliğin en önde gelen hususiyetlerindendir.

Haricîler, rivayetlerde geldiğine göre, Kur'ân okuyucularıydı. Dinin emir ve yasaklarına dıştan öylesine bağlıydılar ki, çok secdeye gitmekten alınları şişerdi. Hayatları, zühd üzerine kuruluydu. Fakat, bu meziyetlerine rağmen Din'in özüne vâkıf değillerdi. Siyasî bir klik olarak ortaya çıkmaları da, bu vukufiyetsizliklerinin neticesiydi. Sonra, siyasî klik olmanın verdiği ruhla, kendi varlık sebeplerini, yani hilâfet ve halifeler hakkındaki görüşlerini öyle bir noktaya getirmişlerdi ki, bu, onların yanında İslâm'ın temel şartı olmuştu. Dolayısıyla, kendilerinden olmayan herkesi tekfir ettikleri gibi, 'amel'i mutlak manâda imanın şartından saymışlar ve günah işleyen kişinin tevbe etmediği sürece kâfir olacağı inancına saplanmışlardı. Kaynaklarda geçen şu meşhur hadise, onların gerçek hususiyetlerini en açık şekilde ortaya koymaktadır:

Ashab'dan Abdullah ibn Habbab b. Eret, hamile hanımını bir merkebe bindirip giderken, Nehrevan yakınlarında bir grup haricîye rastlar. Kendisine kim olduğu sorulur ve "Ashab-ı Rasûlüllah'tan Habbab'ın oğlu Abdullah!" cevabını verir. "Korkma, bize şöyle fayda verecek bir hadis rivayet et." derler. O da, şu rivayette bulunur: "Babam, bana bildirdi ki, Rasûlüllah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuş: "Bir fitne olacak; onda kişinin bedeni öldüğü gibi kalbi de ölecek. Kişi, mü'min olarak akşamlayıp kâfir olarak sabahlar ve kâfir olarak sabahlayıp mü'min olarak akşamlar." Bunun üzerine, "Biz bu hadis için sana sorduk; şimdi söyle bakalım: Ebû Bekir ve Ömer hakkındaki fikrin nedir?" derler. O da onları hayırla anınca, "Peki, Osman hakkında hilâfetinin öncesi ve sonrası için ne dersin?" diye sorarlar ve "Önünde de sonunda da doğrudan ayrılmadı." cevabını alırlar. "Ali hakkında, hakem olayı öncesi ve sonrası için ne dersin?" diye sorduklarında, Hz. Abdullah, "Ali, Cenab-ı Hakk'ı hepinizden iyi tanır. Dininde herkesten çok takva sahibidir ve herkesten daha basiretlidir." cevabını

verir. Bunun üzerine, "Sen hevaya uyuyorsun, isim ve şöhrete aldanarak taraftarlık ediyorsun, amellere bakmıyorsun; biz de, kimseye yapmadığımız şekilde seni öldürelim!" diyerek, bu sahabîyi hamile hanımıyla birlikte bir hurma ağacının altına götürürler. Tam bu esnada ağaçtan bir hurma düşer ve içlerinden biri onu ağzına alır almaz, bir diğeri, "Hurmayı sahibi helâl etmeden, ya da parasını vermeden aldın!" diye çıkışır. Bunun üzerine diğeri, hurmayı hemen ağzından çıkarır. Bu sırada, zımmîlerden birinin domuzu o tarafa gelir ve haricîlerden biri o domuzu öldürür. Bir başkası, "Bu senin yaptığın, yeryüzünde fesat çıkarmaktır!" der ve bunun üzerine domuzu öldüren haricî, öldürdüğü domuzun sahibini bularak, onu razı eder. Bütün bu olup bitenlere şahit olan Abdullah ibn Habbab (radıyallahu), "Bu gördüğüm hallerde sadık iseniz, sizden bana bir zarar gelmez. Çünkü, ben Müslüman'ım ve herhangi bir günah da işlemiş değilim." der. Ama, kendisini yatırıp, koyun boğazlar gibi boğazlarlar ve karısının da karnını yardıkları gibi, Tay kabilesinden üç kadını daha idam ederler.[72]

3. Haricîliğin üçüncü ana vasfı, klikçilik sebebiyle neyin, ne zaman ve nasıl yapılacağını bilmemektir.

Haricîler, "Hüküm, ancak Allah'ındır." âyetini kendilerine dayanak yaparak bir klik teşkil ettikten ve kendilerinden olmayan herkesi tekfir ve tadlile tâbi tuttuktan sonra, adaletli davranmayan her idareciye ayaklanmayı farz bilmişler ve bunu emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münkerin gereği saymışlardır.

İslâm'da nâsih-mensuh meselesi, ne zaman nasıl davranılacağının anahtarlarındandır. İslâm beş temel şarta otururken, cihad ve emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker ise, bu beş şartı ve İslâm ahkâmını yaşayıp yaşatmada, İslâm'ın yaşanırlığını sağlamada oldukça önemli iki temel unsurdur; bu sebeple bunlara 'müeyyidât' denmiştir. Bunlar yapılmazsa günahlar, haramlar ve zulümler ortalığı kaplar ve ortada İslâm'ın yalnızca adı kalır. Fakat, bunları yerine getirmenin de şartları vardır; sözgelimi, inanmayan bir insana önce "Namaz kıl!" denmeyeceği gibi, insanların kalben ve ruhen çöktüğü bir zamanda, hayat şartlarının İslâmîleştirilemediği bir zamanda, küfrün her yandan zihinleri ve ruhları istila ettiği bir

---

72 Abdülkadir el-Bağdadî, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, Çev., E. Ruhi Fığlalı, TDV, s., 56.

zamanda öncelikle devlet, hükümet, içtihad adına ortaya çıkılamayacağı gibi, adaletli davranmayan idareciye itaatla isyan da iki ayrı mesele olup, İslâm'ın hayrının her zaman ön planda tutulması gerektiği de ortadadır.

4. Haricîlik, şekilciliktir.

Haricîler, İslâm'ın emir ve yasaklarını yerine getirmede zahiren çok titizdiler. Dünya ve çekiciliklerine karşı hiçbir arzuları yoktu. Hz. Ali (radıyallahu), Nehrevan savaşı öncesi kendilerini yanlışları konusunda ikna etmek üzere İbn Abbas'ı göndermiş ve İbn Abbas (radıyallahu), alınları çok secdeye varmaktan şişmiş, elleri kuru ve yakıcı toprağa vara vara deve ayağı gibi sertleşmiş, gömlekleri yırtık ve yamalı, fakat görüşlerinden dönmez ve kararlı 12.000 kişi gördüğünü söylemişti.

Böylesi görüntüler -tabiî görüntü kaldıkları sürece- çok aldatıcı olabilir. Niyetler, sağlam zemine dayanmadığı, nazarlar şaşılıktan kurtulamadığı ve manâ-yı harfî ile ma'nâ-yı ismî ayırt edilemediği sürece, zahirde zühd, takva ve âbidlik alâmeti olarak görülen şeyler, birer görüntü olarak kalır ve hem sahiplerini, hem de toplumu aldatır. Nitekim, Haricîlere uygulanan bir hadîs-i şerifte, onların Kur'ân okuyucuları olacağı, fakat okudukları Kur'ân'ın boğazlarından aşağı inmeyeceği ifade buyrulmaktadır. Dıştan İslâm'a böylesine bağlı görüntü âbid ve zahidlerini katlettikten sonra Hz. Ali Efendimiz (radıyallahu), şunu söylemiştir: "Fitnenin gözünü çıkardım; karanlığı, ortalığı sardığı ve kuduzluğu şiddetlendiği bir zamanda başkası buna cesaret edemezdi." Evet, görüntü ve bazı orijinal görünen 'fikirler', bilhassa fitne ve fetret dönemlerinde çabuk yayılır ve çoklarını avlayabilir.

5. Haricîlik, gerçekleri kavrayamama, âyetleri ve hadisleri yanlış yorumlama ve doğruları yanlışlara alet etmenin adıdır.

Haricîler, zahirde İslâm'ı çok iyi yaşıyor görünseler de, tek yönlüydüler ve onulmaz bir saplantının içine düşmüşlerdi. Siyasî bir klik olarak ortaya çıkmaları, kendilerini inançlarında daha bağnaz, davranışlarında daha sert ve yanlışlarında daha ısrarlı ve inatçı yapmıştı.

İslâm'ın ilk döneminde Mekke'de gördükleri her türlü işkence ve alaya rağmen mü'minlere uzun bir süre hicret ve kıtal izni verilmemiş, önce karşılaşılan her şart ve durumda İslâm'ın gerektirdiği şekilde davranabilme-

leri, neyin, ne zaman ve nasıl yapılacağını kavramaları ve cahilî hamiyetin yerini İslâmî hamiyetin bütünüyle alabilmesi için mü'minler sıkı bir eğitimden geçirilmişlerdi. Tonlarca toprağın birkaç gram altın için kazanda kaynatılması örneği, hadiselerin kızgın cenderesinde kaynamışlar, şirkin ve cahiliyenin her türlü kirinden arınmışlar ve artık Medine'ye hicret edildiğinde İslâm'ın mücessem birer temsilcisi, söz ve davranışlarıyla mükemmel birer mübelliği haline gelmişlerdi. Hz. Ali'nin ifadesiyle, "Basiretleri kılıçlarıyla birleşmişti." Fakat, Haricîler böyle değildi. Çoğunluğu bedevî Araplardan oluşan, İslâm'ın ruhundan ve öz keyfiyetinden habersiz, oradan buradan toplanmış, köleler gibi güdülmeğe müsait ve nerede nasıl davranılacağını bilmeyen tek buutlu kişilerdi. Görünüşte dindar ve zahid, günlük amellerde titiz, fakat Kur'ân'ın bir âyetini alıp, doğruyu yanlışa alet etmenin en tipik örnekleriydiler.

Kur'ân, ülü'l-emr'e itaattan söz eder; ama kimin ülü'l-emr olduğu bilinmeden her 'emir'e körü körüne itaat etmek, çok zaman şeytana itaat etmek demek olabilir. Kur'ân, kıtalden, kâfirlerle savaşmaktan söz eder; ama hangi durum ve şartlarda ve nasıl savaşılacağı bilinmezse, İslâm adına katliamda bulunulabilir. Kur'ân, bazı önemli suçlar karşılığında hadler koyar, fakat Kur'ân'ın hayata hayat yapıldığı bir zemin teşekkül ettirilmeden, İslâm'ın kendi seyir çizgisinde bir Medine kurulmadan bu hadleri uygulamaya kalkmak, İslâm adına nice şerlere yol açabileceği gibi, İslâm'ın zihinlere, kalblere ve hayata hayat olan diriltici nefesi ve âb-ı hayatı çokları nezdinde yanlış değerlendirilebilir, istismar edilir ve İslâm düşmanlarına propaganda malzemesi olur. Haricîliğin ana vasıflarından biri işte budur. Kalbe takva elbisesini giydirmeden bedeni örtmenin adıdır Haricîlik; İslâm'ı her durum, zaman ve her şartta davranışlarla ortaya koymadan dille haykırmanın adıdır Haricîlik. Bundan dolayıdır ki, böyle zahire bağlı kişileri insandan şeytanlar, yani münafıklar rahatlıkla kullanabileceği, İslâm'ın önüne engeller olarak dikebileceği ve ellerinde kılıç, yaylarında ok yapabileceği gibi, böylesi davranışlar da bir bakıma 'nifak'tan bir şube olur. Nitekim, Hz. Ali, Mısır'a vali tayin ettiği Muhammed b. Ebî Bekir'e şunu yazmıştı.

Allah Rasûlü'nden şunu duydum: Ümmetim içinde mü'minden ve kâfirden korkmam. Mü'mini imanından dolayı Allah korur; kâfiri ise küf-

ründen dolayı zelil eder. Fakat, sizden her biriniz için korktuğum, kalbi münafık, dili âlim olandır. Hoşunuza gidecek şeyi söyler, fakat hoşunuza gitmeyecek şeyi yapar.

Hz. Ali'nin haricîliği değerlendirmesinde dikkat çeken önemli bir nokta, onun haricî isyanını 'kuduz hastalığı'na benzetmesidir. Bilindiği gibi, bu öyle bir hastalıktır ki, onulmaz seviyesinde hastayı her tarafa saldırtır. Gerçekten Haricîler, "Hüküm ancak Allah'ındır." diyerek bir isyan çıkarmışlar, vara vara en ufak bir günah işleyenin kâfir olduğu noktasına ulaşmışlar ve İslâm'ı siyasî görüşlerine göre şekillendirmişlerdir. Daha sonra, "Ma'rufu emredip, münkerden nehyetmek, Kur'-ân'ın en başta gelen hükümlerindendir. Bunu yerine getirirken karşılaşılacak her türlü tehlike, ölüm ve işkencenin mükâfatı Ahiret'te verilecektir. Zulmün hakim olduğu şu şehirden gidelim. Dağlara ya da başka şehirlere çekilerek, bid'-atlara karşı duralım." diyerek, şehirlere dehşet vermeğe başlamışlardı. Toplum içinde bu türden yeni ve bir bakıma nefsi okşayıcı fikir ve davranışlar hızla yayılma istidadında olup, çok çeşitli kişilere de çekici gelebilir. İş bu noktaya varıp, araya bir de kan girer ve ok yaydan çıkacak olursa, toplumda pek çok haksız kanın döküleceği, şeytanın da sağdan gelerek, şahsiyeti teşekkül etmemiş, gerek idareye, gerekse bazı kurum ve kuruluşlara kırgın ve birtakım eksiklik ve aşağılık duygularını yüceltme yolları arayan kişileri ağına çekebileceği açıktır. Böylesi tavırların yol açtığı kargaşa ve anarşi, haklıyla haksızın ayrılmasında da çoklarınca ölçünün yitirilmesine sebep olacaktır. Bu tür davranışlar, bilhassa kurulmuş bir toplum içinde 'nefsî' tesirlerin büyük rol oynadığı siyasî kutuplaşma ve klikleşmelerde, doğruların yanlışlara alet edilmesinin ve bir kez fırka fırka olduktan sonra, buna Kur'ân ve Sünnet'ten yanlış anlama ve yorumlamalarla 'delil' (!) getirip, Kitabı parça parça etmenin en önemli sebebidir de. Tarihin ve hadiselerin şahit olduğu üzere, parçalanmaya yol açıcı menfî ihtilâflar, iftirakların neticesinde ortaya çıkmakta, yani önce birtakım kişiler gerek cehalet, gerekse ölmemiş cahilî değerler ve gerekse nefsî tutkuların tesiriyle bir grup teşkil etmekte ve sonra yaptıklarını haklı çıkarıcı delil bulma gayretiyle Kitap ve Sünnet'i fasit tevillere mevzu kılmaktadırlar. Şüphesiz İslâm için en büyük tehlikelerden biri budur; hele bu tehlike, bir de zahirde kendini salih bili-

nen amellerle gizleyebilirse daha feci bir hâl alır. Bu sebepledir ki, Hz. Ali, "Fitnenin gözünü çıkardım. Karanlığının ortalığı kapladığı ve kuduzluğu şiddetlendiği bir zamanda başkası buna cesaret edemezdi." diyerek, işin tehlikesini ve önemini ortaya koymuştur. Ama ne yazık ki Haricîlik, fikir ve tavır buudunda hiç ölmemiş, bilhassa günümüzde olduğu gibi, fetret dönemlerinde hep dirilmiş ve meşum rolünü oynayagelmiştir.

Haricîlik, hakkında yapılması gereken şu son değerlendirme kanaatimce üzerinde ciddî durulması gereken bir husustur.

Haricîlerin daha çok Din'i zahiren iyli yaşayan Kur'ân okuyucularından oluştuğu rivayetlerde vardır. Bununla birlikte, elimizde Haricîliğin bir prototipi vardır ki, kanaatimce Haricîliğe bir de bu açıdan yaklaşılmalıdır ve bu açıdan yaklaştığımızda Haricîliğin daha çok bir şikak ve nifak mesleği olduğu intiabı doğmaktadır.

Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), Huneyn ganimetlerini dağıtırken, bir tanesi, küstahça, "Âdil ol yâ Rasûlellah!" der. Bu küstahlıktan çok incinen Efendimiz, "Ben âdil olmazsam, kim âdil olur? Eğer ben âdil değilsem, mahvoldum (veya, âdil olmayan birine uyduğunuz için, siz mahvoldunuz)." buyururlar. Ardından da, "Bu adamın içinde bulunduğu bir topluluk, okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkacaktır" diye haber verirler.[73]

Tarihlerde, Zülhuveysira denilen ve tam 30 sene sonra Hz. Ali (radıyallahu) karşısında Nehrevan'da Haricî ölüleri arasında çıkan bu adam, Efendimiz'in işaretleriyle, Haricîliğin prototipidir. Meseleyi, Müslümanlığı şüpheli bu bedevî şahıs ve Efendimiz'in, Müslümanlıklarını okun yayda duruşuna benzetmesi çerçevesinde değerlendirecek olursak, Haricîliğin, Din'i bir ruh, bir manâ, bir hayat olarak asla özümsememiş, sadece kırk yamalı bir elbise gibi giymiş ve hemen çıkarmaya da hazır bir ehl-i nifak ve şikak mesleği (gibi) olduğunu anlarız.

ŞİÎLİK

Şiîlik, dünden bugüne İslâm'ın bünyesi içinde, tarihî hadiselerin ve devletlerarası savaşların da beslemesiyle en mühim bir fırka olagelmiş-

---

[73] Buharî, *Sahih*, "Humus", 16; Müslim, *Sahih*, "Zekât", 142.

tir. İslâm tarihinde şüphesiz yalnızca Şiîlik-Sünnîlik ayırımı olmamıştır. Şiîliğin, itikadî sahada, İslâm toplumunun ana bünyesini oluşturan Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ten ayrı bir mezhep olmasının yanısıra, aynı sahada kaza-kader, irade, büyük günah işleyenin durumu ve Allah'ın sıfatları gibi mevzularda Mütezile ve Cebriye gibi Ehl-i Sünnet dışı kalmış mezhepler de ortaya çıkmış, fakat hiç biri, ne Şiîlik gibi bugünlere kadar gelen bir devamlılık arzetmiş, ne de 'Cemaat'ten kopuk ayrı bir bünye teşkil etmiştir. Şiîliğin, Rasûlullah'ın ve Ashabı'nın yoluna (Sünnet) ters düşme manâsında bid'i telâkkî edilmesinin dışında, Cemaat'ten de ayrı görünmesi, onun Mu'tezile ve Cebriye gibi yalnızca itikadî değil, ayrıca ve aslı itibariyle siyasî bir mezhep olarak tarih sahnesine çıkması dolayısıyladır.[74] Hz. Ali'nin hilâfetiyle başlayan, Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesiyle kendine has bir sürece giren ve henüz kendine has esasları teşekkül etmemiş bulunan ilk oluşum döneminde Şiîlik, dinî salâbetiyle bir bakıma Müslümanlığın ana gövdesini teşkil ediyordu. Fakat bilâhare siyasî bir kliğe büründü, onu savunanlar ana gövdeden, sevâd-ı azamdap koptu ve Şiîlik, belli bir kısmı Rafizîliğe de kayarak âdeta siyasî bir fırka haline geldi. Şiîlik de, Haricîlik gibi bu yönüyle her zaman için incelenmeye ve üzerinde durulmaya değer bir konudur.

Şiîliğin İtikadî Menşei

Şiîliğin tarihini itikadî menşeinden, itikadî temellerini de tarihinden ayırarak itikadî menşeini mütalâa edeceğiz.

Şiîlik, bir bakıma dar manâda Hz. Ali, geniş ma'nâda Ehl-i Beyt taraftarlığı olarak göründüğünden, mevzuyu önce ister istemez Hz. Ali (radıyallahu) ve Ehl-i Beyt-i Rasûl çevresinde işlemek durumundayız. Evet, Hz. Ali Efendimiz'in (radıyallahu) gerek iman, İslâm, ilim, şecaat ve sadr-ı İslâm'daki fedakârlık ve kahramanlığıyla şahsî kemalâtı, gerekse Ehl-i Beyt-i Nebî'ye baba olma fonksiyonuyla İslâm bünyesinde sahip olduğu mevki, kimsenin inkâr edemiyeceği büyüklüktedir. Sahih rivayetlerde geldiği üzere, Hz. Hatice'den sonra İslâm'a ilk giren, en azından çocuklar içinde ilk Müslü-

---

74 S. M. M. Jafri, *The Origins and Early Development of Shi'a Islam*, Kum, s., 5, 11-17.

man olan Hz. Ali'dir.[75] Yine, Rasûlullah'la (sallallahu aleyhi ve sellem) birlikte ilk defa namaz kılan Hz. Ali'dir.[76] Kitabı ve Sünnet'i bilme noktasında Ashab'ın en önde geleni de Hz. Ali'ydi. Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), kerimeleri Hz. Fatıma'yı (radıyallahu anhâ) ona tezvicinde, "Kızım, seni ümmetim içinde İslâm'a ilk giren, ilmi en çok olan ve en fazla ilim sahibi bulunanla everdim." buyurmuşlardı.[77] Hz. Ömer (radıyallahu), ortaya çıkan fıkhî meselelerde çok zaman O'nun görüşüyle amel eder ve "Ali olmasa, Ömer helâk olmuştu; ey Ali, Allah beni senden sonraya bırakmasın; Allah beni, Ebû Talib'in Oğlu'nun hazır bulunmadığı güç bir meseleyle karşı karşıya getirmesin." şeklinde Hz. Ali'nin ilmine olan saygısını ortaya kordu.[78]

Hz. Ali (radıyallahu) hakkında Efendimiz'den (sallallahu aleyhi ve sellem) şeref-südur olmuş bulunan sena dolu hadisler, başka bir sahabî hakkında aynı çoklukta sâdır olmamıştır. Bu mevzuda fikir verici bir misal olması bakımından, sahih bir rivayette Hz. Sa'd ibn Ebî Vakkas (radıyallahu) şöyle buyurmuştur:

Rasûlullah'ın Ali hakkında üç sözü var ki, bunlardan birinin benim hakkımda olması, benim için kırmızı develerden daha kıymetli olurdu: Rasûlüllah, gazaların birinde (Tebûk seferi) Ali'yi Medine'de naip olarak bıraktı ve O'na, "Bana karşı Musa'ya göre Harun menzilesinde olmak istemez misin? Şu kadar ki, benden sonra Peygamber yoktur." buyurdu. (Hayber vakasında), "Sancağı bugün, Allah ve Rasûlü'nü seven ve Allah ve Rasûlü'nün kendisini sevdiği birine vereceğim." dedi ve sonra onu Ali'ye verdi. Bir de, (Necran hıristiyanlarına karşı mübahale babında "*... oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı ve hem bizzat kendimizi ve kendinizi çağıralım...*" (Âl-i İmran Sûresi/3: 61) âyeti inince, Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'i çağırıp, "Allahım bunlar benim Ehl-i Beytim'dir." buyurdu.[79]

---

75 Tirmizî, *Sünen*, "Menâkıb", HN: 3980; İbn Hanbel, *Müsned*, 1: 373, 4: 364.

76 Tirmizî, a.y., HN: 3979; İbn Mace, *Sünen*, 1: 11; İbn Hanbel, 1: 141; İ. Hişam, *es-Sîratü'n-Nebeviyye*, 1: 262.

77 İbn Hanbel, 5: 26; İbn Abdi'l-Ber, *el-İstîâb*, 3: 36; Heysemî, *Mecmaü'z-Zevâid*, 9: 110-114.

78 İbn Abdi'l-Ber, 3: 39; Harizmî, *Menâkıb*, 48; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Tezkire*, 87.

79 Nesâî, *Sünen*, "Hasâis", 32; Tirmizî, HN: 3970.

Hz. Ali hakkında Efendimiz'den şeref-südur olmuş bu hadislerden başka, yine gerek Hz. Ali, gerek Hz. Fatıma, gerekse Hz. Hasan ve Hüseyin hakkında daha pek çok hadis-i şerif vardır ve Rasûlullah'ın 'Âl-i Abâ' olarak da anılan bu şerefli Ehl-i Beyt'ine karşı beslediği sevgi kitaplara geçmiş ve dilden dile anlatılagelmiştir. Bunun yanısıra, Şûrâ Sûresi'nde, *De ki: "Ben (bu tebliğim karşısında) sizden bir ücret istemiyorum, ancak (sizden istediğim, vazifem noktasında) yakınları sevmenizdir."* âyetinde (no. 23) zikredilen 'yakınlar'dan kastın Ehl-i Beyt-i Nebevî olduğu âlimlerce ifade edilmiş[80] ve daha bazı hadislerde de geldiği üzere, Ehl-i Beyt'e sevgi, âdeta zarurât-ı dîniyeden biri haline gelmiştir.[81]

Şiîlerce davâlarına delil olarak ileri sürülen iki hadis-i şerif daha vardır ki, bilhassa bunları mevzumuz dahilinde anmadan geçemeyeceğiz:

Veda Haccı dönüşü Rasûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem)Ashabı'na hitaben, "Ben kimin mevlâsı isem, Ali de onun mevlâsıdır." buyurmuştur.[82] Yine, Kütüb-ü Sitte'nin dördünde geçen sahih bir hadiste de, "Benden sonra size iki şey bırakıyorum; onlara tutundukça yolunuzu şaşırmazsınız: Allah'ın Kitabı ve Ehl-i Beytim." buyrulmaktadır.[83]

İşte, bütün bu ve bunlara benzer âyet-i kerime ve hadis-i şerifler, bilâhare Şiîlerce davâlarına delil ittihaz olunmuş ve ortaya temelde Sünnet'in veya hadisin sahasına uzanan bir imamet meselesi çıkmıştır. Ehl-i Sünnet'le Şia arasında temel anlaşmazlık mevzûu olan İmamet meselesinin aslı şudur:

İmamet

İmamet meselesinin esası, Şiîlere göre şöyledir:

İslâm'da temel iki teşriî kaynak Kur'ân ve Sünnet'tir. Bu iki kaynak, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) döneminde Müslümanların bütün meseleleri için yeterli olduğu gibi, Müslümanların Kıyamet'e kadar karşılacakları her türlü meseleye de çözüm bulucu mahiyettedir. Fakat Kur'ân

---

80 Said Nursî, *Lem'alar*, Nil Yayınları, 28; Zemahşerî, *Keşşaf*, 2: 339; Ebu's-Suûd, *Hamiş-i Tefsiri'r-Razî*, 7: 665; Heysemî, *Mecma'*, 9: 168.

81 Süyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, 6: 7; İ.Hacer-i Heytemî, *es-Savâikı'l-Muhrika*, 101.

82 İbn Haceri'l-Askalânî, *el-İsabe fî Temyîzi's-Sahabe*, 3: 408; İbn Hanbel, 4: 281; İbn Mace, 1: 21, 29; İbn Abdi'l-Ber, 2: 473; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, 5: 209.

83 Müslim, *Sünen*, 2: 325; Tirmizî, HN: 4036,4038; İbn Hanbel, 5:182,189.

ve Sünnet, zamanları ve mekânları kuşatıcı İslâm'ın genel çerçevesini çizen prensipler bütünü olmalarının yanı sıra, ihtiva ettikleri bazı hükümler umumî, bazıları hususî, bazıları mutlak, bazıları mukayyet, bazıları nâsih, bazıları mensuh ve bazıları emir ifade ederken, bazıları da tavsiye ifade edicidir. Ayrıca, hadisleri nakil mevzuunda da Ashab'ın tümüne güvenmek mümkün değildir, yani Ashab'ın tamamı, hattâ çok büyük çoğunluğu, Ehl-i Sünnet'in kabul ettiği gibi âdil değildir. Çünkü, bazı sahâbîler, hadisleri Resûlullah'tan alırken yanılmalara düşmüş, kimisine sonradan nisyan ârız olmuş, kimisi de duyduğu hadisi, nâsih mi mensuh mu, mutlak mı mukayyet mi olduğunu bilmeden ve çok zaman da derclerde bulunarak nakletmiştir. Ayrıca Ashab'ın büyük çoğunluğu, Rasûlüllah'ın vefatından sonra fitnelere karışmış ve değişmiştir. Bu bakımdan, Kur'ân gibi kesinlik ifade etmesi gereken hadis-i şeriflerde ihtilâflar vukua gelmiş, bu da, zamanla Kur'ân'ı anlama ve tefsir etmede de kendini gösteren ihtilâflarla birlikte, Din'de farklılıklara ve farklı farklı mezheplerin doğmasına yol açmıştır. Oysa, Din'de ihtilâf zemmedildiği gibi, bir hakikat değişik şekillerde olamaz. Kur'ân ve hadis, ihtilâfa sebep teşkil edemez. Şu halde, bütün bunları tek bir kaynaktan almak gerektir ki, bu kaynak da, "Ben kimin mevlâsıysam, Ali de onun mevlâsıdır. Size iki şey bırakıyorum ki, onlara tutundukça yolunuzu şaşırmazsınız: Kur'ân ve Ehl-i Beytim." hadis-i şeriflerinde de ifade buyurulduğu üzere, Hz. Ali ve O'nun soyundan gelen imamlardır.

İmamlar, "*... Size âyetlerimizi okuyor, sizi tezkiye ediyor; size Kitabı, Hikmet'i ve bilmediklerinizi öğretiyor.*" (Bakara Sûresi/2: 151) âyetinde ifade buyurulan, risaletle alâkalı bütün fonksiyonlara sahiptirler; şu kadar ki, nebî ve rasûl değildirler. Bu fonksiyonlara, Rasûlüllah'ta olduğu gibi, devlet başkanlığı (dünyevî iktidar/hilâfet) de dahil olmakla birlikte, eğer ümmet tarafından hilâfet kendilerine verilmeyecek veya hakları olan hilâfet gaspedilecek olursa, bu, onların imametine halel getirmez. İmamet, seçimle değil, nübüvvet ve risalet gibi İlâhî nassla, yani Allah'ın tayiniyledir; hilâfet de imametin buudu veya fonksiyonlarından biri olarak, yine nassla belirlenir. Dolayısıyla, Hz. Ali'nin ve daha sonraki onbir imamın hilâfeti, önce Sahabe-i kiram, daha sonra da Emeviler ve Abbasilerce

gaspedilmiştir. İmamet, risaletin fonksiyonlarının devamı mahiyetinde Din'in bir rüknüdür ve dolayısıyla, geniş manâda imameti, dar manâda Hz. Ali'nin ve soyundan gelen onbir imamın imametini kabul etmemek, Din'in bir rüknünü yıkmak olacağından, küfre kadar gider. Bu yüzden, Sahabe-i Kiram, başta 4'ü (Mikdad, Selman, Ammar, Ebû Zer) ve daha sonra tevbe eden 30 kadarı hariç, irtidat etmiş ve mutlak küfre düşmemişlerse de, Kâ'be menzilesindeki imandan çıkmış, fakat Mescid-i Haram menzilesindeki İslâm'da baki kalmışlardır. Aynı şekilde, Ehl-i Sünnet Müslümanlar da, en fazla 'mü'min-i âm' ve Müslüman olabilirler ama, gerçek manâda mü'min değillerdir.[84]

Şiîlik, buradan hareketle, daha başka şu doktrinleri de geliştirmiştir:

Bedâ: Allah, kaderde değişikliğe gidebilir; nitekim, normal silsile yoluyla İmam Cafer-i Sadık'tan sonra büyük oğlu İsmail imam olacakken, Allah, takdirini değiştirmiş ve İsmail'i Cafer-i Sadık'ın sağlığında vefat ettirerek, küçük oğlu Musa Kâzım'ı imam nasbetmiştir.

Ricat: Tarihin büyük zalimleri ve bilhassa Ehl-i Beyt'e zulmedenler, Kıyamet'e yakın tekrar dünyaya gönderilecek ve kendilerinden intikam alınacaktır. Aynı şekilde, uzun yıllar devam eden gaybet-i suğradan sonra 74 yaşında gaybet-i kübraya giden ve halen sağ bulunan. İmam Muhammed Mehdî de, Kıyamet'e yakın âlemi yeniden adaletle doldurmak üzere zuhur ve kıyam edecektir.

İman-İslâm meselesi: İman, Kâbe menzilesinde, İslâm ise, Mescid-i Haram menzilesindedir. Büyük günah işleyenler ve hususen İmamet'i kabûl etmeyen Ehl-i Sünnet mensupları, hususî olarak imandan çıkmakla birlikte, Müslüman sıfatını kendilerinde taşımaya devam ederler.[85]

Şiîliğin Tarihî Menşei ve Mevzuun Tenkidi

Bir mezhep olarak Şiîliğin tarihi en fazla Sıffin Savaşı ve daha belirgin hatlarıyla Kerbelâ hadisesi ertesine uzanıyorsa da, bilhassa Hz. Ali'ye

---

[84] Jafri, *a.g.e.*, 280-312; M. H. Kâşifü'l-Gıtâ, *Aslü'ş-Şia ve Usulühâ*, 48-54; M. Rıza el-Muzaffer, *The Faith of Shia Islam*, 31-46.

[85] Muhammed b. Yakup el-Küleynî, *el-Usûl el-Kâfî*, Karaçi 1965, c., 3; A. Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiîlik*, s., 269; M. R. el-Muzaffer, *a.g.e.*, s., 43.

taraftarlık manâsında, Şiî müelliflerce Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) devr-i saadetlerine kadar götürülür.[86]

Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) zamanında İslâm toplumu, Kureyşü'l-bitah (Kâbe etrafında oturan Kureyşliler), Kureyşü'z-zevahir (Mekke'nin dış mahallelerinde oturan Kureyşliler), Yemen menşeli Evs ve Hazrec kabileleri ve Medine dışında oturan badiye Araplarıyla birlikte, Selman, Bilâl ve Süheyb (radıyallahu anhüm) gibi İran, Habeşistan ve Anadolu'dan göç etmiş gayr-ı Arap unsurlardan oluşuyordu. Bilhassa Araplar'da içtimâî ve idarî sistem kabilecilik temelleri üzerine oturuyordu ve soy asaletiyle, yaşlılık (şeyhuhet) gibi bazı sıfatlar, kişilerin içtimaî rütbelerini tayinde mühim faktörlerdi. Araplar, fizikî karakterin yanısıra, ahlâkî vasıfların da nesilden nesile geçtiğine inandıklarından, atalara dayalı soyluluk, mühim bir şeref telâkki ediliyordu. Yemen'de ise, eskiden beri köklü bir din adamı-krallık (bir manâda teokrasi) geleneği hakim olduğundan, Yemen menşeli Araplar'da tabiî olarak babadan oğula geçen bir 'teokrasi' anlayışı hakimdi. Nihayet İslâm geldi ve kan bağını ancak bir realite olarak değerlendirdi ve kana, soya dayalı kabilecilik ve ırkçılığı men ve kişinin şerefinin ancak takvada yattığını ilân etti. Ayrıca, aşağıda da görüleceği üzere, idarî mekanizma açısından iktidara gelme noktasında kesin kaideler vaz' etmedi. Şûrâyı müslümanların işlerini görmede bir temel yaptı ve emareti de buna bağladı: "İşleri, aralarında şûrâ iledir." (Şûrâ Sûresi/42: 38). Bununla birlikte, bir peygamberin yanısıra, bir melikin bulunabileceğini de, İsrailoğulları'yla alâkalı naklettiği bir kıssa ile beyan buyurdu (Bakara Sûresi/2: 247). Ayrıca, Allah ve Rasûlü'ne itaati mutlak manâda, mü'minlerin içinden çıkmış ulü'l-emr'e itaati ise Allah ve Rasûlü'nün yolu istikametinde olmak kaydıyla farz kıldı ve emaret de dahil, emanetlerin ehline tevdiini emir buyurdu (Nisâ Sûresi/4: 58-59). Fakat, yine aşağıda görüleceği üzere, Şiîliğin bir mezhep olarak ortaya çıkışında, yukarıda kısaca izahına çalıştığımız Arap soy ve idare anlayışının herhangi bir rol oynamadığı da ileri sürülemez.

Hz. Ali'ye taraftarlık manâsında Şiîliği Resûlüllah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) zamanına kadar götüren Şiî müelliflere göre, bunun ilk tezahürleri

---

86 Şeyh Tûsî, *İhtiyârü Ma'rifeti'r -Ricâl, (Ricâl-i Keşşî)*, Meşhed, s., 186.

Sakîfe'de ortaya çıkmıştır. Bilindiği gibi, Sakîfe'de Ensar'la Muhacirler arasında geçen bir müzakereden sonra Hz. Ebû Bekir (radıyallahu) halife seçilmiş ve Haşimîler baştan buna karşı çıkmışlarsa da bilâhare Hz. Ali'nin Hz. Ebû Bekir'e biat etmesiyle bu mesele kapanmıştır. Daha sonra, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer zamanında, bilhassa Hz. Ömer'in seçiminde bu mesele açılmamış ve ancak Hz. Osman'ın müessif şehadetinden sonra alevlenmeğe yüz tutmuştur.

Evet, Hz. Ali Efendimiz (radıyallahu), Ebû Bekir'e Hz. Fatıma'nın vefatına kadar biat etmemiştir. Bunun sebebi, çok mühim bir âlimin tesbitiyle, birinci derecede, Rasûlüllah'ın vefatından sonra yakında vefat edeceği ihbar-ı Nebevî ile bilinen ve Hz. Ebû Bekir'le aralarında bir münazaa geçmiş bulunan Hz. Fatıma'yı kırmamak olsa gerektir. İkinci ve belki daha mühim bir sebep ise şudur ki, Hz. Ali Efendimiz (radıyallahu) ilk başta biat etmiş olsaydı, o nazik anda hilâfeti kendilerine lâyık gören Haşimîler ve bilhassa Hz. Zübeyr ibn Avvam gibi nüfuzlu kişiler, Hz. Ali'yi de dinlemeyerek bir fitneye mahal verebilirlerdi. Hz. Ali, engin firasetiyle bunu sezerek biatı geciktirmiştir.

Gerek Hz. Ebû Bekir'in seçilmesi hadisesinde gerekse Hz. Ali'nin biatı geciktirmesinde ve daha sonra ilk üç halife hazerâtına karşı takındığı tavırda, Şiîler'in iddialarını haklı çıkarıcı ve imamet inançlarına delil teşkil edici herhangi bir unsur bulmak zordur. Bir defa, imamet Din'in bir rüknü olmuş olsaydı ve Hz. Ali'nin hilâfeti nassla sabit bulunsaydı, bütün Sahabe'nin bunu bilmesi gerekirdi. Çünkü, imana ait hiç bir mevzu kapalı ve esrar dolu olarak gelmez; aksi halde 'teklif-i mâ lâ yütak' olur. Bu mevzuda, Şiî müelliflerce anlatılan bir hadise vardır ki, nakletmeden geçemiyeceğiz:

Şiîlerce Mü'minü't-Tâg denilen Muhammed ibn Ali'ye Hz. Zeydü'ş-şehid ibn Ali Zeynelâbidîn, "Sen, Âl-i Beyt içinde kendisine itaat farz olan bir imam bulunduğuna inanıyormuşsun?" der. Muhammed ibn Ali, "Evet, baban Ali ibn Hüseyin bunlardandı." cevabını verir. Hz. Zeyd, "Babam bana lokma yedirirken ağzımı yakmasın diye üflerdi; beni bir lokmanın yakmasından korkan babam, böyle bir şeyi bana söylemeyerek Cehennem'e girmeme nasıl razı olur?" diye hayretini ifade eder. Ibn Ali,

bunun üzerine, “Kabul etmezsin de, hakkında şefaati geçerli olmaz diye korktu. Senin işin, Allah’ın meşietine kalmıştır.” karşılığında bulunur. Huzurunda geçen bu konuşmayı dinleyen Hz. Cafer-i Sadık daha sonra İbn Ali’ye “O’nu dört bir yanından yakaladın; çıkacağı bir yer bırakmadın.” diye takdirini ifade eder.[87]

Şiî müelliflerce imamete delil getirilen bu hadise, tabiî ki sahih olması kaydıyla aslında tam tersi yönde bir delildir. Bir defa, dinî bir rüknün, bir iman esasının gizlenmesi caiz ve mümkün değildir. Kabul edilmediği takdirde hakkında şefaat mümkün olmaz anlayışı dinî bir rüknü gizlemeye sebep olacaksa, o zaman pek çok insandan dinî rükünlerin bazılarını gizlemek de caiz olur. Ayrıca, Kur’ân-ı Kerim, bırakın dinî rükünlerin gizlenmesini, Cenab-ı Allah’ın hiçbir ümmeti peygamberinden sonra sapacak bir durumda bırakmadığını, sapkınlığa düşmemek için nelerden sakınmaları gerektiğini apaçık ortaya koyduğunu beyan buyurur: *Allah, bir topluluğu doğru yola ilettikten sonra, sapıp gitmemek için nelerden sakınmaları gerektiğini kendilerine açıkça bildirmeden onları sapmaya terk edecek ve saptıracak değildir* (Tevbe Sûresi/9: 115). Bu da, özellikle dinî bir rüknün, imana ait bir esasın elbette açıkça bildirilmesini gerekli kılar. Üçüncü olarak, bir yandan bazı âyetlere ve hadislere dayanarak Hz. Ali’nin ve Ehl-i Beyt’in açıkça tayin edildiği iddia edilirken, diğer taraftan bunun hem de 12 imamdan birinin oğluna gizli kalması, O’ndan gizlenmesi mümkün değildir. Ayrıca, bu rivayette Cafer-i Sadık Hazretlerine atfedilen söz de, esasen en azından bir kısım Şiîler’in Âl-i Beyt’in 12 imam dışındaki mensuplarına, hem de Hz. Ali Zeynelâbidîn’in oğlu Hz. Zeydü’ş-şehid’e bakış açılarını vermesi bakımından dikkat çekicidir de.

İkinci olarak, Hz. Ali Efendimiz ve diğer Ehl-i Beyt mensupları hilâfete haklılıklarını zaman zaman ifade etmiş bile olsalar, kaynaklar bilhassa Hz. Ali Efendimiz’in ağzından bunun İlâhî bir nasb şeklinde olduğunu nakletmemektedir. Bilakis, Hz. Ali’nin hutbe, mektub ve sözlerini ihtiva ettiği Şiîlerce kesin kabul edilen *Nehcü’l-Belâğa*’da tam tersini okuyoruz:

Hakkındaki şikâyetler çoğalınca halk, Hz. Ali’yi Hz. Osman’a nasihat için gönderir ve o da, şunları söyler:

[87] Jafrî, *a.g.e.*, 14-22.

Bizim bildiğimizi biliyorsun; bizim gördüğümüzü gördün, işittiğimizi işittin. İbn Ebî Kuhafe ve Ömer ibn Hattab, takvada ve doğrulukta senden daha çok mesul değillerdi; çünkü sen, akrabalıkta Allah'ın Rasûlü'ne (sallallahu aleyhi ve sellem) onlardan daha yakınsın ve aynı zamanda, onların sahip olmadığı sıhrî yakınlığa da sahipsin. Öyleyse, Allah'tan kork. Her şey, apaçıktır. Bilmelisin ki, Allah katında en değerli insan, adaletli imam, en kötüsü de zalim imamdır...[88]

Yine Hz. Ali'nin *Nehcü'l-Belâğa*'da geçen şu sözlerinden, O'nun hilâfet anlayışının Ehl-i Sünnet'inkinden hiç de farklı olmadığı ortaya çıkmaktadır:

Haricîler, "Hüküm ancak Allah'ındır." demekle doğru söylüyorlar, fakat maksatları yanlış. İnsanlar, iyi veya kötü mutlaka bir idareciye muhtaçtırlar. Mü'minler, onun idaresi altında salih amellerde bulunurken, kâfirler de dünyalarını yaşarlar. Ve, bu süreçte Allah her şeyi varacağına vardırır. İdareciyle vergiler toplanır, düşmanlarla savaşılır, yol emniyeti sağlanır, zayıfların hakkı güçlülerden alınır ve faziletli insanlar, kötülerin şerrinden emin olarak huzura ererler.[89]

Nehcü'l-Belâğa'dan yaptığımız bu iki iktibastan, Şiîler'in iddia ettiklerinin aksine, en azından siyasî yöneticilik veya devlet başkanlığının İmamet'e dahil bir esas olmadığı, devlet başkanının masum olması gerekmediği ve dolayısıyla Allah veya Rasûlüllah tarafından tayininin zaruri bulunmadığı anlaşılmaktadır. Şu halde, bu noktada ilk üç halife hazerâtı da dahil olmak üzere tarih boyu gelmiş halifelere bu açıdan gayr-ı meşruluk tenkidi yapılamaz. Ayrıca, aynı iki iktibas, devlet başkanının mutlaka ümmetin efdali, yani en faziletlisi olması gerekmediğini de ortaya koymaktadır. Öyleyse, Ehl-i Beyt'in hakkı olduğu ileri sürülen hilâfet, onlardan gasbedilmiş olmamaktadır. Öte yandan, gerek Şiî, gerek bir takım Sünnî kaynaklarda, gerekse *Nehcü'l-Belâğa*'da okuduğumuz kadarıyla, Hz. Ali, İslâm'da önceliği ve Rasûlullah'a yakınlığı noktasından kendisini hilâfete yakın görmekte, yoksa bunu hiç bir zaman imanî ve Allah tarafından tayin buyrulmuş bir hak olarak iddia etmemektedir.[90]

---

88 *Nehcü'l-Belâğa*, (İng. terc. Müftü C. Hüseyin), 162.hutbe.
89 *A.g.e.*, 40. hutbe.
90 *A.g.e.*, 72. 160. hutbe vb.

Yeri gelmişken, kısaca temas etmek gerekirse, bu konuda meselenin aslı şudur:

Kur'ân-ı Kerim, Talût kıssasında bir peygamberin emrinde ve manevî yönlendiriciliği altında bir hükümdarın bulunabileceğini ortaya koyduğu üzere (Bakara Sûresi/2: 246-248) ve Şiîlerin de kabul ettikleri, özellikle Tasavvuf'ta insan-ı kâmil, kutbu'l-aktap, gavs-i a'zam gibi kavramlarla ifade edildiği gibi,[91] her dönemde peygamber veya değil bir irşad kutbu veya rehberi bulunur. Her gün namazlarda okumak mecburiyetinde olduğumuz Fâtiha Sûresi'nde Sırat-ı Müstakîm'in temsilcisi ve Allah'ın kendilerine nimet verdikleri içinde anılan ve Fâtiha Sûresi ile yollarına hidayet olunmamız için dua ettiğimiz bu zatlar, ya *peygamber*dir ve artık peygamber gelmeyecek dönemde *sıddîk*tir, yani bütün duygu, düşünce, inanç ve davranışlarında dosdoğru ve Allah'a karşı tam bir sadakat içinde, özü sözü bir kişidir; aynı zamanda veya *şehîd*, yani başkalarının inandığı gaybî gerçekleri bizzat tecrübe eden ve onların doğruluğuna hayatıyla şehadet eden biridir; aynı zamanda veya *salih*, yani sözlerinde ve hareketlerinde kusursuz ve ıslah gayesi güden bir rehberdir. Kur'ân, bunların maiyetinde olunulmasını emreder ve onların ne güzel arkadaş olduklarını beyan buyurur (Nisâ Sûresi/4: 69). Nasıl peygamber insanlar tarafından seçilmez ve insanların inanıp inanmaması onun peygamberliğini etkilemezse, aynen bunun gibi, insanların kabul edip etmemesinin insan-ı kâmil veya kutbu'l-irşadın sahip kılındığı manevî makam ve statüye de tesiri yoktur. Her dönemde veya asırda o asrın sahibi olan bu zâtın kim olduğunu herkes bilmez; belki bilen çok az insan vardır. Onu tanımak ve yolunu takip etmek, samimiyet, samimî cehd ve arayış (Ankebût Sûresi/29: 69), tevfîk-i İlâhî ve hepsinin üstünde hidayet-i İlâhî'ye bağlıdır. İşte, Şiîler tamamen İslâmî, Kur'ânî olan bu doktrini siyasete de teşmil etmekle, yani sınırı aşmakla hataya düşmüş ve ne yazık ki büyük ölçüde siyasî bir mezhep olarak ortaya çıkmışlardır. Yoksa, Ehl-i Beyt'e mensup kadri yüce imamların ilmî-manevî mertebelerine kimse bir şey diyemeyeceği gibi, Hz. Ali'nin mevkiine de kimse söz edemez. Bediüzzaman hazretleri, O'ndan daima İmam-ı Ali diye bahsetti-

---

91 Bu konuda özellikle Fethullah Gülen Hocaefendi'nin İnsan-ı Kâmil yazısına bakılabilir: *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, Nil Yayınları, 2: 302-317.

ği gibi, "İlk üç halifeye şeyhu'l-İslâmlık yapmış" derken de, sözünü ettiğimiz hususa parmak basmakta ve açıklık getirmektedir.

Evet, yine Bediüzzaman hazretlerinin değerlendirmesiyle, şahsî ve umumî fazilette ilk üç halife hazerâtının, diyelim ki 5'er altını olmakla birlikte, Hz. Ali'nin 4 altını, 20 gümüşü vardır. Yani, altına göre gümüş mesabesindeki pek çok hususî fazilette Hz. Ali, seleflerini aşabilir. Ama Ehl-i Sünnet, o 20 gümüşün diğerlerinin 1 altını seviyesinin biraz altında kaldığına hükmetmiştir. Bununla birlikte, Hz. Ali'nin ayrıca Ehl-i Beyt'in babası ve şahsiyet-i maneviyesinin temsilcisi olma statü ve fazileti de vardır ki, Ehl-i Beyt'in bir hakikat-i Muhammediye taşıması sebebiyle, Bediüzzaman hazretleri, "Bu, tartıya girmez." der.[92]

Şiîler, gerek Hz. Ali'nin, gerekse diğer imamların İslâm'ın selâmeti namına takıyyede bulunup, imametlerinin İlâhî nasba dayandığını gizlediklerini ve mevcut halifelere itaat edip, isyanda bulunmadıklarını iddia etmektedirler ki, böyle bir iddia, bu pak insanlar için bir töhmetten başka bir şey olamaz. Çünkü, eğer iddia ettikleri gibi İmamet, Din'inin, hele imanın bir rüknü olsaydı ve Ehl-i Beyt'in imametini kabul etmemek kişiyi iman dairesinden, Kâbe menzilesinden çıkarmış olsaydı, o zaman, Rasûlüllah'a bilhassa cibillî yakınlıkları bakımından İslâm'ı korumaya daha meyyal ve ayrıca, "Size iki şey bırakıyorum.." hadisince de Kur'ân'ı ve Sünnet'i korumaya vazifeli bu insanlar, hakikati haykırmaktan bir an bile geri durmazlardı. Çünkü, imanî ve dinî bir rüknün gizlenmesinin vebalini kimse çekmek istemez ve kaldıramaz. Ayrıca, yine Şiîlerin iddiasınca Kureyş, Haşimîler'i kıskanarak hilâfeti Ehl-i Beyt'e vermemiştir; fakat, Sakîfe'de hilâfet iddiasında bulunan yalnızca Kureyş değildi; İslâm'a 10 yıl canları pahasına omuz vermiş ve 'Ensar' adıyla şereflenmiş Medineli Müslümanlar da halifenin kendilerinden olmasını talep ediyorlardı.

Sünnet'in veya Hadis'in Nakil Kanalı

Şiîlerin bir diğer iddiası, Sünnet'in sadece Ehl-i Beyt kanalıyla nakledilmesi gerektiğidir. Teorik açıdan doğru gibi görünen bu iddia bizzat Şiî

---

92 Bediüzzaman Said Nursî, *Lem'alar*, "4. Lem'a".

hadis rivayet esaslarınca tekzip olunmaktadır. Rasûlullah'ın terbiyesinden geçmiş ve her bakımdan üstünlükleri tarihçe ispatlanmış insanlara hadis rivayetini çok görenler, Ehl-i Beyt'in hadislerini doğrudan imamların ağzından değil, yine 'Şiî' ravilerce nakletmektedirler ki, burada tam bir mezhepçilik anlayışı yatmaktadır. Sahabe de olmayan Şiî râvilerin Sahabe-'ye ne üstünlüğü vardır ki, onlar, hem de mezhep ayrışmasının en zirvede olduğu bir zamanda âdil râvi kabul ediliyor da, Allah Rasûlü'nün Sahabe'sine aynı statü çok görülüyor? Şiîler, Ehl-i Sünnet'in Kütüb-ü Sitte gibi temel hadis kaynaklarını kabul etmeyerek, Kütüb-ü Erbaa denilen kendilerine ait dört hadis kitabını esas almaktadırlar. Ne var ki, buradaki hadisler, her ne kadar Ehl-i Beyt imamlarına dayandırılıyorsa da, arada yine bir-kaç râvi vardır. Ve, Şiî kelâmı da bu râvilerin önde gelenlerinden Zürare ibn A'yün, Muhammed ibn Müslim, Muhammed ibn Ali Mü'minü't-Tâg, Ebû Basir, Hakem ibn Uteybe gibi mütekellimlere dayanmaktadır ki, Şiî akide esaslarının çok noktada Mu'tezile esaslarıyla çakışması bir yana, bunlar hakkında Şiî 'ricâl' kitaplarında övücü sözlerin yanısıra, Cafer-i Sadık hazretlerinden nakille, "Zürare, Muhammed ibn Müslim, Büreyd, İsmail el-Cu'fî helâk oldu; Zürare, Yahudi ve Hıristiyanlardan daha şerlidir; Allah, Zürare'ye lânet etsin; Zürare, helâk üzere ölecek; A'yün ailesinin (Zürare, Hümran...) söyledikleri, ne benim, ne de babalarımın dinindendir." şeklinde tehditvari sözler de bol bol geçmektedir.[93] Benzer ifadeler, Şiî kelâmının en önde gelen imamları ve Şiî hadisinin evtâd (sütun) kabul edilen râvileri olan mezkûr diğer kişiler hakkında da variddir. Bütün bunlar, Ehl-i Beyt'i takip etme iddiasındaki Şiîliğin, esasen Ehl-i Beyt'in yoluna en azından sevad-ı a'zamdan, yani Müslümanların büyük çoğunluğundan ayrıldığı noktalarda pek de muvafık düşmediğini ortaya koyucu keyfiyettedir.

Bu noktada konumuz açısından şu hususa da temas etmek gerekmektedir. Şiîler, bütün Müslümanların elindeki aynı Kur'ân'a inanır ve onun Allah Rasûlü'ne inen Kur'ân olduğunu, değişiklik, ilâve ve çıkarma gibi beşerî müdahalelerin Kur'ân için asla söz konusu edilemeyeceğini kabul ederler. Bunu inanılması farz olan zarûrât-ı diniyyeden telâkki ile, aksi

[93] Şeyh Tûsî, *a.g.e.*, 149, 150, 160, 169.

bir inancın küfür olduğunu kaydederler.[94] Şia'da Hadis konusuna ve ana hadis kaynaklarına bu noktadan baktığımızda, kaçınılmaz olarak karşımıza şu çok önemli netice çıkmaktadır:

Şia'nın birinci derecedeki hadis kaynağı, "Sikatü'l-İslâm" (İslâm'ın tam güvenilir kişisi) olarak andıkları Muhammed ibn Yakup el-Küleynî'nin *el-Usûl el-Kâfi* ve *el-Fürû el-Kâfi* adıyla iki ana kitaba ayrılmış bulunan *el-Kâfi*'-sidir. Şiîler, genellikle bu kitaptaki bütün rivayetlerin sahih olduğunu ve Şiî ulema arasında ondaki hadislerle amel etme üzerinde icma bulunduğunu kabul etmektedirler.[95] Oysa bu kabul, onların Kur'ân ve hadis râvileriyle ilgili inançlarına taban tabana zıttır. Yukarıda açıklandığı gibi, bütün Müslümanların elindeki Kur'ân hakkında farklı inanç taşıyanların mü'min olamayacağı ve hadis râvisinin de mü'min olması gerektiği, yine Şia'nın doktriner kabulleri arasındadır. Fakat *el-Kâfi*'nin müellifi Küleynî, ısrarla Kur'ân'da eksiklik ve değiştirme olduğu inancındadır ve "İmamlardan bu konuda elimde binden fazla rivayet var." iddiası taşıdığı gibi,[96] İmam Cafer-i Sadık'ın Rasûlüllah'a inen Kur'ân'ın elimizdeki Kur'ân'ın üç katı olduğu, Rasûlüllah'ın vefatından sonra Hz. Cebrail'in Hz. Fatıma'ya zaman zaman vahiy getirdiği ve bu vahiylerin toplam üç Kur'ân büyüklüğünde bir mecmua teşkil ettiğini söylediği gibi iddialarda da bulunmaktadır.[97] Küleynî, bu iddiaları kendisinden iki asır önce yaşamış bulunan İmam Cafer-i Sadık'a elbette bir takım râviler aracılığıyla isnat etmektedir. Kur'ân konusunda Şiî âlimlerin küfür telâkki ettiği bir inanç taşıyan bir kişinin, hem de Şia'nın birinci derecedeki hadis kaynağının müellifinin ne ölçüde âdil ve sika olduğunu, olabileceğini bizzat Şiîlere havale etmek gerekiyor. Kaldı ki, Küleynî Kur'ân'la ilgili iddialarında yalnız olmayıp, onun hocası olan müfessir Ali ibn İbrahim el-Kummî ve *el-İhticac*'ın yazarı müfessir Ahmed ibn Ebi Talip et-Tabersî de, aynı inancı paylaşmaktdadır.[98]

---

94 Ebû Cafer Muhammed b. Ali İbn Babeveyh al-Kummi, *Risaletü'l-İ'tikadati'l-İmamiyye*, (çev., E. R. Fığlalı), Ank., 1978, s., 99; Üstaz el-Fekikî'den Muhammed Ebû Zehre, *el-İmamü's-Sadık*, Beyrut, s., 333.

95 İmam Ebû Hüseyin el-Hanizî, *ed-Da'vetü'l-İslâmiyye ilâ Vahdet-i Ehli's-Sünneti ve'l-İmamiyye*-'den nakl. Ebû Zehre, *a.g.e.*, 431.

96 Küleynî, *a.g.e.*, 1: 110-115.

97 *a.g.e.*, a.y.

98 Tefsir-i Safî'den Ebû Zehre, *a.g.e.*, 324-326.

Evet, bizzat Şiîlerce küfür telâkki edilen inancın sahipleri neden ve nasıl sikatü'l-İslâm olarak görülüyor ve onların kitaplarına aldıkları hadislere itimat ediliyor da, Kur'ân'ı bize onda tek bir değişikliğe imkân vermeden nakleden Sahabe-i kiram âdil kabul edilmiyor? Kur'ân'ın bir kelimesine dahi dokunmadan bize kadar gelmesini sağlayan Sahabe-i kiramın sünnete dokunması için ne sebep vardır? Kaldı ki, Hz. Ali ve Ehl-i Beytle alâkalı tüm sena dolu hadis-i şerifler, Sünnî hadis ve menkıbe kitablarında kayıtlı olduğu gibi, Şiîlerin kendilerine delil ittihaz ettikleri hadis-i şerifler de, yine aynı Sünnî hadis kaynaklarında yer almaktadır ve Sahabe tarafından nakledilmişlerdir.

Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'le alâkalı hadislerin bazıları, bu mübarek ailenin başına geleceklerden dolayı bir tembih ve ümmeti bu sahada uyarmaya ve onların haklarını ifa ile birlikte, kendilerine yapılabilecek iftiralardan temizlemeğe yöneliktir. Ayrıca Şiîlik, 12 imamdan sonra, doktrinin pratiği noktasında Ehl-i Sünnet'le aynıdır. Bu durumda, imanî ve dinî bir rüknün belli şahıslar ve belli bir zamanla sınırlı olması neyle izah edilecektir? Sonra, hadis-i şerifte, Kur'ân'la Ehl-i Beyt'in belli bir dönem için değil, Kıyamet'e kadar birbirlerinden ayrılmayacakları ifade olunmaktadır. Oysa, İmamet'i 12 kişiye tahsis, daha sonra gelecek mübarek ve hâdî-mehdî Ehl-i Beyt mensuplarını, bu hadisin medlûlünden ve şümulünden âdeta ihraç etme manâsına gelmez mi?

NETİCE

Şiîlik, ifade etmeğe çalıştığımız mezhebî doktriniyle, tarihî hadiselerin uzantısı olarak, bilhassa Kûfe'de Yemen menşe'li Araplarla, İran menşe'li mevâlînin ve daha başkalarının çok çeşitli faktörlerin tesiri altında tesis etmiş oldukları bir mezhep görünümündedir. Dinî temelleri ve itikadî esasları daha sonra ortaya konmuş olup, ayrıca, tek bir Şiî mezhebi de yoktur.

12 imamdan sonra Şiîlik, temel doktrininin pratiğini kaybetmesiyle pratikte Sünnîliğe yaklaşmıştır. Artık bir "masum" imam olmadığına göre ve 1979 devriminden sonra İran İslâm Cumhuriyeti Anayasası'nın

İmamet'le bir münasebetle bulunmamasının da gösterdiği üzere, İmamet'e dayalı Şiî-Sünnî ayrımı sadece tarihe dayalı teorik bir ayrılıktan öte gitmemektedir. Şiîler tarafından beklenen 12. İmam'ın Mehdî olarak zuhuru ise geleceğe ait bir beklenti, bir inanç olup, şu an ile bir münasebeti yoktur. Bu bakımdan, tarihin bir dönemiyle alâkalı bir inanç ve tamamen pratikle alâkasız teorik bir mesele yüzünden İslâm ümmetinin ana bünyesinden ayrı kalmak, İslâm kardeşliği ve ümmet bütünlüğüne ters düşmektedir. Bu yüzden, bir zaman Şeyh Müfid ve Seyyid Şerif Razî gibi âlimler nasıl Şiîliğin yanlış Kur'ân telâkkisini düzeltmişlerse, bugünkü insaflı Şiî âlimleri de, Ashaba, bilhassa Hulefâ-i Raşidîn'e bakışlarına bir neşter atıp, sevad-ı a'zama yaklaşmak ve mezhebe bağlı ve mezhebî duygularla değil, İslâm'a bağlı ve İslâmî duygularla hareket etmek gibi tarihî bir vecibeyi yerine getirmekle karşı karşıyadırlar. Bunu ifadeye kendimi mecbur hissediyorum, çünkü devrimden sonra gerek Dış İşleri gerekse İrşad-ı İslâm Bakanlığı'nın hem de mezhepleri yaklaştırma adına yaptıkları yayınlar, ne yazık ki mezhepçi tutumun halâ ne denli sürdüğünü ortaya koymaktadır.

Bunun dışında, Sünnîlikle Şiîlik arasında önemli bir fark bulmak mümkün değildir. Ehl-i Sünnet, belki Şiîlerden daha çok ve muvazeneli şekilde Ehl-i Beyt'i sever; Sünnî dünyada Ali, Hasan, Hüseyin gibi isimlerin Şiî dünyadakinden daha çok oluşu, hutbelerde Ehl-i Beyt'in ve hususen Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin'in adlarının anılışı ve camilerinde yazılı bulunuşu, ayrıca bilhassa Tasavvuf'ta Cafer-i Sadık ve İmam Ali Rıza gibi celilü'l-kadr imamların, hattâ bazı Sünnî tarikatlarda 12 imamın tamamının mürşidler silsilesi içinde yer alışı, Ehl-i Beyt sevgisinin dinî, hattâ imanî bir esas olarak kabul edilişi, o kadar ki Şafiî mezhebinde Resûlullah'la birlikte Ehl-i Beyt'e salât ü selâm getirmenin namazın rükünlerinden oluşu, İmam-ı A'zam Ebû Hanife gibi Ehl-i Sünnet mezhep imamlarının Ehl-i Beyt'i kendi zamanlarında hilâfete daha lâyık bulup, Hz. Zeydü'ş-şehid gibi Ehl-i Beyt imamlarına yardım edişi.. evet, bütün bunlar, Ehl-i Sünnet'teki Ehl-i Beyt sevgisini gösteren binlerce delilden sadece birkaçıdır. Ehl-i Sünnet, gerek Cemel, gerekse Sıffîn savaşlarında her zaman Hz. Ali'yi haklı bulmuş, Hz. Hüseyin için göz-

yaşlarını Fırat'ın suyu gibi akıtmış, fakat ümmet arasında fitnelere yol açacak meselelerin 'ma'nâ-yı ismî' cihetinden üzerine gitmeyi gereksiz görüp, "*Onlar bir ümmetti, gelip geçtiler. Onlara kendi kazandıkları, size de kendi kazandığınız. Onların işlediklerinden dolayı siz sorguya çekilecek değilsiniz.*" (Bakara Sûresi/2: 134, 141) âyet(ler)i uyarınca ve "Elimizin bulaşmadığı kana dilimiz de bulaşmasın." fehvasınca orta yolu tutarak birleştirici olmuş ve her zaman İslâm'ın menfaatini ön planda tutmuştur. Dolayısıyla, bilhassa istismarcılara fırsat vermemek için, manâsız Sünnî-Şiî nizalarını bir tarafa bırakıp bir olmak gerekmektedir ve özellikle artık bir olmanın tam zamanıdır. Yoksa, -Allah korusun- yarın çok geç olabilir.

Yedinci Bölüm

İSLÂM, TERÖR VE DİYALOG

İSLÂM, TERÖR VE DİYALOG

İSLÂM, TERÖR VE TERÖR EYLEMLERİ

Siyasî mesele ve hedefler, tarihte çok defa çok önemli gerçeklerin çarpıtılmasına sebep olmuştur. Pek çok doğrunun tersyüz edildiği günümüzde, "menfaat üzerine dönen siyaset" tezgâhında en çok kurban edilen ise, İslâm ve İslâmî gerçeklerdir.

Herhangi bir din, sistem veya ideoloji, biri bizzat kendi esasları açısından, diğeri, kendilerini ona nisbet edenler açısından olmak üzere iki açıdan ele alınır ve her halükârda insanlar tarafından takip edilir. İnsan ise, her zaman yanlış yapabilecek bir varlıktır; dolayısıyla herhangi bir din, sistem veya ideolojiye onun müntesiplerinin ona aykırı olarak yaptıkları hataları mal etmek, en azından insafsızlık olur. Ayrıca, her din, sistem veya ideolojinin inanan ve inanmayanları olduğu gibi, inanmadıkları halde inanır görünenleri de (münafık) vardır. Dolayısıyla, bir din, ideoloji veya sistem, her şeyden önce kendi aslî düsturları açısından, sonra da elbette müntesiplerine olan tesiri noktasında ele alınmalıdır.

Bugün İslâm, medyada adları Müslüman, gerçekte ise ne olduklarını Allah'ın bildiği bazılarıyla birlikte anılan ve terör olarak nitelenen birtakım eylemlerden dolayı hedef alınmaktadır. Bu eylemlerden hareketle de "İslâmî terör" gibi bir araya gelmesi mümkün olmayan iki kelimeden müteşekkil bir tamlama kullanılmakta ve pek çok zihinlerde İslâm adına bilerek veya bilmeyerek yanlış bir imajın oluşmasına sebep olunmaktadır.

Dolayısıyla pek çok açıdan ele alınması gereken bu önemli konuda ilk cevaplanması gereken soru “törür”ün ne olduğudur.

Terör Nedir?

ABD’de Şikago Üniversitesi’nden Lauren Langman ve Douglas Morris, *Islamic Terrorism: From Retrenchment to Ressentiment and Beyond*[99] adlı terörizmi ve İslâm ile terörizm bağlantısı iddialarını inceledikleri etraflı çalışmalarında, terörün tarifi konusunda çok önemli bir noktaya parmak basmakta ve şöyle demektedirler: “Terörizmi tarif etmek zordur. Çünkü, birine göre terörist olan, bir başkasına göre hürriyet savaşçısıdır. Terörizmle ilgili resmî belgeler, genellikle herhangi bir tarifte bulunmamakta ve onu gerilla hareketleri, etnik-milliyetçi çatışmalar ve ilerici hareketlerden ayırıcı bir çerçeve ortaya koymamaktadır. Devletler, taraftarlarının halk nazarında itibarını sarsmak için çok defa kendilerine muhalif hareketlere terör damgası vurabilmektedir.” Ayrıca, bu konuda devletlerin bizzat menfaatlerine dayalı dış politikaları da etkili olabilmektedir. İngiltere’de yayınlanan The Independent gazetesinden Robert Fisk, 4 Ocak 2003 tarihli yazısında,[100] Kuzey Kore’nin nükleer silah ürettiği apaçık ortada olduğu halde, ABD’nin buna “diplomatik bir mesele” olarak yaklaştığına, fakat aynı konuda, nükleer silah sahibi olduğuna dair tek bir delil bulunmadığı halde Irak’ın ABD’ye tehdit olarak ilan edilebildiğine dikkat çekmektedir. L. Langman ve D. Morris de, terör konusunda devletlerin bir bakıma samimiyetsizlik denebilecek tavırlarına temas ederken, “Devlet terörüyle muhalif terör zaman zaman iç içe girebilmektedir. Devletler veya KGB, CIA, MI6 gibi istihbarat servisleri, jeo-politik hedeflerine ulaşmak için çok defa teröristleri desteklemektedirler. Meselâ ABD, Nikaragua’da kontralara, El Salvador’da ölüm timlerine destek vermiştir. Devlet destekli terör, muhalif grupların giriştikleri terör hareketlerinden çok daha fazla yıkıcı olmaktadır. 11 Eylül’ün bilançosu, Endonezya’da Sukarno’nun 500.000 kişiyi katletmesi, ABD’nin eğitip finanse ettiği ölüm timlerinin

---

99 Lauren Langman, Douglas Morris, Islamic Terrorism: From Retrenchment to Ressentiment and Beyond, http://www.angelfire.com/or3/tss2/islterror.html

100 http://argument.independent.co.uk/commentators/story.jsp?story=366199

200.000 Guetamalıyı öldürmesi veya 20.000 Arjantinlinin 'kaybolması' yanında çok sönük kalır." açıklamasında bulunmaktadır. Bu arada, Fransa'da yayınlanan La Figaro'nun 1 Kasım 2001 tarihli nüshasında[101] Alexandra Richard imzasıyla verilen, ABD'nin en az 1998'den itibaren düşman ilan ettiği, hattâ hükümete baskıyla Sudan'dan çıkmaya zorladığı ve nihayet 11 Eylül hadisesinin sorumlusu olarak gördüğü Üsame b. Ladin'in, 11 Eylül'den tam 2 ay önce 12 Temmuz günü Dubai'deki Amerikan Hastanesi'nde böbrek rahatsızlığından dolayı tedavi gördüğü ve bölgede görevli CIA ajanı Larry Mitchell'in kendisiyle hastanede görüştüğü haberi de, bu konuda birtakım sislerin olduğunu göstermektedir.

İşte, devletler ve onların istihbarat servisleriyle terörist gruplar arasında iç içe girmiş münasebetler sebebiyle, terörün mahiyetiyle ilgili olarak bütün ülkelerce kabûl edilmiş bir çerçeve belirlenememektedir. Encarta Ansiklopedisi terörü, "siyasî değişiklik meydana getirmek üzere kasdî korku ortamı oluşturma ve korkuyu istismar etme" şeklinde tarif etmekte ve terörde şiddet unsurunun asıl olduğunu vurgulamaktadır. ABD Savunma Bakanlığı terörü, "Siyasî, dinî veya ideolojik maksatlarla hükümetleri veya toplumları zorla bir yöne çekmek veya korkuya sevketmek için fertlere veya mülkiyete karşı girişilen kanunsuz güç kullanma" olarak tanımlamakta;[102]İngiltere ise, Terör Kanunu 2000 isimli yasada, "Terörizm, siyasî, dinî veya ideolojik bir gayeye yönelik olarak hükümeti etkilemek veya halkı ya da halkın bir kısmını korkuya sevketmek için harekete kalkışmadır." tarifinde bulunmaktadır. İsrail hukukunda belli bir terör tarifi yoksa da, 33 No.lu Terörü Önleme Yasası'nda, "Terörist kuruluş, bir kişiyi öldürmek veya yaralamak için faaliyetlerinde şiddete başvuran veya şiddet tehdidinde bulunan kişiler toplamıdır." denmektedir. BM'nin 18 USC 2331 başlıklı terör tarifi ise şöyledir: "Terörizm, sivil halkı korkutmak, bir hükümetin politikalarını zor yoluyla etkilemek, adam kaçırma veya öldürme gibi eylemlerle bir hükümetin politikalarını tesir altına almak için insan hayatına karşı girişilen şiddet eylemleridir."[103]

---

101 http://www.tenc.net/misc/lefigaro.htm
102 http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/target/etc/modern. html
103 http://encarta.msn.com/encnet/refpages/ refarticle.aspx?refid=761564344

Bütün bu tariflerdeki ortak noktaları birleştirdiğimizde, şöyle bir terör tarifinde bulunulabilir: "Terör, devlet içinde veya dışında birtakım kişi ya da grupların, kendilerine has ve menfaatlerine yönelik birtakım hedefler istikametinde hükümetlere, halka, kişilere ve kamu düzenine karşı ve bunları etkilemek, bir yönde harekete veya korkuya sevketmek için giriştikleri öldürme ve yaralama kasdı da taşıyan şiddet eylemidir." Kısaca:

• Terörde, bir halkın veya halk çoğunluğunun kabul ettiği kanun, hukuk veya yasalar bütünü değil, kanunsuzluk veya teröristin hususî kanunu geçerlidir. Buna göre, bir devlet veya devlet kuruluşlarından herhangi biri, kendi ülkesi içinde bizzat kabul ettiği hukuka, bir başka ülkede ise, o ülkenin kanunlarına ve bilhassa uluslar arası hukuka aykırı ve şiddet unsuru taşıyan bir harekette bulunursa, bu da bir terör eylemi olmaktadır.

• Terörist, kendi başına veya örgütü (terör icra eden devletler dahil) adına hareket etmektedir.

• Teröristin hedefi, yine bizzat terörist veya terör örgütü tarafından belirlenmiş bir hedeftir.

• Terörde korkutma, öldürme, yaralama, insan kaçırma gibi şiddet unsuru esastır.

• Terör, halkı ve hükümetleri herhangi bir yönde etkileme, korkutma ve davranışa sevketme gayesi de taşımaktadır.

Terörizmin Kısa Bir Tarihi

Encarta Ansiklopedisi, neredeyse bütünüyle Amerikan perspektifinden yaptığı izahta terörün tarihi konusunda, "Bugün terörizm olarak adlandırdığımız eylemleri bilinen tarihte ilk yapanlar, 2000 küsur yıl önce Filistin-Judea'da faal radikal bir Yahudi mezhebiydi (Zealots)." diye yazmakta ve bunların metotlarıyla ilgili olarak da, "Düşmanlarını pazar yerlerinde, bayram günlerinde güpegündüz hançerle öldürürlerdi." bilgisini vermektedir. Ansiklopedi, modern terörizmi ise Fransız Devrimi'nde monarşi karşıtlarına ve Rusya'da Narodnaya Voyla örgütüne dayandırmakta, terörizm kavramının, ilk defa Fransız Devrimi'nce benimsenmiş yeni bir yönetim sistemi olarak kullanıldığını ve bizzat devrimcilerce konulan bir ad olarak *Terör Rejimi*'nden, devrimi düşmanlarından temizle-

yerek halk idaresini gerçekleştirme kastedildiğini belirtmektedir. Devrimin bu maksatla giriştiği şiddet eylemleri, devletin elinde sınır tanımaz bir araç haline gelince, terörizm olumsuz bir manâ kazanmış, fakat 19'uncu asırda Rus devrimcileri tarafından yeniden popüler hale getirilmiştir.

Ansiklopedi, verdiği bu bilgilerin ardından son dönemler terörünü ele alırken, bu dönemde en dikkat çekici terör eyleminin, daha sonraları İsrail'de başbakanlığa kadar yükselmiş olan Menahem Begin komutasındaki Irgun Zwai Le'umi örgütünce 1946'da Kudüs'te Kral David Oteli'ne düzenlenen ve erkek-kadın, Arap-Yahudi-İngiliz 91 kişinin ölümüne yol açan bombalı saldırı olduğunu kaydetmektedir. Ansiklopedi, 20'nci asırdaki diğer terör örgütleriyle ilgili olarak da, Almanya'da Baader-Meinhof Çetesi'ni, İtalya'da Kızıl Tugaylar'ı, ABD'de Weather Urderground'u, İlâhî ilhama dayalı olarak hareket ettiklerini ileri süren Millennialistler'i, Japon dinî mezhebi Aum Shinrikyo'yu önde gelen misaller olarak vermektedir.

Nazi, Faşist ve Totaliter rejimleri de terörizmle ilişkilendiren Encarta, İsrail ve Kenya gibi ülkelerin varlıklarını, kısmen terörizmi araç olarak kullanan ulusalcı hareketlere borçlu olduğunu da belirtmektedir.[104]

Dünya Gündeminde İslâm ve Terörizm

İslâm'ın dünya gündeminde terörle birlikte anılmasını gerçek mahiyetiyle tesbit edebilmek için, Amerikan think-tank kuruluşlarından olan Rand Corporation'dan Bruce Hoffman'ın verdiği şu kısa bilgi, konuya yeterince ışık tutucu mahiyettedir: "1980'de 64 terörist gruptan sadece 2'si büyük ölçüde dinî maksatlarla hareket ediyordu. 1995'te ise, terörist kabul edilen 56 grubun neredeyse yarısı, yani 26'sı dinî maksatlı olarak sınıflandırılır oldu. Bunların çoğu da, kendilerini harekete geçirici faktör olarak İslâm'ı kabûl ediyordu."[105]

Tamamen ABD resmî görüşü çerçevesinde terörizmi incelediği çalışmasında bu bilgiyi aktaran John Moore, buna sebep olarak da, "Şiî İslâm'ın İran devrimiyle Arap dünyasında ve Batı'da bir korku dalgası oluşturduğu,

---

[104] http://encarta.msn.com/encnet/refpages/refarticle.aspx?refid=761564344
[105] http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline /shows/ target/etc/modern.html

Afganistan'ın Ruslar tarafından işgaliyle başlayan Sovyetlere karşı mücahidlerin verdiği savaşın, savaş sonrası terörist gruplar ürettiği" iddiasında bulunmaktadır. Şiî İslâm, Batı'da ve İslâm dünyasında bir korku dalgası oluşturdu ise, bu, Müslümanları nasıl ve niçin teröre sevk etmiş olabilir ki? Moore, acaba bununla İslâm dünyasındaki yönetimlerin ve Batı'nın bu korkuyla Müslümanlara karşı sindirme operasyonlarına girişip, bunun da karşılığında teröre yol açtığını mı demek istemektedir? Afganistan'daki mücahidlere ve mücahid gruplara ise, daha birkaç yıl öncesine kadar hiç de terörist damgası vurulmadığı, kimsenin meçhulü olmayan bir gerçektir. Bunların dışında bir gerçek daha vardır ki, 1992 yılında bizzat zamanın İngiltere Başbakanı Margareth Thatcher, Sovyetlerin yıkılmasından sonra Batı olarak İslâm'ı düşman kutba koyduklarını ilan etmiş, Huntington'ın medeniyetler çatışması tezi ve Batı'nın dünya hakimiyetini devam ettirmek için neler yapması gerektiği ile ilgili stratejik tavsiyeleri dünya gündemine 1995 yılında girmiştir. Eğer İran Devrimi bir terör dalgasına yol açmış olsaydı, bu, herhalde devrim heyecanının en fazla hissedildiği ve yaşandığı 1979-1985 yıları arasında olurdu. 1990'lara kadar İslâm'la ve Müslümanlarla bağlantılı herhangi bir terör örgütünden söz edilmez, hattâ bu yıllarda Filistin Kurtuluş Örgütü, Filipinler Moro Cephesi gibi hareketlerin mücadeleleri birer kurtuluş ve özgürlük hareketi, bunların üyeleri de kurtuluş ve özgürlük savaşçısı veya militanları olarak selâmlanırken, 1990'dan sonra birdenbire Müslüman terör örgütlerinin meydana çıkması için İslâm ve Müslümanlar açısından ciddî ve tutarlı herhangi bir dinî, siyasî, sosyolojik ve ekonomik sebep göstermek mümkün değildir.

Bu konuda, kendi ifadesiyle iyi bir Hıristiyan olarak yetiştirildiğini söyleyen, Özbekistan'da tarihî İslâm Medeniyeti'nden kalma eserleri gördükten sonra, "Bu eserleri meydana getiren bir din, bana anlatıldığı gibi olamaz." diyerek, Allah Rasûlü Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hayatını araştırıp, hakkında *Muhammad: A Biography of the Prophet* (Muhammed: Peygamber'in bir Biyografisi) isimli kitap yazan ve bu kitabında İslâm ve Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) hakkında Batı'da oluşturulan menfî imajın tarihini sunan Karen Armstrong, şu çok önemli notları düşmektedir:

Amerikan halkında, İslâm'la ilgili olarak temelde bir düşmanlık söz konusu değil. Onlar, Amerika'da yaşayan Müslümanları, başka inanç sahipleri gibi vergisini veren ve Amerika'yı daha iyi bir toplum haline getirmeye çalışan barışçı Müslümanlar olarak görüyorlar. Fakat, her gün medyada yer alan "İslâm fundamentalizmi" gibi tabirler ve bunlarla oluşturulan imaj kamu oyunu etkiliyor ve gönüllerde acı bir tat bırakıyor. Problem, İslâm'la ilgili oluşturulan olumsuz imajdan kaynaklanıyor. Kamuoyu mahkemesinde İslâm, masumiyeti ispatlanmadıkça suçlu görülüyor.

Orta Doğu, Güney Amerika ve Avrupa'ya kıyasla çok daha az terör eylemlerine sahne olmakla birlikte, yine de terörizmin kök saldığı bir bölge olarak kabul ediliyor. Amerikan Dış İşleri Bakanlığı'nca *Patterns of Global Terrorism* (Küresel Terörizm Modelleri) adıyla en son yayınlanan bir rapora göre, yıl içinde Avrupa'da 272, Güney Amerika'da 92, Orta Doğu'da ise 45 terör eylemi gerçekleştirilmiş. ABD aleyhindeki terör eylemlerinin ise 62'si Güney Amerika'da, 21'i Avrupa'da, sadece 6'sı ise Orta Doğu'da meydana gelmiş. Bu rakamlar, teröristlerin büyük çoğunluğunun İslâm'la ve Müslümanlarla münasebeti bulunmadığını açıkça göstermektedir. Buna rağmen, Almanya'daki Kızıl Ordu'ya, İspanya'daki Bask Ayrılıkçıları'na, Sri Lanka'daki Tamil Arslanları'na, Peru'daki Parlayan Yol'a ve Kolombiya'daki Ulusal Kurtuluş Ordusu'na, Müslüman kökenli terörist gruplara yaklaşıldığı ölçüde bir dehşet duygusuyla yaklaşılmıyor.

Kimden, hangi etnik veya dinî gruptan gelirse gelsin, terörün hiçbir ahlâkî gerekçesinin olamayacağı ortadadır. Ama şurası da bir gerçektir ki, terörizmin asıl temeli ya gizlenmektedir veya bizzat resmî makamlarca çarpıtılmaktadır. Dünyada en çok terör sabıkası olan ülkeler ne Orta Doğu'dadır, ne de dünyanın başka yerlerindeki Müslüman ülkelerdir.

Buna rağmen, ABD'de terörizmin İslâm'la özdeşleştirilmesinin sebebi nedir? Halâ yenilemeyen Humeynî fobisi midir? ABD Kongresi'nin, CIA'nın karşı çıkmasına rağmen, İran'da yönetimi devirmek maksadıyla girişilecek örtülü operasyonlar için 20 milyon dolar ayırdığını biliyoruz. Dost ve düşman Arap ülkeleri, kendi Müslüman halklarını yabancıların öldürdüğünden çok daha fazla öldüren tiranlar tarafından yönetiliyor. Bu ülkelerin Amerikan çıkarlarına tehdit oluşturabileceği veya onlardan

herhangi birinin bölgede hakim konuma gelebileceği varsayımı, havada kalmaya mahkûm bir varsayım. Mesele, bunların hiç biri değil; mesele, halklarına kimin hükmedeceği ve kaynakları kimin sömüreceği meselesi.

ABD'nin Orta Doğu'daki politikaları, halkların menfaatleriyle de örtüşmüyor. ABD, insan haklarını ihlâl de ediyor olsalar, İsrail'i ve "dost" Arap diktatörleri destekliyor; yanlış davranışta bulunan diktatörlere yaptırım uygular veya askerî harekâtta bulunurken de, bundan yine açlık, ilaç ve gıda yokluğu, hastalıklar ve katliamlar gibi yollarla yine halklar etkileniyor. ABD'nin Orta Doğu'daki öncelikleri ne demokrasi, ne de insan hakları; fakat İsrail'in üstünlüğü ve petrol. Ve dolayısıyla Amerikan karşıtı duygular büyüyor ve bu duygular hiç de Din'den kaynaklanmadığı halde, "İslâm fundamentalizmi" olarak tanımlanıp, öyle yansıtılıyor. Bu duygularla şiddet ihtiva eden bir tepki ortaya konunca da, buna "İslâmî terörizm" deniyor.

Müslüman çevreden gelen aşırıların İslâm adaletini çiğneyen davranışları şüphesiz hoş görülemez ve sorgulanmalıdır da. Fakat halk olarak biz ABD'de, devletin Orta Doğu politikalarının esiri edilmemeliyiz.[106]

Yönetimler ve Medya

Günümüzde kişi, kuruluş ve sistemler hakkında zihinlerde herhangi bir imaj meydana getirmede en etkili organ, şüphesiz medyadır. Modern dünyada bilhassa demokratik yönetimlerde dördüncü kuvvet kabul edilen medyanın yönetimlerden, belli menfaat gruplarından ve güç merkezlerinden ne ölçüde bağımsız olabildiği, şüphesiz tartışma götürür bir konudur.

1991 yılında ABD ile Irak arasında cereyan eden körfez savaşı, savaş makinelerinden biri olarak medyanın gücünü ortaya çıkarmıştır. Daha önce Kore ve Vietnam savaşlarında "bağımsız" medyadan çok çeken Pentagon, bu defa medyayı yanına çekmeyi başarmıştır.

Bilindiği gibi, büyük sermaye kuruluşları ve şirketler ile medya arasında çok zaman iki tarafın da lehine bir çıkar ilişkisi kurulabilmektedir.

---

[106] http://www.themodernreligion.com/terror/terror-intro.html

Bu kuruluş ve şirketlerin medyayı ilan ve reklamlar yoluyla kazandırması ve televizyonlardaki bazı programlar için sponsorluk yapması, buna karşılık medyanın saldırılarından uzak kalabilmesi, bilinen bir vakıadır. Dünya çapında önemli bir misal olarak, sigaranın sağlığa kesin zararları 1938 yılından itibaren bilinmekle beraber, sigara üreten dev şirketlerin medyaya verdiği reklamlar, bunun yıllarca gizlenmesine sebep olmuştur (Jensen 1993, 212). İşte 1991 savaşında Pentagon bunu keşfetmiş ve ilk defa CNN'e uyguladığı bir yöntem olarak, savaş konusunda naklen yayın hakkı tanıma ve savaş haberlerini medyaya bizzat verme yoluyla medyayı elinde tutmuştur. Demokratik ülkelerde kamuoyu son derece önemli olup, kamuoyunu birinci derecede oluşturan da medyadır. Medya için fazla seyredilme veya okunmanın fazla reklam demek olduğunun farkına varan askerler, yüksek rating peşindeki medyayı savaş süresince çok iyi manipüle etmiş, medya ile askerler arasında, savaşla ilgili en iyi haber ve görüntüler karşılığında Amerikan savaş cinayetleri gizleme anlaşması yapılmıştır (Sukow, 1991).[107] İşte, İslâm ve terörizm kelimelerini bir arada kullanırken, yine benzer bir medya manipülasyonu her zaman göz önünde bulundurulması gereken bir gerçektir.

Terörizm ve Müslümanlar ya da Karşılıklı Ötekileştirme

Yukarıda kendilerinden iktibaslarda bulunduğumuz, "İslâmî Terörizm" başlığı altında geniş bir inceleme yapan Lauren Langman ve Douglas Morris, "İslâm yayıldıkça, Hıristiyan askerler, kutsal yöreleri (Kudüs ve çevresi) 'kâfirler'e karşı koruma ve onlardan temizleme gayretinde idiler. Bu maksatla, Haçlı Seferleri düzenlediler. Fakat sonunda Selâhattin onları kutsal ülkeden çıkardı. O günden bu yana Müslümanlar, Hıristiyanlara kuşku ile bakar oldular. Bununla birlikte İslâm, Hıristiyanlık'tan da Yahudilik'ten de çok daha hoşgörülü bir din oldu." diye yazmaktadırlar.

Gerçekten İslâm, Hıristiyanlığın da aleyhine yayıldığından, tarih boyu Hıristiyanlar için en önemli problem olarak algılanmıştır. Hemen bütün

[107] T. E. Yıldırım, The All American Way: The Military and the Media, *The Fountain*, Temmuz-Eylül 1996, S: 15.

önyargısız, hattâ koyu dindar Batılı araştırmacılar bile, meselâ Thomas Paine, John Cogley, O'Leary, Lane-Poole, M. Watt ve bu arada William Muir, geçmişteki Hıristiyanlık-İslâm çatışmasında bu gerçeğin altını çizer ve Hıristiyanlığın çok yerde İslâm'ı, özellikle de Peygamber Efendimiz'i rakip olarak aldığını belirtirler. Meselâ, Zaehner, "Muhammed, bizim için inancımızın önündeki en büyük engeldir." diye yazarken, bir başkası (Frede Lokkegaard), "İslâm, Hıristiyanlık için, hiç şüphesiz bütün zamanların en büyük problemidir." der. Bu tavır alışta önemli bir faktör olarak, Hıristiyan misyoner ve oryantalistler görevlerinde kendilerini başarısız gördükleri için İslâm karşısında bir aşağılık duygusu geliştirdiklerini, bu aşağılık duygusunu bilhassa "orta" ve hattâ "yeni çağlar"da İslâm medeniyetinin tartışmasız üstünlüğünün daha da beslediğini yine M. Watt ve V. Grunebaume gibi batılı yazarlar itiraf etmektedirler.[108]

İşte bu çağlarda Batı'da bilhassa Türkler hakkında yazılan kitapların neredeyse tamamını Müslümanlarla ilgili önyargılar doldurmaktadır. Meselâ, İngilizce'de Türkler hakkında ilk yazılan ve sonraki asırlarda hep bir ana başvuru kaynağı fonksiyonu gören 1603 yayın tarihli *General History of the Turks* adlı eserin öfke ve önyargı ürünü olduğu, daha sonra bizzat Batılılarca itiraf edilmiştir (Bisbee 1951, 7). 18 ve 19'uncu asırlarda "esrarengiz Doğu" ve Türkler hakkında yazılan eserler de, bu konuda hep aynı mahiyettedir. Bilhassa tiyatro sahasında kaleme alınan pek çok eser, Protestanlara Katoliklerin reva gördükleri muameleleri Türk figürlerle canlandırmakta ve pek çoğunda kurgu Hıristiyan bir erkekle bir Türk kızı arasındaki aşk üzerine oturtulup, bu aşkı önlemeye çalışan kaba ve zalim bir Sultan ya da Paşa ön plana çıkarılmaktadır. Türk karakter, daima intikam, acımasızlık, entrika, gurur, hırs, şiddet ve şehvet gibi hepsi de olumsuz sıfatların temsilcisi olarak takdim edilmektedir. Marlowe'un *Jew of Malta*'sı, John Mason'ın *The Turks*'ü ve Greville'in *Mustapha*'sı buna örnek olarak verilebilir.

Söz konusu kitaplar arasında, tamamen hayal ürünü olanlar da vardı. Meselâ, orijinali Fransızca olup, 1786'da Londra'da İngilizcesi yayınlanan *Vathek* isimli eser böyleydi. Türkiye'ye ve Orta Doğu'ya hiç ayak basma-

---

[108] Ebu'l-Fazl Ezzati, *An Introduction to the History of the Spread of Islam*, Londra, 1976.

mış olan yazar, Türk ve Müslüman karakteri kuvvet ve şehvet düşkünü, her türlü cinsel sapıklığın pençesinde biri olarak sunuyordu. Bu karakteri kendi eserlerinde model olarak alan meşhur şair Lord Byron, Türkleri adeta birer vampir gibi takdim ediyordu.[109]

Karen Armstrong, Batı'da olumsuz İslâm, Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) ve Müslüman imajının ilk olarak Haçlı seferlerine dayandığını belirtir ve Batı'nın İslâm'ı ve Müslümanları ötekileştirmesi konusunda şu dikkat çekici yorumda bulunur:

Avrupa'da artık neredeyse Müslüman kalmamıştı; fakat 19'uncu asırda İngilizler ve Fransızlar, Müslümanların topraklarını işgal etmeye başladılar. 1830'da Fransızlar Cezayir'i sömürgeleştirdi; 1839'da ise İngilizler Aden'i. Bilâhare 1881'de Tunus, 1882'de Mısır, 1898'de Sudan işgal edildi; 1912'de ise Libya'ya İtalyanlar girdi. 1920'de, Arap ülkelerine Türk İmparatorluğu'nun yıkılmasını müteakip bağımsızlıklarını tanıma sözü vermiş olmalarına rağmen, İngilizler ve Fransızlar, Orta Doğu'yu aralarında manda ülkeler halinde paylaştılar.

Bugün İslâm dünyası, Batı emperyalizmini ve misyonerliği bir arada ve Haçlı seferleriyle birlikte ele alıyor. Bunda haksız da değiller. General Allenby 1917'de Kudüs'e girdiği zaman, "Haçlı seferleri şimdi bitti!" demişti. Fransız komutanı Şam'da Selâhaddin'in türbesinde, "Selâhaddin, işte geri döndük!" diye söylendi. Misyonerlik, zaptedilen ülkelerde geleneksel İslâm kültürünün altını oyma teşebbüsleriyle emperyalistlere destek verdi ve Lübnan'daki Maruniler gibi gruplara yönetimde nüfuslarıyla orantısız roller bahşedildi. Emperyalistler, gittikleri yerlere ilerleme ve aydınlanma götürdüklerini iddia edebilirler; fakat sonuç sadece şiddet ve nefretti. Meselâ, Cezayir'in itaat altına alınması yıllar aldı ve her türlü direnç vahşice bastırıldı. Çağdaş Fransız tarihçisi M. Baudricourt, bu bastırma hareketlerinden biri hakkında şunları yazar:

Harekâttan dönen askerlerimiz utanç içindeydiler. 18.000 civarında ağaç yakılmış; kadın, çocuk ve yaşlılar öldürülmüştü. Geleneksel olarak gümüş küpe, bilezik ve halhal takan kadınlar askerlerin hırsını tahrik ediyor; bu takılar, Fransız usulü takılmayıp, küçüklükten beri kol ve ayak

---

[109] K. Aydın, Western Presentation of the Otoman Turks, *The Fountain*, Ocak-Mart 1993, S: 1.

bileklerine adeta yapışık bir hal aldığı için çıkarılamayınca, askerler kadınların kollarını ve ayaklarını canlı canlı kesiyor ve onları o halde bırakıyorlardı.

Emperyalistler, kendilerini düşüncenin ve aklın temsilcileri gibi görürken, Doğuluları ise çocukça, doğruluk bilmez ve Batılıların tam zıttı olarak telâkki ve takdim ediyor ve onlar hakkında sadece nefret besliyorlardı. Bu saldırgan tavır, İslâm dünyasını kendini tamamen ayrı bir dünya olarak görmeye itti. Bugün İslâm dünyasında bütünüyle Batı karşıtı eğilim yenidir ve tamamen bu tavırların sonucudur. Oysa Müslümanlar, geçmişte başka düşünce ve kültürlere daima açık yaşamış, hattâ içlerinden pek çoğu Batı'dan gelen radikal ve modernleştirici fikirlere bağlanmıştı. Ne var ki, son 50 yılda Müslümanlar, Batı'nın kendileri, dinleri ve bir de peygamberleri (Hz.) Muhammed hakkında ne derece köklü bir düşmanlık ve nefret beslediklerini öğrendiler ve emperyalizm sonrası dönemde bile bu nefret ve düşmanlığın, Batı'nın İslâm dünyası ile olan münasebetlerinde halâ ne derece etkili olduğunu gördüler. Kısaca, bugün İslâm dünyasında radikal İslâmî akımların doğup yükselmesinde Batı'nın sorumluluğu çok fazladır. Bugün bile halâ İslâm'a olan nefretimizi ifade etmek için sürekli yeni tipler üretmekle meşgulüz. İslâm'ın temsilcisi olarak 1970'lerde zengin petrol şeyhlerini, 1980'lerde fanatik Ayetullah'ı görüyor ve takdim ediyorduk; Selman Rüşdü hadisesinden sonra da İslâm, gözümüzde yaratıcılığa ve sanat hürriyetine ölüm fetvası veren bir din oldu. Fakat bunların hiçbiri realiteyi yansıtmıyordu. Bütün bunlar, benim Kur'ân ve İslâm tarihi hakkında bizzat yaptığım araştırmalar ve yaşadığım tecrübelerle uyuşmuyor. Ne var ki, Conor Cruise O'Brien gibi, geleneği tersine çevirip, İslâm'a saygı duymayı kültürel bir noksanlık olarak görenler, bana münafık diyebilirler. Çünkü o, Batılı değerlere bağlı kalarak İslâm'a saygı duymayı münafıklık olarak telâkki eder.[110]

Lauren Langman ve Douglas Morris de, varlığından kendilerince şüphe etmedikleri "İslâmî terör"ün sebeplerini incelerken, benzer mütalâalarda bulunurlar. Onlara göre, Müslümanlar arasında teröre yönelmenin iki ana sebebi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Batı'nın İslâm ve Müs-

[110] Karen Armstrong, Muhammad: *A Biography of the Prophet*, 1992, s., 40-43.

lümanlar karşısındaki tavrına bakmaktadır. Batı, İslâm dünyasına kendi değerlerini ve moderniteyi ihraç etmede muvaffak olamamıştır. Batılı güçler, İslâm dünyasında, halkın demokrasi ve temel hürriyetler isteklerine karşı duran ve bu istekleri çok defa güç kullanarak bastıran yönetimlere destek vermiş, İslâm dünyasında gerek sömürgecilik döneminde gerekse sonrasında emperyalist güç olarak görülmüş ve bazı ülkelere karşı uyguladıkları tecrit politikaları ve yaptırımlarla temelde halkın hoşnutsuzluğunu çekmiştir. Neo-liberal küreselleşme de, zaten var olan fakir-zengin ayırımını daha da büyütmüştür. Petrole dayalı politikalar, İsrail'in Filistin'i işgaline verilen destek ve lâik sistemlerin İslâm'ın değerlerinin karşısına kabul edilebilir değerler koyamaması, Müslümanlar nezdinde Batı'nın daha da mahkûm olmasına yol açmıştır. Bütün bunlardan ayrı olarak, İslâm dünyasında yaygınlaştırılmaya çalışılan modern Batı değerleri, hep bir hazcılığın, müstehcenliğin ve erotizmin eşliğinde sunulmuştur. Bütün bunlar, Müslümanların daha bir içe kapanıp dinlerine sarılmalarına, muhafazakârların öne çıkmasına ve giderek sertleşmesine yol açmıştır.

Langman ve Morris, bazı Müslümanların teröre bulaşmalarının ikinci sebebi olarak, İslâm dünyasının Batı karşısındaki mutlak üstünlük asırlarından sonra düştüğü mağlûbiyetten kaynaklanan bir onur zedelenmesinden söz etmektedirler. Buna göre Müslümanlar, terör yoluyla bir nevi nefsî tatmin duygusu yaşamaktadırlar. Langman ve Morris'in özetlediğimiz birinci tezi üzerinde konuşulabilir olmakla birlikte, bu ikinci tezlerini kabul etmek mümkün değildir. Meselâ, Türkiye'de yapılacak basit bir sosyolojik gözlem bile şunu ortaya koyacaktır: İnsanlar, İslâm'ı öğrendikçe suçlardan daha çok uzaklaşmaktadırlar. Meselâ, İmam-Hatip liselerinde ve İlâhiyat fakültelerinde eğitim görmüş insanlar içinde anarşiye, teröre, yolsuzluk gibi yüz kızartıcı suçlara karışanlar hemen hemen yok denecek seviyededir. Aynı şekilde, bu okullarda öğrenciler, genellikle iki grup halinde bulunurlardı: Namaz kılanlar ve derslerinde başarılı olan öğrenciler, namaz kılmayanlar ve genellikle başarısız olan, bu okullardaki disipline ve telkin edilmeye çalışılan istenen dinî yaşayışa uyum sağlayamayan öğrenciler. Bunlardan birinciler, genellikle iyi birer meslek sahibi olarak hayata atılırken, ikinciler, öğrencilik yıllarında birtakım ideolojilere eleman teşkil

edebiliyorlardı. Müslüman, dinini öğrendikçe, Müslüman olarak başka din mensupları karşısındaki bazı eksikliklerinden dolayı hatayı daima kendisinde bulur. Başka dinler ve ideolojiler karşısında komplekse girmez ve düşmanlık duygularından kurtulur. Bilhassa sert ideolojilere malzeme teşkil etmez. İslâm dünyasının herhangi bir yöresinde teröre gerçekten karışmış Müslümanlar varsa, bunlar içinde retorik olarak İslâm'ı ön plana çıkaranlar ve hareketlerine temelmiş gibi takdim edenler olsa da, meselenin temeline inildiğinde işgale uğramışlık, horlanmışlık, vatansızlık, uğranılan haksızlık, yağma ve katliamlar, kurtuluş mücadelesi ve bağımsızlık isteği gibi başka sebepler ortaya çıkacaktır.

İslâm ve Dinî Fundamentalizm

İslâm ve terör bir arada anılırken, en fazla vurgu yapılan hususlardan biri de, "İslâm fundamentalizmi" veya "köktendinciliği" olmaktadır. Oysa bir gerçektir ki, dinî fundamentalizm, önce ABD'de, hem de etkili bir akım olarak ortaya çıkmıştır. 20'nci asrın başlarına gelindiğinde Batı'da Protestan çevrelerde artık Kitab-ı Mukaddes'in lafzî manâsı ve geçerliliği neredeyse kabul görmüyordu. Birkaç asır süren bilim-din çatışması ve toplumda gittikçe yayılan ahlâkî değerlerde aşınma bazılarını harekete geçirdi 1910'da yapılan Niyagara Şelaleleri Kitab-ı Mukaddes Konferansı'nda, temel değerleri tesbit ve koruma adına fundamentalizm tabiri gündeme geldi. *The Fundamentals* adıyla, beş esas etrafında yazılmış oniki kitaptan oluşan bir külliyat kaleme alındı. Fundamentalizm'in beş esası, (1) Kitab-ı Mukaddes'in baştan sona mutlak ve yorumlanamaz lafzî doğruluğu; (2) Hz. Meryem'in bakireliği veya Hz. İsa'nın babasız doğmuş olması ve ilâhlığı; (3) Hz. İsa'nın her insanın birlikte doğduğu aslî günahtan temizlenmesi adına çarmıhta ızdırap çekip can verdiği; (4) Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra bedeniyle dirilip göğe çıktığı; (5) Hz. İsa'nın Mesih olarak tekrar yeryüzüne ineceği doktrinleridir.

Bazıları, ayrıca inceleyeceğimiz üzere, fundamentalist hareketi tamamen siyasî bir hareket olarak görmektedirler. Bugün fundamentalistler, demokrasiye karşı çıkmakta, hoşgörü ve diyalog görüş ve faaliyetlerini asla benimsememekte, kadınların rey hakkını kabûl etmemekte, öncelikle

ABD'yi tamamen bir Hıristiyan toplum, devlet ve ülke haline getirmeyi amaçlamakta, çoğulculuğu şiddetle reddedip, Hıristiyanları dünyanın meşru varisleri kabul etmekte, uzun vadede bütün dünya üzerinde Hıristiyanlık temelinde bir hakimiyet hedefi gütmekte, Din-Kilise ayırımına, yani lâikliğe muhalefet etmektedirler.[111]

Hıristiyan sağın temeli ve kaynağı olarak bilinen bu fundamentalizm ile İsrail ve Yahudiler arasında, bilhassa günümüzde çok yakın münasebetler söz konusudur. Meselâ, Hıristiyan sağın günümüzdeki temsilcisi olan Moral Majority'nin (Ahlâkî Çoğunluk) ana ideolojisi, İsrail'in ve ABD'nin dünyanın kurtuluşu adına rollerini yüceltmektir. Bu konuda, Robert G. Clouse'ın "Yeni Hıristiyan Sağı, Amerika ve Tanrı'nın Krallığı" (*Liberty* 79, Temmuz-Ağustos, 1984) adlı tahliline bakılabilir. Clouse, şöyle der: "Hıristiyan Sağ'ın tatbik etmek istediği dînî sistem teolojisi, Tanrı'nın maksadının Amerika'da değil, İsrail'de merkezîleşmiş olduğuna inanır." Söz konusu akımın günümüzdeki lideri Falwell ise şöyle yazmaktadır: "Kuvvetle inanıyorum ki, Tanrı Amerika'yı kutsamıştır; çünkü, Amerika Yahudileri kutsamaktadır. Bu millet tarlalarının ekinle beyaz, bilimsel araştırmalarının ilgi çeken ve özgürlüğünün sağlama alınmış olarak devam etmesini istiyorsa, İsrail'i desteklemeğe devam etmelidir."[112]

Hıristiyan Fundamentalizminden ayrı olarak, çok önemli bir fundamentalizm de Yahudi fundamentalizmidir. Bu çalışmada, herhangi bir tenkitten çok bazı gerçekleri tesbit gayesi taşıdığımız için bu uzun konuya burada giremeyeceğiz.

İslâm ve Terör

İslâm ve terör, dünyada bir araya gelmesi asla mümkün olmayan iki kelimedir. Çünkü, yukarıda üzerinde durulduğu üzere:

Terörde bir halkın veya halk çoğunluğunun kabul ettiği kanun, hukuk veya yasalar bütünü değil, kanunsuzluk veya teröristin hususî kanunu geçerlidir. Oysa İslâm'da kanun koyucu da, kanunlar da bellidir. Kanunlara uymama, duruma göre kişiyi kâfir, zalim veya fâsık yapar (Mâide Sûresi/5:

---

[111] Prof. Terry Matthews, http://www.wfu.edu:/~matthetl/ perspectives/twentyone.html.
[112] Nakil: *Journal of Ecumenical Studies*, Bahar 1988, s. 182-183.

44-45, 47) Din, Rasûlüllah zamanında tamamlanmıştır. Ondan sonra yapılacak her kanun, tamamlanmış bulunan bu Din'in aslî prensiplerine uygun olmak zorundadır ve kimse, İslâm adına bunlara ters bir kanun koyamaz. O kadar ki, ferdî ihkak-ı hakkı, yani kişinin hakkını bizzat kendisinin almaya kalkışmasını bile kabul etmeyen İslâm'da kanunları, özellikle ceza kanunlarını ancak İslâmî bir otorite uygulayabilir

Terörist, kendi başına veya örgütü adına hareket etmektedir. Oysa İslâm'da, ne bir kişi, ne bir örgüt, ne bir grup Din'i inhisarına alıp, kendi davranışlarına gerekçe yapamaz. Bu, apaçık bir istismar olur. Çünkü, Din'in ana prensipleri gibi, bütün diğer yasaların üzerine oturması gereken ana kanunlar da "muhkemât" olarak, herkesin anlayacağı açıklıkta ortadadır. Bunların üzerine bir eklemede ve bunlardan çıkarmada bulunulamaz. Din, şahısların ve grupların elinde, onların keyfî kararlarına, maksatlarına alet edilemez ve olamaz. Onun aslî kuralları değişmez; bunlar da Kur'ân'da, Sünnet'te kayıtlıdır, kitaplara geçmiştir.

Teröristin hedefi, yine bizzat terörist veya terör örgütü tarafından belirlenmiş bir hedeftir. İslâm'da kişinin hangi maksatlarla hareket edeceği Allah ve Rasûlü tarafından belirlenmiştir. Bu maksatlar gibi, bu maksatlara ulaşmada takip edilmesi gereken yol da, yine Allah ve Rasûlü tarafından tesbit buyurulmuştur. "Hedefin meşruluğu gibi, bu hedefe ulaşmada takip edilmesi gereken yolun da meşru olması gerektiği," İslâm'ın üzerinde hassasiyetle durduğu bir meseledir. Meşru bir hedefe asla gayr-ı meşru bir yolla gidilemez. Bunun da ötesinde, İslâm, başka hiçbir sistemde, hattâ mevcut halleriyle dinde görülemeyecek kesin kurallar getirmiştir. Meselâ:

Modern demokrasiler bile, varlıklarının devamı adına öncelikle istihbarat, yani casusluk faaliyetlerine çok önem vermekte ve bu maksatla kişileri takip etmekte, yaptıklarını, hattâ niyetlerini bile araştırmakta, temel hürriyetlerini askıya almakta sakınca görmemekte, ferdin hukukunu çok rahatlıkla topluma feda edebilmektedir. Oysa İslâm, fertlerin suçlarını araştırma adına casusluğu bizzat Kur'ân'ın diliyle yasaklamakta (Hucurât Sûresi/49: 13); aksi ispatlanmadıkça kişilerin masuniyetini esas almakta ve insanlar hakkında su-i zanda bulunmayı men etmektedir (ayni âyet).

İslâm, kişi hak, masuniyet, haysiyet ve şerefine o kadar değer verir ki, meselâ zina suçlaması konusunda temelsiz ve hem de dört kişinin vakayı bizzat görmesine dayalı olmadan ileri sürülecek bir isnadı iftira olarak addedip, buna yeltenenlere şiddetli ceza öngördüğü gibi, böylelerinin şahitliğini ebediyen geçersiz saymakta, özellikle kişi haysiyet ve şerefine dokunacak hususların yaygınlaştırılmasını ve bu arada, bir insan herhangi bir suçtan hüküm giydiğinde onun aleyhinde konuşmayı da bilhassa yasaklamaktadır. Ayrıca İslâm, günümüzün "en modern, en demokratik yönetimleri" bile kendi varlıklarının devamı adına bir-iki suçlu, hattâ zanlı için yüzlerce cana gözlerini kırpmadan kıyabilir, şehirleri bombalayabilir ve topa tutabilirken, "Bir gemide 9 cani 1 masum olsa, o canileri cezalandırmak için o gemi batırılamaz." hükmünü getirecek ölçüde ferdî haklara saygılıdır.

İkinci olarak, günümüzde istihbarat örgütleri muhtemel veya potansiyel suçlu gördükleri insanları önce suça sevkedip, sonra cezalandırabilirken, İslâm, bırakın böyle bir cinayeti tasvip etmeyi, devlete isyan içinde bulunan, bunu açıklayan kendi vatandaşı silahlı gruplar bile eylem için bizzat harekete geçmeden, o gruplara saldırmaya izin vermez. Suç ancak sabit olduktan sonra suçluya karşı harekete geçme ve onu cezalandırma izni verir. Hz. Ali'nin Nehrevan'da toplanan silahlı 12.000 kişilik Haricîler ordusuna karşı onlar saldırmadan harekete geçmemesi, elbette İslâm'ın bir hükmü olarak fıkıh kitaplarında yerini almıştır.

Terörde öldürme, yaralama, insan kaçırma gibi şiddet unsuru esastır. İslâm ise, her konuda "ihsan"ı, yani her işi en güzel şekilde yapmayı, asla incitici olmamayı emreder. Kurbanlık hayvanı kurban ederken bile ona bıçağı göstermeme, bizden biri meselâ bir bıçak istediğinde ona bıçağı kesen tarafından vermemek, yani bir insanı korkutacak en küçük bir harekette bile bulunmamak, İslâm'ın buyruğudur. İslâm'ın getirdiği hukukî kurallar, temelde Din'in-inancın, canın, malın-özel mülkiyetin, beden ve bilhassa akıl sağlığının ve aile kurup, nesillerin üremesinin korunup garantiye alınması hedeflerine oturmaktadır. Her insanı, insan türünün bir temsilcisi, dolayısıyla insan türü ölçüsünde kıymetli gören İslâm, haksız yere bir insanı öldürmeyi bütün insanları öldürme, bir insanın hayatını

kurtarmayı da bütün insanların hayatını kurtarma gibi değerlendirir (Mâide Sûresi/5: 22).

Terör, halkı ve hükümetleri herhangi bir yönde etkileme, korkutma ve davranışa sevketme gayesi de taşımaktadır. Yine bu da, devlet terörünün mümkün olduğuna kapı aralayan bir unsurdur. İslâm ise, tarihte ilk defa kapsamlı bir uluslararası hukuk sistemi getirmiştir. Hanefî fıkhının kurucularından İmam Muhammed eş-Şeybanî'nin *Es-Siyeru'l-Kebîr* adlı eseri, bu sahada verilmiş ilk eser olma hususiyetine sahiptir. İslâm, toplumda sulh ve sükûnu, din-can-mal-sağlık-aile kurma/çoğalma emniyetini ortadan kaldırmayı en büyük suçlardan biri ve kimin neyi niçin yaptığını bilmediği anarşi, terör, kaos ve kargaşa halini (fitne) savaştan daha kötü bir durum olarak değerlendirmiş, bir insanlık realitesi olan savaş için de kesin kurallar getirmiş, savaş esnasında bile karşı taraf sulhe yanaştığında sulhe yanaşılmasını emretmiş, savaşta muharip olmayan insanların, sivillerin, bizzat muharip olmayan kadınların, çocukların, ihtiyarların, ibadethanelerde ibadetle meşgul ve muharip olmayan din adamlarının öldürülmesini yasaklamıştır.

Çok Önemli Bir Husus: Nifak

İslâm, dünyayı Âhiret temelinde tanzim eden ve kişiyi öncelikle Allah'a karşı sorumlu tutan bir din olarak, kişiyi Müslüman sayıp saymama adına, gerçek niyetini ve kalbini Allah'a havale ederek, onun beyanını esas alır ve bu beyana bütünüyle ters bir başka beyan veya davranışını görmedikçe o kişiye Müslüman muamelesinde bulunmayı emreder. İslâm'ın insan ferdine ve ferdin temel hak-hürriyetleri ve masuniyetine verdiği bu değer sebebiyle münafıklar her zaman İslâm toplumları içinde çok sayıda bulunabildiği, hattâ bunlar, meselâ kendi zamanındakiler bizzat Peygamberimiz tarafından bilindiği halde açıklanmamış, İslâm ve Müslümanlar aleyhindeki gizli, yeraltı faaliyetlerine rağmen teşhir edilmemiş, hukuk "zahir"e baktığı ve bunlar da zahiren Müslüman oldukları için kendilerine Müslüman muamelesi yapılmaya devam edilmiş, hiçbir zaman münafıklıkla suçlanmamışlardır. Şu kadar ki Kur'ân, İslâm ve Müslümanlar için her zaman en büyük bir tehlike olan ve temelde bir yeraltı şebekesi mahi-

yeti arz eden münafık grup veya gruplar hakkında, onları ve faaliyetlerini tanıma adına ortaya çok açık bir tablo koymuştur. Fakat öyle anlaşılıyor ki, geçmişte Müslüman toplumlar, Kur'ân'ın münafıklar ve onların "şeytanlar"ı, onları arkadan idare eden merkezler hakkındaki onca tasvir ve ikazlarına maalesef gereken önemi vermediği, bu konuda gerekli basireti göstermediği ve dolayısıyla sürekli nifak şebekelerinin yıkımına maruz kaldıkları gibi, bugün de üzerinde en hassas durulması gereken bu mesele, Müslümanlar tarafından genellikle ihmal edilmektedir.

Bugünü ve Müslümanlara mal edilen terör eylemlerini anlamada, tarihte nifakın temsilcisi olarak elimizde iki prototip vardır. Abdullah ibn Sebe' ve Haricîler. İbn Sebe' adında bir şahıs gerçekten yaşamış mıdır, bu tartışmalıdır ama, fakat bu isim, Sahabe arasındaki üzücü hadiselerde asıl arka planda olan nifak şebekesinin ismi ve mahiyeti gibidir. Haricîlik ise, her zaman için dikkat isteyen ve iyi tanınması gereken bir akımdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), Huneyn ganimetlerini dağıtırken, bir tanesi, küstahça, "Âdil ol yâ Rasûlellah!" der. Bu küstahlıktan çok incinen Efendimiz, "Ben âdil olmazsam, kim âdil olur? Eğer ben âdil değilsem, mahvoldum (veya, âdil olmayan birine uyduğunuz için, siz mahvoldunuz)" buyururlar. Ardından da, "Bu adamın içinde bulunduğu bir topluluk, okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkacaktır" diye haber verirler.[113]

Tarihlerde, Zülhuveysira denilen ve tam 30 sene sonra Hz. Ali (radıyallahu) karşısında Nehrevan'da Haricî ölüleri arasında çıkan bu adam, Efendimiz'in işaretleriyle, Haricîliğin prototipidir. Meseleyi, Müslümanlığı şüpheli bu bedevî şahıs ve Efendimiz'in, Müslümanlıklarını okun yayda duruşuna benzetmesi çerçevesinde değerlendirecek olursak, Haricîliğin, Din'i bir ruh, bir manâ, bir hayat olarak asla özümsememiş, sadece kırk yamalı bir elbise gibi giymiş ve hemen çıkarmaya da hazır bir ehl-i nifak ve şikak mesleği (gibi) olduğunu anlarız.

Evet, terör denince İslâm adına savunmaya geçmeye değil, Kur'ân'ın münafıkları tasvir ve bu konudaki ısrarlı ikazları ışığında modern İbn Sebe' ve Zülhuveysiralarla, onların "şeytanları"nı tanımaya ihtiyacımız var.

---

[113] Buharî, *Sahih*, "Humus," 16; Müslim, *Sahih*, "Zekât", 142.

Çoğulculuğun ve Bir Arada Yaşamanın Sembolü Olarak İslâm

İslâm, tarih boyu çoğulculuğun ve bir arada yaşamanın da sembolü ve garantisi olmuştur. Günümüzün modern hukuku, vatandaşlık noktasında başka milletten olanları "azınlık" statüsüne koyarken, İslâm, böyle bir statüye de yer vermemiş, bünyesi içinde başka dinî topluluklara da kesin muhtariyet tanımıştır. Bu konuda örnekler bir tarih dolusu olmakla birlikte, sadece bir-iki misalle yetinip, konuyu noktalamak istiyoruz:

Yahudiler, İslâm hakimiyetinde tarihlerinin, belki de Hz. Davud ve Hz. Süleyman'dan sonra en mutlu çağlarını yaşamışlardır.

Bizans toprakları içinde Yahudiler, tam vatandaşlık haklarından mahrumdular. Bizans'a Hıristiyanlık hakim olunca da durum değişmedi. Üstelik, imparator Maurice döneminde bütün sinagoglar kiliseye çevrildi ve Yahudiler zorla hıristiyanlaştırma yoluna gidildi.[114]

Belâzurî naklediyor:

Müslümanlar, (Hz. Ebû Bekir döneminde Yermuk Savaşı'yla sonuçlanacak bir hadise olarak) Bizans Kralı'nın büyük bir orduyla üzerlerine gelmekte olduğu haberini alınca, İslâm topraklarına katılmış bulunan Hims (Humus) ahalisine, ödedikleri vergileri iade etmek istediler. "Biz" dediler, "(bu vergileri sizi koruma karşılığında almıştık. Şu anda ise üzerimize gelen büyük bir saldırıya karşı hazırlık yapmakla) meşgul bulunduğumuz için size yardım etmek ve sizi korumak imkânından mahrumuz." dediklerinde, şehrin Hıristiyan ahalisi, "Sizin idareniz ve adaleti hakim kılmanız, daha önce (dindaşlarımız olan Bizans idaresinde) katlandığımız zorbalık ve zulümden hayırlıdır. Biz, başımızda bırakacağınız valimizle birlikte Herakliyus'un askerlerini defederiz." dediler. Yahudi ahali de harekete geçti ve Tevrat üzerine andiçerek, "Herakliyus'un askerlerinin bizi yenmeden şehre giremeyeceğine ant içeriz; onun askerlerini şehre sokmamak için bütü kuvvetimizi sarf edeceğiz." dediler.

[114] S. J. Shaw, *The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic*, Macmillan, 1991, s., 18, 21-23; nakl: F. Apaydın, P. Alister, Blissful Years of the Jews in the Ottoman State, *The Fountain*, Temmuz-Eylül, 1994, S: 8.

Şehrin kapılarını kapadılar. Şehri korudular. Diğer şehirlerin Hıristiyanları ve Yahudileri de aynı şekilde hareket ettiler. Bu şehirlerin ahalisi, "Rumlarla onların arkasından gelenler Müslümanlara galebe çalarsa, biz eski halimize, zorbalık ve zulme maruz kalırız. Müslümanlardan bir teki kaldıkça biz Müslümanlara verdiğimiz sözümüze sadık kalacağız." dediler. Allahü Tealâ kâfirleri bozguna uğrattıktan, Müslümanlara zafer kazandırdıktan sonra, şarkılar söyleyen, zurna ve davullar çalan, neşeli oyunlar oynayan alaylar tertip edip şehirlerinin kapılarını Müslümanlara açtılar, vergilerini ödediler."[115]

Bu tür hadiseler, İslâm tarihi boyunca her tarafta tekrarlandı. O kadar ki, Toynbee, Hristiyanların kendi topraklarında oturan Yahudi ve Müslümünlara karşı sergiledikleri tavırla karşılaştırıldığında, İslâm'ın Kitap Ehli'ne gösterdiği müsamahayı övmekten kendini alamaz (*A Historian's Approach to Religion*). T. Link, İslâm'ın yayılışını müsamahası, inandırıcılığı ve daha başka çekiciliklerine bağlar (*A History of Religion*). 17'nci yüzyılda Antalya Ortodoks Patriği Makarios, Katolik Polonyalıların Ortodoks Ruslara reva gördükleri zulüm ve işkenceleri Osmanlı Sultanı'nın Ortodoks Hristiyanlara gösterdiği müsamaha ile karşılaştırır ve Sultan'a dua eder. (*a.g.e.*)

Farklı din mensuplarının, Müslümanların idaresini kendi dindaşlarının idaresine tercih etmeleriyle alâkalı misaller saymakla bitmez. Fatih'in İstanbul'u fethetmesinden önce Bizans'ın Ortodoks halkı, İstanbul'da kardinal şapkası görmektense Osmanlı sarığı görmeyi tercih edeceklerini açıkça ifadeden çekinmiyorlardı. 19'uncu asır Fransız seyyahı Elisee Reclus, Müslüman Türkler'in farklı din mensuplarını dinî vazifelerini yapmakta serbest bıraktıklarını ve Osmanlı Sultanı'nın Hıristiyan tebasının, kendi hayatlarını yaşamada herhangi bir Hıristiyan mezhebinin hakim olduğu bir ülkede yaşayan Hıristiyanlardan daha serbest olduğunu yazmaktadır. (*Nouvelle Geographie Universelle*, c., 9) Popescu Cioconel, Romenlerin Türklerin idaresinde yaşamasının bir talih eseri olduğunu, eğer Türkler yerine Avusturyalıların veya Rusların idaresi altında yaşamış olsalardı,

[115] Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldan*, Çev., K. Z. Ugan, Mf. V. (Maarif/M. Eğitim Bakanlığı) Yayınları, İst., 1955, 1: 219-220.

bugün ortada Romen milleti diye bir milletin var olmayacağını ifade eder. (*La Crise de L'Orient*)[116]

Müslüman Türklerin Anadolu'ya ayak bastığı andan itibaren Bizans topraklarındaki Yahudiler de nefes almaya başladılar. Binlerce yahudi, Bizans'tan kaçarak Anadolu Selçuklu Devleti topraklarına sığındı. Osmanlı Devleti'yle birlikte ise Yahudiler, tarihlerinin en uzun süreli mutlu çağlarına girdiler. Dinlerini yaşamada tamamen serbest bırakıldıkları gibi, ülkede istedikleri yerde mülk edinme imkânlarına kavuştular. Çok yerde ticaret âdeta ellerine geçti ve oldukça zenginleştiler. İstanbul'un fethiyle birlikte ise Avrupa'dan İstanbul'a göçe başladılar. Fethin üzerinden 30 yıl geçtikten sonra şehrin nüfusu 16.326 aileye çıktı ve bunların 1.647'si Yahudi ailesiydi. 1492'de İspanya'da katliam ve sürgüne uğrayınca kendilerine kapıyı yine Müslüman Osmanlı Devleti açtı. Devrin sultanı II. Bayezid, göçmenlere kötü muamele edilmesi ve herhangi bir zarar verilmesi durumunda, bunu yapanlara ağır cezaların uygulanacağı fermanını yayınlamıştı.[117] 250.000 yahudi İspanya'dan Osmanlı topraklarına geldi ve Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan, Mısır, Anadolu'da ise Doğu Trakya, İstanbul, Çanakkale, İzmir, Tokat ve Amasya çevrelerine yerleştirildi. 16'ncı asrın ortalarında İstanbul'daki yahudi aile sayısı 8070'e yükseldi. Daha 1478 yılında hiçbir yahudi nüfusu olmayan Selânik'te 1535 yılında 2.645 yahudi ailesi oturuyordu.[118]

Bu dönemlerde haham Isaac Tzarfati, Almanya'daki yahudileri Türkiye'ye göç etmeye çağırıyor ve şöyle diyordu:

Kardeşlerim, size vereceğim nasihati dinleyin. Ben de Almanya'da doğdum ve hahamlar önünde Tevrat okudum. Ama ülkemden çıkarıldım ve Allah'ın kutsayıp, her türlü güzellikle donattığı Türk topraklarına geldim. Burada huzur ve mutluluk buldum. Türkiye, sizin de huzur ülkeniz olabilir. Burada Allah'ın bize verdiği nimetlerin 10'da 1'ini bile bilseniz, ne yapar yapar buraya gelirsiniz. Burada şikâyet edeceğimiz hiçbir şey yok.

---

116 İktibaslar için, bk., Ebu'l-Fazl Ezzati, *An Introduction to the History of the Spread of Islam*, Londra, 1976.

117 Shaw, *a.g.e.*, 33; nakl., *The Fountain*, a.y.

118 E. Kedourie, *Spain and the Jews*, Thomas and Hudson, London, 1992, s: 165; nakl. *The Fountain*, a.y.

Büyük servetlerimiz var; ellerimiz altın ve gümüş dolu. Ne ağır vergiler söz konusu, ne de ticaretimize bir engel var. Toprak bereketli, her şey ucuz ve hepimiz huzur ve hürriyet içinde yaşıyoruz. Burada Yahudileri, bir utanç forması olarak sarı şapka giymeye de zorlamıyorlar. Uyanın kardeşlerim, her şeyinizi toplayıp buraya gelin.[119]

GERÇEKLER VE İTİRAZLAR ARASINDA HOŞGÖRÜ VE DİYALOG

Türkiye'de bütün toplum katmanları arasında, dünya ölçeğinde ise farklı dinlerin mensupları arasında söz konusu olan, hattâ inanmayanları da içine almaya namzet hoşgörü ve diyalog akım ve faaliyetlerinin gerçekte ne olduğu, ne olmadığı, ne olması gerektiği halâ üzerinde durulmaya değer bir konu olma mahiyetindedir. Bu akım ve faaliyetlere yapılan itirazlar da, konuyu en azından ana hatlarıyla incelemeye değer kılmaktadır:

1. Hoşgörü ve diyalog hareketine özellikle İslâm ve Türkiye'nin bugünü, yarını, iç istikrar ve istiklâliyeti adına yapılan itirazların -samimiyetten kaynaklanmaları kaydıyla- ana sebebi, Türkiye'de bir asırdır oluşturulmaya çalışılan ve temel özelliğini insanımızın kendine ait bir aksiyon ve faaliyet çizgisi takip etmesi yerine, onu gerçek veya hayalî düşmanlara karşı konumlandırmanın oluşturduğu tepkici ve savunmacı zihin yapısıdır. Bunun da iki sebebi veya boyutu vardır:

a) 20'nci asrın ikinci çeyreğine bir dünya savaşı sonucu yıkılan bir imparatorluğun yerinde ve bir kurtuluş savaşının ardından millî sınırlar içinde millî bir devletle giren Türkiye'nin temel politikası, kendini düşmanlarla çevrili görme psikolojisi içinde "dış düşmanlar"a ve içeride etnik bölücülüğe karşı ülkenin bağımsızlığını, bütünlüğünü ve üniter yapısını, bir de ona karşı olduğu varsayılan ve irtica olarak adlandırılan geçmişe, yani Osmanlı Devleti döneminin siyasî sistemine dönme istek, temayül ve akımlarına, belki Dinî bir içtimaî-siyasî yapıya karşı sistemi koruma üzerine oturmuştur. Çok yoğun bir retorikle beslenen bu korumacı ve korunmacı tutum, bazı İslâmî hassasiyet sahibi kesimler dahil Türk halkını da ne

---

119 Shaw, a.g.e., 32; nakl: *The Fountain*, a.y.

yazık ki birinci derecede korumacı ve korunmacı yapmış, dolayısıyla ileriye dönük bir çizgide aksiyoner ve inisiyatif sahibi olmaktan alıkoymuştur. Yine aynı tutumdur ki, ileriye dönük aksiyoner bir çizgi izleyenlerin kendi çizgilerinde atmak durumunda oldukları ve attıkları adımların, takındıkları tavırların yanlış anlaşılmasına, çok defa da mahkûm edilmesine yol açmıştır ve açmaktadır. Bu tutumun, tarihte dağlar, denizler aşmış, çöller geçmiş ve imparatorluklar kurmuş birkaç milletten biri olan Türk Milleti'nin özellikle İslâm'la kazandığı dinamiğinin işlemez hale getirilmesi adına başkalarınca da istismar edilmediğini, hattâ desteklenmediğini söylemek zordur.

b) Türkiye'de tepkici ve savunmacı bir zihin yapısının oluşmasındaki ikinci sebep, bilhassa İslâmî hassasiyet sahibi bazı kesimlerle ilgilidir. İslâm'ın asırlarca özellikle Batı'nın ve gerek Batı'ya gerekse başkalarına ait dinlerin saldırılarına maruz kalması, İslâm dünyasının yirminci asra sömürgeler diyarı olarak girmesi, bu dünyanın koruyucusu ve en büyük temsilcisi durumundaki Osmanlı Devleti'nin Batılı güçlerin saldırıları neticesinde tarihe karışması, İslâm dünyasında sömürgeci güçlere karşı verilen mücadeleler ve bu mücadelelerde İslâm'ın ana dinamiği ve motor gücü oluşturması, Türkiye ile ilgili olarak ayrıca 1950'lerde Demokrat Parti-Halk Parti ve daha sonra birbirine karşıt görünen bu iki çizgideki partiler arasında yaşanan siyasî çekişme ve çatışmalar, İslâm'ın hem muhafazakâr halk kesimlerinde hem de bazı Müslüman aydınlarda bir tepki ve kavga ideolojisi, kalbe, ruha ve zihne hitap eden bir din olmaktan çok siyasî bir sistem halinde algılanmasına yol açmıştır. Bu algı dolayısıyladır ki, İslâm adına davranma ve İslâm'ı anlatıp tebliğ etme, ona has Nebevî aksiyon çizgisini izlemek ve bu çizgide yapmaya, tamire dayalı, yani müsbet bir hareket ortaya koymaktan çok, başkalarının yaptıklarına tepki duyma, ona göre tavır belirleme şeklinde kendini göstermiştir. Ne yazık ki, bazı İslâmî gruplarda daha çok öne çıkan bu tavır halâ devam etmekte ve bu tavrın neticesinde gerek topyekün İslâm dünyasının içinde bulunduğu acıklı durum, gerekse İslâm davası adına yaşanan fiyaskolar, neredeyse sadece "emperyalist güçler"in düşmanlıkları ve saldırılarıyla izah edilmekte ve bir nefis muhasebesinden kaçınılmaktadır.

Sözünü ettiğimiz ve Türkiye'de, Türk devletinde ve halkında savunmacı ve tepkici bir zihin yapısının oluşmasına yol açan bu iki sebep, hem politika olarak Türkiye'nin hem de söz konusu Müslüman kesimlerin kendilerini, davranış ve tavırlarını kendilerine has bir aksiyon çizgisinde kendileri olarak konumlama yerine, daima düşmana, onun yaptıklarına ve yapacaklarına göre konumlama tavrı geliştirmelerine yol açmıştır. Yine aynı iki sebep ve onun yol açtığı bu tavırdır ki, hoşgörü ve diyalog hareketinin de yanlış değerlendirilmesinin ve ona karşı çıkılmasının en önemli sebepleri arasındadır. Çünkü hoşgörü ve diyalog hareketinde tepkicilik değil, bir inisiyatif kullanma, açılma, aksiyoner davranma, tavır, tepki ve davranışları kendi çizgisine göre ayarlama, kendini düşmana gore değil, kendi hareket çizgisine göre konumlama söz konusudur. Evet, büyük dinlerin mensupları arasında diyalog hareketini sadece resmî manâda ilk başlatan Vatikan olmuştur. Böyle olmakla birlikte, aynı harekete yıllar sonra bazı Müslüman grupların tamamen kendilerine has İslâmî aksiyon çizgilerinin bir gereği olarak cevap vermesi ve kendi çizgilerinde bir diyalog hareketi başlatması, hiç bir zaman Vatikan'ın izlendiği manâsına gelmez. Kaldı ki, birbirlerine en karşıt çizgiler ve hareketler arasında bile her zaman, hem de pek çok noktada buluşmaların, çakışmaların olması, bunların iki taraf arasında belli bir yakınlaşma meydana getirmesi ve bu yakınlığın ifade edilmesi gayet normaldir ve tabiîdir. Bu tür buluşma ve çakışmaları hemen karşılıklı etkileşime, hattâ bir tarafın diğerinin güdümünde davrandığına yormak, ortada kesin delil olmadığı sürece bir zan, hattâ suizan olmaktan öteye gitmez. Zan ise ilimden hiçbir şey taşımaz ve gerçek adına hiçbir şey ifade etmez (Yunus Sûresi/10: 36) ve zannın bir kısmı da ağır günahtır (Hucurât Sûresi/49: 12).

2. Hoşgörü ve diyalogun yanlış anlaşılıp itirazlara yol açmasının bir diğer sebebi, bu kavramların bizzat kendileri ve onların sözünü ettiğimiz tepkici ve savunmacı zihinlerde meydana getirdiği çağrışım olabilir; daha doğrusu, yapılan itirazlardan böyle olduğu anlaşılmaktadır. Bu iki kavramdan çokları, Türkiye'nin menfaatlerine ve bekasına, ayrıca İslâm'a karşı girişilen hareketlerin ve bunları yapanların hoş görülmesi ve her halükârda onlarla diyalogda olunması gibi bir anlam çıkarmaktadırlar. Oysa, hoş-

görü ve diyalog, insan hayatının, içtimaî hayatın en tabiî iki boyutu veya özelliğidir. Müsamaha manâsına gelen hoşgörü, affedici olma, kusurları görmezlikten gelme, özellikle kişinin şahsına yapılanlara misliyle veya fazlasıyla mukabelede bulunmak yerine affedivermesi demektir. İslâm ahlâkının en önemli düsturlarından olan bu tavır, Kur'ân-ı Kerim'de çok yerde övüldüğü gibi, özellikle İslâm'ı tebliğ ederken karşılaşılan her türlü kötü davranış, alay, eza ve cefalara aldırmama, katlanma, bu tür davranışları onları yapanların cahilliğine verme, onları yapanlara karşı af ve müsamaha yolunu benimseme olarak Peygamber Efendimiz'e sürekli tavsiye buyurulmaktadır da (Ra'd Sûresi/13: 22, A'râf Sûresi/7: 199, Hıcr Sûresi/15: 85, Mü'minûn Sûresi/25: 96). İnsanlarla karşılıklı münasebetin esası olan diyalog ise, zaten içtimaî hayatın ve ülkeler, devletlarası münasebetin en temel unsuru ve özelliğidir.

Hoşgörü ve diyalogun her düşünceyi, her inancı, hattâ inançsızlığı ve bunlara sahip olanları kendi konumlarında ve kendileri olarak kabul manâsında kullanılıp uygulanması ise, esasen hem beşerî münasebetlerde hem de kişinin kendi düşünce ve inancını başkalarına tanıtması, aktarması adına olması gereken temel bir düsturdur. Çünkü hoşgörü ve diyalog, her şeyden önce, Kur'ân-ı Kerim'in insanların farklı kavim ve kabileler halinde yaratılmasının hikmeti olarak zikrettiği (Hucurât Sûresi/49: 13) karşılıklı tanışma ve yardımlaşma, düşünce paylaşımı ve aktarımı, hattâ inancın tebliği adına vazgeçilmez gereklikte bir köprüdür. İkinci olarak, insanlar arası münasebetlerde aslolan sulhtür, savaş değildir. Allah, savaşı fitnenin, yani özellikleri küfrün ve şirkin sebep olduğu ve insanları birbirlerini anlamaktan ve karşılıklı iyi münasebetlerden alıkoyan her türlü kargaşa ve anarşi ortamının, baskı ve zorbalığın ortadan kalkması (Enfal Sûresi/8: 39), Allah'a ibadet edilmesine mani olmak isteyen kişilerin veya güçlerin bu maksatla söz konusu bir ortam meydana getirme faaliyetlerinin önünün alınması ve bu kişi veya güçlerin zararlarının def edilmesi için (Hac Sûresi/22: 40) emretmiştir. Hoşgörü ve diyalog, böyle bir ortamın hem olmaması, varsa aşılması, ortadan kaldırılması, farklı görüş, düşünce ve inançtaki insanların birbirlerini kavga ortamında değil de sulh ortamında tanıyıp gerçek insanî münasebetler içinde bulunmaları için gerekli zeminin savaşmadan hazır-

lanması faaliyetinin, hattâ bu zeminin adıdır. Savaş ve kavga ortamında herhangi bir müsbet düşüncenin başkalarına aktarılması ve özellikle bir düşünce veya inancın tebliğinde en başta gelen temsilin, o düşünce veya inanca fiilî örnekliğin başkalarına onları etkileyecek şekilde gösterilebilmesi imkânsız denecek derecede zordur. Ancak sulh ve iyi münasebetler ortamındadır ki insan, kendisini inancı, düşünceleri ve ahlâkıyla başkalarına anlatabilir.

Bu söylediğimizin tarihteki en önemli örneği Hudeybiye sulhüdür. Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), Mekke'de 13 yılı her türlü zorluğa, güçlüğe, karşı koymalara, alaya, işkenceye sabırla, hoşgörüyle, afla, kendisine bunları reva görenlere dua ve onları kurtuluşa çağırmakla geçirmiş ve daha sonra "çıkarılmasaydı (kendi gönlüyle) asla çıkmayacağı" Mekke'den hicret etmek zorunda bırakılmıştır. Hicret yurdu Medine'de de iki defa şehrin harimine kadar sokulan Mekkeliler ve müttefikleriyle üç defa savaşmak mecburiyetinde kalmıştır. Nihayet, Risalet'in başlangıcından Hudeybiye sulhüne kadar geçen 19 yıllık sure içinde Müslüman olan erkeklerin sayısı 2.000'i aşmazken (Hudeybiye sulhüne katılan Sahabe sayısı 1500 civarındaydı), Hudeybiye sulhü ile Mekke'nin savaşsız fethi arasında geçen iki yıl içinde bunun en az beş katı insan Müslüman olmuştur. Çünkü Mekke'yi fetheden İslâm ordusu 10.000 kişiden oluşuyordu. Bu hızlı yayılış, tamamen sulh atmosferinde gerçekleşmiştir. Hudeybiye sulhü ile Medine ve Mekke birbirlerinin -inancını değil- varlığını kabullenmiş, böylece ortaya çıkan sulh zemininde Müslümanlar inançlarını her tarafta anlatma imkânı bulmuş ve neticede binlerce insan İslâm'la şereflenmiştir. Bundandır ki Kur'ân-ı Kerim, Mekke engelinin, dolayısıyla İslâm'ın önündeki en büyük engelin aşılması demek olan Hudeybiye sulhü için *feth-i mübîn*, apaçık bir fetih, yani "ardına kadar açılan bir kapı" tabirini kullanır (Fetih Sûresi/48: 1).

3. Hoşgörü ve diyaloga, meselâ, "*Ey iman edenler! Yahudileri ve Hıristiyanları dostlar edinmeyin; onların bazısı bazısının dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse, hiç şüphesiz onlardandır. Allah, zalimler topluluğuna hidayet vermez.*" (Mâide Sûresi/5: 51) mealindeki âyet türü âyetlerden hareketle Kur'ân'ın karşı olduğu asla iddia edilemez. Çünkü:

Meselâ, "Onların yoluna uymadıkça Yahudiler de Hıristiyanlar da senden asla razı olmayacaklardır." (Bakara Sûresi/2: 120) bir Kur'ân âyetidir. Buna karşılık, "*Kendilerine (önceden) Kitap verilmiş olanlar, onu nasıl okumak gerekiyorsa öyle okurlar. Onlar, o (Kur'ân)'a iman etmişlerdir. Kim de onu inkâr ederse, öyleleri kaybedenlerin ta kendileridir*." de (Bakara Sûresi/2: 121) Kur'ân âyetidir. "*Ehl-i Kitap'tan bir grup ister ki, keşke sizi saptırabilseler; ama onlar ancak kendilerini saptırmaktadırlar da, farkında değillerdir*." (Âl-i İmran Sûresi/3: 69) âyet olduğu gibi, "*Hepsi aynı değildir: Kitap Ehli içinde doğruluktan şaşmayan istikamet sahibi bir cemaat vardır ki, gece saatlerinde Allah'ın âyetlerini hakkıyla okuyarak, secdeye kapanırlar*." (Âl-i İmran Sûresi/3: 113) da âyettir. Ehl-i Kitap'la diyaloga itiraz edenlerin sık sık dile getirdikleri ve biraz önce zikrettiğimiz, "*Ey iman edenler! Yahudileri ve Hıristiyanları dostlar edinmeyin; onların bazısı bazısının dostlarıdır. Sizden kim onları dost edinirse, hiç şüphesiz onlardandır. Allah, zalimler topluluğuna hidayet vermez*." (Mâide Sûresi/5: 51) nasıl âyetse, "*Ancak Allah sizi, dininizden dolayı sizinle savaşan, sizi öz yurdunuzdan çıkaran ve çıkarılmanıza destek verenlerle dost olmak ve onları sahiplenmekten men etmektedir. Kim onlarla dost olur ve onları sahiplenirse, işte böyleleri zalimlerin ta kendileridir*." (Mümtehane Sûresi/60: 9) ve "*Allah, sizi dininizden dolayı sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilikte bulunmak ve mümkün olduğunca âdil davranmaktan men etmez. Şüphesiz ki Allah, hak ve adalet konusunda titiz olanları sever*." (Mümtehane Sûresi/60: 8) de âyettir.

Konuyu daha da aydınlatmak açısından başka konularda başka misaller de verelim: "*Bakmaz mısın, kendilerine 'Ellerinizi savaştan çekin denilenlere*!' (Nisâ Sûresi/4: 77) bir âyetten bir cümledir. "*Kendilerine savaş açılan mü'minlere, mukabil olarak savaşma izni verildi*." (Hac Sûresi/22: 39) de, yine bir başka âyete ait bir cümledir. Bunlar gibi, "*Fitne ortadan kalkıp, din bütünüyle Allah'a hasredilinceye kadar onlarla savaşın*." da (Enfâl Sûresi/8: 39) âyettir. Bütün bunlara karşılık, "*İman edenlere söyle: Allah'ın (ceza) günlerinin geleceğini ummayanları bağışlasınlar. Çünkü Allah, her topluma yaptığının karşılığını verecektir*." (Câsiye Sûresi/45: 14) de yine Kur'ân'da yer alan bir âyettir.

Aynı şekilde, "*O Allah ki, Kitap Ehli'nden küfredenleri, Âhiret'ten önce*

dünyada ceza için ve sürgün edilmek maksadıyla bir araya toplayıp, yurtlarından çıkardı... Allah, onları hiç ummadıkları yerden bastırdı; kalblerine korku saldı onların. Öyle ki, evlerini bizzat kendi elleriyle yıkıyorlar, mü'minlerin yıkmasına da hiç ses çıkarmıyorlardı." (Haşr Sûresi/59: 2) âyetleri Kitap Ehli hakkında olduğu gibi, "*Ehl-i Kitap'la en güzel olan yoldan başkasıyla mücadele etmeyin! İçlerinden zulmedenler hariç onlara: 'Biz hem bize indirilene iman ettik hem size indirilene, bizim ilâhımızla sizin ilâhınız aynıdır. Biz, O'ona teslim olmuşuz' deyin*". (Ankebût Sûresi/29: 46) âyeti de Kitap Ehli hakkındadır.

Verdiğimiz bu âyetler ve bunlar gibi Kur'ân'da yer alan daha pek çok âyet, zahirde birbiriyle çelişir gibi görünmektedir. Oysa bizzat Kur'ân, kendisinde çelişki bulunmamasını Allah'ın Sözü olmasına delil olarak zikretmektedir (Nisâ Sûresi/4: 82). O halde yapılması gereken, yasaklanmış bir tavır ve davranış olarak, zahirî bakışla birbirleriyle çelişkili gibi görünen Kur'ân âyetlerini delil gibi kullanıp tartışmak ve bu şekilde Kur'ân'ı muharebe meydanı haline getirmek değildir. Bu noktada, Kur'ân'ı anlama, Kur'ân'ın bir kısmının bir kısmını, yani âyetlerin âyetleri tefsir ettiği gerçeği, tahsis (umumî bir ifadenin ve ondaki hükmün bir olay, şahıs veya vakte özgü olduğunu idrak), ta'mim (genelleştirme), takyit (sınırlama), esbâb-ı nüzûl (âyetlerin iniş sebebi), nesh gibi ve daha başka önemli düsturlar ihtiva eden usûlüyle tefsir ilmi devreye girer. Söz konusu âyetlere bu çerçevede yaklaştığımızda ortaya çıkan gerçek şudur:

Bazılarınca Kitap Ehli'yle diyalogu kesinlikle ve her şartta men ettiği ileri sürülen Mâide Sûresi 51'inci âyette Kur'ân-ı Kerim, gerçekten "*Yahudilerle Hıristiyanları dost edinmeyin!*" buyurmaktadır. Ama aynı Kur'ân, Mümtehane Sûresi 8 ve 9'uncu âyetlerde, "*Ancak Allah sizi, dininizden dolayı sizinle savaşan, sizi öz yurdunuzdan çıkaran ve çıkarılmanıza destek verenlerle dost olmak ve onları sahiplenmekten men etmektedir.*" buyurmakta, bunun da ötesinde, "*Allah, sizi dininizden dolayı sizinle savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilikte bulunmak ve mümkün olduğunca âdil davranmaktan men etmez.*" demektedir. Şu halde İslâm'da asıl düstur, bize karşı düşmanlık ve harp hali olmadıkça, herkese dostluk ve insanlık elini uzatmak, iyilikte bulunmak, düşmanlık ve harp halinde bile adaletten ayrılmamaktır. Yani, Mümtehane Sûresi'nin ilgili âyetleri, Mâide Sûresi-

'nin 51'inci âyetini takyit etmekte, yani sınırlamaktadır. Bu sınırlamayı, Mâide Sûresi'nin söz konusu âyetinin kaynaklarda zikrolunan iniş sebebi de desteklemektedir. Âyet, Medine'de münafık kliğin başı Abdullah ibn Übeyy'in Müslümanlara rağmen Yahudilerle dostluğu, ittifakı devam ettirme kararı üzerine (Taberî, Razî) veya Müslümanlar aleyhinde müşriklerle ittifak eden Yahudilerle dostlukta bulunmama konusunda (Kurtubî) inmiştir. Dolayısıyla, kendileriyle dostluktan men edilen Yahudiler ve Hıristiyanlar, Mümtehane Sûresi'nin mezkûr âyetlerindeki kayıtta da açıkça beyan buyrulduğu üzere, Müslümanlara aktif düşmanlık içindeki Yahudiler ve Hıristiyanlar olup, men edilen dostlukla da ittifak, sahiplenme ve Müslümanlara rağmen dostlukta bulunma kastedilmektedir. Ayrıca, her ne kadar merhum Seyyid Kutup karşı çıksa da, âyetteki "*Sizden kim onları dost edinirse hiç şüphesiz onlardandır.*"cümlesi, "Hükmün müştaka ta'liki me'haz-i iştikakın illiyetini iktiza eder." veya, "Hükmün müştak üzerine olması, me'haz-i iştikakın illiyetini gösterir." (Bir sözden çıkarılan hüküm için temel alınan kelime, o hükme illet olmalıdır.) kaidesince, "Yahudileri ve Hıristiyanları Yahudilik ve Hıristiyanlıklarından dolayı da dost edinmeyi" yasaklamaktadır. Âyetin inmesine sebep teşkil eden Abdullah ibn Übeyy'in İslâm'ın ve Müslümanların azılı düşmanı bir münafık olduğu, Yahudileri Müslümanlara rağmen ve İslâm'a olan düşmanlığı sebebiyle dost edinmeye devam ettiği gerçeği de dikkate alındığında, âyetin men ettiği dostluğun İslâm karşısında Yahudiliği ve Hıristiyanlığı tutma manâsını da tazammun ettiği ortaya çıkar. Yukarıda naklettiğimiz ve Müslümanlarla *dinlerinden dolayı* savaşmayanların dost edinilebileceğini, hattâ onlara iyilikte bulunulabileceğini buyuran âyetler de, (Mümtehane Sûresi/60: 8-9) bu manâyı açık olarak desteklemektedir.

4. "Hoşgörü ve diyalog olmaz, tebliğ olur." diyenler, ne hoşgörü ve diyalogu bilmektedirler, ne de tebliği. Bir defa, ikinci maddede izah edildiği gibi, tebliğ için, özellikle tebliğin en önemli rüknü olan temsil için hoşgörü ve diyalog elzem derecesinde gerekli bir zemindir. Bir insanı bir yandan düşüncesi, inancı ve dünya görüşünden dolayı aşağılar veya bâtılda olmakla suçlarken, diğer yandan ona tebliğde bulunulamaz ve savunulan düşüncenin, inancın güzellikleri gösterilemez. Bundandır ki, gerek haki-

miyetlerini devam ettirmek isteyen, gerekse kendi inanç ve düşüncelerinin, ideolojilerinin aksine bir düşünce, inanç veya ideolojinin hayat bulmasına, bilhassa hakim olmasına tahammül ve müsaadesi olmayan güçler daima kavga ve kargaşa ortamı ister ve böyle ortamların devamını arzularlar. Çünkü bu tür ortamlarda güvenlikler ön plana çıkar, mevcut düşünce, inanç ve sistem etrafında kümelenme olur ve farklı düşünce ve inançlar gerektiği gibi anlatılamaz.

İkinci olarak, Cenab-ı Allah'ın (celle celâlühû) biri İrade ve Kudret sıfatlarından gelen ve kâinatın yaratılış, düzen ve idaresinden sorumlu olup, adına Şeriat-ı Tekvîniyye veya Fıtriyye denilen kanunlar bütünü, bir de Kelâm sıfatından gelen ve Din olarak tecelli eden kanunlar bütünü vardır. Bunlardan başka, yine Şeriat-ı Fıtriyye'ye dahil olarak, Cenab-ı Allah'ın İradesinden veya Kader'in tecellilerinden kaynaklanan kanunlar bütünü de vardır ki, bu kanunlar, fert fert ve toplumlar olarak insanların hayat şartlarını belirler. Şu kadar ki, bu noktada şart-ı âdi planında insan iradesi de söz konusudur. Kader veya İrade-i İlâhiyye fertlerin ve toplumların iradî yönelişlerine göre hükmeder ve onların bu iradî yönelişlere göre ortaya koyduğu icraat ve tecelliler, fertlerin ve toplumların hayatlarıyla ilgili İlâhî kanunların unvanlarıdır. Şeriat-ı Tekvîniyye'nin icraatlarının unvanları olan ve adlarına bugün yanlışlıkla tabiat kanunları denilen kanunları "tabiî bilimler" incelerken, fertlerin ve toplumların hayatlarının şartlarını oluşturan ve insanların iradî yönelişlerine taallûkla tecelli eden Kader veya İrade-i İlâhiyye'nin kanunları veya hükümleri ise sosyoloji, tarih, tarih sosyolojisi gibi bilimlerin konusudur. İşte, Din'in tebliğ ve uygulama zeminini ve şartlarını belirleyen, fertlerin ve toplumların hayatlarını çerçeve içine alan gerçek faktör, Kader veya İrade-i İlâhiyye'nin insanların iradî yönelişlerine gore taallûk ve tecellisiyle ortaya çıkan bu kanunları ya da hükümleridir.

Söz konusu gerçek sebebiyledir ki, tarih boyu her rasûl aynı iman, ibadet, ahlâk ve pek az istisnasıyla haram-helâl esasları ve düsturlarıyla gelmiş olmakla birlikte, zamana, şartlara ve kendilerine gönderildikleri kavmin karakterine, genel mizacına ve ihtiyacına göre bu esas ve düsturlardan bazılarına diğerlerine nazaran daha çok önem vermiş ve hangi dönemde, hangi kavimde, hangi şartlarda hangi esas ve düsturların daha çok öne

çıkarılması gerekmişse, o dönemde, o kavme, o şartlarda gelen rasûl veya rasûller, bu esas ve düsturlarda diğer rasûllerin önünde olmuştur. Bundandır ki, Hz. Âdem (aleyhisselâm) safiyyullahtır; Hz. İbrahim (aleyhisselâm) halîlullahtır, yani hıllette, Allah'a hususî bir yakınlıkta diğer peygamberlerden öndedir; Hz. Musa (aleyhisselâm) kelîmullahtır, Hz. İsa (aleyhisselâm) ruhullahtır, Peygamberimiz Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve sellem) ise, her fazilette diğer peygamberlerin önünde olmakla birlikte, öncelikle habîbullahtır. Aynı şekilde, Bedir esirlerine yapılacak muameleyi ashabıyla istişare ederken de Efendimiz'in dikkat çektiği üzere, Hz. Nuh ile Hz. Musa, Hz. İbrahim ile Hz. İsa misyonlarındaki hususî yönler, önde oldukları noktalar ve ağırlık verdikleri meseleler açısından birbirlerine benzerler.

Sönünü ettiğimiz çerçeveden İslâmî tebliğ adına bugünkü dünyanın şartlarına baktığımızda, elbette saldırı karşısında savunma hususu mahfuz, Müslümanların tarihte olduğu gibi kuvvet kullanmalarının pek çok bakımdan mümkün olmadığını görürüz. Buna ilâveten, kaba kuvvete dayalı olarak umran kurmak mümkün olmadığı gibi, kuvvete dayalı olarak kurulan sistemler ve medeniyetlerin, kazanılan başarıların asla kalıcı olmadığına, olamayacağına tarih olanca açıklığıyla şahittir. Bugün dünya, Âhir Zaman'daki İslâmî hizmetleri tarif ve tavsif adına ilgili hadis-i şeriflerde geçen Mesihiyet'e, Hz. Mesih'te daha çok odaklanan ruha, İslâm'ın mesihiyet ruhuna, yani derin imana, maneviyata, manevî derinliğe, güzel ahlâka, af ve müsamahaya, sabra, sevgiye, merhamete, şefkate, sulhe, öldürmeye değil diriltmeye muhtaçtır. Bunlar ise bugün en fazla ve gerçek şekilleriyle İslâm'da vardır ve Müslümanlara düşen, bunları insanlığa sunmaktır. Tebliğ adına bugün İslâm'da devlet, İslâm'da ekonomi gibi konular anlatılamaz. Çünkü, bunların en azından temsili yoktur, halihazır canlı örneği yoktur, aksine menfî örneği, İslâm dünyasının ve ülkelerinin ortada olan durumuyla, pek çoktur. Dolayısıyla bu konularda İslâm adına söz söylemek, büyük ölçüde teori, hattâ spekülasyon olmaktan öte geçmeyecektir. İşte, İslâm adına tebliğ deniyorsa, hem hoşgörü ve diyalog bizatihî bir tebliğdir, hem de sözü edilen İslâmî değerleri tebliğ adına bütün dünyaya, bütün düşünce ve inançlara açılımı sağlayacak bir kapı, onlara ulaşma adına bir köprü, bir koridordur.

5. Bazıları, hoşgörü ve diyaloga karşı olmadıklarını, fakat bugün Türkiye'de hoşgörü ve diyalogu seslendirenlerin daha önce farklı düşünceleri seslendirdiklerini, ayrıca hoşgörü ve diyalog adına hatalar yapıldığını ileri sürmektedirler.

Birinci meselenin benim için objektif fakat başkaları için subjektif olabilecek tarafı üzerinde durmak istemiyorum. Ama onun herkes için objektif bir tarafı varsa o da şudur: Bir hareket, kendi çizgisinde tekâmül ederek yürür ve her tekâmül safhasının kendine ait özellikleri vardır. Bu özellikler, birbirine zıt unsurlar taşıyabilir. Kur'ân-ı Kerim de, aynı şekilde Din'in tamamlanmasından değil, Din'in tekâmülünden ve nimetin tamamlanmasından söz eder ve bu tekâmül sürecinin en önemli dinamiği nesh vâkıasıdır. Bu hususları anlamaya niyeti olanlar ve iyi anlayanlar, böyle bir itirazda bulunmazlar.

Meselenin ikinci yanına gelince: Bir hadis-i şerifte buyrulduğu gibi, bütün insanlar hata yapar, hem de çok hata yapar. Önemli olan, hata yapmamak değil, hatadan tevbe ile vazgeçebilmektir. Bu itirazı yapanlara söylenecek iki söz vardır. İlk söz, İslâm'ı yaşamada ne kadar hatasız ve günahsız olduklarıdır. Başkalarına ilk taşı "günahsız" olanlar atmalıdır. İkinci söz ise, hoşgörü ve diyalog iyi de, onu uygulayanlar hata yapıyorlarsa, bu itirazı yapanlardan beklenen, hoşgörü ve diyalogu sahiplenmek ve hatasız uygulamaktır.

NETİCE

Toplumlar ve insanlık çapında ortak iradeyi temsil eden büyük çoğunluğun yönelişlerini durdurmak mümkün değildir. Çünkü Kader, çoğunluğun iradî yönelişlerine ve dolayısıyla istihkakına göre hükmeder. Önemli olan, bunu görebilmek ve ona gore davranabilmek, umumî yönelişe yön vermenin mümkün olmadığı zamanlarda, bu yönelişin önünde boğulmamak, onun içinden koridorlar açmak ve o koridorlardan insanlara ulaşmaktır. Fethullah Gülen Hocaefendi, bundan 10-11 yıl önce Türkiye'nin, İslâm'ın ve insanlığın geleceği adına tarihin girdiği yeni kavşağı ve bu kavşağı dönmenin gerekli zemininin hoşgörü ve diyalog olduğunu görmüş-

tür. Ve bu görüşün isabeti o günden bu yana ortaya çıkmış olduğu gibi, gelecekte de ortaya çıkacaktır ve hoşgörü-diyalog akımı, önüne çıkanların, çıkmaya çalışanların pek çoğunu önüne kattığı gibi, çıkmakta manâsızca ısrar edenleri de zamanla önüne katıp götürecektir.

Sekizinci Bölüm

MODERN "MİSTİK" AKIMLAR VE KIYAMET SAVAŞÇILARI

MODERN "MİSTİK" AKIMLAR VE KIYAMET SAVAŞÇILARI

MODERN "MİSTİK" AKIMLAR VE SATANİZM

Batı'daki Rönesans hareketi, özellikle Batı tarihinde ve etkileriyle insanlık tarihinde bir geçiş veya dönüşüm noktası olmuştur. Bu hareketin temelinde semavî olana başkaldırmak, her düşünceyi, her felsefeyi ve her değeri yere indirmek, insanı "kendisi" yapmak iddiası yatmaktadır. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin beslediği bu yaklaşım, 19'uncu asra gelindiğinde, artık varlıkta fiziğin çözemeyeceği bir problem olmadığına inanıyor ve "Din ve metafizik evrelerini geride bırakan insanlığın Din'e bir daha ihtiyaç duymayacağı"nı iddia ediyordu. Ne var ki, 20'nci asır, materyalizm ve ateizm gibi inkâra dayalı akımlarla noktalanan 19'uncu asır pozitivizminin "sürekli ileriye doğru akış içindeki tarihî süreç"in "ilkel çağlar" veya "ilkel insan"ın dinleri veya birer bâtıl inanç olarak görüp, tarihte kaldığını ileri sürdüğü akımların aynen veya yeni versiyonlarıyla patlak verdiğine şahit oldu. Daha da ötesi, küreselleşme bu akımları öne çıkarıyor. Kısacası, bilim ve felsefenin "öngörü"leri bir bir iflas ederken, bunların ve meydana getirdikleri dünyanın sebep olduğu akımlar, insanlar arasında "sosyal psikopatolojik" bir durum meydana getiriyor. Evet, psikiyatrist Gökhan Karataş ve Bülent Acar, sosyal psikopatolojik olarak niteledikleri bu durumla ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadırlar:

İnsan, şimdiki durumunda, taş devrindeki insanın kendini bilmedi-

ği bir ormanda bulduğu zamanki halini andırmaktadır. Her şey giderek bilinmez ve anlaşılmaz olmaktadır ve bilinmezler ve anlaşılmazlar karşısında insanın kendi varoluşu tehlikededir.

Fakat bu gerçeğe rağmen bazı psikiyatristler, meseleye yine aynı pozitif temele dayalı bir insan veya psikiyatri temelinde yaklaşmaktadırlar.

"Mistik Akımlar"

19'uncu asır, bir yandan bilim temelli pozitivist ve materyalist akımların zirveye ulaştığı bir asır olurken, bir yandan da yeni mistik akımların üremesine veya tarihte kalmış akımların diriltilmesine şahit oldu. Meselâ, 1831 Ukrayna doğumlu, "110 kilo ağırlığında ve günde 200 el sarması sigara içen" bayan Helena Petrovna Blatavasky, 1875 yılında New York'ta albay Henry Steel Olcott ve William Quan Judge ile birlikte Teosofi Cemiyeti'ni kurdu. Teosofi, Tanrı bilgeliği ve İlâhî hikmet manâsına gelmektedir. Bu cemiyetin üç maksadı vardı: 1. Evrensel insan kardeşliğini sağlamak; 2. Kadim din, felsefe ve bilimleri araştırmak; 3. Tabiat kanunlarını araştırmak ve insan içinde gizli olarak bulunan İlâhî güçleri geliştirmek.

Batı'da ortaya çıkan önemli ezoterik akımlardan biri de Hermetisizm'dir. Aslında Hermetisizm, "ilk çağlar" Mısırında ortaya çıkmış olmakla birlikte, 17'nci asırdan itibaren Batı'da yeniden dirilmiştir. 18'inci asırda Masonluğun sembolik ritüellerine yön veren bu Hermetisizm olduğu ve bu akım masonlukla birlikte geliştiği gibi, aynı akım, Teosofi, Altın Şafağın Hermetik Düzeni ve Martinizm gibi etkili ezoterik ekollerin oluşmasında, okültizmin (gizlicilik) yeniden dirilmesinde ve 20'nci asır paganizmi üzerinde de önemli tesirler yapmıştır. Freudçuluğun önemli isimlerinden Carl G. Yung'un bazı eserlerinde görülen bilhassa simya sembolizmi, tanrı-benzeri arketip (ilk model tip)ler ve pisişin (insan nefsaniyetinin) gizli alanlarına ilgi gibi hususlarda da aynı Hermetik mirası görmek mümkündür.

1866 yılında Kafkasya'da dünyaya gelen George Ivanovitch Gurdijeff ise, Hermetisizm, simya üzerine kurulu Batı ezoterizmi (batınîlik) ve Yoga, Vedanta vs. temeline oturan Hind ezoterizminden başka dördüncü bir yolun daha bulunduğu iddiasında idi. Onun sisteminde "farkındalık",

"kendini bilme", "kendi üzerinde çalışma" gibi kavramlar ön plana çıkıyordu. Gurdijeff'e göre insan uyku halinde olup, uyanmak için birtakım çalışmalara girmeliydi. Aklın normal seyrini değiştirip, farklı şuur hallerini uyarmak için felsefî ve psikolojik seminerler dışında, bazı özel hareketler ve danslar da söz konusuydu.

Batı okültizmi ve/veya ezoterizminde simyacılık ve hermetisizmin yanısıra, özellikle Batı orta çağlarına ait büyücülük, büyü reçeteleri ihtiva eden eserler, cin ve ifrit resimleri, astroloji ve bilhassa Kabbalizm en önde gelen unsurlardır. Bunları, Blatavasky ve Gurdijeff'ten önce yaşayan Paraselsus ve Agrippa gibi okültistlerin eserlerinde de görmek mümkündür. Meselâ, bu kişilerle çağdaş olan, 1810 doğumlu Fransız okültist, kabbalist ve büyü uzmanı Eliphas Levi Zahed, hem astroloji, hem büyü, hem hermetisizm ve hem de Kabbalizmle ilgileniyordu.

Esasen, iddiaları ne olursa olsun, hepsi birden okültizm (gizlicilik) olarak adlandırılabilecek bu modern mistik akımların, hedef olarak, Rönesans'la gelişen bilimle çeliştiğini söylemek zordur. Yukarıda arz edildiği gibi, Rönesans'ın ve bilâhare gelişen bilim anlayışının temelinde ve hedefinde, insanı kendisinin "ilâhı" yapmak ve ona aslî gücünü kazandırmak yatmakta idi. Yeni mistik akımlar da, bilimin gerçekleştiremediği bu hedefi taşımakta, fakat bu hedefe ulaşmak için ilk çağlardan kalma birtakım yolları teklif etmektedir. Her şeye rağmen temelde yine materyalizm ve inkârcı, insanı gerçek manevî yanından tecrit eden ve bu yanını kabul etmek istemeyen hümanizm vardır.

Modern Kültler

"Kült", ferdiyetçilik ve ezoterizmi bir araya getiren ve dinî aidiyet duygusu taşıyan küçük gruplara verilen addır. Kültler, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok daha yaygın bir şekilde görülmeye başlamıştır.

Kültler; metafizikçiler, parapsikoloji ve büyü grupları olarak sınıflandırılabilir. Scientific Church (Bilim Kilisesi), eski dinlerin kavramlarıyla yeni bilimsel gelişmeleri kaynaştırmaya ve böylece metafizik gerçek ve tecrübeleri bilimle açıklamaya çalışan metafizikçi kültlere örnektir. İnanç-

larını parapsikoloji ile izah etmeye ve ispatlamaya çalışan parapsikoloji grupları, daha çok telepati ve zihnî kontrolle ilgilenmektedirler.

ABD'deki en önemli kültler arasında, Koreli bir rahip tarafından kurulan Moon akımını, Hinduizm'in 'tanrı'larından Vişnu'nun kendisine girdiğine inanılan Hindli Prabhupada adlı biri tarafından kurulan ve kutsal kitapları *Bagavitas Gita* olan Hare Khrişna'yı, Hıristiyanlık-Budizm karışımı bir görünüm arz eden ve bilimi referans alıp, eğitime önem vermesiyle tanınan Bilim Dini Kilisesi'ni (Scientology Church), kendi içinde farklı, hattâ çelişkili inançları barındıran Yeni Çağ Hareketi'ni sayabiliriz. Bilhassa bu son harekette, Uzak Doğu menşeli olup, zihin ve beden koordinasyonu kurma iddiasındaki birtakım uygulamalar, batınî, mistik fikirler, büyücülük, alternatif tıp ve diyet metotları, parapsikoloji ile bilimi bağdaştırma ve ekolojik duyarlılık önemli yer tutmaktadır.

Monizm, panteizm, panenteizm (Tanrı, bütün bir evrenden ibarettir doktrini), reinkarnasyon, karma (bütün iyi ve kötü davranışlarımızla hayatımızın muhassalası), aura (bedenin dışında bedenin ürettiği enerji alanı), transformasyon (hipnoz, meditasyon, hayal ve bazı ilaçlarla sağlanacağına inanılan iç dönüşümle insanın kendindeki "tanrısal" gücü harekete geçirmesi), ekolojik duyarlılık ve evrensel din, modern kültlerde, bilhassa Yeni Çağ hareketinde en önde gelen esaslardır.

Yeni Çağ içinde yer alan modern kültlerde, varlığına inanılan tek bir (dünya) ruhu ile temasa geçme, kristalleri tedavide kullanma, meditasyon, rahatlama ve tedavi için melodik müzik, astroloji, akupunktur, kristal tedavi teknikleri, masaj, meditasyon, yoga, medyum tedavisi, renkler ve sesler gibi değişik yollarla zihin-ruh-beden koordinasyonunu sağlama üzerine kurulu küllî (bütüncül, holistik) sağlık yaklaşımı, ferdî başarıyı artırmaya yönelik zihnî ve hissî gelişim hareketleri ise, başlıca pratikleri veya ritüelleri teşkil etmektedir.

Modern Kültlerin Yaygınlaşmasının Sebepleri

Kültler, günümüzde bilhassa Amerika'da yaygındır ve bu ülkede bini aşkın kült vardır. Ortaya çıkan her bir yeni kült, özellikle internet haberleşmesinin yaygınlaşması sebebiyle hemen taraftar bulabilmektedir. Kültlerin

hızla artmasının ve her ortaya çıkan yeni bir kültün taraftar bulabilmesinin en önemli sebepleri olarak, bilimin varlığı, varoluşu, varlığın ve varoluşun gayesini açıklayamaması, hayatı ve varlığı daraltması, insanın fiziği aşan daha derin problemlerini çözememesi, teknolojik gelişmenin ve maddî hayatın insanları tatmin etmemesi, parapsikolojinin gelişmesi ve buna paralel olarak bilhassa Uzak Doğu menşe'li mistik hareketlere revaç verilmesi, bilhassa Kabbala gibi boyutlarıyla Yahudiliğin etkisi, özellikle ABD'de Vietnam savaşı gibi savaşların insanlarda meydana getirdiği psikolojik rahatsızlıklar ve üzerinde durulmamakla birlikte, mutlaka durulması gereken Küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni'nin maksatlı tercihleridir.

Batı'da bilhassa Uzak Doğu menşe'li ve bu arada Budizm etkili akımların revaç bulması konusunda Ali Şeriati, bir sosyolog olarak şu değerlendirmeyi yapar:

Refah, insan hayatını anlamsızlaştırmakta ve abesleştirmekte. Artık hiçbir şeyde heyecan, ümit, beklenti ve gelecek bırakmamakta. İç âleme yönelme ise, insanı maddî hayata karşı isyan ettiriyor. Buda, böyle bir insanı yansıtır. O, (saraydaki) hayatının cennetine karşı isyan etmektedir. Bugünkü Batı insanının ulaştığı nokta da budur. O, tümüyle maddî olan, maneviyattan yoksun ve salt refah ve yarar düzenine karşı isyan etmektedir. Onun kaderi, sadece maddî hayat ve tüketimin üstünlüğü esasına göre hayatını cennet yapmak isteyen insanın kaderidir ve sonunda vardığı yer, boşluk, isyan ve tüketimci hayatın tahrip edilmesidir. Bugünkü Batı gibi, Buda'nın kaderi de buydu. Bu yüzden Buda, bugünkü Batı'da ilgi görmektedir. (Dinler Tarihi)

Modern insan, her insan gibi temelde semavî menşeini aramakta, fakat kendisini sınırlayacak, eğitip disipline edecek bir dine ve bunun için de kendi üstünde bir Tanrı'ya inanmak yerine, hem istediği gibi yaşamak, hem de rahatlamak gibi, gerçekleşmesi mümkün olmayan bir arayışın içinde bulunmaktadır. Bu arayışa cevap olarak ortaya çıkan akımlar, hem ona tam bir postmodern ve tarihselci izafiyet içinde her ferdî inanış ve düşüncenin doğru olduğunu fısıldamakta, hem de birtakım pratiklerle ona rahatlama va'detmektedir. Böylece o, kendinde saklı olduğuna inandırılan ve beş asır bilimin ortaya çıkaramadığı "tanrısal" gücü ortaya çıkarıp başarısını daha

da artıracağı, daha da güçlü olacağı, yenemediği, bilimin, teknolojinin baş edemediği güçleri kendindeki bu güçle yeneceği, hem keyfince yaşayıp, hem de zihnen ve ruhen rahatlayacağı ve Buda'nın iddiasıyla, semadaki "Cennet'i yeryüzüne indireceği" vehmiyle avutulmaktadır. Onun, kendisini gerçekten algılama, ruha atfedilip, ruhla ulaşılacağı kabul edilen sırları düşünce ile gerçekleştirme pratiği, 'ben'in enerjisini ortaya çıkarıp bu enerjinin bize sağlayacağı varsayılan özgürlük alanını genişletme ve hayat mücadelesinde başarı, denge ve uyumu sağlama metodu olarak takdim edilen yoga ve meditasyon gibi tekniklere eğilim göstermesi de bundandır. Bu tür tekniklere ve akımlara bilhassa refah seviyesi yüksek kesimin, hem de çok pahalı seanslara rağmen ilgi göstermesinin altında, bu kesimin bir türlü bulamadığı mutluluk arayışını, biraz fantezi ve orijinalite ve biraz da bunlarla ayrıcalık peşinde olma temayüllerini de görebiliriz.

Sözünü ettiğimiz mistik akımların son yıllarda bilhassa Holywood çevrelerinde yaygınlaşmasının ve bunlarla ilgili çok fazla yayının yapılıp, bazı safdil Müslümanları Batı'da Din'e ve maneviyata yönelindiği gibi duygulara sevkeden filmlerin çevrilmesinin altında, çok önemli bir sebep olarak, küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni politikaları da yatmaktadır. Postmodernizm ve tarihselciliğin önemli temellerinden ikisini oluşturduğu küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni, tek bir dinî gerçekliği, hattâ insanüstü bir dinî gerçekliği kabul etmeyip, bunun yerine Din'in ve inançların subjektifliğini ve izafiliğini iddia etmekte; Din veya dinî inançlarda yine benlik algısı altında nefsanî unsurları, insanî pisişteki güya saklı güçleri ortaya çıkarma hedefi gütmekte, kısacası Din'i, Rönesans sonrası bilimselliğin yaptığı gibi, fakat katı ve kaba maddeden çok pisişi öne alarak, yine insana dayamaktadır. Bu sebepledir ki, bilhassa ABD'de radikal Hıristiyan çevreler, hem Amerika'nın devlet olarak bağımsız gücü, yani Amerikalılık ve Amerikancılık adına, hem Hıristiyanlık adına, hem de Amerikan gelenekleri ve aile kurumu adına küreselleşmeye de, Yeni Dünya Düzeni'ne de karşı çıkmaktadırlar. Onlara göre ve gerçekte de, küreselleşmenin ortaya çıkarmaya çalıştığı yeni dünya dini, bütün inanışları karıştırıp güya tek ve büyük bir bileşim meydana getirme gayreti içindedir ve buna en müsait gördükleri Budizm ve Hinduizm gibi inançlara önem ve öncelik vermektedir. Son

dönemde, meselâ Maharişî hareketin 40 bakanlı bir "dünya devleti" kurup dünya çapında örgütlenmesinde, yine aynı gerçekler söz konusudur.

Satanizm

Satanizm, sadece şeytana tapmanın da ötesinde, şeytanlaşarak, şeytanı da aşma akımı olma niteliğiyle, yukarıda sözünü ettiğimiz kültlerden biri, ama aşırılıkta sınır tanımayan biri şeklinde telâkki edilebilir. Doğu'da ise Satanizm, Yezidilik şeklinde ortaya çıkmıştır. Mezopotamya'nın en eski bâtıl dinlerinden biri olan Yezidilik'te, Melek-Tavus adı altında bir melek gibi görülen şeytana tapılır. Yezidîler bugün Irak ve Suriye'nin kuzeyinde, Türkiye'nin doğu bölgesinde, Almanya, Gürcistan ve Ermenistan'da yaşamaktadırlar. Onlar, taptıkları şeytanın adını hiç anmazlar. Bu inanışa göre güneş, ay ve yıldızlar da kutsaldır ki, buradan bu dindeki Sabiî ve tabiatıyla Mezopotamya tesirini görmek mümkündür.

Yezidilerin Kitabu'l-Cilve (Vahiy Kitabı) ve Mushafu'r-Reş (Kara Kitap) olmak üzere, kutsal kabul ettikleri iki kitapları vardır. Âhiret inancı bulunmayan Yezidîlik'te okumak, yazmak, hayvanları ehlileştirmek gibi şeyler günahtır. Bu inanca göre, şeytandan Allah'a sığınma öldürülme sebebidir. Bunu yapamayan Yezidî intihar ederek, kendisini Melek-Tavus'a kurban etmiş olur. Bunu da yapamıyorsa bir hafta oruç tutmalıdır.

Modern satanizmin temellerini, 1900'lerin başında Aleister Crowley'in attığı söylenebilir. Yaptığı büyüler ve hayvanların katledildiği, uyuşturucunun çok fazla kullanıldığı kanlı ayinleriyle ünlü olan ve satanizmin düsturlarını anlattığı *The Book of Law*'u (Kanun Kitabı) kendisine şeytanın yazdırdığını iddia eden Crowley'e göre insan, yapmak istediği her şeyi sonucunu düşünmeden yapmalıydı. İşte, denebilir ki, modern satanizmin temelinde yatan felsefe budur. Crowley, kutsal olan ne varsa ona küfretmeyi, cinayeti, tecavüzü istiyor ve herhangi bir iyi-kötü ölçüsü tanımadan, mutlak gücü benimsiyordu.

Daha sonra, 1960'larda Amerika'nın Californiya eyaletinde ortaya çıkan Anton Szandor LaVey adlı bir kişi, 1966 yılında Church of Satan (Şeytan Kilisesi)'ni kurdu. Hıristiyanlığa karşı çıkan ve önce *Magic Circle* (Büyü Halkası) diye bir grup oluşturan LaVey, içinde dokuz şeytanî ilke-

nin yer aldığı *Satanic Bible*'ı yazdı. Ona göre satanizmdeki temel hususlar, belli bir dine ve dinî ekole ait olmama ve insanın fizikî veya zihnî yapısından zevk almadır. Şeytan, insanın bir tür hayvan olduğu düşüncesini ve dinlerin günah dediği şeyi temsil eder. Dolayısıyla satanizm, dinî ve ahlâkî her şeye karşı çıkma ve bunların tersini yapma esasına dayanır.

Satanistler, Allah'a, daha doğrusu insanın üstünde, bir başka ifade ile, onun zevk alan hayvanî yanı dışındaki bir varlık boyutuna, meleklere, Cennet ve Cehennem'e, kutsal kitaplara, ruhlara, hattâ şeytana bile inanmazlar. Onlar için var olan, sadece maddî ve reel olandır. Onlar, şeytanı din düşmanlığının, insanın dilediği gibi yaşamasının, insanın içinde uyarılmakla ortaya çıkan gücün sembolü olarak görür ve benimserler. Davranışlarıyla ilgili olarak kendisine hesap verilmesi gereken herhangi bir merci kabûl etmezler ve asla bir üst değer tanımazlar. Satanizm, maneviyata ve manevî bir üst otoriteye inanmayı ve bu inanca göre insanın kendisini terbiye ve disipline etmesini, bu inanç istikametinde benimsediği ahlâkî düsturlara uyma niyet ve gayretini, insanın kendisinden uzaklaşması, pasifleşmesi ve kendi kendisine yalan söylemesi olarak görür. Dolayısıyla insan, kendisine yalan söylemeden, kendisine karşı iki yüzlü davranmadan kendisini keşfetmeli, keşfetmeli ve bir hayvan olduğunu duymalıdır.

Şeytan Kilisesi'nin yayınlarında insan için "şehvetine göre yaşayan vahşî hayvan" tabiri kullanılır. İnsan, aslında bir tür hayvan olduğu için, hayvan olduğunu yaşayışıyla ortaya çıkarmaktan çekinmemelidir. Böyle bir çekinme, yukarıda ifade edildiği gibi, insanın kendi kendisine karşı iki yüzlü davranmasıdır.

Satanizm'in temel düsturlarına ve kendisine göre neyi günah, daha doğrusu, kendisine zıt kabul ettiğine baktığımızda, satanizm gerçeğini bütün açıklığıyla görmek mümkündür. Satanizm'in önemli 21 düsturundan bazıları şunlardır:

Satanizm'in Esasları

1. Gücünü kaybetmemek için, zayıf ve aciz (karektersiz, kişiliksiz) olanlara saygı gösterme.

2. İçinde başarma hedefi bulunduğu için gücünü her zaman sına.

3. Mutluluğu barışta değil zaferde ara.

4. Yeni bir şey yaratacaksan, eskiyi tamamen yok et.

5. Ölümünü göremeyeceğin hiçbir şeyi çok fazla sevme.

6. Her zaman yapılmamışı keşfetmek için daha fazla çalış.

7. Boyun eğmektense, öl.

8. Demircilik, ölümün kılıcını işlemek dışında hiçbir sanatsal değere sahip değildir. Ancak ölüm getiren kılıç, bir sanat şaheseridir.

9. Her şeyin üstünde başarıyı elde etmek için önce kendinin üstüne çık (kendini aşmayı öğren).

10. Yaşayanların kanı, yeni bir tohum yaratmak için iyi bir gübredir.

11. Kurukafadan oluşan piramitlerin üzerinde duran kişi, daha uzakları görebilir.

12. Sevgiyi bir kenara atma. Fakat onu her zaman tehdit et; çünkü o, bir sahtekârdır.

13. Bütün büyük olan şeyler, acı üzerine kurulmuştur.

14. En önde olmaktan çok, en üstte olmaya çalış. Çünkü büyüklük orda yatar.

15. Daha önceden yaratılmış engelleri yok etmek için taze ve güçlü bir rüzgar gibi gel.

16. Gücü engellediği için bütün aldanma ve yalanları reddet.

Bütün bu temel düsturlara baktığımızda, Satanizm'de gücün, güçlü olmanın, başarının, insanın dilediğini yapmasının, öldürmenin, bütün insanî duyguları reddetmenin, her türlü kurala başkaldırma ve isyanın en önde geldiğini görürüz. Satanizm'in temellerini daha felsefî ifadelerle açıklayan bir başka metinde ise, bu düsturlar şu şekilde ortaya konmaktadır:

- Satanizm, sana kendini sakınmayı değil, istediğini yapma özgürlüğünü sunar.

- Satanizm, sana ruhsal boş umutlar, hayaller yerine hayatî varoluşu sunar.

- Satanizm, sana iki yüzlü bir şekilde kendini aldatmak yerine, saf aklı sunar.

- Satanizm, sana vurana öbür yanağını dönmektense, intikam alacak gücü sunar.

• Satanizm sana der ki: İnsan, diğer dört ayak üstünde yürüyen hayvanlardan bazen daha iyi, sık sık daha kötüdür. Zekâ gelişimi ve ayırt edebilme yeteneğinden dolayı insanoğlu, bütün hayvanlardan daha vahşi olabilir. (Bu düsturu açacak olursak, kendisi de bir hayvan olan insanın hayvanlardan daha iyi olması, daha vahşi olması demektir.)

• Satanizm sana, günah diye tabir edilen her şeyin aslında fiziksel, duygusal ve zekâsal birer zevkten ibaret olduğunu söyler.

• Satanizm, kendin için yaptığın ve zevk aldığın şeyleri onaylar ki, bunun farkına varan ve uygulayan kişi satanisttir.

• Satanizm'de günah kavramına gelince, diğer dinler, insanların nefsaniyeti gereği yerine getirmekte zorlandığı bazı yasaklar koymuştur. Satanizm'de ise, bu yasakları yerine getirmeye çalışmanın adı günahtır.

Nasıl ve niçin satanist olduğunu anlatan bir vatandaşımızın söyledikleri de, satanizmin mahiyetini açıklamaya yetmektedir:

Sürekli Pendagram'ı dinleyen ... isimli arkadaşımız, gizli güçlerle bağlantısı olduğunu iddia ederdi; evine gittiğimizde bazen aklını kaçırmış gibi delilikten öte hareketler yapardı. Kur'ân yapraklarının üstünde oldukça sapık eylemlerde bulunduğuna bizzat şahit oldum. Hepimiz, tam bir din düşmanıydık, özellikle İslâmiyet'in. Kur'ân-ı Kerim yapraklarına, cami duvarlarına ve cami bahçesindeki musalla taşlarına akla gelmedik sapıkça eylemlerde bulunur ve kendimizi tatmin ederdik. Böyle yaparak şeytana hizmet edeceğimiz şeklinde beynimiz yıkanmıştı. "Eminim şeytan bizi seyrederken kıskanıyordur" diye onunla alay ederdik. İnternetten şeytanla sohbet ederdik. En çok onu yaparken heyecanlanırdık.

Değerlendirme

İnsanlık tarihi, Rönesans'la birlikte yeni bir döneme girdi. Daha sonraki gelişmelerle bu döneme aydınlanma, bilimcilik, akılcılık, pozitivizm gibi adlar da verilmiş olsa, bunların hepsinin dayandığı temel, semavî olana, yani Allah'a ve O'nun gönderdiği Din'e baş kaldırıp, insanın güya kendi içindeki "tanrısal" gücü keşfetmesi ve kendisi olması iddiasıydı. Bu felsefenin örnek olarak öne sürdüğü kişi Promete idi ki, bilindiği gibi Promete, insanlara ateşi yasaklayan Yunan baştanrısı veya tanrılarından

kutsal ateşi çalıp insana getiren, bu sebeple de tanrılar tarafından sürekli cezaya çarptırılan tanrı-soylu bir kişi idi. İşte bu felsefe, önce maddî varlıktan aşkın bir ilâh, yani Allah anlayış ve inancını reddediyor, fakat bunu yaparken, var olan her şeyi ve bu arada insanı kendince tanrılaştırıyordu. Dolayısıyla, Rönesans sonrası felsefelerde ve son asırlarda, bilhassa da günümüzde ortaya çıkan kültlerde, mistik akımlarda monizm, panteizm, panenteizmin benimsenmesi ve insanda birtakım tanrısal güçlerin var olduğu iddiası, boşuna değildir.

Rönesans'la birlikte ortaya çıkan söz konusu anlayış ve felsefe, insanı varlığın merkezine oturttu. Ona göre insan, fizikî ve en nihayet pisişik boyutundan ibaretti. Kendi üstünde, onu sınırlayacak bir güç yoktu. Bu gücü, tarih içinde tersi yönde, "tabiat kuvvetleri"nden korkma, ataerkil otoriteye bağlılık, toplum menfaatlerini ön plana alma gibi birtakım ferdî zayıflık ve özlemler ortaya çıkarmış, yani Tanrı insanı değil, insan -haşa- tanrıyı yaratmıştı. Şimdi insan, kendisini, kendisindeki gücü keşfetmek ve kendi olmakla, meydana getirdiği bilim ve teknoloji ile eski zayıflığını ve bu zayıflığa yol açan tabiatı aşmak ve tabiata hakim olmakla artık bu Tanrı'yı bırakabilirdi.

Modern insan, bu anlayışla yola çıktı. Ama, kendisinin ve kâinatın yaratıcısının kendisi olmadığını apaçık gördüğünden yaratma işini madde, tesadüf veya tabiatın kendisi gibi şuuru, ilmi, iradesi, gücü bulunmayan birtakım vehmî güçlere havale etti; yaratma, yaratılanı idareden çok daha zor olduğu ve bütün varlığı tanıyan bir ilim, irade ve kudret gerektirdiği halde, yaratmayı tabiata, maddeye, tesadüflere havale ederken, hayatını tanzim ve idareyi ise, kendi tekeline alıyordu. Kısaca insan, asıl iki yüzlülüğü burada yapıyordu. Çünkü onun, daha doğrusu, modern dünyanın kurucu ve hükmedicilerinin asıl niyeti, diledikleri gibi yaşamak ve bu yaşamanın önündeki engelleri ortadan kaldırmaktı. O veya onlar, dünyaya ve diğer insanlara istedikleri gibi hükmetmek istiyorlardı. Bunun için de, İlâhî Otorite'yi ve Din'i istemiyorlardı. Fakat bunu, birtakım felsefelerin, kavramların ve güya bilimsel faraziyelerin arkasına saklanarak yaptılar. İnsanın bir hayvan veya hayvansoylu olduğunu güya bilimsel bir teori olarak sunan Darwinizm, Spencerizm'le özdeşleşen ve dinî inancı, Din'in

hayata etkisini reddeden, gücü ve güçlüleri öne çıkarıp, zayıfları yokluğa mahkûm eden, faşizmin doğuş ve yükselişinin zeminini hazırlayan, ırklar ve renkler arası mücadeleyi ön plana çıkaran sosyal Darwinizm ve bir de Freudizm, bilhassa bu hususta çok önemli fonksiyon gördü.

Her şeye ve her türlü iddiaya rağmen, bilim ve teknoloji modern insanın iddialarını ispata yetmedi ve bilhassa günümüzde onun bu yetersizliği bütün açıklığıyla ortaya çıktı. Asırlardır hücuma uğrayan Din, bütün bu hücumların altından yine bütün tazeliğiyle ortaya çıkma emareleri gösterdi. İnsanlar, yeniden gerçekten inanmak ve gerçek bir dine bağlanmak istiyorlardı; bizzat tabiatlarının, daha doğrusu fıtratlarının bunu gerektirdiğini keşfetmişlerdi. Bilimin ve teknolojinin kurduğu dünya, onları tatmin etmiyordu. İşte böyle bir ortamda, insanlık yeni arayışlarının içine girdi. Ve bu arayışlar, dünyaya hükmetmeye çalışan birtakım güç merkezleri ve onların bir ideoloji olarak ileri sürdüğü küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni yaklaşımları tarafından yönlendirilmeye çalışılmaktadır. Yukarıda kendilerine kısaca temas ettiğimiz mistik veya ezoterik akımların ve bunların şimdilik en aşırı ucunu temsil eden Satanizm'in yaygınlaşmasının temelinde yatan ana nokta budur ve ana sebepler, bunlardır.

Satanizm'e karşı durmak, her şeyden önce samimiyeti gerektirir. Hem pozitif manâda bilimci ve akılcı olmakla hem Satanizm'e karşı olmak, hem modern hayat sistemini benimsemekle hem Satanizm'e karşı çıkmak, hem eğitimde, dünya görüşünde, insan hayatında ve hayatı tanzimde darwinci, materyalist ve İlâhî Din'e karşı olmakla hem Satanizm'in ve birtakım sahte mistik akımların önünü almaya çalışmak, samimiyetsizlik, daha yumuşak bir ifade ile, bilgisizliktir. Bu akımlar karşısında çarenin nerede yattığı, her şeyden önce hastalığın, yukarıda arz ettiğimiz şekilde teşhisiyle mümkündür.

KIYAMET SAVAŞÇILARI

Los Angeles Times'ta 2 Temmuz 2006 günü Louis Sahagun, şöyle yazıyor:

Megakilise papazları en son Inglewood'da bir araya gelerek Büyük Görev'in icrası, yani yeryüzündeki herkesi İsa'nın mesajından haberdar

etmek için küresel haberleşme ve ulaşım vasıtalarını daha etkili kullanma stratejileri konusunu görüştüler. Onlar, 20 yıl içinde bu görevin yerine geleceğine ve dolayısıyla dünyanın sonu için İlâhî planın tamamlanacağına inanıyorlar.

İran'da nükleer tercih üzerinde ısrar eden Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, İsrail'in ortadan kalkmasını 12. İmam Mehdî'nin zuhurunun işareti sayıyor ve 2 yıl içinde O'nu Tahran'da istikbal edeceğini umuyor. Ahmedinejad'ın, Tahran belediye başkanı iken milyonlar harcayarak, bu şehri Mehdî için imar edip, O'nun zuhuruna hazır hale getirdiği söyleniyor.

Kudüs'te bazı Yahudi gruplar, kendi Mesihlerine yol açmak için İslâm'ın en kutsal mabetlerinden Mescid-i Aksa'nın yerine mabet inşa edebilmek için çalışıyorlar. Zenaatkârlar, din adamları için beyaz ketenden cüppeler, mücevher kakılı göğüs zırhları, gümüş borazanlar ve mabedin temeli için 6.5 ton ağırlığında köşetaşları hazır etmiş bulunuyor.

Missisipi'de vaizlik ve sığır besiciliği yapan Clyde Lott, *Sayılar* kitabında çok da açık olmayan bir emrin icrası için bütünüyle kızıl tüylü yüğrülmemiş inek sürüsü meydana getirmeye çalışıyor. Onun da maksadı, bir arınma ritüeli olarak ayıpsız, kızıl tüylü, yüğrülmemiş inek kurban etmek ve Mesih'in gelişine zemin hazırlamak. Şu ana kadar ineklerinden sadece bir tanesi rabbiler tarafından gerekli vasıflara sahip görüldü. Rabbiler, bu ineğin vücudunda siyah veya beyaz üç tane bile kıl bulamadılar.

Louis Sahagun'un yazdıkları, tablonun çok az bir kısmı. Tabloyu daha iyi görebilmek için, önce Kıyamet Savaşı olarak değerlendirilen Armageddon üzerinde durmak gerekiyor:

Kıyamet savaşı: Armageddon

Armageddon, Kıyamet'e yakın meydana geleceğine inanılan korkunç bir felâketin adı. Kelime, İbranice Megiddo Tepesi manâsına gelen Har Megido'dan geliyor. Megiddo, Arz-ı Mukaddes'te yer alan ve üzerinde eski zamanlarda büyük savaşların cereyan ettiği derin bir ovanın ismi. Bu savaşlardan biri, *2 Krallar*, 23'te anlatıldığına göre, Mısırlılarla İsrailîler arasında cereyan etmiş (M.Ö. 609). Savaşı İsrailîler kaybetmiş ve putpe-

restliği kaldırıp, Şeriat'a dayalı Yahudi devletini yenilemek için istikbal ve potansiyel va'deden henüz 30'larının sonundaki kral Yoşiya öldürülmüş. Davut Hanedanı idaresinin yükselişte olduğu bir dönemde gelen bu ölüm, Babil esareti öncesinde bu hanedanın çöküşünün habercisi olduğu gibi, bir gün gelip Megiddo'da meydana gelecek bir savaşta Davut krallığının dirileceği inancına kaynaklık etmiş.

Kitab-ı Mukaddes'te Armageddon, bazılarına göre Dördüncü İncil'in yazarı, bazılarına göre ise aynı isimde ve Hz. İsa'dan bir hattâ üç asır sonra yaşamış bir başkası olan Yuhanna'ya ait *Vahiy*, 16: 16'da geçer: "Üç kötü ruh, kralları İbranicede Armagedon denilen yerde topladılar." Kudüs'ü yıkan ve Yahudileri dünyanın değişik yerlerine dağıtan Roma orduları M.S. 67'de burada toplanmışsa da, iki milyon efradı bulunacağı ve doğudan geleceği ifade edilen bu orduların toplanması, istikbale ait bir kehanet olarak yorumlanmaktadır.

Yehova Şahitleri dinine göre Armageddon, şeytanın toplayacağı yeryüzü kralları ile Tanrı tarafından tayin edilmiş kral İsa arasında meydana gelecek bir savaştır. Yuhanna'nın *Vahy*i, Fırat ırmağının sularının çekileceği zamana tevafuk edecek böyle büyük bir savaştan Kadir-i Mutlak Tanrı Yehova'nın büyük gününün savaşı olarak bahseder (16: 14) ve Kuzu'nun (Mesih) kralları yeneceğini söyler; "çünkü Kuzu, rablerin Rabbi, kralların Kralı'dır ve O'nunla birlikte bulunanlar, çağrılmış, seçilmiş ve O'na sadık kalmış olanlardır."

Yehova Şahitleri, iki milyon efradı bulunan bir ordunun dar bir ovada bir araya gelemeyeceğinden de hareketle, Megiddo'nun Tanrı'ya karşı savaş için sembolik bir toplanma yeri olduğu düşüncesindedirler. *Hezekiel* kitabı 38'inci ve 39'uncu bölümlerde, uzak kuzeydeki Magog ülkesinden İsrail üzerine kasırga gibi gelecek, burada bulut gibi toplanacak kral Gog'un ordularından bahsedilir. Çıkacak savaşta herkes birbirine kılıç çekecek ve neticede Rab, o orduları salgın hastalıkla, kanla cezalandıracak, Gog'un, ordusunun ve ondan yana olan birçok ulusun üzerine sağanak yağmur, dolu, ateşli kükürt yağdıracak, Gog, orduları ve ondan yana olan uluslar İsrail dağlarına serilecek ve kurda kuşa yem olacaklardır. Onların silahlarını toplayan İsrail halkı ise, 7 yıl bu silahları yakarak ısınacaktır.

Yuhanna'nın *Vahy*i'ne göre (20: 1-2), Armageddon'u yeryüzünde Tanrı'nın Krallığı takip edecek ve Mesih'in Bin Yıllık Krallığı olarak bilinecek bu krallık döneminde şeytan bağlanacaktır. Bu bin yılın sonunda şeytan kısa bir süreliğine serbest bırakılacak, ulusları aldatmasına izin verilecek ve bu uluslardan deniz kenarındaki kum taneleri sayısınca toplanacak God-Magog (Ye'cuc-Me'cuc) orduları yeryüzünün enginliklerinden geçerek, kutsalların ordugâhını ve sevilen kenti kuşatacaklardır. Ama gökten ateş yağıp onları yakıp kül edecektir. İblis ise, temsilcisi büyük ejdere secde edip onun salâhiyetini kullanan canavarla sahte peygamberin de içinde bulunduğu ateş ve kükürt gölüne atılacaktır. Hepsi, orada gece gündüz, sonsuzlara dek işkence göreceklerdir (20. Bölüm).

Kıyamet öncesi olacaklar içinde Armageddon türü savaşların haberini ve tasvirini, İslâm'ın ikinci ana kaynağı hadis-i şeriflerde de okuruz. Bu rivayetlerden birinde, "Yakında milletler, yemek yiyenlerin (başkalarını) çanaklarına (sofralarına) davet ettikleri gibi size karşı (savaşmak için) birbirlerini davet edecekler." buyrulur. Bir sahabî, "Bu, o gün bizim azlığımızdan dolayı mı olacak?" diye sorar. Rasûlüllah (sallallahu aleyhi ve sellem), "Hayır, aksine siz o gün kalabalık fakat selin önündeki çerçöp gibi zayıf olacaksınız. Allah, düşmanlarınızın gönlünden sizden korkma hissini soyup alacak, sizin gönlünüze de vehn atacak." cevabında bulunurlar. Bir başka sahabî, "Vehn nedir ya Rasûlellah?" diye sorunca da, "Vehn, dünyayı (fazlaca) sevmek ve ölümü kötü görmektir." buyururlar.[120]

Bir diğer rivayet ise şöyledir: "Fırat nehri altın bir dağın üzerinden açılmadıkça kıyamet kopmayacaktır. İnsanlar onun için birbirleri ile savaşacaklar ve her yüz kişiden doksan dokuzu öldürülecektir. Onlardan her biri, 'Keşke kurtulan ben olsam!' diyecektir."[121]

Çeşitli hadis kitaplarında birbirine yakın ifadelerle yer alan bir hadis-i şerif ise, bu ifadeler telif edilerek bir araya getirildiğinde şöyle buyrulmaktadır:

İsa, Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya inecektir. Başını eğdiği zaman su

---

[120] *Sünen-i Ebû Davud Terceme ve Şerhi*, Şamil Yayınevi, 14: 421.

[121] Buharî, *Sahih*, "Fiten", 24; Müslim, *Sahih*, "Fiten", 29)

damlayacak, kaldırdığı zaman ondan inci gibi gümüş taneleri yuvarlanacaktır. Onun nefesinin kokusunu duyan her kâfir mutlaka ölecektir. Nefesi de gözünün gördüğü yere varacaktır… Mesih, Deccal'ı arayacak, nihayet Lut kapısında yetişip, onu öldürecektir… Sonra, Meryem oğlu İsa'ya bir kavim gelecek. İsa, onların yüzlerini silecek, onlarla Cennet'teki derecelerine göre konuşacaktır. Onlar bu halde iken Allah (celle celâlühû), Hz. İsa'ya "Ya İsa! Ben öyle kullar yarattım ki, onlarla savaşmaya kimsenin gücü yetmez. Sen, benim kullarımı Tur'a götür, koru!" diye vahyedecek, Ye'cuc ve Me'cuc'u gönderecektir. Bunlar, Allah'ın buyurduğu gibi her tepeden hızla ineceklerdir. (Uğradıkları her) suyu içip tüketecekler. İnsanlar, onlara karşı kalelerine çekilecekler. Bu sefer onlar da oklarını göğe atacaklar. Okları, üzeri kanlı olarak geri dönecek. Bunun üzerine, "Biz, yeryüzündeki insanları kahrettik ve göktekilere de galebe çaldık." diyecekler. Allah'ın nebîsi Hz. İsa ve arkadaşları mahsur kalacaklar. Öyle ki, onlardan birisine bir öküz başı, bu gün sizden birinize yüz dinardan daha değerli olacak. Daha sonra Hz. İsa ve arkadaşları Allah'a dua edecekler ve Allah (celle celâlühû) onların (Ye'cuc ve Me'cuc'un) boyunlarına neğaf (kurtlar) gönderecek. Böylece Ye'cuc ve Me'cuc bir kişinin ölmesi gibi hepsi birden ölmüş olacaklar. Hz. İsa ve arkadaşları (Tur'dan) inecekler ve onların leşleri, pis kokuları ve kanları ile dolmamış bir karış yer bulamayacaklar. Bunun üzerine İsa (aleyhisselâm) ve arkadaşları Allah'a dua edecekler. Allah da onların üzerine melez devenin boynu gibi uzun boyunlu kuşlar gönderecek. Bu kuşlar o leşleri alıp, Allah'ın dilediği yere atacaklar. Sonra Allah (celle celâlühû) onlar üzerine bir yağmur gönderecek ve insanları o yağmurdan ne bir kerpiç ev koruyabilecek, ne de bir çadır. O yağmur, her tarafı yıkayıp ayna gibi parlatacaktır. Sonra yere, "Ürününü bitir, bereketini geri getir!" denecektir. O gün herkes bir tek nardan yiyecek. Nar insanları doyuracak ve kabuğu altında gölgelenecekler. Allah, süte de bereket verecek; öyle ki, yeni doğuran deve kalabalık bir cemaate, yeni buzağılamış inek bir kabileye, yeni kuzulamış bir koyun da sülâleye yetecek kadar süt verecektir. Sonra Allah (celle celâlühû), onlara güzel bir rüzgâr gönderecek, o rüzgâr onları koltuk altlarından yakalayarak, Müslüman olan herkesin ruhunu alacaktır. Diğer insanlar, eşekle-

rin alenen çiftleştiği gibi açıkta çiftleşip duracaklar. İşte onların üzerine kıyamet kopacaktır.[122]

Kıyamet Savaşı'nı Zorlayanlar

Kıyamet Savaşı'na Kitab-ı Mukaddes'te ve hadis-i şeriflerde yorum gerektiren sembolik ifadelerle temas edilmiş ve Kur'ân-ı Kerim'de de (Kehf Sûresi/18: 97-98; Enbiyâ Sûresi/21: 96) işarette bulunulmuş olmakla birlikte, günümüzde özellikle Amerika ve İsrail'de pek çok akım ve grup, bu savaşı gelecek adına esas alarak onu zorlamakta ve deyiş yerindeyse, kendi kaderleri gibi insanlığın kaderini de ona bağlamış bulunmaktadırlar. Bu akımların ve grupların en önemlisi veya önemlileri, siyasî sahada Hıristiyan Sağı, dinî literatürde Fundamentalism/Fundamentalistler (Köktendincilik/Köktendinciler), bir başka açıdan Evangelicalism/Evangelicalistler (Israrlı İncil Misyonerleri), dinî-siyasî sahada Hıristiyan Siyonistler olarak bilinen, ayrıca gerek kendi içlerindeki kısmen farklı gruplar, gerekse yine onlar için kullanılan adlarla Millenarianistler (Bozulma Sonrası Islahçılar), Millennialistler (Bin Yılcılar) ve en önemlisi Dispensationalistler (Periyodik Dinî Hakimiyetçiler) olarak adlandırılanlardır. Dünya üzerinde Millenarianist olarak nitelenebilecek pek çok grup vardır ki, bazıları şunlardır: Brahma Kumaris World Spiritual University (Brahma Kumaris Dünya Maneviyat Üniversitesi), Rasta, Fifth Monarchy Men (Beşinci Monarşi Adamları), Plymouth Brethren (Playmouth Kardeşler), Branch Davidians (Branş Davudîler), Shakers (Sarsıcılar), Yellow Turbans (Sarı Türbanlar), Taiping Rebellion (Taiping Kıyamı), Aum Supreme Truth (Aum Büyük Gerçeği), The Native American Ghost Dance (Yerli Amerikan Hayalet Dansı), The Heaven's Gate cult (Göğün Kapısı kültü), Joachimites (Joaşimits), Nostradamus, The Lord's Resistance Army (Rabbin Direniş Ordusu), Hüccetiye, Transhumanism (İnsaniyet Ötesi) ve Singularitarianism (Birlemecilik).[123]

Fazla tanınmayan ve tesirleri yaygın olmayan grupları bir tarafa bırakacak olursak, bugün insanlığı Kıyamet Savaşı'na zorlayan, varlığı-

---

[122] İbn Mace, *Sünen*, "Fiten", 32*; Sünen-i Ebû Davud Terceme ve Şerhi*, Şamil Yayınevi: 14/466.
[123] http://en.wikipedia.org/wiki/Millenarianism

nı bunda gören ve geleceğini buna bağlayan grup, yukarıda zikredildiği üzere, siyasî sahada Hıristiyan Sağ'ın, dinî literatürde Hıristiyan köktendincilerin, bir başka açıdan Evangelicalism/Evangelicalistlerin, dinî-siyasî sahada Hıristiyan Siyonistlerin büyük çoğunluğunu kendinde barındıran ve Türkçe'ye Periyodik Dinî Hakimiyetçiler olarak çevirebileceğimiz Dispensationalistlerdir.

Israrlı İncil Misyonerleri (Evangelicalistler) ve Hıristiyan Köktendinciler

Dünyayı Kıyamet Savaşı'na zorlayan hareketlerin menşeini İncil tebliğciliği ve Hıristiyanlaştırma hareketi olarak tarif edilebilecek Evangelism'in daha köktenci, daha politik şekli olan Evangelicalism'e (Israrlı İncil Misyonerliği), onun menşeini de 16'ncı asırdaki Protestan reform hareketine kadar götürebiliriz. Luter kiliseleri, John Calvin ve Huldrych Zwingli gibi reformcuların kiliselerinden farklı olarak Evangelical kiliseler olarak anılıyordu. 17'nci asırda ve sonrasında İngiltere Kilisesi'ndeki püriten grup Evangelical grup olarak adlandırılırken, 18'inci asırda söz konusu Kilise'deki John Wesleyci diriliş, günümüzdeki Evangalical grubun asıl kaynağını oluşturdu.

18'inci asırda Birinci Büyük Uyanış Amerikan dinî hayatını derinden etkiliyor ve bir yandan da John Wesley ve Metodist hareket, İngiliz Hıristiyanlığını yeniliyordu. Bu yeni dinî uyanış veya heyecan, Aydınlanma hareketine ve deizme bir tepki olarak doğmuştu. Hareket, başlangıçta ferdî hidayet, şahsî dindarlık, İncil çalışmaları, kamu ahlâkı, İncil'in öğretilerini yayma ve bu konuda işbirliği üzerinde duruyordu.

Amerika'da 1973 yılında Yüksek Mahkeme'nin verdiği eyaletlerin kürtajı yasaklayan kanun yapamayacağı kararı, Evangelical hareket için bir dönüm noktası oldu. Hareket, o tarihten sonra daha çok siyasîleşti. Bugün Hıristiyan Sağı'ın dini veya meşrebi olup, özellikle Cumhuriyetçi Parti üzerinde tesirli olan ve medya tarafından "yeni doğmuş Hıristiyan" olarak nitelenen Amerikan başkanı George W. Bush'u da etkisi altında tutan hareketin başlıca inanç esasları şunlardır:

- Kitab-ı Mukaddes'in lafzî doğruluğuna inanmak;

• Hıristiyanlaştırmaya veya *kurtuluş*a, bir başka ifadesiyle *yeniden doğma*ya özel önem vermek;

• Kitab-ı Mukaddes'e dayalı Protestan Kanunu'nu Tanrı'nın insanlığa vahyi ve dinî otoritenin yegâne kaynağı olarak kabul etmek ve Kitab-ı Mukaddes'in kehanetlerini, aşağıda üzerinde durulacak olan Periyodik Dinî Hakimiyet Hareketi'nin (Dispensationalism) anladığı istikamette yorumlamak;

• Misyonerliği teşvik etmek ve bütün Hıristiyanların başkalarını hıristiyanlaştırmakla görevli olduğunu unutmaması,

• Kurtuluş ve günahların affı için amele değil de İsa'ya inanmaya önem vermek ve O'nun haç üzerindeki kurtarıcı aksiyonunun yegâne yol olduğu hususunu özellikle vurgulamak.[124]5

Evangelicalism'den ayrı bir akım olmakla birlikte, benzer inançları taşıyan Amerika'daki Hıristiyan köktendinciliğin tarihi 20'nci asrın başlarına gitmektedir. 1907 yılında dinî inancın temellerini (fundamentals) bir defa daha tesbit etmek ve açıklamak için toplanan Niyagara Şelaleleri Kitab-ı Mukaddes Konferansı, şu beş inanç esasını vazgeçilmez temeller olarak tesbit ve ilan etmiştir: (1) Kitab-ı Mukaddes'in baştan sona mutlak ve yorumlanamaz lafzî doğruluğu; (2) Hz. Meryem'in bakireliği veya Hz. İsa'nın babasız doğmuş olması ve ilâhlığı; (3) Hz. İsa'nın her insanın birlikte doğduğu aslî günahtan temizlenmesi adına çarmıhta ızdırap çekip can verdiği; (4) Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra bedeniyle dirilip göğe çıktığı; (5) Hz. İsa'nın Mesih olarak tekrar yeryüzüne ineceği.[125]

Amerika'da İç Savaş'ın ardından Kilise'nin değişen dünya ile nasıl bir münasebet içinde olması gerektiği üzerinde başlıca üç görüş ortaya çıktı. Modernistler, tevarüs edilegelen inancı yeni entelektüel iklime uyarlama yanlısıydılar. Hıristiyan liberaller, Tanrı'nın biri Kitap, biri tabiat olmak üzere iki vahyinin bulunduğunu, bunların birbiriyle uyum içinde olduğunu, Kitab-ı Mukaddes'in Kilise'yi değil de Kilise'nin Kitab-ı Mukaddes'i ürettiğini, dolayısıyla da Kitab-ı Mukaddes bir insan ürünü olduğu için

124 http://en.wikipedia.org/wiki/Evangelicalism

125 http://religiousmovements.lib.virginia.edu/nrms/fund.html; http://www.sullivan-county.com/news/

onun yeni şartlara göre yorumlanıp anlaşılması gerektiğini iddia ediyorlardı. Fundamentalistler ise, bilimi reddediyor, Kitab-ı Mukaddes'teki dünya görüşünü benimsiyor ve eski yolların aynen korunmasını savunuyorlardı. Sosyal reform konusunda pek çok modernist ve Hıristiyan liberal İncil'i sosyalleştirme, yani onu sosyal şartlara göre yorumlama, sosyal sahada ıslahat vasıtası olarak kullanma taraflısı iken, fundamentalistler, Periyodik Dinî Hakimiyetçiliğin tesiri altında İncil'i sosyalleştirmenin zaman kaybından ibaret bulunduğu, dünyanın sonunun geldiği ve dolayısıyla Kilise'nin bütün enerjisini ferdî Hıristiyanlaştırma, dolayısıyla fertleri kurtarma üzerinde yoğunlaştırması gerektiği iddiasındaydılar. Fundamentalistler, demokrasiyi de dünyadaki mevcut bütün kötülüklerin sebebi olarak görürler.[126]

Hıristiyan Siyonistler, Periyodik Dinî Hakimiyetçiler

Günümüzde büyük oranda Evangelicalistler olsun, fundamentalistler olsun, özellikle Amerika'da dine özel önem veren grupların çoğu, Hıristiyan Siyonizmi ve tarihin sonu konusunda Dispensationalism (Periyodik Dinî Hakimiyetçilik) akımına dahildir. Bunların sayısının 70 milyonu bulduğu ve Amerika'daki seçmen nüfusun en az % 15'ini teşkil ettiği ifade edilmektedir.

Başlangıçta anti-semit (Yahudi karşıtı) olan Hıristiyan köktendinciliğinin nasıl Hıristiyan Siyonizmi haline geldiğinin iki izahından veya bu tarihî hadisenin iki sebebinden biri, Periyodik Dinî Hakimiyetçilik görüş, hattâ inanç ve akımında yatmaktadır. 20'nci asırdaki Anglo-Amerikan ittifakını tartışan *Conspiracy: A Biblical View* ("Komplo: Kitab-ı Mukaddes'e Dayalı Bir Görüş") kitabının yazarı Gary North, bu konuda çok ilginç bir tahlilde bulunur.

Periyodik Dinî Hakimiyetçilik akımı, bir millennialist (bin yılcılık) akımıdır. Temelde Yahudi düşüncesinde de yer alan bin yılcılık, Hıristiyanlık'la birlikte yeni bir yorum ve önem kazanmıştır. Hıristiyan düşüncesinde bin yılcılık, Âhiret'ten önce Mesih'in yeryüzüne inip bütün insanlığın kralı olacağı ve O'nunla başlayarak insanlığın 1000 yıl süreyle bir altın çağ veya yeryüzü cenneti yaşayacağı inancıdır. St. Augustine'den itibaren

---

126 *http://www.lewrockwell.com/orig/north7.html*

bahis mevzuu Mesihî krallığın manevî sahada söz konusu olacağı düşüncesi hakimdi. Fakat son asırlarda, özellikle Avrupa'dan Amerika'ya göçlerden itibaren bu hakimiyetin sosyal-siyasî sahayı da kapsamına alacağı düşüncesi yerleşmeye başladı.

Bahis mevzuu altın çağın gerçekleşmesinin İsrail ile ve Yahudilerle çok yakından münasebeti vardır. Tezlerini İncil'e dahil kitaplardan *1. Selânikliler,* 16-17'ye dayandıran Hıristiyan Siyonist, Periyodik Dinî Hakimiyetçi fundamentalistlere göre Hz. İsa bulutlar içinde gizlice yere inecek, sadece ölü Hıristiyanları diriltecek ve bunun hemen ardından her gerçek Hıristiyan ölümü tatmadan göğe çekilecek, oradan da Cennet'e alınacaktır. Adına *Büyük Sevinç* (Rapture) denilen ve "Herkes Cennet'e gitmek ister ama kimse ölmek istemez." sloganıyla anlatılan bu hadise, *Luka*, 21: 20-24 ve *Zekeriya*, 13: 8 ve 9'a dayandırılarak, bütün Yahudilerin İsrail'de toplanması, üçte ikisinin düşmanları tarafından öldürülmesi ve kalan üçte birin Hıristiyanlığa girmesinden önce gerçekleşecektir. Periyodik Dinî Hakimiyetçiler, gerçekleşeceğini iddia ettikleri bu kehanetin gerçekleşmesi için Hitler'in Yahudilere yaptıklarına ses çıkarmadılar.[127] San Antonio'da 19.000 üyeli Cornerstone Church (Köşetaşı Kilisesi)'nden John Hagee, 12.000 Rus Yahudisinin İsrail'e göçmesine yardım etti ve İsrail'deki hastane ve bakımevlerine milyonlarca dolar yardımda bulundu.[128]Periyodik Dinî Hakimiyetçiler, ölümü tatmadan bedenleriyle birlikte göğe Yahudiler için 42 ay süreceğini iddia ettikleri söz konusu musibetten önce çekileceklerine inandıklarından ve eğer İsrail'le birlikte Yahudilerin üçte ikisi kendileri göğe çekilmeden önce ortadan kaldırılacak olurlarsa bütün inanç ve ümitleri boşa gitmiş olacağından, her ne pahasına olursa olsun İsrail'in ve Yahudiler'in korunması gerektiği düşüncesindedirler ve bunun için çalışmaktadırlar.[129] Bu kehanetin aksine her davranış, Periyodik Dinî Hakimiyetçi Hıristiyan fundamentalistler tarafından şiddetle takbih edilmektedir. O kadar ki, Armageddon'la ilgili *The End of the Age* ("Çağın Sonu") adlı romanında Pat Robertson, "İsaac Rabin öldürüldü, çünkü

---

[127] *Dwight Wilson, Armageddon Now, 1977; nakl:http://www.lewrockwell.com/orig/north7.html*

[128] Louis Sahagun, Los Angeles Times, 02, 07, 2006.

[129] Gary North, The Unannounced Reason Behind American Fundamentalism's Support for the State of Israel, http://www.lewrockwell.com/orig/north7.html

barış için çalışmakla Orta Doğu'da Tanrı'nın iradesine aykırı davranmıştı. Tanrı'nın kutsal ülkesini kim incitir ve bu ülkede olacakla ilgili kehanetin gerçekleşmesine mani olmaya çalışırsa tehlikededir." demektedir.[130] Fundamentalistler, "tabiî" çevrenin korunmasına da karşı çıkmaktadırlar. Çünkü, onların en önde gelenlerinden Tim LaHay'in de ifade ettiği üzere, çok yakın bir gelecekte çevre zaten tümden tahrip edilecektir ve Mesih'in gelişi ve Büyük Sevinç, tahrip edilmiş bir çevreyi gerektirmektedir.[131]

Hıristiyan Siyonistler, Siyonistlerden daha çok İsrailci ve tabir yerindeyse, Yahudicidir. *Tanrı'yı Kıyamet'e Zorlamak* adıyla Türkçe'ye çevrilen *Forcing God's Hand: Why Millions Pray for a Quick Rapture and Destruction of Planet Earth* isimli kitabın yazarı ve Hıristiyan Siyonizmi'nin bizzat Amerika'nın varlığını tehdit ettiğini belirten müteveffa Grace Halsell şöyle der: "Hıristiyan Siyonistlere göre, İsrail'in her isteğine yeşil ışık yakılmalı ve bu, Amerikan halkından gizli tutulmalıdır. İsrail istediği sürece yalan da, soygun da, gasp ve cinayet de haklı hale gelir. Çünkü İsrail'in isteği, Tanrı'nın isteğidir."[132] Hıristiyan fundamentalistlerin liderlerinden Jerry Falwell de şöyle yazar: "Kuvvetle inanıyorum ki, Tanrı Amerika'yı kutsamıştır; çünkü Amerika Yahudileri kutsamaktadır. Bu millet tarlalarının ekinle beyaz, bilimsel araştırmalarının ilgi çeken ve özgürlüğünün sağlama alınmış olarak devam etmesini istiyorsa, İsrail'i desteklemeğe devam etmelidir."[133]

İsrail'e olan bu desteğin bir boyutunu Periyodik Dinî Hakimiyetçi Hıristiyan fundamentalistlerin ölümü tatmadan bedenleriyle birlikte göğe çekilme ümniyesi oluştursa da, onun bir diğer boyutu daha vardır ki, o şudur:

Colomb'un Amerika'ya ulaşmasından sonra Avrupa'dan bu kıtaya gelenlerin pek çoğu, Yahudi sempatizanıydı. Bunun bir sebebi, o çağlarda Avrupa'da Yahudilere karşı girişilen katliamların hasıl ettiği sempati ise, diğer sebebi, Yahudilik'le yakın bağları olduğuna inanılan Masonluğun Avrupa'da, özellikle İngiltere'de bilhassa aydınlar ve sermayedarlar ara-

---

[130] www.publiceye.org/ifas/fw/9512/armageddon.html

[131] *http://www.defconamerica.org/meet-the-religious-right/tim-lahaye-end-times-theology.html*

[132] (http://www.washington-report.org/backissues/1288/8812031.htm

[133] *Journal of Ecumenical Studies*, Bahar 1988, s. 182-183.

sında yayılmaya başlamasıydı. Amerika'yı kuran George Washington dahil Amerikan Babalarının ve pek çok ABD başkanının mason olduğu nasıl bilinen bir gerçekse,[134]Amerika'ya ayak basan Avrupalıların Yeni İsrail kurma peşinde oldukları da bir gerçektir: Michael Gillespie, şöyle yazar: "Roy H. May, Amerikan demokrasi deneyinin kaynağını Kitab-ı Mukaddes'ten alan toprak gaspı ve katliam üzerine oturduğunu belirtir. '1620'da Massachusetts'e ayak basan Püritenler, Yeni İsrail'i kurduklarına inanıyorlardı. Gerçekte tüm sömürgeleştirme macerasının Tanrı tarafından yönlendirildiği inancı hakimdi… İngiliz sömürgeleştirme düşüncesini şekillendiren Va'dedilmiş Ülke hayaliydi. Hacca gelir gibi Amerika'ya gelenler, kendilerini eski İbranîlerle özdeşleştiriyor ve Yeni Dünya'yı Yeni Kenan olarak görüyorlardı. Tanrı'nın Va'dedilmiş Ülke yolundaki seçilmiş halkıydı onlar… Tanrı'nın Yeni İsrail'i kurmaya çağrılan Seçilmiş Halkı olma imajı, Amerika'nın kendine bakışında bütünleyici tema olmuştur.' Alden T. Vaughan, *New England Frontier: Puritans and Indians* 1620-1675 ("Yeni İngiltere Sınırı: Püritenler ve Kızıl Derililer 1620-1675") isimli eserinde, Püritenlerin yerlileri katliamdan geçirmekle kalmayıp, vücut organlarını vahşice doğradıklarını da kaydeder.[135]

Yahudiler, siyonist Hıristiyan fundamentalistlerin inançlarını elbette reddettikleri, hattâ bunu mizah konusu yaptıkları ama ondan olabildiğince istifade ettikleri gibi, nasıl Amerika'nın kurulmasının arkasında çok derin Yahudi tesiri varsa, Hıristiyan fundamentalizmi ve yukarıda kendilerinden söz edilen Kıyamet Savaşçısı diğer akımlar da, kökleri, kurucuları ve liderleri noktasında aynı açıdan incelenmeye değer bir konu olma özelliğine sahiptir.

Yahudi Köktendinciliği

Thomas Williamson, Siyonist ve Periyodik Dinî Hakimiyetçi Hıristiyan köktendinciliğin ırkçılığına parmak basar ve bu hareketin mensupla-

---

[134] Pastor V.S. Herrell, Deist Masons Are Jewish, http://www.sullivan-county.com/id3/dmj.htm

[135] Michael Gillespie, Bill Moyers, Modernity, and Islam, http://www.mediamonitors.net/gillespie6.html

rının, etnik Yahudilerin önce Filistin'i, sonra bütün Orta Doğu'yu, ardından da bütün dünyayı ele geçirmelerinin kaderleri olduğuna inandıklarını belirtir.[136] Nasıl bu hareket aynı zamanda ırkçı bir hareketse, Yahudi köktendinciliği de öncelikle ırkçı bir harekettir. İsrail'in yarım asra yakındır Filistin'de uyguladığı politikalar, sınır tanımaz zulüm ve katliamlar, *Jewish Fundamentalism in Israil*'in kendileri de birer yahudi olan yazarları Israel Shahak ve Norton Mezvinsky'e göre, dinle kaynaştırılmış ve dünyayı Yahudi olan ve olmayan şeklinde ikiye bölen en ayrımcı bir ırkçılıktan kaynaklanmaktadır. Shahak ve Mezvinsky, bütün milletlerin karşı çıkması gerektiğini ifade ettikleri bu ırkçılığın Talmud'a dayandırıldığını belirtmekte ve şöyle yazmaktadırlar: "Talmud der ki: Birbirine zıt iki ruh vardır: Yahudi olmayan ruh şeytanî âleme aittir; yahudi ruh ise, kudsiyet âleminden gelir." Yahudi köktendinciliğinde Mesihî akımın babası olan Rabbi Kook, şöyle der: "Bir Yahudi'nin ruhu ile Yahudi olmayanların ruhları arasındaki fark, insan ruhu ile hayvan ruhu arasındaki farktan daha derindir."

Shahak ve Mezvinsky, değerlendirmelerine şöyle devam etmektedirler: "Gush Emunim rabbileri, Arapları öldüren Yahudilerin cezalandırılmamaları gerektiğini tekrar tekrar belirtmektedirler. Maymonides Kodu'na ve Halaka'ya istinaden rabbi Ariel de, "Yahudi olmayanı öldüren bir Yahudi yargılanamaz ve dince yasaklanan cana kıyma suçunu işlemiş sayılmaz." hükmünü verir.

Bugünkü İsrail'de bile halkın yarısının bu anlayış ve ondan kaynaklanan politikalara karşı olduğunu belirten söz konusu iki yazar, Arapların topraklarını işgale Siyonistlerin kutsanması gereken bir istirdat olarak baktıklarına, çünkü onlara göre bu toprakların şeytanın dünyasından ulûhiyetin dünyasına geçtiğine dikkat çekmektedirler. Siyonistler, hedeflerine ulaşmak için gereken her yerde ve her şekilde güç kullanmayı izinden öte bir gereklilik olarak görmektedirler.[137]

Kısaca, Hıristiyan köktendinciliği de, Yahudi köktendinciliği de aynı maksada hizmet etmektedir.

---

136 Thomas Williamson, Dispensationalism and Racism, http://www.mediamonitors.net/williamson3.html.

137 http://www.cactus48.com/fundamentalism.html

Sinarşistler

19'uncu asır Batı tarihi, bütün boyutlarıyla çok ciddi ele alınması gereken bir dönemdir. Bu asırda bir yandan insan hayatının maddîleşmesi ve materyalist akımlar zirveye çıkarken, diğer yandan hem buna bir reaksiyon olarak, hem de Batı'nın, Din'in sahih batınî boyutunun saptırılmasını temsil eden "mistisizm"e pek verimli bir zemin oluşturmasının neticesinde okültist ve ezoterik akımlar alttan alta büyük gelişme göstermiştir. Söz gelimi, ezoretik gelenekler üzerinde çalışan Will Parfitt, *The Elements of the Kabalah* adlı eserinde, Batı mistik geleneğinin kalbinde Kabala'nın yattığı gibi, Freud psikolojisi dahil bütün modern Batı psikolojisinin de öncelikle Kabala üzerine oturduğunu belirtir. Denebilir ki, modern insana hükmeden "mistik materyalizm" veya "materyalist mistisizm" olmuş, aynı sebeple yerin altı yerin üstüne hakim hale gelmiş, şeffaflık perdesi arkasına gizlilik saklanmıştır. Günümüzde komplolardan sıkça bahsedilmesi ve sık sık "komplo teorileri"ne atıfta bulunulmasının mühim bir sebebi budur.

19'uncu asırda ortaya çıkan en önemli gizli akımlardan biri sinarşidir (Synarchy). Anarşinin tersi olan sinarşiyi Webster's Dictionary, "ortak egemenlik" olarak tarif eder. 18'inci asırda kavram olarak adından söz edilmeye başlayan sinarşi, ezoterik bir akım halinde Joseph Alexander Saint-Yves d'Alveydre (1824-1909) tarafından sistemleştirilir. Saint-Yves'in "esin" kaynağı, kökleri tarihî Siyon tarikat veya tekkesine (Priory of Sion) giden, Davut (Siyon) yıldızını amblem olarak seçen Martinist tarikatıyla da bağlantılı Tapınak Şövalyeleri'dir. Saint-Yves, onları tarihin en üst sinarşistleri olarak değerlendirir.

Sinarşi, totaliter bir yönetim öngörür. Saint-Yves, dünyayı gerçekte yer altında Agartha adını verdiği ve kendileriyle telepati yoluyla temas kurmanın mümkün olduğunu iddia ettiği aydınlanmış ruhlar topluluğunun yönettiğini ve bunların bir de kralı olduğunu söyler. Yer üstünü ise agarthanın yönlendiriciliği ve totaliter bir sistem altında perde gerisinden gizli "aydınlanmış, beyaz sâlikler" topluluğu yönetmelidir. Görünürdeki hükümet ve yönetim şekli önemli değildir. Nasıl orta çağlar Avrupasını perde gerisinden siyasî, malî-ekonomik ve dinî hayatı kontrol altında tutmayı başaran Tapınak Şövalyeleri idare etmişse, dünyayı da, adı geçen

kurumlar başta olmak üzere ülke yönetiminin ana müesseselerini kontrol altında tutarak söz konusu elit kadro idare etmelidir.[138]

Konunun uzmanları, sinarşinin Hitler'e varıncaya kadar son dönem Avrupa siyasî tarihinde derin etki yaptığını, bugün de onun, dünyayı savaşa sürükleyen ve merkezinde bazı "Hıristiyan Siyonistler"in bulunduğu bir takım uluslar arası sermaye kartellerince temsil edildiğini belirtiyorlar.

Netice

Hıristiyanlık, bilimsel gelişmeler karşısında sürekli geriledi ve sonuçta iman ile akla ve ilme ayrı saha tahsis eden Dekart düalizmini can simidi gibi gördü. Bunun neticesinde Hıristiyan dünyada bilme ile inanma, akıl ile kalb birbirinden koptu; din ve inanma ilim, akıl ve mantıkla alâkası olması gerekmeyen bir dogmatik bağlanmaya indirgendi. Böyle bir Hıristiyanlık, bilim ve teknoloji desteğindeki modern hayata da karşı koyamadı; bu hayatın getirdiği kaos ve ölüm korkusu, insanları dinî gibi görülen çok çeşitli akımlara ve anlayışlara sürükledi. Dini ırk ideolojisine dönüştüren özellikle Siyonizm temelli Yahudilik ve onunla bağlantılı bir takım beynelmilel gizli-açık kuruluşlar, bu sürece önemli katkılarda bulundu. Bugün Yahudi fundamentalizmi veya Siyonizm'le birlikte, özellikle Amerika merkezli, Periyodik Dinî Hakimiyetçi ve fundamentalist Hıristiyan Siyonizm'i, Mesihiyet boyutlu bir anlayışla dünyayı büyük bir ateşin içine atmaya çalışmaktadır.

İslâm inanç, düşünce, tarih ve dünyasında da âhir zamanla ilgili Mehdiyet ve Mesihiyet kavramları yer almış olmakla birlikte, bunlar hiçbir zaman, bu çalışmada tahliline çalıştığımız özellikle son iki asra ait Hıristiyanî ve Musevî anlayıştaki gibi olmamıştır. İran'da 1950'lerde ortaya çıkan Huccetiye grubu, Mehdî'nin zuhuru için âlemin fesada uğraması gerektiğine, dolayısıyla âlemi düzeltmeye çalışmanın yanlış olduğuna inansa da, bu grubun bu görüş istikametinde kayda değer bir faaliyetine şahit olunmamış, bunun da ötesinde "İran İslâm Devrimi" ve devrim yönetimleri, bu grubu takip altında tutmuştur. Mevcut Cumhurbaşkanı Mahmut

[138] http://en.wikipedia.org/wiki/Synarchism; http://en.wikipedia.org/wiki/Agartha; Encyclopedia Britanica 1911: http://www.crystalinks.com/archeometre.html

Ahmedinejad için, onun "söylem"lerinden hareketle Hüccetiye doktrinini hayata geçirmeye çalıştığı iddiaları varsa da, bu çalışmanın başında Los Angeles Times'ta yazan Louis Sahagun'dan yaptığımız iktibas, tersi bir durumun söz konusu olduğunu, Ahmedinejad'ın Tahran belediye başkanı iken bu şehri Mehdî için imar ettiğini ortaya koymaktadır. Şu kadar ki, Ahmedinejad'ın İsrail'in ortadan kalkmasını Mehdî'nin zuhuruna alâmet saydığı anlaşılmaktadır ki, İsrail'in ortadan kaldırılması Ahmedinejad'ın şahsına ait bir politika olmaktan çok, İran devriminin baştan beri İsrail'i kabullenmediği bilinen bir gerçektir.

GENEL BİBLİYOGRAFYA

Allah Kelâmı Kur'ân-ı Kerim.

Buharî, *Sahih*.

Muslim, *Sahih*.

Tirmizî, *Sünen*.

Ebû Davud, *Sünen*.

Nesâî, *Sünen*.

İbn Mace, *Sünen*.

Ahmed ibn Hanbel, *Müsned*.

Darimî, *Sünen*.

Hakim, *Müstedrek*.

A. Adnan Adıvar, *İlim ve Din*, İst., 1983.

A. Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslâm Mezhepleri ve Şiîlik*, Der Yayınları, İst., 1979.

Abdü'l-Hüseyin Ahmed el-Eminî en-Necefî, *el-Ğadîr fi'l-Kitab ve's-Sünne ve'l-Edeb*, Beyrut.

Abdülhamid Sıddıkî, *Tarihin Yorumu*, İst., 1978, s., 51.

Abdülkadir el-Bağdadî, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, Çev., E. Ruhi Fığlalı, TDV.

Abdürrahman Çetin, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi,* Dergâh yay. İst., 1982.

Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma,, İst., 2000.

Ali ibn Ebî Talib, *Nehcü'l-Belâğa*, (İng. terc. Müftü C. Hüseyin), Kum.

Bediüzzaman Said Nursi, *İşârâtü'l-İ'caz*, Tenvir Yayınları, İstanbul.

------, *Lem'alar*, Işık Yayınları, İst., 2004.

------, *Mektubat*, Işık Yayınları, İstanbul.

------, *Muhakemat*, Tenvir Yayınları, İst., 9-43.

------, *Sözler*, Işık Yayınevi.

Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldan*, Çev., K. Z. Ugan, Mf. V. (Maarif/M. Eğitim Bakanlığı) Yayınları, İst., 1955.

Claes G, Ryn, Defining Historicism, *Humanitas*, c., X1, No. 2, 1998, Washington.

D. G. Myers, The New Historicism in Literary Study, *Academic Questions* 2 (Winter 1988-89), 27-36.

David Hume, *Din Üstüne*, ç. Mete Tunçay, İst., 1983.

Doç. Dr. Suat Yıldırım, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 1983.

------, *Peygamberimiz'in Kur'ân'ı Tefsiri*, Kayıhan yay., İst., 1983.

Dwight Wilson, Armageddon Now, 1977; nakl:http://www.lewrockwell.com/orig/north7.html

Ebû Cafer Muhammed ibn Ali ibn Bâbaveyh el-Kummî, Şiî-İmamiyye'nin İnanç Esasları, Çev., E. R. Fığlalı, Ank., 1978.

Ebu'l-A'lâ el-Mevdûdi, *Kur'ân'a Göre Dört Terim*, İst., 1979.

Ebu'l-Bekâ, *Külliyat*.

Ebu'l-Fazl Ezzati, *An Introduction to the History of the Spread of Islam*, Londra, 1976.

Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Kitabevi, İstanbul.

Encylopedia Wikipedia, Historicism, Millenarianism, Millennialism, Evangelism, Evangelicalism, Fundamentalism, Dispensationalism, Christian Right, Synarchism, Agartha maddeleri.

F. Apaydın, P. Alister, Blissful Years of the Jews in the Ottoman State, *The Fountain*, Temmuz-Eylül, 1994, S: 8.

Fazlurrahman, *İslâm*, çev. M. Dağ, M. Aydın, Selçuk yay., İst., 1981.

Fethullah Gülen, *Sonsuz Nur,* 1-3, Nil Yayınevi, İzmir, 1994.

------, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, Nil Yayınları, İzmir.

------, *Ruhumuzun Heykelini Dikerken*, 1998.

Firuzâbâdi, *el-Okyânûsü'l-Basit fi Tercemet-i Kâmûsı'l-Muhît*, ç. A. el-Ayntabi, İst., 1305.

Gary North, The Unannounced Reason Behind American Fundamentalism's Support for the State of Israel, http://www.lewrockwell.com/orig/north7.html

Hayrettin Karaman, *Fıkıh Usûlü*, İrfan Yayınevi, İstanbul, 1975.

Hermeneutics, Classical Methodological, Philosophical, Critical and Phenomenological, http://www.ai.mit.edu/people/jcma/papers.

Journal of Ecumenical Studies, Bahar 1988, s. 182-183.

K. Aydın, Western Presentation of the Otoman Turks, *The Fountain*, Ocak-Mart 1993.

Karen Armstrong, Muhammad: *A Biography of the Prophet*, 1992.

Karl Raimund Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, c: 1-2, çev., M. Tunçay, H. Rızatepe, Ank. 1968.

------, *Tarihselciliğin Sefaleti*, çev. Sabri Orman, İnsan Yay., İst., 1985.

Kelley L. Ross, Foundationalism and Hermeneutics, http://www.friesian.com.

Lauren Langman, Douglas Morris, Islamic Terrorism: From Retrenchment to Ressentiment and Beyond, http://www.angelfire.com/or3/tss2/islterror.html

Louis Sahagun, Los Angeles Times, 02, 07, 2006.

M. Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, Şamil Yayınevi, İst., 1981.

M. H. Kâşifü'l-Gıtâ, *Aslü'ş-Şia ve Usulühâ*, çev. A. Baki Gölpınarlı, İst., 1979.

M. M. Jafri, *The Origins and Early Development of Shi'a Islam*, Kum.

M. Rıza el-Muzaffer, *The Faith of Shia Islam*.

Michael Gillespie, Bill Moyers, Modernity, and Islam, http://www.mediamonitors.net/gillespie6.html

Muhammed b. Yakup el-Küleynî, *el-Usûl el-Kâfi*, Karaçi 1965.

Muhammed Ebû Zehre, *el-İmamü's-Sadık*, Beyrut.

Muhammed T. el-Hakîm, *Es-Sünnetü fi'ş-Şerîat'il-İslâmiyye*, s., 7-8.

Mücteba Uğur, *Hicrî Birinci Asırda İslâm Toplumu*, Çağrı Yay., İst., 1980, s., 54.

Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri*, 1969.

Ö. Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, İst., 1980.

Pastor V.S. Herrell, Deist Masons Are Jewish, http://www.sullivan-county.com/id3/dmj.htm

Prof. Dr. Muhammed Y. Musa, *Fıkh-ı İslâm Tarihi*, çev., A. Meylani, Arslan Yay., İst., 1973.

Ragıp el-İsfahanî, *el-Müfredat fî Ğarîbi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1993, Kahraman Yayınları, İst., 1986.

Richard Palmer, The Relevance of Gadamer's Philosophical Hermeneutics to Thirty-Six Topics or Fields of Human Activity, http://www.mac.edu.

Roger Penrose, *The Emperor's New Mind*, Oxford University Press, 1989.

S. M. Hüseyin et-Tabetabai, *Shi'a*, İng. çev.; S. Hüseyin Nasr,

Sahîh-i Müslim, M. Sofuoğlu terc., İrfan Yayınevi, İst., 1970, 7: 240-242.

Sosyal İlimler Ansiklopedisi, Risale yay., İst., 1990.

Suphi es-Salih, *Kur'ân İlimleri*, ç. M. S. Şimşek, Hibaş yay. Konya.

Sünen-i Ebû Davud Terceme ve Şerhi, Şamil Yayınevi.

Süyutî*, el-İtkan*, el-Halebî bsk., Mısır, 1978.

Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, İst., 1983

Şeyh Tûsî, *İhtiyârü Ma'rifeti'r -Ricâl, (Ricâl-i Keşî*), Meşhed.

T. E. Yıldırım, The All American Way: The Military and the Media, *The Fountain*, Temmuz-Eylül 1996.

Thomas Williamson, Dispensationalism and Racism, http://www.mediamonitors.net/williamson3.html.